

MARIN CÂRCIUMARU

MONICA MĂRGĂRIT

ETNOLOGIA POPOARE ȘI CIVILIZAȚII

Colecția Istorie

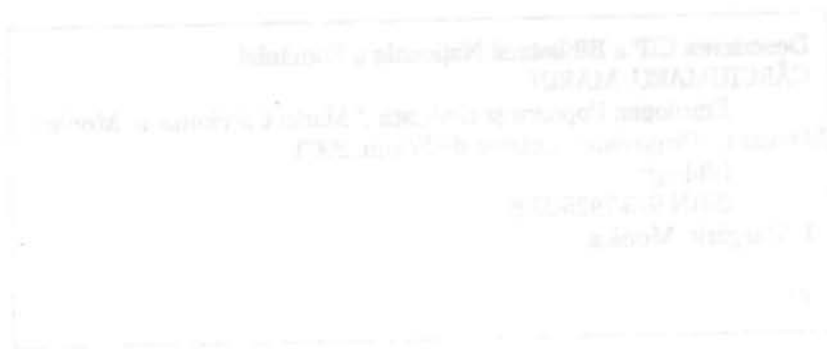

Editura Cetatea
de Scaun

<https://biblioteca-digitala.ro>

MARIN CÂRCIUMARU MONICA MĂRGĂRIT

ETNOLOGIA. POPOARE ȘI CIVILIZAȚII

Prima editie de 2007
Tiratura 2007
ISBN 978-9975-94-22-8

Referent: prof. univ. dr. Nicolae Ursulescu

Editor: Dan Mărgărit

Tehnoredactare: ZOOM

Cartografie: Veronica Stanca

Coperta: *Atlantii din Tula*

Reproducerea parțială sau totală a lucrării este interzisă.

Descrierea CIP a Bibliotecii Naționale a României

CÂRCIUMARU, MARIN

Etnologia: Popoare și civilizații / Marin Cârciumar, Monica
Mărgărit - Târgoviște : Cetatea de Scaun, 2003

Bibliogr.

ISBN 973-7925-23-8

I. Mărgărit, Monica

39

©Editura Cetatea de Scaun

Târgoviște 2003

ISBN 973-7925-23-8

UNIVERSITATEA „VALAHIA” TÂRGOVIȘTE
Centrul de Preistorie, Arheologie Interdisciplinară
și Tehnici de Conservare a Patrimoniului Cultural Mobil și Imobil

Marin Cârciumaru

Monica Mărgărit

ETNOLOGIA.
POPOARE ȘI CIVILIZAȚII

Editura **Cetatea**
de Scaun

UNIVERSITATEA "VAHANG" IASOV
Căminul de Lectură, Activități Culturale și Sportive
Școlii de Conservator și Institutul Cultural "M. cel Mare"

Dr. Ion Măgariu

Dr. Ion Măgariu

ETNOLOGIA POPORULUI ȘI CIVILIZAȚIA

EDITURA
"Dacia"

PREFAȚA

Apariția lucrării „**Etnologia. Popoare și civilizații**” este strâns legată de existența cursului de *Paleoetnologia populațiilor primitive*, ce se predă de mai mulți ani la specializarea Istorie-Arheologie, a Facultății de Științe Umaniste din cadrul Universității „Valahia” Târgoviște. Cursul respectiv s-a impus ca o necesitate născută din dorința unei pregătiri complexe a studenților care urmează să se specializeze în arheologie, având însă impact și asupra celor care se îndreaptă spre istorie sau geografie. De aceea, cursul a fost conceput pentru a veni în sprijinul interpretării, în primul rând, a documentului arheologic, în perspectiva unei bune cunoașteri a obiceiurilor și spiritualității populațiilor primitive actuale.

Adesea, și descrierea populațiilor primitive actuale sau de curând dispărute a cuprins acele trăsături care se pot constitui în elemente de inspirație în vederea interpretării arheologice. În acest fel, am încercat să ne apropiem simbolic de acel dialog care a generat chiar noțiunea de *etnoarheologie*.

Demersul nostru trebuie înțeles ca o formă de echilibru între două extreme. Pe de o parte, entuziasmul preistoricienilor secolului al XIX-lea, care s-au „aruncat” uneori, fără discernământ, în interpretarea obiectelor găsite în siturile arheologice, prin prisma „primitivilor contemporani”. Acest exclusivism a transformat, așa cum sublinia A. Leroi-Gourhan, populațiile magdaleniene din Europa de Vest, de acum cca. 17.000 de ani, în eschimoșii epocii moderne. Pe de altă parte, la polul opus, s-au aflat negativiștii exclusiviști, care au încercat să întrerupă orice interpretare a rezultatelor arheologice pe baza comparațiilor etnografice. Poate că în viitor, arheologii vor îmbrățișa tot mai mult etnologia preistorică experimentală, ca un scop bine definit al cercetării specifice acestui domeniu, pentru realizarea unei sinteze complexe asupra omului preistoric.

Etnologia. Popoare și civilizații reprezintă, în consecință, nu o lucrare exhaustivă a acestui domeniu, ci mai degrabă stadiul actual al unui curs cu destinație specială și care, desigur, va fi supus permanent unor necesare îmbunătățiri și revizuri conceptuale și de conținut.

Dorim să aducem, în prefața acestei lucrări, mulțumirile noastre prof. univ. dr. Nicolae Ursulescu, de la Universitatea „Al. I. Cuza” din Iași, care a avut amabilitatea de a parcurge, cu multă acritate, manuscrisul înaintea publicării, aducând atenției noastre o serie de sugestii care, în mod cert, au dus la perfecționarea demersului nostru.

Credem că această lucrare va stârni atât interesul studenților, cât și setea de cunoaștere a acelor care sunt interesați de problemele culturii și istoriei universale.

Autorii

CUPRINS

Etnologia ca știință	9
Meseria de etnolog	12
Istoria etnologiei	15
Etnologia și științele conexe	26
Oceania	33
Aborigenii din Australia	35
Melanezia	49
Papuașii	51
Micronezia	63
Polinezia	65
Maori	68
Eschimoșii	78
Laponii	92
Ainu	98
America	109
America de Nord	112
Amerindienii	112
Mezoamerica	125
Aztecii.....	125
Mayasii	135
America de Sud	143
Amazonia	143
Anzii	156
Incașii	159
Araucanii	168
Patagonezii	175
Africa	185
Africa de Nord	187
Berberii	187
Ramla el Dawada	188
Africa Centrală	189
Pigmeii	189
Tiv	199
Pangve	201
Nuerii	204
Masai	206

Africa de Sud	210
Bantu	210
Zulu	211
Boșimani	218
Malgașii	227
Bibliografie	235
Mic dicționar explicativ	242

ETNOLOGIA CA ȘTIINȚĂ

Prin obiectul de studiu și metodele sale, etnologia se situează în câmpul interdisciplinar al științelor umane, pe același palier cu istoria, geografia umană, sociologia și arheologia. Etnologia, chiar dacă își partajează perspectivele cu alte științe, se distinge prin demersul său asupra grupelor umane, prin observația directă asupra gesturilor lor, tradițiilor materiale și culturale, totul în contextul legăturilor privilegiate cu purtătorii tradiției orale și memoriei colective. În demersul său științific, etnologul pornește de la principiul că nu există nimic spontan în comportamentele umane, ele relevând mai degrabă cunoștințele empirice. Acest concept „de tradiție”, asupra căruia etnologul își apleacă studiul științific, permite punerea în evidență a dinamicii mecanismului de transmitere a „cunoașterii”, prin cuvinte și gesturi, din generație în generație. În cadrul acestui demers, mult mai important decât faptele studiate este durata lor în timp, aceasta pentru că etnologul studiază fenomene vii, observabile, ținând însă cont de perspectiva lor istorică.

În lucrarea sa „*Regulile metodei sociologice*”, E. Durkheim (1974) apreciază că, într-o metodologie de investigare a societăților, argumentele explicațiilor asupra vieții sociale curente se află, întotdeauna, în faptele anterioare. Cu alte cuvinte, dacă dorim să înțelegem societatea în care trăim, atunci trebuie să știm mai întâi cum a evoluat aceasta, pentru a ajunge la stadiul actual. În acest demers, concluziile etnologilor asupra originii și evoluției faptelor sociale, obținute pe baza studiului asupra societăților așa-numite „primitive” sunt de un real folos, dacă nu chiar fundamentale.

Însă, pentru cei mai mulți, etnologia nu este altceva decât știința societăților exotice, preocupată mai ales de pitoresc și picanterii. Evident, avem de-a face, în acest caz, cu o atitudine superficială față de etnologie și, implicit, considerarea ei ca o disciplină minoră în raport cu celelalte științe sociale, un fel de „*servantă a marilor discipline*” (G. Balandier, 1962, p. 102).

Există însă și polul opus, prin considerarea etnologiei un fel de „*superdisciplină*” (R. Rauzduel, 1996, p. 124), deoarece se apleacă asupra unui domeniu puțin accesibil și foarte periculos – studierea stărilor arhaice ale culturilor și societăților.

Disputele sunt numeroase, dar, într-un sens general, etnologia studiază posibilele antecedente ale culturii actuale și chiar „*prelungirea exagerată, anacronică, a acestora în stadiile culturale evoluat*” (J. Cuisenier, 1999, p. 12).

O problemă îndelung disputată este cea a raportului dintre **etnografie, etnologie și antropologie**. Este vorba despre trei științe sau de una singură, denumită diferit?

Până la cel de al Doilea Război Mondial, termenii de etnologie și etnografie erau utilizați nediferențiat, desemnând, într-un sens general și destul de ambiguu, știința umană care se ocupă cu studiul societăților primitive. Lucrările publicate de **M. Mauss** (1947) – „*Manuel d'ethnographie*” și **M. Griaule** (1957) – „*Méthode de l'ethnographie*” au conferit însă etnografiei un statut aparte. Anii '50 au impus însă un nou termen – **antropologia** – complicând și mai mult departajarea clară a domeniilor de activitate ale celor trei discipline.

Cl. Lévi-Strauss (1978) a încercat să pună capăt dezbaterilor aprinse, atribuind **etnografiei** sarcina de a colecta datele, **etnologiei** pe aceea de a elabora, pornind de la aceste date, materialul la scara societăților particulare, iar **antropologiei**, pe aceea de a pune în aplicare analiza comparată a societăților și culturilor. Etnografia ar desemna, în acest caz, transcrierea datelor primare pe teren, constituindu-se în faza inițială a cercetării etnologice. Triada **etnografie – etnologie – antropologie** corespunde, din această perspectivă, unei etape metodologice, clar dissociate – observarea și descrierea (etnografia), apoi interpretarea datelor (etnologia) și, în sfârșit, generalizarea și comparația (antropologia).

În prezent însă, s-a ajuns, după cum arată J. Copans (1999), ca etnologia să fie considerată, în spațiul anglo-saxon, drept o disciplină fondatoare a antropologiei, alături de lingvistică, arheologie și antropologie fizică. Mai mult, etnologia a fost subordonată intereselor științifice ale antropologiei, fiind calificată, în mod curent, drept o ramură a acesteia. În Franța însă, termenul de etnologie este de sine-stătător, definind o știință diferită de antropologie și sociologie, aici existând tendința de a limita folosirea termenului de antropologie la antropologia fizică.

Din punctul nostru de vedere, definiția primului termen pare unanim acceptată. Etnografia corespunde primelor stadii ale cercetării: observația și descrierea, altfel spus munca de teren (*field-works*). Exemplul clar al unui astfel de demers este monografia de teren – descrierea unui grup uman, autorul folosindu-se aici doar de experiența personală. Ca urmare a evoluției, empirismul a dispărut și s-au sintetizat modele și tehnici de

cercetare, de clasificare și de descriere, chiar de analiză a fenomenelor culturale particulare; în cazul obiectelor materiale, munca fiind continuată în muzee. Etnologia a fost astfel primul pas spre sinteză. În unele țări, precum Franța, acest dualism a fost considerat satisfăcător, marile sinteze fiind puse pe seama altor discipline, precum sociologia sau istoria. Dimpotrivă, în spațiul anglo-saxon, s-a căutat o finalitate pentru concluziile etnografiei și etnologiei, creându-se termenul de antropologie. Putem spune în final că etnografia, etnologia și antropologia nu sunt trei științe diferite ci etape evoluțive ale aceluiași demers de cunoaștere a omului.

MESERIA DE ETNOLOG

J. Copans (1999) denumește etnologul drept un „*om-orchestra*”, deoarece, pe teren, face totul singur. Plecând de la o atare concepție, etnologia ar fi, mai presus de toate, o experiență personală a etnologului în cadrul societății pe care o studiază. De aici, s-a ajuns ca etnologilor să le fie aproape imposibil să se disocieze de clișeuul căutătorilor și descoperitorilor de noi triburi „primitive”. Nu este mai puțin adevărat că munca de teren pare a caracteriza etnologia și că subiectul ei preferat îl constituie societățile considerate primitive, dar toate acestea au dus la definirea etnologiei printr-o unică metodă (ancheta de teren) și printr-un unic obiect de studiu (societățile primitive). Cine spune „*teren*” evocă în același timp o populație și un etnolog, mai ales că ultimul vorbește despre un lucru personal „*terenul meu*”, „*tribul meu*”.

Sunt deja celebre cazurile lui M. Griaule – dogonii, B. Malinowski – trobriandezii, E. Evans-Pritchard – nuerii ori Franz Boas – indienii kwykiutl.

Proiectul etnologic întreprins de cercetător pare să vizeze trei probleme:

- **obiectele sociale și culturale** pe care acest proiect le delimitează și le reconstruiește

- **ancheta de teren**, care rămâne modalitatea cea mai totalizatoare și mai angajată din punct de vedere personal, de obținere a informațiilor

- **ideile și teoriile**, care nu numai că justifică munca de teren, dar însăși autonomia etnologiei ca știință. (J. Copans, 1999).

Pentru definitivarea unui astfel de proiect este nevoie de o „metodă”, ce ar putea fi definită drept „*ansamblul metodelor empirice pe baza cărora, în situație de anchetă, etnologul stabilește cea mai rentabilă relație științifică între sine și terenul său*” (M. Izard, 1999, p. 430). De aceea, a vorbi la singular despre metoda etnografică este incorect, deoarece diversitatea societăților și situațiilor de anchetă, pe de o parte, și importanța personalității cercetătorului în stabilirea relației sale cu terenul, pe de altă parte, împiedică posibilitatea de a stabili o metodologie universal valabilă.

În situația de proiect etnologic intervine și noțiunea de anchetă directă, întreprinsă de etnolog în contextul unei relații cu societatea în inte-

riorul căreia este nevoit să se integreze. Spre deosebire de celelalte științe sociale, în care cercetătorul lucrează cu documente de mână a doua, alcătuite de alții, în etnologie, principalele materiale sunt colectate și reunite de însuși cercetătorul respectiv. Trebuie să adăugăm că acest demers are drept sursă, aproape exclusivă, informația orală și, de aici, nevoia de a o stimula prin întrebări adecvate. S-a acordat o deosebită importanță ghidurilor de anchetă, primul fiind elaborat încă din 1874 de **Institutul Regal de Antropologie**. Dar, în mod real, ghidul este foarte puțin util pe teren, deoarece, de cele mai multe ori, nu etnologul îl conduce pe informator acolo unde vrea, ci lucrurile stau exact invers. Interlocutorul etnologului este „informatorul”, personaj vital, fără de care ancheta n-ar avea loc, dar care nu este mai niciodată menționat. Cum problema validității informațiilor din partea informatorului se pune mereu, este nevoie într-o astfel de anchetă de câți mai mulți informatori. Din păcate, fiecare societate ascunde oameni care dețin cunoștințe considerabile și unele întâlniri contribuie decisiv la progresul anchetei. Mai mult, etnologii au avut experiența unor comunități în cadrul cărora aproape toate cunoștințele tehnice și memoria genealogică erau concentrate în mâna unui singur personaj (vraci, vrăjitor, șaman).

Munca de etnolog este deci, prin excelență, una de teren. De aceea, terenul a fost numit chiar „laboratorul” etnologului; prima experiență, după cum vom vedea într-unul din citatele de mai jos, îmbrăcând un caracter oarecum inițiativ. Levi-Strauss (1955) surprinde foarte bine munca de teren: „*trebuie să te trezești odată cu răsăritul soarelui și să stai treaz până când ultimul indigen a adormit și, uneori, să le supraveghezi chiar și somnul; trebuie să te pricepi să treci neobservat; fiind mereu prezent, să vezi totul, să reții totul, să dai dovadă de o discreție umiltoare, să cerșești informații de la un puști mucos, să fii gata să profiți de orice clipă de complzență sau de neatenție sau să fii capabil ca, mai multe zile la rând, să-ți refulezi orice fel de curiozitate și să te cantonezi în rezerva impusă de vreo modificare de dispoziție din parte tribului*” (p. 405-406).

Foarte interesantă pare și mărturia etnologului N. Chagnon (1968), legată de prima zi printre yanomamii din Amazonia: „*Prima zi pe care am petrecut-o pe teren m-a făcut să înțeleg ce voiau să zică profesorii mei când pomeneau de șocul cultural. Îmi imaginasem intrarea într-un sat în care urma să descopăr o sută douăzeci și cinci de fapte sociale mișunând și adresându-se unul altuia cu termenii lor genealogici, împărțindu-și hrana ... Fiecare așteptând ca eu să-i culeg genealogia. Mergând pe cărarea spre sat, eram nerăbdător să întâlnesc primii indieni. Am ridicat privirea și am*

simțit că mă sufoc la vederea câtorva bărbați masivi, goi, murdari și hidoși. Bucata de tutun pe care o țineau între dinți și buza de jos îi făcea și mai urâți ... Următoarea mea descoperire a fost o haită de câini răpciugoși și scheletici, care mârâiau și lătrau, amenințându-mi picioarele și înconjurându-mă de parcă urma să fiu tainul la masa următoare Mă gândeam la înțelepciunea de a fi hotărât să rămân un an și jumătate într-un trib care habar n-aveam cum arată. Nu mi-e rușine să spun că, dacă ar fi existat vreo cale diplomatică de a face cale îtoarsă, aș fi lăsat baltă imediat munca mea de teren". (p. 48)

ISTORIA ETNOLOGIEI

Sistematizarea unei istorii a nașterii și evoluției etnologiei ca știință se dovedește destul de complicată, deoarece fenomenul este plural și trimite la o serie de istorii specifice și obiective distincte. Dacă am porni de la principiul conform căruia etnologia, ca știință, implică o metodă și o problematică, atunci istoria ei ar fi foarte scurtă. Totuși, o serie de lucrări îl plasează pe Herodot la originea științei despre alte societăți. Herodot a fost atât istoric cât și călător, el a fost preocupat personal de „barbari”, de tradițiile lor. La fel de important este însă și Aristotel, deoarece el propune, în cadrul teoriei despre cetate, un tablou al structurilor familiale, care izolează relațiile fundamentale constitutive ale familiei. Nu putem să nu amintim și lucrările logografilor (Hecateu, Hellanicos), ale lui Pytheas (descrierea Nordului), Xenophon (informații despre Asia Mică și traci), Tacitus (despre germani), Cesar (despre galli și germani), sau cele ale lui Diodor și Polibiu, considerate primele lucrări de etnografie administrativă (P. Menget, 1999).

Cu totul altul este aportul Renașterii la apariția acestei științe. Descoperirea Americii schimbă întreaga optică asupra universului și omenirii. Europa nu mai este centrul lumii. Prima lucrare, diferită de toate celelalte povestiri de călătorie scrise în această perioadă, este cea a lui *Jean de Léry - „Histoire d'un voyage fait en la terre du Brésil”* (F. Laplatine, 2000). Diferența intervine datorită interesului deosebit pentru o observație mult mai rafinată și mai riguroasă care, pentru întâia dată, nu mai privilegiază globalul și generalul în fața localului și particularului. În plus, autorul renunță la punctul de vedere normativ, cu alte cuvinte, nu își manifestă nici un fel de indignare față de tratamentul la care sunt supuse victimele, în favoarea unui punct de vedere descriptiv, oferindu-ne mai ales observații asupra felului în care prizonierii sunt uciși, tăiați, fierți și degustați de către „primitivi”.

Secolul al XVIII-lea marchează însă o turnantă în istoria științei. Mai întâi se schimbă natura obiectelor observate. În primul rând, povestirile călătorilor din secolul al XVI-lea constituiau mai degrabă o observație cosmografică decât o anchetă etnografică. Făceau obiectul studiului mai mult cerul, pământul, fauna și flora decât omul ca atare, iar când era vorba despre acesta, era luat în considerare omul fizic. De aceea, secolul

al XVIII-lea trasează primele contururi a ceea ce va deveni o antropologie socială și culturală. În al doilea rând, călătorii din secolele al XVI-lea și al XVII-lea adunau „curiozități”. În secolul al XVIII-lea, oamenii se întrebă: cum colecționăm? Și cum să clasificăm ceea ce am colecționat? Nu mai este suficient să interpretezi ceea ce observi, trebuie să realizezi comparații și corelații între aceste interpretări.

În sfârșit, în secolul al XVIII-lea apare cuplul format din călător și filozof: călătorul întreprinde „călătorii filosofice” (F. Laplatine, 2000), precursorare ale misiunilor științifice contemporane; filosoful „luminează”, prin reflecțiile sale, observațiile raportate de călător. Pentru filosofii Secolului Luminilor, dacă este capital să observi, este tot atât de necesar ca observația să fie luminată. În Franța, o parte a ideologilor fondează, împreună cu medici, naturaliști și istorici, **Société des Observateurs de l'Homme** (1799-1805), ce elaborează un ghid de cercetare - „*Considérations sur les diverses méthodes à suivre dans l'observation des peuples sauvages*”, menit să direcționeze cercetarea etnografică în cadrul expediției lui Baudin în mărele australiene și a lui Levaillant în centrul Africii. Urmare a acestor mutații, începe să se contureze și proiectul antropologic. El presupune elaborarea unui anumit număr de concepte, în primul rând al conceptului de om, nu numai ca subiect ci și ca obiect al cunoașterii, demers cu totul inedit, pentru că introduce dualitatea caracteristică științelor exacte (subiectul observator și obiectul observat) în studiul omului însuși.

Este și momentul apariției celor doi termeni: **etnologie** și **etnografie**. Inițial, etnografia se referea la clasificarea limbilor, în timp ce etnologia avea un sens mai raseologic, vizând clasificarea popoarelor și a raselor. Încă din 1772, germanul **A. L. Schülzer** folosește adjectivul **etnografic** în lucrarea sa „*Prezentare a unei istorii universale*”. Bibliografia elaborată de **G. H. Stuck** în 1784 conține o rubrică de moravuri și „alte curiozități etnografice”. Dar, abia mai târziu, după publicarea în 1824 de către **A. Balbi** a unui „*Atlas etnografic al globului*”, termenul se răspândește și dobândește sensul lui actual de descriere a faptelor. În ceea ce privește termenul de **etnologie**, el este propus de elvețianul **A. C. de Chavannes**, în *Antropologia*, publicată în 1788 (J. Copans, 1999). Etnologia era, în accepțiunea sa, știința care reconstituie istoria popoarelor și tocmai acest aspect speculativ va face ca termenul să piardă teren, în spațiul anglo-saxon, în favoarea celui de antropologie.

În secolul al XIX-lea, se diversifică reflecția asupra speciei umane, asupra motorului și dinamicii istorice care antrenează progresul, asupra rațiunii diferențelor culturale. Societăți de etnologie apar în Franța (1838),

Marea Britanie (1843), Statele Unite (1842), Germania (1851) (P. Menget, 1999). „Revoluția” care se produce în interiorul acestei discipline pune capăt distribuției sarcinilor, împărțite până atunci, între observatorul (călător, misionar), consacrat într-un rol subaltern de furnizor de informații și cercetătorul erudit, care primește și interpretează acele informații, fără însă a le putea verifica autenticitatea. Cercetătorul înțelege că trebuie să iasă din cabinet, să efectueze el însuși cercetarea pe teren și că munca de teren nu este înjositoare, este parte integrantă a actului de cercetare. Un exemplu al acestei noi orientări este **Lewis H. Morgan**. Expediția condusă de acesta, împreună cu W. Clark, care atinge coasta Pacificului, urmărește culegerea de informații de natură etnografică. În 1851, Morgan publică o monografie despre Liga irochezilor, pe care istoria științei o consideră *prima monografie de teren*. Însă opera sa cea mai cunoscută rămâne „*Ancient Society*”, lucrare ce descrie progresele umanității în planul tehnicii, al modului de guvernare, al familiei și al proprietății. În această lucrare, Morgan definește etnologia ca studiu al societăților bazate pe rudenie. Teoria va fi puternic criticată, însă opera sa rămâne, până astăzi, sinteza cea mai frapantă a calităților și defectelor spiritului antropologic speculativ al secolului al XIX-lea (J. Copans, 1999).

Este și epoca definirii principalelor paradigme ale etnologiei, de la evoluționism la structuralism, a afirmării marilor inovatori ai științei, de la „părinții fondatori” (Morgan, Taylor, Boas sau Mauss), până la cei contemporani (Lévi-Strauss, Balandier, Sahlins sau Geertz).

Evoluționismul

Conform definiției lui A. C. Taylor (1999), termenul de evoluționism „desemnează o perspectivă teoretică ce presupune existența unei ordini imanente a istoriei umanității și vizează identificarea unor legi în ordinea succesiunii fenomenelor sociale și culturale; singularitățile culturale nu sunt așadar luate în seamă decât în măsura în care se dovedesc a fi revelatoare pentru fluctuațiile istorice” (p. 240).

Originile acestui curent pot fi găsite în secolul al XVIII-lea, când filozofii iluminiști vorbesc de progresul continuu al „genului uman”. În 1749, **Turgot** prezintă teza „*Les Progrès de l'esprit humain*”, ideile sale fiind preluate de **Condorcet**, care scria „*Esquisse d'un tableau historique des progrès de l'esprit humain*”. Dar abia în secolul al XIX-lea, evoluționismul se impune prin teoriile lui **Lamarck**, care a elaborat prima teorie evoluționistă ce oferea, într-adevăr, o explicație științifică a evoluției și a creat primul sistem evoluționist de clasificare a animalelor și plantelor

(teoria eredității caracterelor dobândite) și ale lui **Darwin**, privind evoluția speciilor prin selecția naturală. Nu întâmplător, curentul ia amploare într-o epocă de afirmare a societății industriale, când se impune convingerea că dezvoltarea civilizației și creșterea economică sunt efecte inseparabile ale progresului științific și tehnic și se admite unicitatea „genului uman”, spiritul uman fiind supus acelorași legi. În continuarea acestei viziuni, istoria umanității a cunoscut un sens unic, diversitatea societăților fiind atribuită doar unor întârzieri relative într-o evoluție care are pentru toți același sens. Cu câteva detalii, schemele evoluției umanității sunt, în concepția reprezentanților curentului, identice de la o perioadă la alta: trecerea de la stadiul de sălbăticie, caracterizat printr-o economie bazată pe vânătoare și cules, la cel de barbarie, marcat de apariția agriculturii, apoi al comerțului și al industriei, apanajul civilizației, fiecare etapă fiind asociată unei anumite forme de organizare familială și socială: familia nucleară, apoi patriarhatul (concepția secolului al XVIII-lea), hoarda, apoi matriarhatul (secolul al XIX-lea), „șefiile” tribale, regalitatea primitivă.

Cei mai de seamă reprezentanți ai acestui curent au fost americanul **L. H. Morgan** și englezul **E. B. Taylor**.

Morgan, care inaugurează prototipul etnologului de teren, este considerat marele precursor al etnografiei moderne (M.-O. Géraud, O. Leservoisier, R. Pottier, 2001). A fost primul care a înțeles că un studiu serios trebuie să înceapă cu o culegere exhaustivă a terminologiei utilizate și că această terminologie constituie un sistem, în sfârșit a introdus distincția între sistemele descriptive și cele clasificatoare. Atribuirea lui evoluționismului derivă din convingerea sa că numai o viziune globală a devenirii societăților umane ar putea dezvălui semnificația faptelor din societățile actuale. A fost adeptul unui comparatism care ignora discontinuitățile istorice sau sociologice. În lucrarea sa „*Ancient Society*” (1877) este prezentată schema celor trei stadii prin care trebuie să treacă toate societățile umane: sălbăticie, barbarie, civilizație.

Spre deosebire de el, Taylor nu a fost un etnolog de teren, interesându-se mai mult de fenomenele culturale – religia, decât de formele de organizare socială. El a creat noțiunea de animism, teza sa fiind aceea că monoteismul a urmat politeismului, care, la rândul său, urmasse stadiului animist al religiei, caracterizat prin credința că toate obiectele au un suflet. Cu toate că a fost considerat un evoluționist, el nu l-a perceput ca pe un principiu exclusiv, recunoscând și importanța împrumuturilor culturale, ceea ce face din el un precursor al difuzionismului.

Pe aceeași linie a evoluționismului se înscrie și opera lui **J.G. Frazer**. Concepția sa evoluționistă are în vedere o vârstă a magiei, apoi o vârstă a religiei, înainte ca societatea să intre în puterea științei. A devenit celebru prin lucrarea „*Creanga de aur*” (1898-1935), în 13 volume. Deși principalele sale teorii sunt respinse astăzi, problemele abordate în opera sa (totemism, exogamie, magie, tabu) au alimentat de-a lungul timpului polemicile cercetătorilor.

Criticile aduse concepției evoluționiste sunt numeroase și foarte pertinente, pornind chiar de la postulatul teoriei privind sensul unic de evoluție al umanității. Drept contra-argument poate fi adus un simplu exemplu: civilizațiile mezo-americane – acestea creaseră un sistem agricol deosebit de evoluat, construiseră orașe cu rețele stradale, realizau măsurători deosebit de exacte, aveau un sistem de scriere pictografic, dar nu cunoșteau roata și nici unelte de metal. Deci, ordinea invențiilor și sensul progresului este variabil de la o societate la alta.

În ciuda tuturor criticilor, în antropologia americană s-a menținut un curent numit neo-evoluționism, al cărui principali exponenți sunt **J. H. Steward** și **L. White**.

Steward este fondatorul ecologiei culturale. În concepția sa, orice cultură include un „*nucleu cultural*”, ale cărui elemente constitutive (cunoștințe tehnice, diviziunea muncii și dispozitive socio-culturale) interacționează constant cu mediul, și „*trăsături secundare*”, care sunt relativ independente de condițiile ecologice. Pentru el, logica evoluției se bazează pe o creștere a complexității modurilor de adaptare ecologică, el consideră că există tot atâtea linii de evoluție posibile câte tipuri ecologice sunt. Steward avansează deci teza unui „*evoluționism multiliniar*” (M.-O. Géraud, O. Leservoisier, R. Pottier, 2001, p.120).

Deși un adept al paradigmei evoluționiste, L. White (1959) ocupă o poziție destul de atipică în peisajul antropologiei. Numele său rămâne legat de ceea ce s-a numit „*legea lui White*”, conform căreia gradul de evoluția al unei societăți depinde de cantitatea de energie disponibilă pentru fiecare persoană. El concepea cultura ca o realitate de natură simbolică, dezvoltându-se după legi proprii.

Difuzionismul

Apărut la sfârșitul secolului al XIX-lea, difuzionismul a fost, într-o primă etapă, o critică adusă teoriei evoluționiste. Difuzioniștii puneau caracterul universal al unor legi pe seama procesului de difuziune, pornind de la câteva focare culturale.

Precursorul acestui curent poate fi considerat **F. Ratzel**, de la care urmașii săi (**G. Gerland** și **M. Wagner**) au împrumutat conceptul de difuziune și teoria migrațiilor. **L. Frobenius** (1936) a dezvoltat ulterior teoria „*cercurilor culturale*” (*Kulturkreisen*), care va cunoaște formula finală în lucrările reprezentanților (**W. Schmidt** și **W. Koppers**) a ceea ce s-a numit „*Scoala de la Viena*”.

În spațiul englez s-a născut un veritabil hiperdifuzionism, ilustrat foarte bine de teoria „panegipteană” a lui **G. Elliot-Smith** (1931), conform căreia Egiptul antic ar fi leagănul tuturor civilizațiilor. În America, reprezentanții de seamă ai acestui curent (**F. Boas**, **R. H. Lowie**, **A. C. Kroeber**, **C. Wissler**, **M. J. Herskovits**) au respins exagerările difuzioniste. Lui Boas îi datorăm teoria conform căreia fenomenele de împrumut sunt tributare unor condiții specifice societății receptoare, ceea ce a dus la elaborarea conceptului de „aculturație” de către Herskovits. Lowie a fost, la rândul său, primul care a încercat să definească noțiunile de „etnie” și „trăsătură culturală” iar Wissler pe cel de „arie cronologică”. (M.-O. Géraud, O. Leservoisier, R. Pottier, 2001)

Marele merit al difuzionismului este de a fi anulat „mitul” evoluționismului privind existența așa-ziselor „populații fără istorie” și de a fi stabilit importanța și semnificația contactelor dintre societăți.

În ceea ce privește criticile, acestea se referă la imposibilitatea de a identifica, pornind de la teoriile difuzioniste - așa cum le-au enunțat exponenții lor - dacă diverse culturi, înțelese ca expresii convergente ale naturii umane, sunt invenții autonome sau derivă din anumite centre de difuziune. Cu toate că termenii utilizați au fost din ce în ce mai sofisticăți și în ciuda luării în considerare a unor arii din ce în ce mai restrânse, a fost criticată imobilitatea ipotezei difuzioniste care subestima inovația și creativitatea umană (R. Rupp-Eisenreich, 1999).

Funcționalismul

Originea funcționalismului trebuie căutată în lucrările unor teoreticieni din secolul al XIX-lea, precum **H. Spencer** și **A. Comte**, care au enunțat principiul identității de natură între sistemele sociale și cele organice. Pentru ei, nu numai fenomenele sociale sunt în relație, dar însăși existența lor se explică prin rolul funcțional pe care îl joacă în organismul social. Pe de o parte, societatea este asimilată cu o totalitate, un sistem ale cărui elemente sunt toate interdependente, pe de altă parte, se presupune că o misterioasă finalitate internă asigură reproducerea acestui sistem (M.- O. Géraud, O. Leservoisier, R. Pottier, 2001).

R. K. Merton (1957) este cel ce a formulat postulatele teoriei funcționaliste: 1. postulatul unității funcționale a societății – fiecare element constitutiv al unei societăți ar fi funcțional pentru sistemul social în întregime, care este deci văzut ca fiind într-un tot organizat, 2. postulatul funcționalismului universal – toate elementele constitutive ale unei societăți ar exercita o funcție anume, 3. postulatul necesității – fiecare element constitutiv al unei societăți ar fi o parte indispensabilă a acesteia.

E. Durkheim a observat că termenul funcție este folosit în două sensuri deosebite: „câteodată el desemnează un sistem de mișcări vitale, făcând abstracție de consecințele lor, alteleori exprimă raportul de corespondență între aceste mișcări și unele nevoi ale organismului” (E. Durkheim, 1922, p. 11). Din această perspectivă, el vorbește despre funcția unei instituții sociale ca raport între această instituție și o nevoie a organismului social. Totuși, nu participă la exagerările curentului, arătând: „un fapt social poate exista și fără să slujească la nimic, fie că n-a fost niciodată potrivit vreunui scop vital, fie că, după ce a fost util, și-a pierdut această utilitate” (E. Durkheim, 1924, p. 115).

Durkheim afirmă, deci, existența unor fenomene afuncționale, odată cu conceptul de anomie, pe care l-a introdus pentru a semnala importanța fenomen de criză, în care societatea prezintă un conflict între norme, iar individul se simte sfâșiat între ele. În sfârșit, un alt merit al sociologului francez în caracterizarea funcției este de a fi încercat căutarea cauzelor ei. Prin toate aceste precizări cu privire la noțiunea de funcție – înțelegerea ei în raport cu societatea, finalismul moderat și cerința căutării cauzelor funcției – Durkheim se situa foarte aproape de concepția dialectică despre funcția culturii (G. I. Gulian, 1983).

Una din figurile marcante ale curentului a fost B. Malinowski. Acesta afirmă propria sa metodologie (ancheta exhaustivă asupra unei societăți unice), din care se întrevește, de la început, perceperea fiecărei societăți și a fiecărei culturi ca un tot funcțional – etnologul participă la toate activitățile populației studiate, având drept scop final „descrierea culturii tribale în întregul ei și sub toate aspectele” (B. Malinowski, 1963, p. 62), raportând „structura, legea și principiul relevante în fiecare dintre aceste aspecte... la un singur mare ansamblu coerent” (p. 67). O altă idee de bază a ideologiei sale are în vedere cultura: aceasta ar avea în primul rând funcția de a răspunde nevoilor primare ale ființei omenești, dar este la originea nevoilor derivate, a căror satisfacere o permite existența unor instituții specifice. Exemplul folosit de Malinowski a fost instituția căsătoriei, care ar satisface în primul rând nevoile primare, cum sunt nevoia de

siguranță efectivă sau de a avea descendenți, și nevoi derivate, de ordin religios sau juridic, care trimit la necesitatea organizării vieții sociale. Paradoxal însă, dacă teoria sa generală prevedea surprinderea societății în unicitatea ei, acest ultim punct de vedere (considerat utilitarist) l-a împins însă la generalizări și simplificări la fel de arbitrare ca cele ale evoluționiștilor.

A. R. Radcliffe-Brown s-a afirmat ca un alt reprezentant al curentului funcționalist. Abordarea lui teoretică, puternic influențată de E. Durkheim, se deosebește de a lui Malinowski. El chiar critică utilitarismul, considerând că, dacă instituțiile sociale constituie răspunsuri la nevoi psihologice, acestea sunt create sau filtrate de educație și de viața socială, astfel încât argumentele lui Malinowski pot fi înlăturate. În plus, Radcliffe-Brown este mai puțin ostil istoricismului. Pentru el, funcția unei activități sociale este de a contribui la menținerea permanenței structurale, adică la reproducerea structurii sociale, cu alte cuvinte „*o societate, în cursul istoriei sale, își poate modifica tipul structural fără să-i decline permanența*” (A. Radcliffe-Brown, 1968, p. 279-280).

Poate cel mai bun denunț la adresa funcționalismului a fost adus de C. Levi-Strauss (1978), considerând un trusim afirmația potrivit căreia o societate funcționează și o absurditate afirmația că totul într-o societate funcționează. Opțiunea anti-istorică a funcționaliștilor a fost puternic criticată atât de susținătorii unei perspective dinamice a evoluției sociale, cât și de antropologii de sorginte marxistă, deoarece, considerând societățile drept sisteme aflate în echilibru, funcționaliștii erau incapabili să surprindă „seisme” sociale, implicit schimbările sociale bruște. Funcționalismul este astfel una din expresiile a ceea ce epistemologii numesc „*holism metodologic*” (E. Gellner, 1987), adică ideea conform căreia structurile ar preceda indivizii și ar fi explicative în raport cu acestea.

Culturalismul

„Teoria culturalistă a personalității”, pe scurt, culturalism, ilustrează o orientare teoretică a antropologiei americane, care s-a afirmat la începutul secolului XX și a dominat în Statele Unite până la sfârșitul anilor '40. Punctul de plecare pare a fi opera lui **F. Boas**, primul care a afirmat că fiecare cultură are un stil, care se exprimă prin intermediul unor categorii gramaticale și prin artă și care poate fi definit printr-un anumit tip de echilibru între obiceiuri, credințe și teme mitice,

după cum geniul propriu unui popor se sprijină pe experiențe individuale. Scopul final al anchetei etnografice este cunoașterea și înțelegerea vieții individului așa cum este modelată ea de viața socială, după cum și societatea însăși se modifică sub acțiunea indivizilor care o compun. (C. Lévi-Strauss, 1999)

Pornind de la aceste concepte, **M. Mead** și **R. F. Benedict** au dezvoltat diferite aspecte ale gândirii lui Boas.

M. Mead (1953), prin lucrările sale, a accentuat importanța educației, privită ca proces de transmitere a unei culturi unice, în formarea personalității. În principala sa operă, „*Sex and Temperament in Three Primitive Societies*”, comparând trei societăți din Noua Guinee, va aborda într-o lumină nouă chestiunea fundamentală a deosebirilor biologice ținând de sex și va încerca să dezvăluie efectele structurii sociale asupra personalității femeilor și bărbaților.

R. F. Benedict (1934), în lucrarea sa „*Patterns of Culture*”, dezvoltă teza potrivit căreia fiecare cultură se sprijină pe „*selectarea câtorva segmente*” dintr-un „*mare evantai cuprinzând toate posibilitățile interesante pe care ni le rezervă epoca, mediul sau diferitele activități omenești*” (p. 37). Astfel, afirmarea într-o cultură a unui tip sau altul de comportament rezultă din faptele istorice care au favorizat dezvoltarea sa în unele regiuni, iar în altele au obstrucționat-o. Autoarea își afirmă și necredința în posibilitatea elaborării unei tipologii a culturilor „*nimic nu putea fi mai jalnic decât un efort de a caracteriza toate culturile drept reprezentări ale unui număr limitat de tipuri fixe și selecționate*” (p. 305).

Teoriile lui Mead și Benedict au pus un semn de întrebare: prin ce procese educația transmite indivizilor modelele unei civilizații? **R. Linton** și **A. Kardiner** au abordat această problemă. Astfel, în lucrarea sa, „*The Individual and His Society*”, A. Kardiner (1939) folosește pentru prima dată noțiunea de „personalitate de bază”, presupusă comună celor care împărtășesc aceeași cultură. În orice cultură se pot distinge „instituții primare” (structuri familiale), care favorizează apariția la toți membrii grupului a unor trăsături psihologice identice și „instituții secundare” (credețe religioase, precepte morale).

Culturalismul a jucat un rol important în istoria antropologiei, dar principala obiecție care i s-a adus a fost tendința de a izola fenomenele culturale de cele sociale. Din acest motiv, distincția clară dintre instituțiile primare și cele secundare nu a fost niciodată funcțională, din cauza interacțiunilor permanente dintre diferitele componente ale realității sociale, orice modificare, spre exemplu, de natură tehnologică, având repercursiuni asupra relațiilor sociale și structurii familiale.

Structuralismul

Structuralismul se confundă de fapt cu opera lui **Cl. Lévi-Strauss**. Acesta pare să fi împrumutat metoda structurală de la lingvistică. Metodele lingvisticii puteau însă fi aplicate la nivelul etnologiei doar în cazul în care faptele studiate ar fi fost interpretate drept „sisteme de semn” și atunci, Lévi-Strauss (1973) a postulat că „*oamenii comunică prin intermediul simbolurilor și semnelor; pentru antropologie, care este o conversație a omului cu omul, totul este simbol și semn, care se afirmă ca intermediari între două subiecte*” (p. 20). Cercetătorul a încercat să demonstreze că orice societate este alcătuită din indivizi și grupuri care comunică între ele la trei niveluri: cel al sistemului relațiilor de rudenie (schimbul de femei), cel al sistemului economic (schimbul de bunuri și servicii) și cel al sistemului lingvistic (schimbul de mesaje) (M.O. Géraud, 1999, p. 153). Din aceste rațiuni, societatea umană devine o imensă rețea de schimburi simbolice.

Lévi-Strauss și-a consacrat inițial activitatea studiului sistemelor de înrudire. El apreciază că exogamia și limbajul au aceeași funcție fundamentală: comunicarea cu celălalt și integrarea în grup. Studiul său a avut drept concluzie faptul că: „*Astfel, am putut constata că reguli în aparență complicate și arbitrare puteau fi reduse la un număr mult mai mic: nu există decât trei structuri de rudenie posibile; aceste trei structuri se construiesc cu ajutorul a două forme de schimb, iar aceste două forme de schimb depind, la rândul lor, de un singur caracter nediferențiat, mai precis de caracterul armonic sau dizarmonic al sistemului luat în considerare*” (Lévi-Strauss, 1949, p. 204). Următorul pas al cercetării sale s-a îndreptat spre analiza miturilor și a gândirii simbolice în general. El pleca de la premiza că structura sistemelor simbolice trimite, în ultimă instanță, la aptitudini umane universale, ele însele legate de legile activității inconștiente a spiritului. Rezultă că scopul ultim al antropologiei nu ar putea fi alcătuirea unui catalog al variațiilor culturale pe care le ordonează prin intermediul comparațiilor, ci, mai degrabă, contribuția la „*o mai bună cunoaștere a gândirii obiective și a mecanismelor sale*” sau elaborarea unui „*inventar al incintelor mentale*” (M. Izard, G. Lenclud, 1999, p. 646).

În studiul societății umane, Lévi-Strauss a privilegiat clar distanța: pentru a observa științific un fenomen, trebuie să te situezi în exterior; pentru a înțelege cu adevărat o societate, este de preferat să nu faci parte din ea. În acest sens, autorul a utilizat de multe ori fraza lui Rousseau: „*Când vrem să privim oamenii, trebuie să privim aproape de noi, însă pentru a studia*

omul trebuie să învățăm să ne îndreptăm privirea departe.” Pentru cititorul lui Lévi-Strauss dificultatea nu constă în identificarea ideilor directoriale ale operei sale ci mai degrabă identificarea legăturilor dintre metoda de analiză și ipotezele generale, sau altfel spus, dintre „concluziile etnologice” la care ajunge și „mijloacele” folosite pentru a ajunge la ele.

„Când se vorbește de etnologie, se înțelege de obicei o știință care studiază obiceiurile și tradițiile populare, în special cele care s-au păstrat în zilele noastre. Dar, în realitate, etnologia este o știință care studiază cultura umană în general, în toate formele ei, de la cele mai primitive până la cele mai avansate. Ea se ocupă de toate aspectele vieții culturale, de la religie și artă până la economie și știință. Etimologia termenului este simplă: etno, din greacă, înseamnă „popor” și logos, „știință” sau „discurs”.

Etimologia termenului

Etimologia termenului etnologie este foarte interesantă. Este vorba de o combinație de două cuvinte grecești: *ethnos*, care înseamnă „popor” și *logos*, care înseamnă „discurs” sau „știință”. Astfel, etnologie înseamnă „știința poporului” sau „discursul despre popor”. În realitate, etnologia este o știință care studiază cultura umană în general, în toate formele ei, de la cele mai primitive până la cele mai avansate. Ea se ocupă de toate aspectele vieții culturale, de la religie și artă până la economie și știință. Etimologia termenului este simplă: etno, din greacă, înseamnă „popor” și logos, „știință” sau „discurs”. Etimologia termenului este foarte interesantă. Este vorba de o combinație de două cuvinte grecești: *ethnos*, care înseamnă „popor” și *logos*, care înseamnă „discurs” sau „știință”. Astfel, etnologie înseamnă „știința poporului” sau „discursul despre popor”. În realitate, etnologia este o știință care studiază cultura umană în general, în toate formele ei, de la cele mai primitive până la cele mai avansate. Ea se ocupă de toate aspectele vieții culturale, de la religie și artă până la economie și știință. Etimologia termenului este simplă: etno, din greacă, înseamnă „popor” și logos, „știință” sau „discurs”.

Etimologia termenului etnologie este foarte interesantă. Este vorba de o combinație de două cuvinte grecești: *ethnos*, care înseamnă „popor” și *logos*, care înseamnă „discurs” sau „știință”. Astfel, etnologie înseamnă „știința poporului” sau „discursul despre popor”. În realitate, etnologia este o știință care studiază cultura umană în general, în toate formele ei, de la cele mai primitive până la cele mai avansate. Ea se ocupă de toate aspectele vieții culturale, de la religie și artă până la economie și știință. Etimologia termenului este simplă: etno, din greacă, înseamnă „popor” și logos, „știință” sau „discurs”.

ETNOLOGIA ȘI ȘTIINȚELE CONEXE

Apartenența etnologiei la un anumit ansamblu de științe este foarte bine enunțată de Cl. Levi-Strauss (1978): „*ea se sprijină, dacă se poate spune, cu picioarele pe științele naturale, se reazemă cu spatele de științele umaniste și are privirea ațintită spre științele sociale*” (p. 437), de aici apar multiple puncte de convergență cu geografia, istoria, arheologia, lingvistica sau psihologia.

Etnologia și sociologia

Ambiguitatea care domină raportul dintre cele două științe este dată chiar de poziția incertă a rolului și locului actual al sociologiei. Inițial, sociologia a fost definită drept știința societății, care îngloba sau rezuma toate celelalte științe sociale. În prezent însă, sociologia a devenit o disciplină specială, egalitară cu celelalte științe sociale, ea studiază raporturile sociale dintre grupurile umane contemporane, aparent nedeosebindu-se de etnologie prin metode, poate doar prin obiectul de studiu (societățile contemporane – societățile primitive). D. Stan (1999), încercând să stabilească o demarcație între cele două științe, prin aplicarea aceluiași set de identificare, arată că, în privința obiectului de studiu, etnologia studiază aspectele socio-culturale locale (prin intermediul etnografiei), regionale, până la nivelul unui popor sau al unui grup de popoare. În schimb, sociologia are un obiect de studiu reprezentat de o societate concretă, clar delimitată, dar nu exclude analizele generalizate asupra societății în ansamblul ei. Din perspectiva dimensiunii temporale, aceste științe se orientează diferit: etnologia investighează aspectele socio-culturale ale trecutului și prelungirile lor în societatea actuală, pentru ca sociologiei să-i fie specifice exclusiv fenomenele și procesele sociale ale prezentului. Totuși, în spațiul anglo-saxon, antropologia se apleacă tot mai mult asupra unor fenomene contemporane, demarcația dintre cele două științe fiind tot mai neclară.

După criteriul metodelor întrebuițate, etnologia utilizează cu predilecție metoda comparativă și monografia etnografică, iar sociologia dispune de un set de metode bazate pe observație și experiment. Deci, ambele științe au ca punct de plecare observația, dar aici intervine o importantă diferență. În timp ce sociologul, în efortul său de a găsi interpretări

și semnificații, vizează în primul rând să explice propria sa societate, aplicând propriile sale perspective istorice, etnologul, având aceeași sarcină, va încerca să formuleze un sistem acceptabil atât pentru el cât și pentru cel studiat. După cum arată Cl. Levi-Strauss (1978), în timp ce prima știință încearcă să facă „știința socială a observatorului” (p. 439), cealaltă caută să elaboreze „știința socială a observatului” (p. 439)

În stabilirea valabilității acestor criterii de demarcație, trebuie avută în vedere o aserțiune a lui Cl. Levi-Strauss și anume aceea că faptele sociale își corespund. Deci, același fapt social poate constitui, în același timp, obiect de cercetare specific pentru ambele științe.

Sub o privire critică, cele două științe ar putea fi deosebite prin viciile pe care le cultivă. Astfel, etnologia păcătuiește prin preferința pentru exotism, favorizare a etnocentrismului, acceptare a prejudecăților ca repere interpretative, iar sociologia prin imprecizia conceptuală, concesiile față de unele presiuni ideologice, subiectivism al cercetărilor. Rezultă o concluzie bine ilustrată de J. Copans: „*etnologia întâlnește direct sociologia, ambele aplecându-se asupra unor realități identice*” (p. 18). Altfel spus, orice aspect al socialului, care poate fi investigat din punct de vedere istoric, îngăduie și o abordare de tip etnologic, ajungând astfel la enunțul deja amintit al lui Cl. Levi-Strauss.

Etnologia și istoria

Etnologia a apărut ca urmare a descoperirii de către europeni a unor populații exotice. Diferența dintre cele două științe (istorie-etnologie) își află originea în concepția opoziției dintre lumea civilizată, rezervată studiului istoriei, și lumea primitivă, rezervată curiozității etnologului. Plasând în centrul evoluției umanității indivizii, istoria a inventariat tot ceea ce ține de arbitrarul acestora (consemnând mai ales evenimentele și personajele unice); în timp ce etnologia a încercat să releve formele vieții colective. De aceea, încă de la apariția ei, etnologia a fost deasupra istoriei prin utilizarea comparației și generalizării, dar și prin observația directă și ancheta de teren, în timp ce istoria s-a bazat mai mult pe izvoarele scrise. Deosebirea fundamentală dintre istorie și etnologie pare a nu fi – așa cum a apreciat Cl. Levi-Strauss (1987) – nici obiectul, nici scopul, nici metoda, dar că, având același obiect, care este viața socială, același scop, care este înțelegerea omului, precum și o metodă în care numai dozajul procedurilor de cercetare variază – „*ele se deosebesc mai ales prin alegerea perspectivelor complementare: istoria organizându-și datele în raport cu expresiile conștiente, iar etnologia în raport cu condițiile inconștiente ale vieții sociale*” (p. 28).

Dar, evoluția treptată a ambelor științe, va face ca vechile demarcații să devină caduce. Astfel, societățile civilizate nu mai țin exclusiv de istorie, iar societățile primitive nu mai sunt rezervate doar etnologiei, aceasta pentru că ambele științe au renunțat la a-și împărți competențele pe baza unei clasificări atât de stricte a societăților (societăți civilizate și societăți primitive). După cum istoria nu mai este rezervată doar evenimentelor și oamenilor de marcă, studiind și formele largi ale vieții colective, și individualul și evenimentul au pătruns în lumea etnologiei (G. Lenclud, 1999).

Evoluția a fost cadrul ce a permis afirmarea unei noi științe – *etnoistoria*, introdusă de antropologii nord-americani. La început, ea a fost percepută drept știința societăților „fără istorie”, sau al celor fără scriere, al căror trecut era consemnat doar prin surse orale. Cum astăzi este acceptat că nu există popoare fără istorie, etnoistoria a devenit „*ansamblul procedurilor de relaționare a prezentului și a trecutului în interiorul unei societăți sau al unui grup, în limbajul acestuia și cu referire la valorile și la potențele sale; etnoistoria devine o istorie sui generis, pe care societatea sau grupul o constituie pentru propriul său uz, istoricitatea exprimându-se prin intermediul unei preocupări - universal împărtășită – de a avea o istorie*” (M. Izard, N. Wachtel, 1999, p. 348). Etnoistoria devine un fel de istorie inversă care, pornind de la evenimente din trecut, dar încă vii în prezent, caută să reconstituie traseul formării unui grup sau al unei societăți. Utilizarea surselor orale („memoria” colectivității), alături de cele scrise – apărute sub influența Occidentului, nu este specifică numai societăților colonizate, deoarece au apărut numeroase lucrări despre societatea noastră care îmbină memoria orală (folclorul) cu cea scrisă.

Etnologia și arheologia

Dialogul arheologie – etnologie a fost întotdeauna posibil deoarece cele două discipline au un câmp de cercetare similar (reconstituirea vieții diferitelor societăți), în ciuda mijloacelor de abordare diferite: una se ocupă de trecut, confruntându-se de multe ori cu lacunele lăsate de conservarea vestigiilor, cealaltă studiază prezentul, însă este lipsită de profunzime istorică. Din acest dialog s-a născut *etnoarheologia* ce ne propune o analiză etnologică și arheologică a prezentului pentru a propune ipoteze de interpretare a situațiilor trecute (F. Audouze, 1999).

Încă de la sfârșitul secolului al XIX-lea, preistoricienii și-au îndreptat privirea spre „primitivii contemporani” lor, pentru a găsi un răspuns privind semnificația uneltelor identificate în săpăturile arheologice sau semnificația artei rupestre și mobiliere preistorice. Acest demers va face

carieră, dominând cercetarea până la începutul anilor '50. Respingerea comparatismului etnografic se leagă de numele lui A. Leroi-Gourhan care reproșa supremația analogiilor ce ar paraliza imaginația cercetătorului. Din acest moment, cercetarea se va îndrepta spre etnologia preistorică și spre experimentare. Metodele sale au fost puse la punct în cadrul săpăturilor arheologice întreprinse la Arcy-sur-Cure și Pincevent și vor fi consacrate în lucrarea sa *Les fouilles préhistoriques, technique et méthodes* (1950). Pentru A. Leroi-Gourhan (1961), „preistoria și etnologia nu constituie decât o singură știință”, al cărei scop este „de a stabili o istorie a umanității care îmbrățișează formele extreme, de la primitiv la cel mai evoluat, într-o viziune totală” (p. 217). Destinul acestei munci științifice pare a fi realizarea unei sinteze generale a omului, idee propusă ulterior și în *Le geste et la parole* (1964-1965).

Obiectivul său, reconstituirea vieții culturale a oamenilor din trecut, nu putea fi atins decât prin analiza etnologică a habitatelor preistorice (A. Leroi-Gourhan, 1983). Trei principii fundamentale au caracterizat demersul său. În primul rând, primatul săpăturilor orizontale în raport cu săpăturile stratigrafice, pentru că numai „această viziune orizontală este singura care permite satisfacerea exigențelor unui observator onest” (A. Leroi-Gourhan, 1963, p. 139). Cum actul de „săpătură arheologică” este în esență distructiv, misiunea arheologului este să nu piardă nimic dintr-o informație pe care trecerea timpului a făcut-o deja lacunară, de aici, necesitatea stabilirii celor mai complexe și mai obiective arhive ale săpăturilor arheologice deoarece, situl o dată săpat, informațiile nu mai pot fi salvate. Însă, obiectele izolate de contextul lor nu aveau nici o semnificație, importante erau relațiile care uneau elementele între ele: „diferitele materiale apărute într-o săpătură exhaustivă, nu-și dobândesc valoarea decât prin coordonarea pe care am stabilit-o între ele” (A. Leroi-Gourhan, 1983, p. 159). Pe aceste baze, A. Leroi-Gourhan a susținut analiza structurală a datelor legate de vestigiile arheologice, plecând de la natura și poziția lor. În fine, el a arătat necesitatea echipelor pluridisciplinare deoarece numai un demers complex permite reconstituirea unei imagini de ansamblu asupra așezării respective.

În raport cu predecesorii săi, el a făcut posibil studiul unui om care nu era până atunci decât un punct plasat pe o scară cronologică și care și-a câștigat dreptul de a fi plasat acum într-un spațiu real. A. Leroi-Gourhan a propus astfel o lectură a solului arheologic cu totul nouă, grație căreia s-a relevat viața cotidiană a unui om ale cărui gesturi, cutume, viață religioasă și socială au dispărut acum mii de ani. Metodele sale au fost aplicate cu

succes unor terenuri preistorice diverse: în Orientul Mijlociu de către J. Cauvin, în Anzi de către D. Lavallée, în Pacific de către J. Garanger sau în Jura Suabă de G. Bosinski (F. Audouze, 1999).

O nouă ruptură metodologică se produce însă în 1960. Acum ia naștere termenul de **etnoarheologie**. S. R. Binford (1968) arăta ca există o interdependență a faptelor sociale, a tehnicilor și constrângerilor ecologice în așa fel încât importanța alegerilor culturale poate fi neglijată. El propune utilizarea unei abordări ipotetico-deductive care să permită trecerea de la analizele etnografice la faptele arheologice. Totuși, se pune problema validității unui astfel de demers de utilizare a analizei etnografice pentru explicarea trecutului deoarece, prin natura sa, raționamentul analogic nu furnizează probe de unul singur și ar fi periculos să nu fie luate în considerare variabilele culturale și ideologice (P. Pétreșion, 1999).

În prezent nu mai există nici un domeniu al cercetării preistorice care să nu fie influențat de modelele arheologice, chiar și în cazul disciplinelor care evitau comparatismul etnografic, precum etnologia preistorică. Situată la interfața a două domenii disciplinare, etnoarheologia își propune în prezent „înțelegerea modului în care fapte și evenimente actuale pot (sau nu) să se ‹fossilizeze›, adică să fie (sau nu) puse în evidență de cercetările arheologilor” (P. Pétreșion, 1999, p. 78).

Etnoștiința

În ciuda scurtei sale istorii - începutul anilor '50 - termenul cunoaște o evoluție deosebită. Deja, din 1895, J. W. Harshberger introdusese termenul de **etnobotanică**, destinat arheologiei, ce desemna, la acel moment, studiul plantelor folosite de populațiile preistorice, repartizarea și răspândirea lor. În 1950, G. P. Murdock, în lucrarea *Outline of Cultural Material*, utilizează termeni precum **etnoanatomia**, **etnometeorologia**, **etnozoologia** etc. (C. Friedberg, 1999).

Interesul pentru corpul uman, pentru maladiile sale (somatice și psihice) și pentru terapeutica lor, a dus la apariția **etnomedicinei** ce pare să fi pornit de la munca lui W. H. Rivers (1924) care, în lucrarea *Medicină, Magie și Religie* explica faptul că, la populațiile primitive, tratamentul bolilor depinde de sistemul de credințe și de modalitățile de organizare socială. Mai mult, studiul maladiilor mentale la populațiile primitive a dus la afirmarea **etnopsihiatriei**. Etnopsihiatria a fost definită drept studiul, din perspectivă antropologică, a maladiei mentale, în măsura în care aceasta din urmă ține de o perspectivă specifică unei culturi determinante. În acest sens, ea poate fi considerată o ramură a etnomedicinei și, nu de

puține ori, se confundă cu alte științe, precum psihiatria socială sau psihiatria transculturală (A. Deluz, 1999).

În fine, lingviștii și etnologii se străduiesc să sintetizeze ansamblul relațiilor existente între practicile de limbă și practicile culturale în obiectul unei noi discipline – **etnolingvistica**, ale cărei principale demersuri par să fie: studiul raporturilor dintre structura limbii și structura socială, al locului limbilor în cadrul culturilor, al reprezentărilor diferitelor populații asupra propriei limbi și, nu în ultimul rând, structura unei limbi (lexicografia, analiza discursului, literatura orală, taxonomiile) (Y. Monino, 1999).

Folosirea acestor temeni (și noi am oferit puține exemple), sau numai al celui de etnoștiință, este însă destul de ambiguu. De aceea, J. Barrau (1985) a criticat utilizarea sensului de etnoștiință sau a pluralului său (vizându-se aici termenii „etno + disciplina”) pentru a desemna ansamblul tuturor abordărilor ce vizează raportarea omului la natură. De aceea, termenul ar putea fi definit drept „știința despre ceilalți”, și ar trebui aplicat nu obiectului de studiu ci demersului științific, nu se fac cercetări asupra etnoștiințelor, ci se face etnoștiință (C. Friedberg, 1999).

Etnoștiința a dobândit o mai mare importanță în lumea științifică abia atunci când și-a extins demersul asupra cunoașterii sociale, folosindu-se de unele metode preluate din lingvistică. La acel moment, a fost numită chiar „noua etnografie” și ea a încercat elaborarea, în cazul fiecărei societăți studiate, a unei „gramatici culturale”, ce ar fi permis înțelegerea, chiar anticiparea, comportamentului membrilor săi. Totuși, studiile întreprinse în acest sens au rămas cantonate la un anumit domeniu (rudenie, boală, muzică, plante, animale), de unde explozia unor termeni precum cei deja amintiți, și nu s-a ajuns niciodată la reconstituirea unei societăți în ansamblul ei. În ciuda acestor imperfecțiuni, termenul continuă să fie utilizat pentru a defini o anumită metodă de abordare a cunoștințelor naturaliste. Etnoștiința reunește două tipuri de analiză: primul urmărește atingerea categoriilor și conceptelor implicite din punctul de vedere al celor care le utilizează; cel de-al doilea presupune abordarea acelorași obiecte și fenomene pornind de la categorii și concepte științifice.

...si este este un fenomen social care este rezultat al procesului de schimbare sociala...

...si este este un fenomen social care este rezultat al procesului de schimbare sociala...

...si este este un fenomen social care este rezultat al procesului de schimbare sociala...

...si este este un fenomen social care este rezultat al procesului de schimbare sociala...

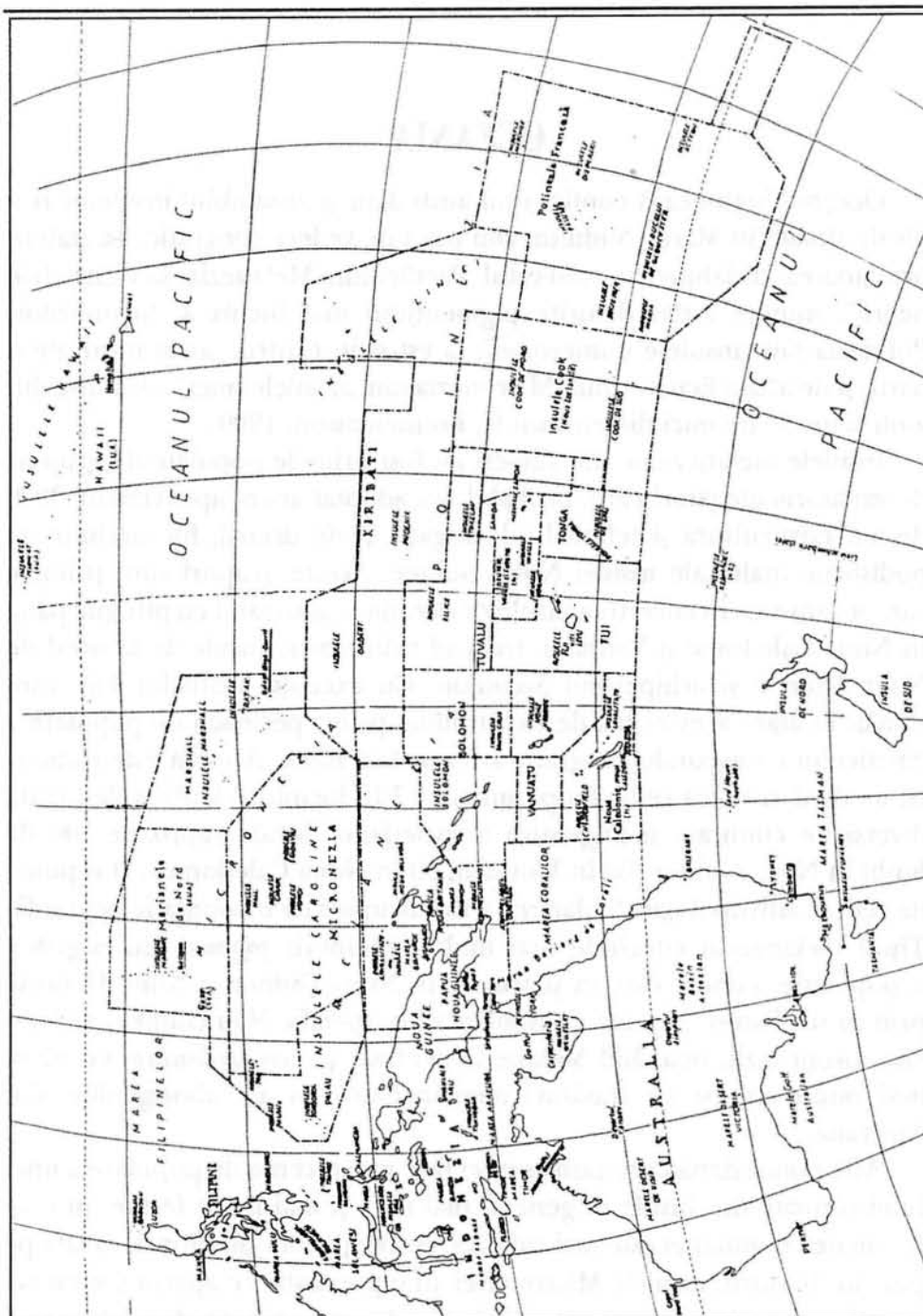
...si este este un fenomen social care este rezultat al procesului de schimbare sociala...

OCEANIA

Oceania înglobează continentul australian și ansamblul insulelor tropicale situate în Mările Sudului. Din punct de vedere geografic, s-a stabilit următoarea diviziune: în sud-estul Pacificului, Melanezia sau „insulele negre”, numite astfel datorită pigmentului mai închis al locuitorilor, Polinezia sau „insulele numeroase”, la est și în centru, iar la nord, de o parte și de alta a Ecuatorului, Micronezia sau „insulele mici”, alcătuită din atoli și insule de mici dimensiuni (J. Bonnemaïson, 1999).

Insulele melaneziene din sud-est au fost primele populate de grupuri de vânători-culegători care, probabil, au adoptat acum aproximativ 9000 de ani horticultura și tehnicile de irigație și de drenaj, folosindu-se de podișurile înalte ale insulei Noua Guinee. Aceste grupuri sunt primele care se lansează în cucerirea insulelor oceanice, ajungând cu pirogile până în Noua Caledonie și Vanuatu, trecând prin marile insule de la nord de Noua Guinee și arhipelagul Solomon. Cu excepția insulelor Fiji, care rămân în afara acestei arii de expansiune, prima perioadă de populare a Pacificului corespunde geografic ariei melaneziene. Aceasta este caracterizată de densitatea redusă a populației (7-10 locuitori/km²) și deosebita diversitate culturală și lingvistică a societăților locale (aproape 700 de limbi în Noua Guinee, 60 în Vanuatu, 30 în Noua Caledonie). Din punct de vedere antropologic, Melanezia a fost ocupată de o populație negroidă. Tipul melanezian cuprinde mai multe subtipuri: *pigmeu* sau *negrito* - o populație scundă, care va pătrunde în Noua Guinee și Noile Hebride prin insula Santo; *papuaș*, cu nasul acvilin, specific Noii Guinee, *melanezian* propriu-zis, ocupând Melanezia centrală și *neocaledonian*, cu părul mai puțin creț și cu trăsături asemănătoare cu ale aborigenilor din Australia.

Aria polineziană corespunde unei faze mai recente de populare a unei lumi formate din insule în general mai mici și mai puțin fertile, în care densitatea populației este mai ridicată, civilizația este „maritimă”, axată pe pescuit. În nord, insulele Microneziei au o populație ce aparține unor valuri de migrație mai recente (2-3 mii de ani), venite din Filipine și Indonezia. Micronezia a întreținut permanent relații cu ariile vecine, polineziene și microneziene, dobândind astfel numeroase trăsături istorice și culturale comune. (J. Bonnemaïson, 1999)

Harta Oceaniei, cu principalele sale diviziuni:
Australia, Polinezia, Melanezia și Micronezia

Aborigen
(după G. Iaru, 1967)

Aborigenii din Australia

Aborigenii din Australia au intrat în contact cu primii europeni, în special olandezii, în prima jumătate a secolului al XVIII-lea. În acel moment, ei nu cunoșteau agricultura, creșterea animalelor, ceramica, arcul și săgeata. Viața nomadă, ca vânători și culegători, era facilitată de o excelentă adaptare la mediul destul de nefavorabil (G. Iaru, 1967).

În stabilirea originii aborigenilor din Australia, un rol însemnat l-au avut datele antropologice. Australienii au părul negru și ondulat, învelișul pilos bine dezvoltat, pielea cafeniu închis (asemănător negrozilor), capul este prelung (dolicocefal), înălțimea cutiei craniene redusă, fruntea teșită, complexul supraorbital proeminent, fața prognată, nasul foarte lat, buzele îngroșate, statura mijlocie. Dincolo de Australia, un tip asemănător se întâlnește în sud-estul Asiei și Indoneziei. Plecând de la aceste date, s-a susținut originea asiatică a australienilor.

Astfel, în localitatea Vadiac din insula Java au fost descoperite două cranii asemănătoare cu cele australoide, deși de un tip mai primitiv. În sud-estul și estul Australiei au fost identificate fragmente de cranii, așa-numitele cranii de la Talgai, Cohoon și Caylor, care au trăsături comune cu ale craniilor descoperite la Vadiac. (S. P. Tolstov, M. G. Levin, N. N. Ceboksarov, 1959).

Pe continentul australian au fost identificate circa 500 de triburi. Numărul membrilor unui trib oscila de la câteva sute de membri, la câteva mii. Triburile mari, cum era aranda, erau împărțite în subgrupe tribale, cu un teritoriu, obiceiuri și chiar dialecte proprii. Tribul era în general împărțit în două frații exogame, fiecare având un nume propriu, în general totemic (al unui animal). De acest sistem al frațiilor se leagă și sistemele de înrudire. Astfel, termenii au o semnificație colectivă, de grup, atribuindu-se chiar mai multor generații: în tribul aranda, un australian denumeste cu termenul de „maia” pe mama sa, pe verișoarele mamei și pe soțiile fraților tatălui.

Căsătoria

Antropologului Cl. Lévi-Strauss îi revine meritul de a elabora o schemă a tipurilor de căsătorie la populațiile primitive, căsătorie ce echivalează în viziunea sa cu un sistem de schimb, ce pune grupurile în relație iar femeile circulă între aceste grupuri, asemeni oricăror alte bunuri. El lansează ipoteza că regulile căsătoriei se reduc la două mari categorii: structurile elementare și structurile complexe. Prima categorie apare cu preponderență în cadrul populațiilor din Australia, caracterizându-se prin faptul că regulile de alegere a soției se supun unui model mecanic: este vorba despre căsătoria recomandabilă între rude. Numeroase societăți sunt organizate potrivit unui model binar, ce le împarte în jumătăți exogame (fratrii), ele însele supuse unei dihotomii interne, ce creează noi subdiviziuni.

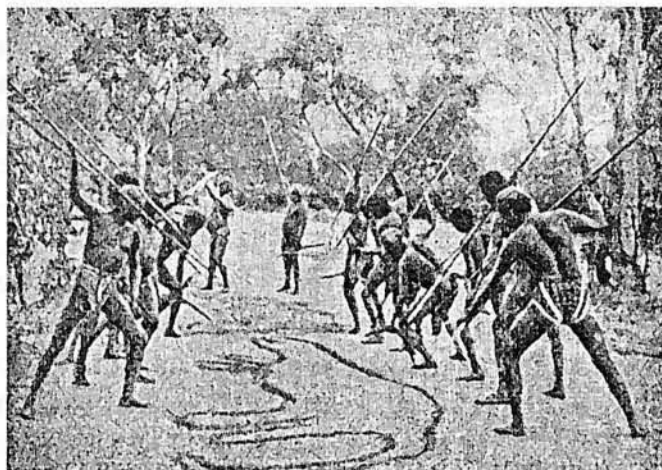
Tribul kariera, de exemplu, are patru secțiuni exogame care își schimbă femeile două câte două. Membrii secțiunilor 1 și 3 se căsătoresc în secțiunile 2 și 4, ceea ce induce o regulă de căsătorie între veri încrucișați, de gradul întâi. Copiii vor aparține însă secției bunicului din partea tatălui și al bunicii din partea mamei.

Sistemele aranda au însă opt secțiuni. Ele funcționează după reguli comparabile celor cu patru secțiuni, doar că sunt dublate: schimbul între opt secțiuni interzice căsătoria între veri încrucișați de gradul întâi și o prescrie pentru verii de gradul al doilea. (E. Copet-Rougier, 1999).

Rituri de inițiere

Inițierea de pubertate debutează printr-un act de ruptură – copilul este separat de mama sa – și, câteodată, separarea este brutală. Această inițiere implică întreg tribul deoarece o nouă generație este instruită, este integrată în comunitatea adulților și, prin reactualizarea riturilor tradiționale, întreaga comunitate se regenerează. În societatea australiană, la ceremonie iau parte numeroase triburi, motiv pentru care pregătirile necesită un timp îndelungat. Șeful tribului gazdă trimite la ceilalți șefi de trib mesageri care poartă bull-roarers (bucăți lungi și subțiri din lemn, prinse de o coardă care, rotite, scot un sunet asemănător mugetului de taur). Triburile australiene fiind împărțite în clase exogame, clasa A preia inițierea tinerilor din clasa B și invers, sunt deci inițiați de socrii potențiali.

Ceremonia inițierii (bora) implică pregătirea prealabilă a „terenului sacru”. La triburile Yuin, Wiradjuri, Kamilaroi și triburile din Queensland este pregătită o suprafață de teren de forma unui cerc, pe care se vor desfășura ceremoniile preliminare, iar la o mică distanță de aceasta, o mică împrejmuire sacră. Aceste două zone comunică între ele printr-o potecă de-a lungul căreia bărbații tribului-gazdă plasează diferite imagini și embleme sacre. La sosire, oaspeții sunt conduși pe potecă, spre terenul sacru unde au loc dansuri până la sosirea tuturor oaspeților.

Ritual totemic
(după G. Iaru, 1967)

Despărțirea novicilor de mame are loc diferit, în funcție de trib. Metoda cea mai puțin dramatică se întâlnește la tribul Kurnai: mamele stau în spatele tinerilor și bărbații înaintază în șir indian între cele două grupuri, separându-le. Adulții îi ridică pe novici în aer de câteva ori, iar aceștia își întind brațele spre cer, semn al închinării lor Zeului Cerului. Sunt conduși apoi în împrejmuirea sacră unde, culcați pe spate, cu brațele încrucișate pe piept, sunt acoperiți cu pături. După ascultarea unui cântec monoton adorm, iar femeile se retrag.

În tribul Yuin, tânărul este pus sub paza a doi supraveghetori. În timpul inițierii, ei îi pregătesc hrana, îi aduc apa și îl învață legendele și miturile tradiționale. Într-o seară se aprinde un foc. Sunt aduse mamele novicilor, acoperite cu crengi și pături, și li se spune că băieții lor sunt „fripți” în acel foc. Când șeful-vraci consideră că proba a durat destul, încep să sune instrumentele bull-roarers în spatele rândului de femei. La acest semnal, băieții fug în zona sacră, unde li se spune să se întindă cu fața în jos și sunt acoperiți cu pături. În acest moment, femeile au voie să se retragă în tabără. Prima parte a inițierii este îndeplinită – separarea de femei și proba focului, novicii participând din acest moment la o experiență exclusiv masculină.

La tribul Arunta, deosebit de importante sunt dansurile cu caracter religios, prin care se reactualizează evenimentele mitice, ceea ce le permite tinerilor să asimileze moștenirea religioasă a tribului. În timpul acestor dansuri, tinerilor li se arată *bull-roarers*-urile (neinițiații cred că zgomotele scoase de aceste instrumente reprezintă vocea zeului). În timpul perioadei de inițiere, mamele lor țin doliu, simbolizat printr-o linie trasată pe față cu argilă. Novicii stau în pădure timp de șase sau șapte luni.

În cadrul procesului de inițiere intervin câteva momente fundamentale: insistența în vederea păstrării secretului și dramatizarea ritualului, cu dansurile vracilor și expunerea puterilor lor magice, revelația dramatică a numelui și mitului Ființei Supreme, extragerea violentă a unui incisiv sau circumcizia novicei. Se adaugă și anumite interdicții alimentare sau de vorbire. În cazul tribului Ngarigo, în timpul celor șase luni, supraveghetorul îl hrănește, ducându-i mâncarea la gură. În tot acest timp, tânărul nu are voie să scoată nici un cuvânt. Aceasta pentru că novicele este privit ca un nou născut. (M. Eliade, 1995)

În cazul fetelor, inițierea constă în izolarea lor timp de trei zile într-o colibă unde vor fi supuse unor tabu-uri alimentare. Fata este vopsită în roșu și bogat împodobită. În zori toate femeile o însoțesc la un râu unde are loc o baie rituală, apoi, este condusă în tabără, unde, în ovații generale, este acceptată social drept femeie. (M. Eliade, 1995)

Adăposturi

Aborigenii australieni construiau de obicei colibe, cu scheletul din pari, acoperite cu coajă de copac, ierburi, frunze, iar uneori cu lut amestecat cu nisip care, prin uscare, constituia un strat protector foarte solid. Forma era în general semisferică, uneori conică sau în două ape. Semisfera se obținea prin înfigerea a două bețe curbate în pământ, ceea ce asigura o deschidere de câțiva metri la bază, și susținerea acestora cu un al treilea, aflat în unghi drept. Urmau alte bețe ce completau scheletul.

În regiunile răsăritene erau ridicate colibe care adăposteau 12-15, chiar 30 persoane. În regiunile nordice, cu ploii torențiale, colibe erau ridicate pe piloni. Adesea, locuințele erau prevăzute cu două intrări și un orificiu în acoperiș pentru evacuarea fumului provenit de la vatră.

În locuințele de mari dimensiuni, care grupau mai multe familii, fiecare din ele avea o vatră proprie, pe lângă vatra centrală a familiei, în care focul ardea permanent. Uneori, aceste locuințe erau grupate și comunicau între ele printr-un fel de tunel, acoperit cu aceleași materiale ca și pereții locuinței.

Navigația

Pentru a naviga, foloseau bărci din scoarță de copac (pe litoralul de răsărit și de sud-est) și bărci dintr-un singur trunchi (monoxile – pe litoralul de nord și nord-est), înzestrate uneori cu pânze și catarg, preluate probabil de la papuași. Pe litoralul nord-vestic era cunoscută doar pluta primitivă.

Ocupațiile

Principala îndeletnicire a băștinașilor rămâne vânătoarea, în ciuda faptului că majoritatea terenurilor le-au fost răpitate de coloniști. Australienii vânează cangurii, struțul emu și mici marsupiale (opossumul, wombatul), precum și păsări, șerpi, șopârle. Procedeele de vânătoare sunt variate, dar în general active, prin hăituire sau camuflaje, aborigenii necunoscând capcanele. La vânarea cangurului sunt deosebit de abili, recunoscând după urme, mărimea și timpul scurs de când a trecut cangurul, apropiindu-se cu grijă de animal, uneori camuflați prin ungerea corpului cu argilă. Alteori, prin hăituire, îl dirijează spre prăpăstii sau țarcuri special amenajate. Struțul emu, care aleargă cu viteza unui cal, este vânat prin atragerea acestuia într-un tufiș unde se agită un obiect, cunoscându-se curiozitatea acestei păsări. Alteori este fixat un cap de emu în vârful unui băț și îi sunt imitate mișcările.

Pescuitul a jucat un rol economic secundar, deoarece continentul nu este bogat în bazine de apă. Pe litoral însă, peștele reprezintă o parte importantă a hranei, pentru pescuit utilizându-se năvoade, cârlige și harpoane, uneori peștele fiind ametit prin otrăvirea apei.

Înainte de venirea coloniștilor, australienii nu cunoșteau agricultura, practicile de plivire a cerealelor sălbatice și rădăcinoaselor neputând fi considerate o formă de agricultură incipientă. Nu cunoșteau nici creșterea animalelor, singurul animal domesticat fiind câinele dingo, pe care l-au adus probabil cu ei în momentul cuceririi continentului. Atunci când o familie dorea un câine îl procura din pădure, după care era crescut cu mare grijă, fiind chiar alăptat de una dintre femeile comunității. Moartea animalului implica un veritabil ceremonial, fiind înmormântat și jelit ca un copil. Pentru a alunga spiritul câinelui, bărbații și femeile se loveau cu nuiele.

Focul se obținea prin frecare, aplicându-se procedeul pilirii, adică al frecării, sub un unghi drept, al unei bucăți de lemn de esență moale cu o alta de esență tare. Un alt procedeu era cel al sfredelirii unei bucăți de scândură din lemn uscat de esență moale, prevăzută cu un orificiu, în care se învârtea cu repeziciune un băț. Dacă în orificiu era turnat puțin nisip, focul se aprindea foarte repede.

Utilajele

La venirea europenilor, aborigenii nu cunoșteau metalele. Majoritatea uneltelor din piatră se aseamănau tipologic cu cele din mezoliticul și neoliticul european. Pe întreg continentul era utilizat toporul din piatră slefuită, realizat mai ales din cuarțit, diorit, granit și alte roci, șlefuindu-se

în general doar partea activă, nu întreaga suprafață. După alegerea materiei prime considerate potrivite, se executa o primă prelucrare brută pentru imprimarea formei. A doua operație urmărea netezirea suprafeței cu un perculator din piatră. Cu ajutorul unei gresii plate se realiza șlefuirea toporului. Din când în când, procesul era grăbit prin turnarea apei și nisipului pentru a mări frecarea. Toporul de piatră era introdus apoi într-o tijă de lemn, crestată la capăt. Fixarea se realiza cu ajutorul rășinilor și fibrelor.

Armele

Cea mai răspândită armă era sulița. Ea avea forme diferite, cu vârful în formă de harpon, cu barbeluri pe una sau două părți, din lemn de esență tare, foarte rar din piatră. Uneori, vârful suliței era dublat de un os de pește înmuiat în zeamă de carne intrată în putrefacție, ceea ce făcea lovitura mortală. Lungimea suliței varia între 1,5 – 3 m.

Pentru aruncarea sulițelor ușoare, era utilizat propulsorul (denumit de aborigeni **mangal**). Cu ajutorul acestuia, ei puteau azvârli o suliță la peste 100 m, uneori chiar la 150 m. Propulsorul era realizat din lemn de esență tare, având și alte utilități, inclusiv obținerea focului prin frecare cu muchia de marginea scutului.

Cea mai originală armă a aborigenilor era bumerangul. Acesta avea proprietatea de a reveni la cel care l-a aruncat, după ce descria un cerc sau o buclă. Bumerangul cunoștea mai multe variante: curbat, aproape ca o secure, îndoit la mijloc ca o seceră sau chiar sub un unghi drept. Unul din capete era mai ascuțit, cu secțiunea plată, ușor răsucită. Era prelucrat din esențe tari, precum salcâmul, eucaliptul, mai ales din rădăcina acestora. Bumerangul era arma ideală pentru vânarea păsărilor, iar bumerangul greu în războaiele dintre comunități. Un aruncător priceput îi putea imprima traiectorii complicate și curioase, cu schimbări de direcție și curbe uluitoare, putând să lovească la un moment dat pământul și apoi să ricoșeze puternic în ținta propusă. (B. Danielsson, 1966)

Singura armă defensivă era scutul din lemn, de formă ovală sau alungită. Triburile din sud-estul Australiei cunoșteau de asemenea scutul îngust, dar masiv, utilizat în războaie pentru pararea loviturilor.

Hrana

Aborigenii din Australia nu cunoșteau procedeul se fierbere a cărnii și legumelor. Animalele mici sau păsările erau așezate neajutate sau cu pene pe cenușa fierbinte, jar, pietre sau nisip încins. Uneori erau scoase măruntaiele din animal și introduse pietre încinse pentru a se frige carnea și în interior. Anumite triburi frigeau carnea înăbușit, folosind gropi bine

încălzite, în care se introducea animalul cu pietre încinse în abdomen și se acoperea cu bolovani, cenușă, frunze și pământ.

Un procedeu original pentru prepararea păsărilor consta în ungerea acestora cu lut, după care se așezau pe foc. Odată friptă carnea, scoarta de lut se desprindea împreună cu penele și pielea, iar carnea era rumenă și fragedă, deosebit de gustoasă. (G. Iaru, 1967)

Baza alimentației o constituia însă hrana vegetală, completată de șopârle, șobolani, broaște, melci, insecte, ouă de păsări și reptile, miere de albine sălbatice sau de la o specie de furnici, care depozitează mierea direct în abdomen. Omizile pregătite prin coacere în cenușă erau, după spusele europenilor, foarte gustoase, amintind de budinca de orez cu ouă.

Semințele de graminee se pisează pe o piatră mare, prin frecare cu o piatră mică rotundă, adăugându-se, din când în când, puțină apă. Se obține în final o pastă care se consumă direct sau după coacere, sub forma unei lipii.

Îmbrăcămintea

Îmbrăcămintea era foarte sumară, cea mai importantă piesă fiind un fel de pelerină din piele de oposum, de formă dreptunghiulară, prinsă pe piept în două colțuri. Ea avea rolul de a acoperi spatele, mai ales în anotimpul rece, iar noaptea era întrebuințată drept învelitoare. Însă, majoritatea triburilor nu întrebuințau decât o bucată de pânză legată în jurul șoldurilor.

Ambele sexe purtau podoabe cu ocazia sărbătorilor, constând în salbe, brățări sau bețișoare ce perforau diafragma nasului. Tot în timpul sărbătorilor, își vopseau corpul și îl acopereau cu un puf multicolor, pe care îl lipeau cu sânge și alte substanțe cleioase. Tatuajul cel mai persistent era obținut prin crestarea pielii și introducerea unei argile albe.

Religia

Religia stă sub semnul totemismului – credința în înrudirea între oameni sau grupuri și anumite animale, plante sau orice altă formă a materiei, care poate fi reprezentată în cele mai abstracte moduri. Totemul nu este privit însă ca o divinitate ci ca o rudă apropiată. În Australia s-au înregistrat varietăți de totemism. Se poate porni în clasificare lor de la ceea ce am putea numi drept totemism individual sau personal. Acesta reprezintă o relație specială între un individ și una sau mai multe specii de animale. Un bun exemplu îl aflăm la triburile din New South Wales, unde orice vraci are unul sau mai multe asemenea totemuri personale. Tocmai prin asocierea cu aceste specii animale se consideră că dobândește el puterea magică. La oamenii de rând, de obicei, totemul sau numele este impus de o terță persoană, la naștere sau în timpul inițierii. La triburile

din golful Charlotte, bunica noului născut ia o bucată din cordonul ombilical și o rotește violent în aer. În acest timp, mai multe bătrâne, așezate în jurul copilului, propun câte un nume. Este ales numele rostit în momentul ruperii cordonului ombilical. La tribul *Yarraikanna*, neofitului i se scoate un dinte, i se dă apă să-și clătească gura și apoi scuipă într-un vas. Bătrânii examinează forma care o ia saliva, iar obiectul cu care seamănă devine totemul personal al tânărului (E. Durkheim, 1995).

În sud-estul continentului a fost identificat totemismul de sex, adică o asociere a două grupuri de sex diferit, cu două specii de animale. În districtele de coastă din New South Wales, liliacul este totemul sau animalul reprezentativ al bărbaților, iar pasărea cățărătoare (*Climacteris sp.*) este totemul femeilor.

Acolo unde tribul este divizat în două jumătăți exogame, patrilineare sau matrilineare, după caz, jumătățile sunt denumite după specii de animale, în general păsări. Însă, într-o mare parte din teritoriul Australiei, tribul se împarte în patru grupuri, numite secțiuni. De regulă, aceste secțiuni nu sunt denumite după specii de animale, deși există unul sau două cazuri în care un nume de secțiune este și numele unui animal. Astfel, Bandjur este numele unei astfel de secțiuni, dar și al unui urs local. În unele triburi însă, există o asociere clară între fiecare secțiune și una sau mai multe specii de animale. Astfel, în tribul *Nigena* din districtul Kimberley (Australia de Vest), cele patru secțiuni sunt asociate cu patru specii de șoim. Această asociere nu induce însă vreo interdicție privind uciderea sau consumarea animalului totem. În Queensland însă, fiecărei secțiuni îi este asociat un număr de specii de animale și există o regulă după care membrii unei secțiuni nu au voie să mănânce animalele asociate cu secțiunea lor. În sens general, „totemismul de secțiune” distinge trei tipuri. În primul, fiecare secțiune își are asociată o singură specie de animal, reprezentativă pentru secțiune, în același fel în care totemul de sex este reprezentativ pentru grupul de sex. Într-o altă formă, fiecare secțiune se află într-o relație rituală specială cu un număr limitat de specii, pe care membrii secțiunii nu au voie să le mănânce. În cea de-a treia variantă, un mare număr de specii de animale sunt clasificate ca aparținând uneia sau alteia dintre cele patru secțiuni, dar nu există vreo regulă care să oprească pe cineva de la consumarea animalelor. (A. Radcliffe-Brown, 2000).

Legătura cu strămoșii totemici este materializată prin utilizarea unor embleme totemice sacre, numite *ciuringa* – pietre prelungi și plate sau bucăți de lemn decorate, cu semnificație sacră. Conform legendelor, aceste pietre au fost lăsate chiar de strămoși, în peregrinările lor, agățate de

câte un făt. După nașterea copilului, ele erau găsite de tatăl acestuia, rămânând legate de cel născut pentru toată viață, întrucât erau dublura sacră și tainică ce leagă pe om de „strămoșul” lui. La triburile din Australia Centrală, mai există și o altă categorie de obiecte sacre *vaninga* – având forma unor bastoane, cruci, romburi, confecționate special pentru ceremoniile totemice. Prin aspectul lor exterior, acestea nu au nici o legătură cu totemul. Una și aceeași formă de *vaninga* se poate utiliza pentru mai multe totemuri însă, după ce a fost utilizată o singură dată, într-un ceremonial legat de un anumit totem, ea nu mai poate fi pusă în legătură cu un alt totem (S.A. Tokarev, 1982).

Aborigenii din Australia erau convinși de puterea totemului lor atât în privința bolilor, cât și în războaie. La unele triburi sud-estice există credința că, pentru a face rău unui om, este suficient să-i ucizi totemul. De aceea, totemul era păstrat în ascunzători sacre, unde accesul femeilor și copiilor era interzis, pedepsindu-se cu moartea. Aici, o dată pe an, grupul săvârșea, sub conducerea căpeteniei, felurite ritualuri în scopul de a trezi bunăvoința totemului.

Atribuirea statutului de totem unei sulițe implică un ceremonial foarte interesant. Sulița respectivă trebuie mai întâi să fi ucis un animal a cărui carne devine și ea tabu pentru participanții la ceremonie, în afara bărbaților din grupa vânătorului, singurii care au dreptul de a consuma carnea. Cel mai bătrân dintre bărbați va aplica pe suliță simboluri totemice și o va folosi o vreme la vânătoare. După ce sulița este pictată sau gravată, interdicția asupra vânatului încetează, astfel că femeile și copiii pot mânca din animalele vâdate cu ea.

Fiecare grupă totemică are centrul său sacru, care putea fi o stâncă, o peșteră. De acest centru se leagă o serie de ceremonii. Spre exemplu, într-o grupă totemică, al cărei totem este cangurul sau numai anumite părți anatomice ale acestuia, avea loc un ritualul magic de înmulțire a animalului totem (numit *inticiuma*). După ce un tânăr inițiat se asigură în dimineața respectivă că în jurul centrului sacru nu sunt femei, copii sau membrii altui clan, comunitatea totemică a cangurului se îndrepta spre acel loc. Conducătorul comunității dezgropa din pământ piatra ascunsă care reprezenta coada cangurului mitic, alungat aici de câinii dingo sălbatici. Piatra era arătată tuturor, apoi era îngropată în același loc. Pe două stânci, simbolizând canguri, membrii comunității trasau dungii verticale, albe și roșii. Doi tineri se cățarau pe ele și își creștau venele, lăsând tribut din sângele lor. În același timp, se faceau descântece pentru a determina cangurul să se înmulțească, după care, fiecare se ungea cu ocră roșu, ce-

remonia încheindu-se cu vânarea unui exemplar de cangur. Aceste ceremonii aveau loc în vederea înmulțirii cangurului, dar de cele mai multe ori în sprijinul altor comunități care aveau voie să consume carnea acestui animal. Membrii totemului cangur îi consumă carnea numai în cadrul strict al ceremoniei, ulterior fiindu-le interzise atât vânarea cât și consumul cărnii. (G. Iaru, 1967)

Un alt exemplu poate fi ceremonialul de înmulțire al larvelor omizii comestibile *maegwa* – totemul unui grup situat în apropiere de Alice Springs. Participanții la ritual, numai bărbați, se îndreaptă goi spre locul ceremoniei, nimeni neavând voie să mănânce până la sfârșitul ceremoniei. Sosind la locul sacru, în amurg, se culcă, iar în zori pornesc pe drumul străbătut de strămoșii lor mitici. Conducătorul duce în brațe un obiect din lemn care reprezintă teaca mitică pentru ciuringuri, iar ceilalți țin în mâini ramuri ale arborelui de cauciuc. Când găsesc un bloc de cuarțit, simbolizând omida, conducătorul îl lovește cu obiectul sacru iar ceilalți cu ramurile de arbore. În acest timp, ei cântă un descântec pentru ca omida să depună ouă. După ceremonial, coboară cu toții la albia unui râu, oprindu-se în drum la poalele unei stânci unde, legenda spune că strămoșii lor s-ar fi oprit și ar fi mâncat larve deomidă. Ceremonialul de lovire a stâncii se repetă după care, pe stâncă se desenează imagini care ar simboliza părți ale corpului străbunilor, ciuringuri mitice, precum și o tabără de femei, deoarece se consideră că în timpuri mitice și femeile ar fi participat la ceremoniile sacre (S.A. Tokarev, 1982).

În zonele aride, ceremoniile de atragere a ploii sunt esențiale. La *dieri*, ploaia este reprezentată nu de apă, ci de sângele pe care bărbații îl lasă să se scurgă din vene. În același timp, ei aruncă asupra asistenței puf alb, ce simbolizează norii. În prealabil, ei ridică o colibă, unde au fost depuse pietre mari. În timpul ceremoniei, pietrele sunt urcate în copaci, formă alegorică a urcării norilor pe cer. Toți bărbații pătrund în colibă și izbesc cu furie în pereții colibei, până ce aceasta se prăbușește definitiv. Căderea construcției este echivalentă cu începerea ploii. (E. Durkheim, 1995)

Australienii posedă o mitologie destul de bogată. În afara miturilor totemice, au fost consemnate mituri privitoare la originea Soarelui, personificat sub chipul unei femei, care a locuit pe Pământ, și a Lunii, personificată de un bărbat, altele se referă la potop, sau mitul prometeic de apariție al focului. Foarte numeroase sunt miturile eroilor civilizatori, semi-animal - semi-om. Pretutindeni există ideea că în vremurile mitice totul era diferit. La *aranda*, acea perioadă poartă numele de *alceringa*, la arabana – *wingara*, la ungarinjin – *ungud*. Este vremea în care ar fi trăit

străbunii totemici, care posedau puteri supranaturale, puteau să meargă pe sub pământ sau să zboare. Animalele erau pe atunci oameni, corpurile cerești locuiau pe pământ și aveau chip de om.

La australieni nu a fost menționat cultul naturii și al Soarelui datorită, probabil, inexistenței agriculturii. Nu există nici mituri cosmogonice, problemele originii Pământului, lumii, cerului, nu sunt atinse în aceste mituri. Nu există nici credința într-o lume de dincolo, sufletul murind curând după moartea trupului. (S. A. Tokarev, 1982).

Înmormântările

Ritualurile de înmormântare cunosc o mare varietate la triburile australiene. În cazul cel mai simplu, muribundul este așezat lângă vatră, comunitatea abandonând cadavrul o lungă perioadă de timp. De cele mai multe ori, după putrezire, oasele sunt așezate în stâlpi funerari și vopsite. Mumificarea cadavrului prin afumare, pe o platformă specială, era aplicată mai ales în cazul copiilor și al marilor personalități ale tribului. Destul de des este practică „în mormântarea în aer liber”, prin care corpul defunctului este urcat într-un copac și depus pe o platformă. Uneori, oasele, după putrezire, sunt îngropate. Foarte frecventă este însă înhumarea în diverse poziții, inclusiv prin legare cadavrului în poziție ghemuită, pentru ca acesta să nu aibă posibilitatea de a ieși din mormânt și să se răzbune pe cei vii. Incinerarea cadavrului este mai rar menționată.

Canibalismul ritual are la bază credința păstrării legăturii spirituale cu cel mort. Oasele, după ce au fost descărnate, sunt așezate în stâlpii funerari, foarte rar sunt îngropate în peșteri. Ritualul de consumare a defunctului implică mai multe operații: părul celui mort este ras și ars, intestinele sunt îngropate, după care capul se separă de trup. Rudele pregătesc în acest timp vatra, în cântecele și dansurile comunității. Când acestea ating apogeul, capul defunctului este spart, creierul se înfășoară în scoarță de copac și se încredințează mamei defunctului. Cutia craniană se fierbe, după care se acoperă cu desene și se păstrează de către cei apropiați. Corpul, lipsit acum de cap, este ridicat de una din rude ce efectuează un dans ritual, după care îl depune în vatră și îl acoperă cu scoarță de copac și nisip. În timp ce carnea se frige, sunt executate dansuri rituale, venerându-se spiritele care urmează să asigure transferul puterii celui mort în trupurile lor. (G. Iaru, 1967)

Vraciul

În Australia poți ajunge vraci prin trei modalități: moștenire, chemare sau aspirație personală. Dar, indiferent de calea pe care o urmează, candidatul nu este recunoscut decât după ce a fost acceptat de un anumit

număr de vraci sau a fost inițiat de unul dintre ei. În majoritatea cazurilor, inițierea constă într-o experiență extatică în timpul căreia novicele îndură anumite operații executate de Ființe Mitice și întreprinde ascensiuni celeste și coborâri în Infern, în lumea subterană. (M. Eliade, 1995).

Spre exemplu, la triburile din Port Jackson puteai deveni *medicine-men* (vraci) dacă dormeai pe un mormânt. Spiritul mortului venea, îi scotea organele interne și rana se vindeca. La băștinașii din Australia Occidentală, aspirantul intră într-o peșteră unde doi eroi totemici (pisica sălbatică și struțul emu) îlucid, îi deschid trupul, îi scot organele și i le înlocuiesc cu o substanță magică. În timpul acestei încercări inițiatice, novicele este supravegheat de maestrul inițiator, care întreține permanent focul aprins și îi controlează experiențele extatice. În Australia de Sud, postulantul este plâns ca un mort pentru că toți știu că va cunoaște moartea, cel puțin ritualică. El este dus spre o gură de apă. Acolo, doi vraci îi acoperă ochii și îl aruncă în gura Șarpelui, care îl înghite. Vracii aduc însă ofrande și Șarpele Mitic îl aruncă afară, însă redus la dimensiunile unui copil.

Exemplele ar putea continua, dar scenariul este evident același: moartea și reînvierea inițiativă, uneori chiar întoarcerea la stadiul embrionar în pântecul unui monstru, corespunzând uterului matern (M. Eliade, 1997).

Arta

Cele mai vechi mărturii de artă au fost datate la 20.000 B.C. Este vorba însă numai de urme digitale meandrice descoperite în peștera *Koonalda* (Australia de Sud). Le putem adăuga pe cele din peșterile din regiunea *Mooraa* (Australia de Sud), asemănătoare stilistic, dar care nu beneficiază de nici o datare. Cercetările recente desfășurate la *Dampier* (Australia Occidentală), pe litoralul Oceanului Indian, au permis definirea și datarea a numeroase perioade de execuție a gravurilor și picturilor. Cele mai vechi reprezentări au o vârstă de 18.000 de ani și sunt raportate la vânătorii de canguri, frecvent figurați de altfel. Această artă, cu gravuri profunde pichetate, este dominată de siluete umane fantomatice, alături de cercuri și șiruri de puncte. (D. Vialou, 1991)

Arta băștinașilor australieni este strâns legată de totemism și cultul morților. „În Australia de nord-vest, deasupra intrării peșterilor funerare sunt pictate capete mari de oameni, figurate fără gură. Picturi de același fel reprezintă siluete, chipuri și mâini de oameni sau animale (canguri, broaște țestoase, șopârle, șerpi, pești), alături de unele ființe mitice, de luntre, bumeranguri etc ... Se mai pot vedea, de asemenea, linii curbe sau frânte, spirale și cercuri care, probabil, reprezintă totemuri ... Figurile de pe stânci au fost mai întâi gravate, apoi pictate.” (P. A. Mihăilescu, 1970, p. 144).

Etnologii americani R. H. Hathews și H. Basedow au descoperit în regiunea *Flinders Ranges* gravuri rupestre, înfățișându-l pe giganticul marsupial *Diprodoton*, astăzi dispărut. Profesorul H. Tischner a studiat la *Mount Agnes* (districtul Kimberley) o serie de gravuri rupestre. Cele mai multe înfățișau acvile-șoimi asociate unor figuri umane, lipsite însă de gură. Aceste gravuri, pictate apoi în roșu, negru și alb sunt considerate de aborigeni „umbre vii” ale strămoșilor mitici (*wonjina*). În vederea riturilor anuale, aceștia „renovează” aceste imagini prin reîmprospătarea culorilor, ceea ce, conform credinței lor, favorizează căderea ploilor în lunile noiembrie-decembrie.

Înainte de a pleca la vânătoare, băștinașii lasă amprenta mâinii pe peretele casei prietenului. Mâna se aplică cu degetele desfăcute și este stropită din gură cu apă amestecată cu argilă albă.

Culorile folosite de australieni sunt roșul, galbenul, albastrul închis, albul, negrul și, în mai mică măsură, brunul. Aceste culori nu sunt însă de origine vegetală ci minerală. Astfel, băștinașii de pe coasta apuseană a golfului Carpentaria (Australia de Nord) obțin albul din caolin, galbenul din limonit, negrul din cărbune de lemn, roșul din hematit. Pensulele sunt confecționate din păr de om, mai rar din fibre vegetale tratate special. Pentru a mări rezistența picturii, uneori se adaugă culorilor puțin ulei obținut dintr-o rădăcină locală. (P. A. Mihăilescu, 1970)

În afara gravurilor de pe stânci, scene cu caracter narativ, în special scene de vânătoare, apar pe scoartă de copac. Un astfel de exemplu este o pictură aparținând clanului *gumaitj*, care o folosește în ceremoniile totemice. Imaginea reprezintă o variantă a temei totemice a clanului, și anume aceea a mitului crocodilului și a focului. Desenul este alcătuit din două panouri închipuind cele două maluri ale unui curs de apă. În dreapta este reprezentat marele crocodil al clanului, în dreapta și în stânga lui este desenată emblema simbolică a clanului, algele de Komindo, dispuse pe un așternut de mъл. Punctele albe reprezintă „ochii” algelor, punctele negre bulele de aer care se formează la suprafața apei, în timp ce crocodilul înoată de-a lungul algelor. Panoul din stânga înfățișează „crocodilul cu coada mică” (puiul celeilalte reptile). De fiecare parte, pe așternutul de mъл, artistul a figurat alge marine, în timp ce în urma cozii crocodilului sunt desenați pești care îi servesc drept hrană. Ansamblul este pictat în alb, roșu, galben și negru.

Cu ocazia riturilor de inițiere sau a ceremoniilor totemice, artiștii își etalează îndemânarea și prin desene pe nisip. Astfel, de exemplu, la ceremonia de inițiere *kuringal*, cele două cercuri concentrice (primul cu un

diametru de 50 m) desenate pe pământ, cât și poteca de acces spre centru, parcursă de inițiați, sunt ornamentate cu reprezentări animaliere sau umane. Și la ceremonia de inițiere - *bora* (Australia de Răsărit) terenul folosit în acest scop este acoperit cu desene, inițiații trebuind să țintească, rând pe rând, desenele. Unii cercetători consemnează și cazul unor ceremonii de înmormântare în timpul cărora se folosesc desene trasate pe sol, simbolizând în general totemul clanului.

Acestui domeniu, al artei, însă strâns legate și de religie, îi sunt atribuite și acele obiecte cunoscute sub numele generic de *ciuringa* (așa-numitele „pietre de suflet”). La nașterea unui copil, australienii obișnuiesc să confecționeze, ca simbol al sufletului, o bucată plată de lemn. Cele mai vechi ciuringa, remarcă etnologul A. van Gennep (1998), sunt și cele mai prețuite, deoarece ele provin, potrivit tradiției, de la strămoșii mitici. Aceste obiecte, care ar fi în stare să transmită puteri magice, prin simpla lor atingere, sunt confecționate din plăcuțe de lemn tare (mai rar dintr-o rocă de șist), de formă alungită, pictate cu motive decorative simbolice, întruchipând strămoșii mitici.

Din aceeași categorie, a obiectelor de cult, fac parte și așa-numitele *maraian*, decorate cu o grijă deosebită, printr-o muncă care poate dura câteva săptămâni. Pe maraian (maraian = șarpe mitic) este schițat în culori un desen tradițional reprezentând fragmente din miturile despre strămoșii tradiționali. Artistul este obligat să memoreze mitul ancestral, dacă însă maraianul prezintă spații goale, acesta este un indiciu că realizatorul a uitat unele fragmente ale mitului. *Vaninga*, alte obiecte de tip ciuringa, sunt familiare băștinașilor din parte de nord și centrală a Australiei. Aceste obiecte-simbol sunt realizate în formă de scut, din câteva lănci legate cu șuvițe de păr uman și împodobite cu pene roșii și albe, în vârful cărora se agață plăcuțe ciuringa.

Armele sunt și ele ades decorate, mai ales scuturile, acoperite în partea convexă cu imagini simbolice realizate în ocru roșu. Gravura în lemn își găsește aplicația pe bumeranguri (în regiunea Queensland), în timp ce sulile sunt decorate cu motive geometrice, în mod obișnuit în zona vârfului.

MELANEZIA

Descoperirea Melaneziei începe o dată cu navigatorii portughezi, care acostează pe litoralul nordic al Noii Guinee în a doua jumătate a secolului al XVI-lea și se încheie cu localizarea Noii Caledonii de către căpitanul Cook, în timpul călătoriei sale întreprinse în 1774.

Melanezia cuprinde insulele Noua Guinee, Solomon, Vanuatu, Noua Caledonie, Insulele Legalității și Fiji. În plan lingvistic, regiunea include așa-numitele limbi austroneziene, care constituie un grup „melanezian” sau austronezian occidental (prezent aici din anul 4.000 î.Hr.), deosebit de alte grupuri din Pacific, cu toate că limba fiji este înrudită cu polineziana sau austroneziana orientală (A. Bensa, B. Juillerat, 1999).

Structurile sociale i-au uimit pe etnologi prin dimensiunile reduse ale unităților socio-politice sau ale triburilor (câteva sute de persoane) și prin flexibilitatea regulilor de căsătorie, a formelor de înrudire sau de atribuire a puterii. Spre exemplu, un individ își poate alege rezidența adeseori independent de afilierea sa la vreun clan. Grupul local se adună în anumite regiuni (Noua Guinee, Vanuatu) în jurul unei „case a bărbaților”, nucleu al riturilor de inițiere. Lipsa de importanță a genealogiei este legată de dimensiunea redusă a grupurilor de descendență și de rolul modest al principiului de unifiliație; se observă totuși excepții, cum ar fi sistemul matrilinear din insulele Trobriand sau complexitatea ierarhizată a grupurilor patrilineare din văile Noii Guinee. Sistemul clanurilor se regăsește adeseori integrat într-o formă de organizare dualistă, unde jumătățile pot fi exogame sau doar totemice.

Oricare ar fi densitatea populației, pământul face obiectul unui sistem de întreținere în care proprietatea este colectivă (clan, genealogie sau grup de înrudire cognatică), iar drepturile se moștenesc în principiu pe linie patrilineară sau se dobândesc prin căsătorie ori prin inițiativa primei defrișări a unei zone până atunci neexploatate.

Sistemele de alianță se bazează de cele mai multe ori pe un schimb între două grupuri (în Vanuatu există însă șase clase matrimoniale), caracterizate de o formă preferențială de mariaj, căsătoria prin schimb de surori fiind foarte răspândită.

În general, orice poziție privilegiată în sistemul ierarhic se construiește în raport cu prerogativele rituale sau prin strategii economice, ceea ce

determină în cuprinsul Melaneziei o gamă variată de instituții politice, mergând de la structuri tribale acefale, până la veritabile sisteme piramidale. De exemplu, la yafarii din Papua-Noua Guinee, cunoașterea mitologică secretă, stăpânirea ritualurilor esențiale și carisma de conducător care poate gestiona crizele sociale, contribuie la un sistem de conducere discret și temporar, însă fără o autoritate deosebită. Dimpotrivă, sistemele trobriandeze și fijiene fac o distincție clară (pe baze genealogice) între nobili și oameni comuni, oamenii mării (străinii) și stăpânii pământului (autohtonii), ceea ce nu împiedică însă competițiile pentru putere. La jumătatea distanței dintre aceste sisteme, Melanezia cunoaște societățile de tip Big Man, mai ales în anumite triburi din Noua Guinee, care favorizează ascensiunea rapidă, dar foarte efemeră, a unor personaje ambițioase. Devine Big Man cel ce dovedește capacitatea de a strânge bogății (porci, scoici, pene ale păsării paradisului) pentru a le redistribui cu o generozitate bine calculată în schimburi ceremoniale în care indivizii și grupurile intră în competiție sau pentru a le pune la dispoziția clanului în circumstanțe deosebite (război, pace). Aceste funcții cer capacități oratorice și multă abilitate pentru a putea convinge zeci de oameni să urmeze un Big Man în acțiunile sale și să contribuie la acestea cu o parte din munca și averea lor. Puterea este însă precară deoarece, oferind tot mai mult, la un moment dat intră în colaps și atunci partizanii săi se alătură altui Big Man. (M. Godelier, 1999)

Chiar dacă societatea are un aspect egalitar sau piramidal, exercitarea unei autorități rămâne indisociabil legată de puterea supranaturală. „Căpetenia” este întodeauna „agentul” practicilor rituale prin care se face apel la bunăvoința strămoșilor, responsabili de fertilitatea naturală. În Noua Caledonie, stăpânii pământului își datorează prestigiul vechimii, prin urmare capacității lor de a comunica cu strămoșii locului. Căpetenia, hrănită doar cu tuberculi și vânat (chiar carne umană în trecut), întruchipează echilibrul căutat între ordinea socială și ordinea naturală/supranaturală între cei morți și cei vii. La fel, în insulele Vanuatu, ascensiunea unui Big Man într-o ierarhie se realizează printr-un progres paralel în cadrul societății măștilor, care stabilește relația cu lumea defuncțiilor (E. Vienne, 1984). Ca atare, reprezentațiile religioase definesc și ordonează statutele și furnizează sistemului politic ideologia necesară pentru o funcționare eficientă.

Practica magiei, și unele elemente ale religiei, sunt legate de noțiunea de mana. R. Codrington (1891) descrie cel mai bine această noțiune: „Religia melanezienilor – în sens de credințe – constă în convingerea că

pretutindeni acționează o forță supranaturală care ține de domeniul invizibilului; în sens practic, ea constă în folosirea unor mijloace de atragere a acestei forțe de partea celor care o solicită.....Există credința într-o forță care se deosebește de forța fizică și acționează pe cele mai diverse căi, atât spre bine, cât și spre rău; a o stăpâni sau a o dirija constituie cel mai mare avantaj” (p. 118). Mana este considerată ca aparținând oamenilor care au succes în viață, precum Big-Man-ii. Mana poate aparține și unor obiecte: dacă o piatră îngropată în pământ a asigurat o recoltă bogată, înseamnă că are mana.

Papuașii

Situată între Ecuator și paralela de 10⁰ latitudine sudică, Noua Guinee este cea mai mare insulă din Oceanul Pacific și a doua ca întindere în lume, cu o suprafață de 830.000 km². Insula a fost descoperită în 1512 de Antonio d'Abreus iar, în 1545, Inigo Ortiz de Retz o va revendica pentru coroana Spaniei.

În general, locuitorii Noii Guinee sunt cunoscuți sub numele de papuași, nume derivat din cuvântul malaez *papua*, care înseamnă creț. Într-adevăr, cu mici excepții, bășinașii au părul creț, fruntea teșită și arcade proeminente, nasul aplatizat, dar înconvoiat ca un cioc de vultur.

Limba papuașilor

Potrivit studiilor lingvistice, papuașii din Noua Guinee și din insulele învecinate, datorită izolării, folosesc circa 650 de limbi și dialecte. Cea mai bine studiată dintre aceste limbi este *ono*, vorbită de uniunea tribală *kubai*, ce populează nord-estul Noii Guinee. *Ono* cuprinde în structura sa doar cinci vocale: *a*, *e*, *i*, *o* și *u*, având un timbru aspru, datorită sistemului consonantic. Verbele joacă un rol semnificativ, atât prin funcțiile lor morfologice, cât și prin capacitatea de a nuanța vorbirea. Astfel, același verb poate avea mai multe sensuri, după cum este rostit mai tare sau mai încet, mai sacadat sau mai rar. Interesantă este și numărătoarea, unele cifre fiind definite prin diferite părți ale corpului uman: o mână semnifică cifra 5, o mână și încă un deget – cifra 6, o mână și încă două degete – 7, două mâini – 10. La alte populații papuașe, sistemul de numărătoare este și mai interesant: dacă 1, 2, 3 sunt exprimate prin formula cunoscută – un deget, două degete, trei degete, 4 este indicat prin arătător, 5 prin degetul gros, 7 prin pumn, 8 prin cot, 9 prin braț și 10 prin umăr. (A. Lecca, M. Gh. Andrieș, 1972)

Organizarea socială

Nucleul social al comunităților papuașe îl constituie clanul, alcătuit din mai multe familii înrudite prin legături de sânge, care se consideră descendenți ai unui străbun comun. Mai multe clanuri, înrudite pe linie paternă, care vorbesc un dialect comun, alcătuiesc un trib, ce poate însuma de la câteva sute la câteva mii de membri. Pământul este de obicei stăpânit în comun de grupurile înrudite, fiind considerat drept bunul cel mai de preț moștenit de la străbuni. Apar însă și forme de proprietate individuală: de la cea funciară, deoarece fiecare stâncă, fiecare golf prielnic pescuitului are un proprietar, până la arme, care îl însoțesc pe proprietar chiar în mormânt. Cea mai importantă formă a proprietății individuale, simbol al prestigiului social, o reprezintă însă porcii, care sunt veritabilă „monedă de schimb”.

La triburile papua au fost identificate două forme ale puterii politice: sistemele de tip *Big Man*, în societățile în care accesul la putere implică dobândirea și redistribuirea bogăției și sistemele de tip *Grands Hommes*, în care puterea este fie meritată (mari războinici, șamani), fie moștenită (maestri ai inițierilor masculine și feminine) (M. Godelier, 1999). În cadrul tribului un rol foarte important îl are și „crainicul”, care deține responsabilitatea evidențelor clare ale construcțiilor care urmează să se ridice, programând numărul de brațe necesare; în cazul unui atac el știe unde sunt plecați bărbații la vânătoare, chemându-i prin bătăi de tobe. Tot el coordonează pregătirile pentru marile sărbători, sau anunță cu glas tare, în piața satului, toate veștile ce interesează comunitatea. Fără îndoială, această funcție implică un talent oratoric deosebit, care-l face de altfel respectat de comunitate, cu toate acestea, el nu se bucură de nici o autoritate de ordin politic. (A. Lecca, M. Gh. Andrieș, 1972)

Ritualuri de inițiere

În cadrul comunității, bărbații au propria organizație, cu o activitate care rămâne secretă femeilor sau tinerilor neinițiați. *Malassi* – tinerii ajunși la vârsta inițierii – sunt izolați în pădure unde, sub îndrumarea capilor de familie, *tamo-boro*, îndeplinesc o serie de încercări inițiatice. La unele triburi, despărțirea de mamă este dramatică: într-o noapte, bărbații mascați invadează satul și îi duc pe tineri în casa bărbaților. Ei sunt capabili să omoare orice femeie care ar încerca să le descopere identitate (M. Eliade, 1995).

„Primul pas” către maturitate se face prin incizia organelor genitale. O parte a triburilor papuașe practică și subincizia. Bărbații își taie venele și lasă sângele să curgă peste novici, deoarece aceștia trebuie să fie întăriți cu

sânge de bărbat, sângele care l-au avut până în acel moment provenind în întregime de la mamă. Evacuarea sângelui matern se realizează prin perforarea nasului (M. Eliade, 1995).

Apoi, tinerii sunt acoperiți pe față cu un strat de argilă albă sau ocru galben și purtați prin locuri izolate, impunându-se regula tăcerii. Doar tamo-boro are dreptul să le vorbească. Dacă un membru al comunității îi întâlnește, nu le va adresa nici un cuvânt, comportându-se ca și cum nu i-ar fi văzut. Novicii izolați în pădure sunt asimilați sufletelor celor morți. Nu mănâncă folosindu-și mâinile, ci un bețișor. În această perioadă de inițiere, ei vor trebui să învețe să se orienteze în pădure, să identifice

Războinic papua
(după P.-D. Gaisseau, 1966)

plantele, să cunoască stelele și să învețe legendele străbune despre obârșia clanului. (L. D. Brongersma, G. F. Venema, 1962). Apare deseori, în cadrul acestor ceremonii, tema înghițirii tinerilor de către un monstru. Pentru circumcizie, tinerilor li se ridică o construcție specială ce are forma Monstrului Barlun. Intrarea novicilor în construcție echivalează cu pătrunderea în pântecul monstrului.

Rezistența în fața acestor încercări le va conferi titlul de *tamo*, om investit cu toate drepturile ce se cuvin bărbaților. Până la inițiere, novicilor le era interzis să participe la adunările din casa secretă a bărbaților (*tamboran*), la ceremoniile din timpul *sing-sing*-ului, să asculte cântecele flautelor sacre, să poarte anumite arme, precum *kap-kap*-urile sau să guste din carnea de porc. Serbarea finală (*balum*) reprezintă momentul acceptării novicilor în rândul bărbaților. Tinerii își împodobesc chipul și trupul, vopsindu-se în culorile tradiționale. În regiunile în care tamo poartă peruci, *malassi* își pun pentru întâia dată acest simbol. În peruci poartă piepteni de bambus, brățări (*sagii*) din fibre, colorate cu pigmenți minerali – le împodobesc brațele. Un moment important al ceremoniei îl constituie plantarea a unui tubercul de *taro*, simbolul sexului masculin. *Malassi* pătrund apoi în *tamboran* unde poartă un dialog cu spiritele străbune, moment de o deosebită încărcătură emoțională pentru tineri. (H. Detzner, 1935)

Tjilbo – zeul creator – este invocat în cadrul ceremoniilor prin intermediul măștilor – *olko*. Sunt confecționate din fibre vegetale, împodobite cu pene albe și pictate în roșu și negru. La unele ceremonii, focul joacă un rol simbolic purificator: bărbații pășesc pe jăratice cu tălpile goale sau dansează purtând tăciuni aprinși între coapse. (A. Dupeyart, 1953)

Clanuri, uneori chiar cu o descendență comună, aflate însă la zeci de kilometri depărtare și foarte izolate, au dezvoltat limbi total diferite. De aceea, în regiuni, precum Irianul de Vest, s-a instituit o practică interesantă: la anumite intervale, clanurile fac schimb de băieți. În cadrul ceremoniei, tinerii adoptați își împletesc în păr șuvițe lungi din scoarță de copac, pe care și le vor desface numai după „înfiere”. Un bărbat, membru al tribului din care provine băiatul, pătrunde în casa bărbaților, unde trage cu arcul trei săgeți, semn că băieții aparțin de acum înaintea noilor părinți. Copiii rămân în triburile ce i-au adoptat, deprinzându-le limba, obiceiurile, chiar căsătorindu-se aici. Din când în când, își vizitează tribul originar, reluând relațiile întrerupte. Acești copii devin veritabili traducători, fiind trimiși ca soli și mediind diferite conflicte.

Căsătoria

Fetele se căsătoresc la vârsta de 13-14 ani. În preajma nunții își decorează fața și trupul cu tatuaje colorate, *mac-mac*, în negru și roșu, încrustate în piele.

Femeia va fi cumpărată de soțul ei, de aceea el trebuie să strângă din timp mijloacele necesare. Tocmeala pentru preț durează săptămâni întregi. În ziua cumpărării, mirele, cu trupul vopsit în roșu cu dungi negre și cu fața în alb mat și roșu strălucitor, merge la casa fetei, cu toate darurile necesare (porci, șiraguri de *cauris* – scoici, topoare și cuțite). Dacă tatăl fetei este mulțumit, fata se alătură mirelui. Bărbatul își poate lua apoi și alte soții, poligamia nefiind interzisă, doar căsătoriile cu femei din același clan - endogamia.

Mireasă papua
(după P.-D. Gaisseau, 1966)

Mamele își alăptează copiii chiar patru-cinci ani, datorită alimentației deficitare în produse cu proteine. Copiii sunt purtați în *billum* – fileu cu ochiuri strânse, prins la spate, utilizat însă și pentru transportul diferitelor produse.

Adăposturile

Locuințele papuașe nu sunt concentrate, asemeni altor populații primitive, în jurul unei piețe centrale, ci constituie două, trei aglomerări de colibe și mari case ale bărbaților. Ultimele, impresionante atât prin decor, cât și prin dimensiuni, sunt permanent păzite pentru a nu permite apropierea străinilor. Aici locuiesc bărbații burlaci, în anumite situații, bărbații însurați și aici se desfășoară întrunirile secrete ale asociației bărbaților. Elementele reprezentative sunt frontonul triunghiular, înalt de 12-15 m și prisma largă, a cărei fațadă este decorată cu picturi policrome. Deasupra intrării sunt agățate sute de maxilare, albite de soare, ale porcilor sacrificați în cinstea lui *Geru*, zeul fertilității. Li se alătură craniile ale vrăjmașilor uciși sau ale strămoșilor, pentru ca duhul nemuritor, *Kibe*, să-i ocrotească. În fiecare astfel de casă se află atâtea vetre câți bărbați locuiesc în ea. (A. Lecca, M. Gh. Andrieș, 1972)

La periferia satului, destul de izolată, se află o colibă în care se adăpostesc femeile gata să nască, deoarece ele sunt în această perioadă impure.

Tot la marginea satului se află țarcul pentru cazuări, singura pasăre domesticită de papuași, prețuită nu atât pentru carne, destul de ațoasă, cât pentru penele viu colorate.

Veșminte

Veșmintele bărbaților se reduc la o simplă cingătoare, confecționată din *tapa*, un fel de scoarță bătută, sau din fibre împletite, colorate mai ales cu roșu. Chipul și trupul sunt însă întotdeauna vopsite, conform tradițiilor clanului. Își vopsesc, de exemplu, fruntea în alb, pomeții, nasul și bărbia cu *susu* (ocru roșu), iar restul feței cu negru strălucitor. Trupul îl colorează cu diverse puncte sau pete de culoare, cu ajutorul unor mici tampoane de *tapa*. Ținuta de la marile festivități (*sing-sing-uri*) este întregită de pieptănături fastuoase. În schimb, nu de puține ori, femeile își rad părul, care servește însă ca material pentru perucile bărbaților. În trecut, în lupte, papuașii purtau *tamo-gate* - un craniu de om, legat la gât. Deasupra cotului și sub genunchi, bărbații se împodobesc cu sagii – brațări împletite din fibre sau *kap-kap* – rondele tăiate din carapace de broască țestoasă. În anotimpul ploios, atât bărbații, cât și femeile, își pun o pelerină largă, confecționată din frunze.

Fetele poartă un șort scurt din fibre colorate în roșu, coapsele rămânând libere. Tinerele sunt foarte atente la coafură. Ele își aranjează părul într-un fel de bucle, fixate cu grăsime de cazuar amestecată cu lut. Încă din anii copilăriei, mamele perforează lobul urechilor și diafragma nazală a copiilor. Aceste orificii sunt lărgite, introducându-se bețișoare de bambus, ce vor fi înlocuite cu pene de papagal.

Uneltele

Securea de piatră reprezintă principala armă a populațiilor papua. Pe lângă utilitatea funcțională, *kina* (secura) a reprezentat și o monedă de schimb. Realizată în general din roci vulcanice, prin polizare, necesită ore întregi de muncă. Dimensiunile pot ajunge la 10-12 cm, având una sau două tășuri, în funcție de tradițiile clanului. Sunt utilizate la doborârea copacilor de mari dimensiuni.

Din pietre dure – porfir, obsidian, cristal de stâncă – papuașii confecționează *cup-cup*-uri, cuțite cu lama foarte ascuțită, utilizate la tăierea lianelor. Lamele de cuțit pot fi confecționate și din femure de porc. Din oase de cangur sau de cazuar sunt realizate dălțițe, pentru decojit, sule, ace, lamele pentru tatuaje. Așchiile din bambus sunt folosite pentru ras, din tijele acestuia își confecționează săgeți, iar din tulpinile mai groase sulite, sarbacane și chiar recipiente. Apa este cărată în tulpini de bambus iar trunchiurile mai puternice folosesc pentru ridicarea pereților Casei Mari. Oasele păsărilor și peștilor constituie materia primă pentru piepteni-furculiță, palete pentru vopsele, răzuitoare, vârfuri de săgeți și de sulite, precum și cuțite lungi cu lama tăioasă.

Femeia deține monopolul confecționării oalelor. Papuașii nu cunosc roata, dar tehnica lor este foarte ingenioasă. Mai întâi pregătesc o pastă din lut, nisip cernut și apă. Realizează un cadru circular din această pastă, pe care îl lasă să se întărească la soare. În jurul cadrului, lipesc bucăți de lut, dând formă vasului. Pentru o formă rotunjită, se utilizează două pietre ovale și *seliupa* – bețișor lățit și netezit la capăt ca o spatulă. Vasul se fixează între pietre, iar pereții se egalizează cu acest bețișor. După modelare, oalele sunt lăsate la soare, apoi arse. (A. Lecca, M. Gh. Andrieș, 1972)

Agricultura

Papuașii cultivă *taro* – un soi de spanac, batate (leguminoase), porumb, trestie de zahăr etc. Coloniștii europeni au adus fasolea, morcovii, ceapa, cartofii, care au fost repede asimilate și de băștinași. În cultura pământului sunt folosite două unelte rudimentare: *udia*, un țărșuș ascuțit la capătul inferior și *udia-sab*, o lopată primitivă. Sistemul de cultivare este următorul: doi-trei bărbați înfig țărșuși în sol, apoi cu un gest foarte rapid, desprind blocuri mari de pământ, pe care le sparg, folosind

în acest scop țărui și lopata. Femeile frământă pământul în mână, până ce devine bun de însămânțat, după care, tot ele, continuă muncile agricole, de la însămânțare până la recoltare. Nici una din muncile agricole nu este declanșată fără îndeplinirea unor ritualuri prealabile, legate mai ales de fertilitatea pământului.

Comerțul

În prima zi de Lună plină, aborigenii din diferite triburi, aflate la mari distanțe, se întâlneau, an de an, în același loc, pentru a face schimb de produse. Cum papuașii nu cunoșteau roata, nu aveau nici căruțe, nici animale de tracțiune, își transportau produsele în saci de fibre împletite, pe care îi prindeau pe cap cu o fâșie de scoarță de copac. Deși de o înălțime mică, femeile papuașe puteau căra poveri de 30-40 kg.

Obiectul principal al schimbului îl forma în trecut, securea de piatră, cu mâner de lemn, frumos decorat. Sarea este și ea un bun de mare preț, datorită rarității sale. Se comercializează sub forma unor turte mici, obținute prin evaporarea unor soluții sărate. Când nu au resurse de sare, papuașii folosesc în alimentație cenușa din vetre. Secretul tehnicii de obținere a sării o dețin doar câteva triburi, care au pe teritoriul lor ape sărate, ceea ce le conferă o anumită superioritate. Apele sărate sunt colectate într-un bazin construit din argilă, expus la soare. Apa rămasă în urma evaporării este transportată prin tije de bambus, spre o platformă cu marginile înălțate, unde sunt depuse cantități mari de *kunai* – o iarbă care absoarbe cantități mari de apă. Iarba este lăsată să putrezească și apoi este expusă la soare, rezultând o pulbere cenușie. Într-o a doua fază a procesului, pulberea este amestecată cu apă și pusă în recipiente pe foc, unde fierbe până la evaporarea apei, pe fundul vasului rămânând doar turțițele de sare. Această ultimă fază este un apanaj al bărbaților, operația desfășurându-se în casa bărbaților, departe de ochii femeilor și al neinițiatilor. Principala „monedă” de schimb cu sarea o constituie penele păsării paradis (*Paradiseea reggiana*), care nu trăiește decât în anumite regiuni ale Noii Guinee.

Porcii domestici sunt bogăția principală, ei se sacrifică doar cu prilejul *sing-sing*-urilor (sărbătorilor). Valoarea lor nu depinde însă de greutate ci de dimensiunile și forma colților. Pentru a le crește valoarea, aborigenii smulg masculilor tineri caninii superiori, astfel încât, cei inferiori se arcuiesc, luând forma unor spirale. Atunci când colții pătrund în falca inferioară, perforând-o, porcul devine moneda cea mai de preț. Stăpânii porcilor își țin evidența la zi a avutului lor, înșirând pe o sfoară atârnată la gât mici fragmente de bambus, fiecare reprezentând un exemplar. Când un

porc este împrumutat (practică întâlnită la cei care doresc să se însoare și nu dețin un număr suficient de porci), bucățița de bambus este scurtată. La scadență, valoarea porcilor va fi mai mare, socotindu-se cât le-au crescut colții în acest timp.

În cadrul schimburilor intertribale, o altă monedă o constituie discurile sau semilunile tăiate în sideful scoicilor marine *Tridacna gigans*, monede divizionare fiind valvele sau cochiliile unor scoici oceanice. Cochiliile dobândesc valoarea unor instrumente de schimb doar dacă sunt grupate în șiruri de lungimi tradițional dimensionate.

Ambarcațiunile

Aborigenii din Noua Guinee nu sunt mari navigatori, asemeni polinezienilor (I. Vlăduțiu, 1967). Incursiunile pe mare sunt scurte și nu se îndepărtează prea mult de țarm. Navigația pe mare se face cu *rak-rak* – mici pirogi monoxile scobite dintr-un trunchi de copac sau cu *lakatoi* – luntre dublă cu balansier. (A. Lecca, M. Gh. Andrieș, 1972)

Construcția unei ambarcațiuni implică un adevărat ceremonial. Bărbații merg în pădure, însoțiți de vrăjitor care lovește cu securea arborele ales. Izbitura are darul de a izgoni duhurile rele. După acest ritual, 5-6 bărbați cioplesc trunchiul, cu o deosebită precizie. Suprafața este netezită cu piatră vulcanică și cu nisip cernut fin, după care lemnul se freacă cu un suc gelatinos extras din alge, care se transformă într-o peliculă impermeabilă.

Ambarcațiunile mari sunt prevăzute cu o plută-balansoar, cioplită din aceeași esență de lemn. Prora este întotdeauna sculptată cu motive simbolice. Velele sunt confecționate din pânză de in sau din frunze. Fâșiile lungi, tăiate din frunze de *baum*, sunt mai întâi strâns împletite pe un suport confecționat din tije de bambus. O astfel de pânză poate avea o suprafață de 10-12 m². Ambarcațiunile de peste 15 m au montate platforme (*papakatabu*) deasupra traverselor ce le leagă de balansier. Ele sunt confecționate din tije elastice de bambus, pe care se ridică o colibă ce poate adăposti 6-8 oameni, precum și rezervele de alimente și uneltele de pescuit.

Alimentația

Economia papuașă se bazează în primul rând pe cules, vânătoare și pescuit. De aceea, o parte importantă din alimentație este asigurată de fructele dulci și bogate în grăsimi ale fructului *pandanus*-ului sau dulci-acrișoare, precum nucile de cocos, de ierburile cu gust de sparanghel sau diferitele rădăcini. Din fructul arborelui de pâine, femeile obțin o făină nutritivă. Din rădăcinile unei plante prepară o băutură alcoolică – *keu*. Tot femeile culeg bureți și ciuperci comestibile, precum și o algă verde-albăstruie, ce consti-

tuie un aliment prețuit. Uscată la soare, răspândește o duhoare insuportabilă, însă conține o mare cantitate de substanțe proteice.

Vânătoarea este îndeletnicirea bărbaților. Ei mânuiesc cu o deosebită îndemânare sarbacanele, suflând în tubul de bambus, lung de 2 m, propulsează săgeți subțiri cu vârf de os sau de bambus, înmuiat în venin vegetal. O astfel de săgeată are o traiectorie de 10-15 m, lovind țintele ce constau în leneși, veverițe zburătoare, oposumi, cazuari. Papuașii mai vânează mici marsupiale, porci sălbatici, șopârle uriașe, a căror carne albă este prețuită, șarpele-smarald, broaște țestoase, păsări etc.

Este utilizat și un sistem ingenios de capcane. Ei prind un laț de o creangă elastică și rezistentă. Apoi, înfig creanga în pământ, arcuind-o, astfel încât, să fie mult tensionată. Celălalt capăt este menținut arcuit cu vreascuri plasate ca o contragreutate. Sistemul este apoi camuflat cu frunze și iarbă.

În râuri viețuiesc puține specii de pești, însă indigenii sunt abili pescari de crevete sau de rechini de apă dulce, pe care-i prind cu harpoanele. Papuașii de pe țărmurile oceanului pescuiesc rechini albi sau pești zburători. O metodă cu totul inedită constă în utilizarea unui zmeu. De acesta se prind două coarde lungi vegetale, una din ele fiind prevăzută cu un cârlig ce se scufundă în apă. Când rechinul este prins în cârlig, unul din pescari înalță zmeul, care târăște rechinul până pierde suficient sânge, după care este tras spre luntre. (A. Lecca, M. Gh. Andrieș, 1972)

Cea mai râvnită pradă este însă crocodilul: *puk-puk*. Se pescuiește mai ales noaptea, când se lasă mai ușor momit de torțele pe care indigenii le agită. Puk-puk-ul este răpus cu lovituri de secure, însă înfruntarea este deosebit de primejdioasă, reptilele rănite putând sfârâma monoxilele doar cu o lovitură de coadă.

Rituri de înmormântare

Moartea, chiar a unui om foarte bătrân, nu poate fi – în concepția papuașilor – un lucru natural, ea fiind pusă pe seama vrăjilor unui dușman. De multe ori, boli vindecabile duc la deces, datorată spaimei prin care trece bolnavul - autosugestie. Moartea unui bărbat este vestită cu ajutorul tobelor, *barum*. Imediat, bărbații din clanurile înrudite pornesc spre satul respectiv. Ei își vopsesc trupul cu un colorant negru, vâscos iar în mâini poartă arme de luptă, pe care le agită amenințător. Din rândul sătenilor se desprinde un grup care se confruntă, într-o luptă simbolică, cu noii veniți, poate ca o întruchipare a luptei dintre viață și moarte.

În bocetele femeilor, bărbatul decedat este așezat, în poziție ghemuită, într-un cosciug piramidal, alcătuit din împletituri de ierburi. Văduva își va

tăia degetul arătător, în semn de doliu. Ea a fost dezbrăcată de haine, păstrând doar o cingătoare în jurul șoldurilor, și-a scos toate bijuteriile și și-a uns corpul cu un mâl negru. Cosciugul este înmormântat sub pragul casei. După ce corpul putrezește, este deshumat și osemintele sunt transportate în „satul morților” iar craniul va fi păstrat de capul familiei. Ceremonia înmormântării se încheie cu un ospăț, în cadrul căruia se sacrifică un câine – „câinele mortului” – și se consumă doar suc de nucă de cocos, alcoolul fiind interzis.

La unele triburi din Noua Guinee, cadavrele sunt expuse pe platforme fixate între crengile unui copac și lăsate până putrezesc. Oasele sunt spălate în cadrul unei ceremonii și apoi îngropate. Craniile sunt păstrate de tamo în cufere, iar uneori sunt modelate cu lut și vopsele pentru a recăpăta trăsăturile feței. Vechile tatuaje sunt refăcute iar nasul, remodelat, este din nou perforat cu pene. Pe cap este fixată o perucă confecționată din păr uman, frumos împodobită cu pene viu colorate.

Pentru papuași, moartea înseamnă o continuare a vieții pământene. Omul ia cu el o parte din suflet, cealaltă rămânând în craniul păstrat cu respect de urmași. Din această perspectivă, duhurile strămoșilor pot fi determinate să intervină activ pentru a rezolva cererile membrilor tribului, în funcție de răspunsul lor, duhurile pot fi răsplătite sau pedepsite. Dacă cererea nu a fost îndeplinită, indigenii bat cuie în capul figurinei sculptate, păstrate în cufăr. Rolul acestor duhuri este mai ales economic: protejarea proprietății clanului și a tribului, fertilitatea pământului și succesul la vânătoare.

Ceremonii și ritualuri

Cele mai importante ceremonii ale papuașilor se desfășoară în Casa Tamboran, unde sunt păstrate măștile, reprezentări monstruoase ale duhurilor. Aceste măști, tănuite pentru femei și neinițiați, confecționate de bătrânii tribului, sunt ascunse în *ravi* – o încăpere îngustă, separată printr-un perete din lemn, aflată în fundul Casei Tamboran. Odată aduse în ravi, în aceste măști pătrund duhurile strămoșilor.

La unele triburi, ceremoniile au loc în afara satului, într-o colibă ascunsă în pădure. Aici este adăpostit *tani* – o păpușă confecționată din frunze de sagotier. Tani reprezintă duhul bun, ocrotitorul tribului. În cadrul unei importante sărbători, tani este scos afară și, după ce va fi presărat cu făină de manioc, simbolul vieții, un membru al societății secrete masculine îl va stropi cu sângele unui porc sacrificat. După recitarea unor formule magice, bărbații aleargă în jurul său și, din când în când, se aruncă asupra unui dușman nevăzut, considerând că astfel sperie

duhurile rele. Coliba din pădure este ferită de ochii neinițiaților, locul fiind indicat de un copac pe care se va instala o platformă de lemn, protejată de un acoperiș de ierburi. Aici va fi depus un craniu de om, albit de soare. (A. Lecca, M. Gh. Andrieș, 1972)

Chiar și ridicarea acestei colibe respectă un ritual strict. În zorii zilei, membrii societății secrete pornesc în căutarea arborelui care va constitui pilonul principal al construcției. De obicei, cel mai vârstnic, după ce ascultă vibrațiile mai multor copaci, alege arborele potrivit. Se declanșează o luptă simbolică, cu mișcări prestabilite, în urma căreia „luptătorii” cad pe rând, până rămâne un singur biruitor. Tobe anunță victoria sa și, în acest moment, bărbații încep tăierea arborelui. Acesta este adus în sat, unde va începe o mare sărbătoare, la care sunt invitate și triburile vecine.

Sculptură papua
(după A. Lecca, M. Gh. Andrieș, 1972)

Arta papuașilor

Specialiștii au identificat în cadrul artei papuașe patru stiluri din care cel mai vechi include doar amprente de mâini, brațe sau picioare umane, pictate în ocră roșu, alb de var sau negru de mangan, într-un stil amintind de amprente de mâini paleolitice.

Gama culorilor este foarte restrânsă: alb, roșu, negru, mai rar galben și albastru. Verdele este folosit doar de anumite triburi și doar pentru decorarea scuturilor. Desigur, toate aceste culori sunt naturale: galbenul și roșul este obținut din solurile lutoase, albul din calcar, negrul din amestec de cărbune de lemn cu unt de cocos. Utilizarea foarte rară a verdelui și albastrului se explică prin obținerea lor din pigmenți minerali, care se găsesc mai greu.

Fiecare desen are în arta papua o simbolică proprie: două-trei linii ondulate reprezintă marea și apele agitate, punctele reprezintă oamenii, două linii încrucișate semnifică simbolul sulitelor, deci războiul. Un triunghi isoscel cu vârful ascuțit în jos sugerează capul de pasăre, cercurile

reprezintă arbori, oameni și, în general, ființe. Punctele care însoțesc circumferința unui cerc semnifică un dans ritual în jurul arborelui totem. La unele comunități, punctele reprezintă pașii, liniile ondulate - șerpilor, potecile, două arcuri de cerc încrucișate - luptătorul gata de atac. Foarte des în arta papuașă apare simbolul pasăre - șarpe, reprezentând antagonismul dintre Cer și Pământ. Miturile papuașe vorbesc chiar despre o luptă dintre pasăre și șarpe, în cadrul căreia, dacă va câștiga șarpele, omul va dobândi nemurirea. (A. Lecca, M. Gh. Andrieș, 1972)

În arta papuașă se întâlnește o varietate deosebită de obiecte - sculpturi, de un nivel artistic foarte ridicat. Tema principală de inspirație sunt strămoșii. Renumite sunt așa-numitele sculpturi *korwar* - obiecte rituale de familie. Sculptura reprezintă, la origine, o imagine a căreia sculptorul nu i-a cioplit capul, urmând să-i fie atașat un craniu autentic. Astăzi, sculptura este realizată integral, cu forme anatomice disproporționate: capul mare, cubic este plasat pe un triunghi lipsit de detalii. Unele triburi înfrumusețază capul cu o perucă confecționată din pene de cazuar. Aceste sculpturi sunt comandate de familie la decesul unui membru al ei. Deplasarea din locul unde este inițial plasată va aduce o mare nenorocire. Statuetelor li se închină rugi pentru a asigura hrana familiei sau pentru a împiedica unele calamități. Imagini asemănătoare *korwar*-urilor sunt sculptate pe scaune, vâsle, pirogi, tobe. (P. A. Mihăiescu, 1970)

Deosebit de frumoase, adevărate opere de artă, sunt și măștile și scuturile ceremoniale. Ultimele, confecționate din scoarță de copac, au o formă ovală, cu o prelungire în partea inferioară. Sunt păstrate în casa bărbaților. Pe astfel de scuturi se văd imagini antropomorfe grotești. Acestea le lipsesc în general membrele și trunchiul, apărând doar un chip uman diform, la care doar gura și ochii sunt subliniați. Liniile gravate ale desenului sunt colorate în alb, iar părțile reliefate, în roșu.

Binecunoscute sunt și sculpturile *cumpene-bis*, obiecte de uz funerar, lungi de 6-8 m. Obiectul constă din figurine sculptate, întruchipând strămoși ai tribului, dispuse etajat. Sculptura în sine simbolizează imaginea unei pirogi miniaturale. Conform tradițiilor papua, *cumpene-bis* simbolizează „barca-mortuilor”. Pentru ritualurile de inițiere era folosită o sculptură denumită *uranum*, lungă de peste 3 m. Și aceasta are forma unei pirogi, pe ea fiind înfățișate siluete animaliere: broasca țestoasă, păsări, mai rar oameni, dar motivul central este întotdeauna turturica *bu* (simbolul fertilității). În cadrul ritualului de inițiere, sculptura este dispusă orizontal în fața colibeii. Unul câte unul, tinerii se așează pe figurina reprezentând turturica, unde stau în timp ce le sunt tatuate pulpele.

Ritualul ia sfârșit prin executarea unor dansuri cu măști. Strămoșii mai sunt evocați prin intermediul prăjinilor - sculpturi (*mbitoro*), pe care doar capul strămoșului este modelat. Aceste sculpturi sunt utilizate o singură dată în cadrul unor ritualuri de inițiere, după care sunt abandonate. (P. A. Mihăiescu, 1970).

Fiecare comunitate își are gama de motive proprii, pe care doar membrii ei le folosesc. Interesant este faptul că acea comunitate are dreptul de a vinde „drepturile de autor”. Nu au fost puține cazurile în care s-au încheiat astfel de tranzacții, plata efectuându-se în porci, sare sau șiraguri de cauris.

MICRONEZIA

Micronezia cuprinde insulele Mariane, Caroline, Marshall și Gilbert. Conform datelor arheologice și lingvistice, insulele Mariane au fost populate acum 3.500 de ani, de o populație vorbitoare de limbi austroneziene, venită din Indonezia sau din Filipine, insulele din estul și din centrul Microneziei nefiind populate decât 1.000 de ani mai târziu, de către noii veniți, originari din Fiji și Vanuatu. (J. L. Craib, 1983)

În majoritatea cazurilor, supraviețuirea este asigurată de existența rețelelor de schimburi stabilite între insule. Pentru întreaga Micronezie, etnologii au identificat o gamă întregă de trăsături comune, cum ar fi: un sistem de înrudire matrilinear, care pune în valoare primogenitura și solidaritatea dintre frați și surori, un sistem de subzistență economică bazat pe horticultură și pescuit, un sistem politic în cadrul căruia puterea este investită în indivizi și grupuri care, fiind ierarhizat în ranguri, controlează pământurilor, un sistem religios ce acordă o mare importanță spiritelor ancestrale (W. Alkire, 1999) (mai ales spiritelor feminine, rămășiță a sistemului matrilinear). Din păcate, regiunea Microneziei rămâne cel mai puțin studiată în ansamblul Oceaniei. Datele mai importante sunt legate de religie, în cadrul căreia semnificativă este noțiunea de *kalit* – noțiune foarte imprecisă. Denumirea este dată preoților, ghicitorilor, șamanilor. Băștinașii făceau apel la kalit în orice împrejurare: boală, înaintea plecării la război, pentru o vreme bună. În afara kaliti-lor locali existau kaliti principali, în număr de șase, venerați de toți insularii. Titlul era ereditar. Cuvântul desemna, în general, și tot ceea ce era supranatural. Sunt denumite astfel și unele animale, în special acvatice, considerate străbunii lor.

Fiecare om are un kalit al său, pe care nu-l mănâncă și nu-l ucide, influență clară a totemismului. Sufletele oamenilor de rând se transformă după moarte în *delep* (kalitii se transformă în zei), având drept sediu insula Nyaur. Se pot întoarce însă acasă când doresc. Kalitii le pot vedea și pot intra în legătură cu spiritele (Tokarev, S., 1982).

Un mare accent este pus în religia micronezienilor pe cultul strămoșilor. *Ani* - „strămoșii care au devenit zei” - erau venerați în forma unei anume păsări, animal sau copac în care se presupunea că aceștia își aveau lăcașul și cu care se identificau. Cei morți aveau două posibilități: mergeau fie într-un paradis submarin - *pachet*, fie într-o lume posomorâtă - *pueliko*, ale cărei porți erau păzite de două bătrâne. Legende spun că sursa tuturor nenorocirilor de pe pământ este *Olofat*, acest zeu al focului purtând responsabilitatea pentru cele mai felurite lucruri, de la apariția bolilor până la adulter. (A. Cotterell, 2002)

POLINEZIA

Privită pe hartă, Polinezia are forma unui triunghi, fiind alcătuită din insulele Noii Zeelande la sud, urmând spre nord linia insulelor Kermadec, Tonga, Samoa, Tokelau, Hawaii, de unde, spre sud-est, trecând prin Insulele Marchize, se ajunge la capătul răsăritean al lumii polineziene, Insula Paștelui, iar de acolo, prin insulele Rapa și Catham, din nou în Noua Zeelandă (I. Vlăduțiu, 1967).

În anul 1521, înfăptuind călătoria sa în jurul lumii, Magellan a fost primul european ce a ajuns în Insulele Tuamotou și Marchize. Navigatorii spanioli, urmați de cei olandezi, descoperă, de-a lungul secolelor XVI-XVII, noi insule ale Polineziei. În 1772, olandezul Iacob Roggeveen ajunge în Insula Paștelui, fiind primul călător care menționează vestitele statui. Descoperirea Polineziei se încheie în 1774, când, căpitanul Cook ajunge în insulele „de sub vânt” pe care, împreună cu insula Tahiti, le-a numit Insulele Societății.

În evoluția concepțiilor privind originea polinezienilor, inițial s-a considerat că aceștia constituie din punct de vedere al rasei și al culturii o populație total diferită de melanezieni, de unde ipoteza că, venind din Asia, ar fi traversat Micronezia și nu Melanezia. Descoperirea în Melanezia și Polinezia occidentală a numeroase situri cu ceramică *lapita*, considerată proto-polineziană, datând din 1500 î.e.n., a condus la modificarea acestei scheme emigraționiste. Noua schemă considera că strămoșii polinezienilor ar fi populat Pacificul sud-occidental, deja ocupat de melanezieni, cu care au întreținut relații de schimb, fără a ajunge la metisaj. Extinderea relațiilor de schimb i-ar fi împins către Polinezia occidentală și insulele Fiji, iar la începutul erei noastre ar fi populat întreaga Polinezie. Actual, și această ipoteză este pusă sub semnul întrebării. Nu există nici o dovadă a prezenței anterioare a melanezienilor în insulele Pacificului occidental, în plus, conform datelor lingvistice, relațiile reciproce ar fi fost stabilite în Asia de sud-est, cu mult înaintea colonizării Pacificului. (J. Garander, C. Robineau, 1999)

Legendele privind locul de obârșie și direcțiile de navigație ale polinezienilor sunt numeroase. Cele mai multe indică o singură regiune de unde au migrat, insula Hawai'i, pe care specialiștii au identificat-o cu Insulele Societății. Cercetându-se comparativ numele genealogice, s-a

observat că numele unor strămoși foarte îndepărtați coincid la aceste populații, ceea ce confirmă încă o dată originea comună. Un astfel de nume este Hiro sau Hua: în genealogia hawaienilor, Hua a trăit cu 25 de generații în urmă, la tahitieni Hiro a trăit acum 23 de generații, în Insulele Tonga Hiro a trăit acum 26 de generații iar la maori, fratele lui Hua, numit Huiro, acum 26 generații.

Satele polineziene erau așezate în general pe litoral, uneori pe suprafețe foarte înguste, acolo unde condițiile de viață s-au dovedit favorabile. În general, formele tipice ale locuințelor erau cele dreptunghiulare și ovale. Casele dreptunghiulare erau construite din stâlpi bătuți în pământ, care susțineau un acoperiș din lemn. De scheletul acoperișului se prindeau rogojini care formau pereții. Casele ovale nu beneficiau nici măcar de acești pereți. Cercetările lui Thor Heyerdahl (1961) în Insula Paștelui au scos la iveală existența în trecut a unor locuințe de formă circulară, construite din piatră, cu intrarea prin acoperiș.

În cadrul satelor, un loc important era rezervat platformelor de cult (*marae*). Ele constau în niște parcele, uneori împrejmuite, pe care se ridica o platformă cu stâlpi de piatră sau lemn, pe care erau sculptate figurile zeilor. Pe atoli, platformele erau realizate din corali. În insulele Hawaii se construia și un turn cu trei etaje, bogat ornamentat cu figuri de zei. În timpul ceremoniilor religioase, preotul se urca în acest turn pentru a-i invoca pe zei. În Insulele Touamotou, stâlpii erau din piatră de var, fiecare purtând denumirea unui strămoș. (I. Vlăduțiu, 1967)

Societățile polineziene sunt organizate pe ramuri – descendența uniliniară endogamă – în care fiecare membru are, prin naștere, un rang, preeminența aparținând primului născut, ce se înrudește în linie directă cu membrul fondator. Maorii sunt organizați strict după acest sistem, de la grupurile de triburi descinzând din una din cele trei pirogi fondatoare, până la o simplă familie. Mult mai complicată se dovedește organizarea societăților tonga. Populația era împărțită în mai multe grupe, fiecare având o anumită denumire. *Eghi* se numeau cei cu rangul social superior, urmași de *matabule*. Aceștia erau obligați să-l însoțească pe *eghi*, oriunde ar fi mers acesta. Pe al treilea plan se aflau *mua*, care erau ori fiii mai în vârstă, ori frații mai tineri ai celor numiți *matabule*. Copiii acestora se numeau *tua*, care s-ar traduce prin simpli membri ai obștii. Aceste ranguri se obțineau prin moștenire. Fiecare putea ajunge pe treapta superioară după moartea tatălui. Paralel, funcționa și o autoritate absolută care era împărțită între *gou* și *Tui-Tonga*. *Gou* conducea toate treburile de pe cuprinsul teritoriului pe care îl stăpânea. Puterea sa era ereditară însă, o

menținea prin forță militară. Tui-Tonga era stăpânul nominal al tuturor pământurilor. Persoana sa era sfântă, el descinzând direct din zei. În Insulele Marchize mai este menționată o categorie aparte – *areoi* – ce se constituia într-o veritabilă castă. Aceștia se obligau să-și consacre viața activității din asociație. Activitatea areoilor consta în deplasări dintr-o insulă în alta, unde organizau așa-numitele *upa-upa*, reprezentații teatrale și de pantomimă, cu un puternic caracter de satiră socială. Populația insulei avea obligația să-i întrețină pe durata șederii lor. (I. Vlăduțiu, 1967)

În schimb, în insulele Tahiti și Hawai se poate vorbi chiar de forme prestatele. Din nou funcționează o dublă ierarhie, politică și religioasă. Puterea regală (politică) era preluată de fiul regelui în ziua când se naștea. Regele era declarat detronat. Fostul rege îndeplinea funcția de regent până când fiul devenea capabil să conducă. Paralel, exista un mare preot (*marae*), reprezentantul zeilor, care simboliza puterea spirituală (*mana*) pe pământ. Strâns legată de această ierarhie era și noțiunea de *tabu* (interzis). Tabu puteau deveni numai cei ce posedau mana (forță tainică ce aduce noroc), mai ales nobilii și marii preoți. În Tahiti, tabu-ul legat de persoana regelui era atât de sever, încât cel ce-l atingea din greșeală plătea cu viața. Interdicția asupra unui obiect putea fi stabilită de rege numai prin simpla atingere. De asemenea, când își dorea o suprafață de pământ mergea desculț, iar proprietarul terenului nu mai avea nici un drept asupra lui până la ridicarea interdicției. Autoritatea regelui este exprimată și prin îmbrăcăminte și tatuaj. Astfel, nobilimea hawaiană purta piese de îmbrăcăminte confecționate din piele de papagal. Regele purta în plus o pelerină și un coif confecționat din același material, cu penele special dispuse pentru un efect estetic puternic. Regii aveau desenate pe corp modele de tatuaj care le aparțineau, veritabile pecetei, doar cei din familia regală având dreptul să le reproducă. Căpeteniile din Insulele Marchize aveau corpul tatuat în întregime cu desene simetrice, ce creau impresia unei țesături. Maorii îmbinau în tatuaj linii drepte sau frânte, cercuri și arce, cu reprezentări inspirate din natură, mai ales păsări, iar hawaienii preferau reprezentări realiste, de genul păsărilor și animalelor.

Maori

Noua Zeelandă este un arhipelag muntos, cu o suprafață de 270.000 km² și o populație de 3 milioane locuitori, din care indigenii (maorii) nu reprezintă decât 8%. Descoperită de navigatorul olandez Abel Tasman în 1642, explorată de Cook, de-a lungul mai multor expediții, devine colonie engleză la jumătatea secolului al XIX-lea.

Termenul de maori înseamnă „cei înrudiți” sau „cei de-un sânge”, denumire ce au purtat-o inițial cei ce au debarcat pe teritoriul arhipelagului în secolul al XIV-lea, venind din îndepărtata insulă Hawaiki, denumirea extinzându-se apoi asupra întregii populații indigene din Noua Zeelandă.

Băștinașii au înălțimea medie de 1,70-1,75 m, pielea corpului este galben-măslinie, fața foarte lată, buzele groase, nasul destul de lat. Părul este negru și drept. Nu au o pilozitate accentuată, barba crescându-le foarte rar.

Limba

Limba maori face parte din familia limbilor malaiezo-polineziene, reprezentând cea mai meridională ramificație a acestora. Nu conține decât 15 sunete, neexistând sunetele b, c, d, f, g, j, l, s, z, x sau y. O caracteristică principală este faptul că fiecare cuvânt, fără excepție, se sfârșește cu o vocală. Maori este o limbă cu o construcție simplă: substantivele și adjectivele nu se modifică în funcție de gen și nu se declină. (Gh. Doru, 1966)

Pentru semnul afirmativ, maorii nu înclină capul, cum fac majoritatea popoarelor, ci ridică sprâncenele.

Îmbrăcămintea

Maorii nu aveau o garderobă complicată. Bărbații purtau de-a lungul coapselor un fel de șorț țesut din fibrele de cocotier sau de liană. În timpul ospetelor și festivităților îmbrăcau o cămașă de in, decorată cu figuri geometrice complicate sau cu imagini de animale stilizate. Pieptare din piele de câine ori de *waitoreke* (rozătoare) completau garderoba. Indigenii din zona litoralului își confecționau mantii din piei de focă. (K. B. Cumberland, 1949)

În anotimpul rece îmbrăcau pelerine țesute din fibre de in ori lucrute din piei de câine sau de pasăre. Maorii nu apreciau monotonia, astfel că aceste pelerine cunoșteau croieli și decorațiuni variate. Cele mai frumoase erau cele numite *kahukivi* – un fel de mantie amplă, țesută din fibrele

Băștinaș maori
(după Gh. Doru, 1965)

rădăcinii de in și împodobită cu penele păsării kivi, pene pe care maorii le împleteau în țesătura vegetală, creând motive decorative deosebite.

Femeile își acopereau coapsele cu o fustă din țesătură vegetală ori din șuvițe de coajă de copac. Pentru sezonul ploios, îmbrăcau aceleași mantii ca și bărbații. Drept încălțăminte, atât bărbații, cât și femeile, purtau *parahi-rahi*, sandale foarte rezistente, împletite din frunzele arborelui *ti*, cu o talpă de rogoz împletit.

Bărbații purtau părul lung, de cele mai multe ori strâns în coc în creștetul capului. O pană de albatros, de *moa* sau de papagal întregea pieptănătura. În ocazii speciale își pudrau părul cu ocră roșu sau își împodobeau pieptănătura cu șnururi colorate. Aceeași coafură o aveau și femeile. Fetele însă, își lăsau părul liber pe umeri, ungându-l cu ulei de cocos. Atât bărbații, cât și femeile își găureau urechile, împodobindu-se cu cercei de jad, pene de albatros și egretă, oase sculptate sau își perforau cartilajul nasului, decorându-l cu o pană de pasăre. La gât, purtau *tiki* – amulete împotriva vrăjilor.

Un semn de afecțiune, echivalent sărutului european, îl constituie apropierea și atingerea vârfului nasului. Femeile, considerând că roșul este lipsit de farmec, își vopseau buzele în culori vegetale albastre.

Organizarea socială

Mai multe familii înrudite, de același sânge, formau ceea ce maorii numeau *vanau*, mai multe vanau constituind o obște mai mare - *hapu* - asemănătoare cu ginta amerindienilor. Două sau trei hapu, ce se considera că au un strămoș comun, formau tribul - *ivi*. În secolele XVIII-lea și XIX-lea, ca urmare a constrângerilor economice și alianțelor de război, s-au format uniunile de triburi, alcătuite din toate comunitățile care-și revendicau aceiași strămoși, pe membrii echipajului uneia dintre primele bărci sosite în urma mării migrații. Sugestiv este și numele acestor comunități tribale - *waka* - barcă, navă. Uniunile de triburi nu întrețineau legături prea strânse, triburile aveau o independență aproape totală. Acțiunile comune erau determinate doar de campanii militare.

Fiecare hapu își avea căpetenia sa, subordonată șefului tribului; acesta din urmă era și căpetenia uneia dintre hapu, dublă funcție ce asigura unitatea ginților. Căpetenia tribului avea sarcina să conducă în război luptătorii tribului. Autoritatea sa era însă destul de limitată, hotărârile sale trebuiau întotdeauna întărite de sfatul căpeteniilor hapu-urilor. (K. Sinclair, 1961)

Membrii vanau-ului dețineau pământul repartizat de hapu numai atât timp cât îl lucrau. De îndată ce, din anumite cauze, nu-l mai cultivau, terenul era dat altei comunități. Obștea stăpâna în comun nu numai

pământul ci și uneltele colective - marea barcă de luptă, marele năvod și „Casa sfatului”, precum și magaziile și depozitele comune.

Societatea maori era alcătuită din oameni liberi și sclavi.

Primii născuți - *ariki* - erau singurii moștenitori ai familiei, ceilalți frați nu primeau nimic. Când un ariki murea, nu-l moștenea fiul său mai mare, ci fratele celui decedat, iar dacă și acesta murea averea era preluată de următorul frate. În cazul în care nu mai existau moștenitori pe această linie, abia atunci averea revenea primului născut. Din rândul acestora se alegeau de regulă căpeteniile și marii preoți. Marile căpetenii, în ocazii speciale, precum mari serbări sau pregătiri de război, își vopseau chipul și trupul în roșu, folosind în acest scop argile preparate special cu sucuri și uleiuri de plante. La moartea marelui șef, obștea pregătea un praznic la care invita oaspeți din triburile învecinate. Ospățul dura atâta timp cât existau rezerve de alimente, uneori chiar o lună. „Cheltuielile” fiind suportate de întreaga comunitate, se întâmpla ca sate mai sărace să-și înstrăineze o parte a pământului, pentru a putea susține ospățul tradițional. (Gh. Doru, 1966)

Oamenii de rând, *vare*, lipsiți de avere, se grupau în jurul căpeteniilor și a celor bogați, fiind dependenți de aceștia. De altfel, cuvântul *vare* înseamnă dependent. Sclavii, puțini la număr, capturați în cursul războaielor, executau muncile cele mai grele și erau lipsiți de orice drepturi.

Rituri de inițiere

Relațiile de rudenie erau foarte importante în societatea maori. Unchiul și mătușa erau numiți tată și mamă, iar nepoții fii. De aceea, familia era cea care se ocupa de educația și inițierea copiilor. Cu o atenție deosebită, mamele urmăreau modelarea trupurilor copiilor, călindu-i printr-o serie de încercări, deoarece maorii aveau o mare admirație pentru cei cu trupul frumos.

Încă din anii copilăriei, băieții începeau o „școală a vieții”, sub atenta supraveghere a celor mari, învățând atât care vor fi îndatoririle lor în cadrul obștii, dar și lucruri practice, precum alegerea lemnului pentru confecționarea arcurilor și săgeților, pietrelor din diorit și oaselor pentru vârfurile de lance sau suliță. Învățau să-și confecționeze unelte pentru cultura pământului, pe care tot ei le sculptau cu forme geometrice ori cu imagini stilizate, înfățișând animale și duhuri. Întotdeauna participau la treburile comunității, la construirea caselor sau la împletirea plaselor de pescuit.

Fetele, de la vârsta de șapte-opt ani, ajutau femeile la câmp, lucrau țesături din păr de *kiore* (șobolan) sau *kuri* (câine) sau confecționau mantii și podoabe din pene de păsări. Cele mai prețioase mantii erau cele lucrate

din puful egretei albe - *koatuku*. Adolescencele, ajunse la o mare măiestrie, lucrau alături de femeile în vârstă țesături decorative - *tappo*, la un război rudimentar.

La această „școală”, copiii dădeau o serie de „examene”. La vârsta de 14 ani, băieții erau supuși unor probe de îndemânare și curaj și numai cei ce reușeau să le treacă erau admiși în rândul celor vârstnici, în cadrul unei adunări solemne, prilej de dansuri și cântece, ce durau zile în șir.

Satul maori

Satul maori - *kainga* - era situat întotdeauna în apropierea unei surse de apă: pe litoral, pe valea rodnică a unui râu sau pe malul unui lac. El grupează un număr destul de mare de familii, ajungând să concentreze uneori sute de persoane.

Kainga era împrejmuț de un gard viu sau de o palisadă din bușteni și nuiete împletite. În centrul satului se afla o zonă liberă, cu iarbă și copaci, ce servea drept loc de întrunire al comunității. Într-o latură a pieții se afla *whare-hui* - „casa adunărilor”, iar în partea opusă „casa sfatului” - *whare-runanga*, având în față un stâlp de 15-20 m înălțime. În jurul acestui stâlp, decorat cu sculpturi și desene policrome, se desfășurau serbările comunității. (Gh. Doru, 1966)

În regiunile sudice locuințele erau construite o treime în pământ, cu o lungime de șapte metri și o lățime de patru metri. Acoperișul, în două ape, era susținut de o bârnă mediană orizontală care, la rândul ei, se sprijinea în față de pervazul ușii, iar în spate de o bârnă puternică, îngropată în pământ. Era construit din stîngii acoperite cu scoarță de copaci, iarbă și ferigi. Pereții erau construiți din lemn de *totara*, trunchiuri de ferigă sau de papură. Câteva trepte săpate în pământ permiteau accesul în locuință.

În regiunile nordice și centrale, locuințele erau construite din trunchiuri de copac decojite, cu acoperișul din grinzi și traverse de lemn; bârna principală care susținea acoperișul era sprijinită de stâlpi interiori, uneori sculptați. Casa sfatului (*whare-runanga*), ce măsoara uneori cincisprezece metri lungime, era realizată din lemn de esență tare, pe suprafața căruia, atât în interior, cât și în exterior, se pictau fresce în negru, alb și roșu sau se sculptau imagini de oameni, cu figuri grotești, scene din mituri. Ființele sculptate aveau încrustate în orbite fragmente sidefate de scoică (*paua*), ce irizau noapte, stârnind spaima.

Mobilierul era modest: rogojini - *whariki*, ce acopereau patul, constând din mușchi, ierburi și frunze. De-a lungul, pereților, în cuie de lemn, se aflau agățate armele și mantiiile din pene, de asemenea, un fel de dulăpioare suspendate, numite *waka-huia*, în care femeile păstrau obiectele de uz personal.

Un mic coridor despărțea locuința în două. De o parte și de cealaltă se aflau dormitoarele. Rogojini sau perdele de fibre separau cele câteva familii care-și împărțeau o locuință. În mijloc era așezată vatra, alcătuită din pietre rotunde de râu. Nu se gătea aici ci într-un loc anume destinat pentru un grup de familii. Alimentele (grăunțe, fructe uscate și păsări afumate) erau păstrate în gropi adânci săpate în pământ - *rua*.

Confruntările armate au dus la ridicarea unor sate-redută, *pa*-urile, înconjurată de șanțuri și instalate pe culmi muntoase, dominând împrejurimile. Băștinașii au tăiat concentric terase largi de câțiva metri, fiecare terasă fiind înconjurată de o palisadă, alcătuită din trunchiuri solide întărite pe dinăuntru cu bârne transversale bine fixate. O astfel de așezare fortificată putea cuprinde sute și chiar mii de locuitori, cum era cazul celor din insula nordică, în valea râurilor Ororu și Whakatane, care adăposteau 2.500-3.000 de oameni.

Unelte și arme

Principalele materii prime folosite de maori erau gresiile, obsidianul, bazaltul și cuarțitul. Din gresie se obțineau piulițe de măcinat boabe și lespezi plate pentru prepararea făinii, jgheaburi pentru scurgerea apei și vase. Din obsidian și cuarțit, maorii prelucrau vârfuri de sulită și de săgeți, cuțite de vânatoare, dălți pentru sculptură, pumnale și topoare. Nefritul – rocă dură de culoare verde – era utilizat pentru făurirea securilor.

Din *rimu* – pin roșu – băștinașii făceau maiuși (ciocane mari), ciocănele pentru a sculpta în lemn, războaie de țesut; din fibre vegetale ei împleteau *kupanga* - năvoade și rogojini.

Cea mai redutabilă armă a maorilor era *mele*, un buzdugan cioplit din bazalt sau nefrit. Măciucile, lucrate din esențe tari de lemne erau dințate, unele aveau fixați dinți de rechin. O armă de care nu se despărțeau nicio dată era lancea. Confectionate din lemn ușor, cu o lungime de doi metri, erau împodobite cu pene colorate. Topoarele, măciucile și arcurile erau și ele decorate, mai ales cu figuri geometrice. Arcul cu săgeți nu era utilizat nici la luptă și nici la vânatoare, fiind folosit de tinerii luptători pentru exerciții de tragere la țintă.

Măiestria meșteșugărească a maorilor este demonstrată în primul rând de tehnica de realizare a bărcilor. Acestea sunt de diferite tipuri, de la simplele monoxile, scobite într-un trunchi de copac, până la bărcile specifice, prevăzute cu balansier, un fel de barcă mai scurtă și mai îngustă atașată paralel de bordul bărcii principale. Scheletul bărcilor era confectionat din lemnul de esență tare al arborilor *kauri*, iar vecele țesute din fibre de in. Pe balansier era instalat un adăpost – un fel de cabină scundă, în care erau

depozitate rezervele de hrană, plasele și uneltele de pescuit, dar și vatra unde, în decursul expedițiilor mai îndelungate, era pregătită hrana.

Unele bărci, îndeosebi cele destinate luptelor pe ape, aveau dimensiuni considerabile – 10 m, putând îmbarca 30-40 de oameni.

Agricultura

Principală cultură este cea de *kumatra*, plantă cu tuberculi dulci, asemănători cu cei de cartofi. Se mai cultivă *taro* - al cărui rizom este foarte prețuit, *hue* - bostănoasă cu miez fraged și succulent, *uwhi* - din ale cărei rădăcini este preparată o băutură foarte apreciată, *aute* - arbust cu fructe asemănătoare murelor. (Gh. Doru, 1966)

Pământul era lucrat cu unelte primitive confecționate din lemn. Pentru afânarea solului era folosită un fel de săpăligă, iar pentru muncile propriu-zise, lopeți cu tăiș îngust, de fapt o grapă rudimentară. În ciuda uneltelor primitive, maorii erau neîntrețuți agricultori, făcând să rodească și cele mai aride terenuri; în vocabularul lor există nu mai puțin de 30 de nume pentru diferitele soluri din arhipelag. Ei ardeau fâșii de pădure pentru a extinde câmpurile de cultură și răspândeau cu grijă cenușa fertilizatoare pe întreg terenul agricol. Pentru a îmbunătăți structura solurilor argiloase, maorii încorporau în pământurile respective nisip de râu sau pulbere de calcar, transportând substanțele amelioratoare de la distanțe apreciabile. Maorii își îngrășau pământurile nefertile și cu cenușă vulcanică.

Muncile agricole erau orânduite potrivit calendarului natural, localnicii orientându-se după anumite semne ale naturii: apariția unei anumite flori sau coacerea unor fructe sălbatice, care indicau timpul propice însămânțării. Deplasarea stelelor pe cer indica de asemenea schimbarea anotimpurilor. Maorii știau să identifice marile constelații, 350 de stele purtând diferite denumiri.

Alimentația

Bucătăriile maori se reduc la o vatră din pietre, dispusă circular, la câteva zeci de metri depărtare de locuință, unde se aprinde focul pentru frigerea unui animal sau pentru coacerea cartofilor – *hiwai* sau a rizomilor de ferigă – *naiko*. Atunci când satul se află așezat lângă un șir de *ngawha* – izvoare fierbinți, hrana este preparată prin fierbere, cum este cazul fierțurii de pește – *ika* – pe care femeile o servesc în dovleci mari, cu coaja tare, al căror conținut a fost îndepărtat.

În alimentație, un rol deosebit îl are făina de batate sau de rizomi. Aceștia se fierb foarte mult timp pentru a-și pierde din amarăciune. Apoi sunt zdrobiți și pisați, pasta obținută, întinsă într-un strat subțire, este

uscată la soare. Bine mărunțită, și apoi pisată, pasta este transformată într-o făină ce poate fi păstrată vreme îndelungată.

Alimentația este completată de scoici marine, melci și scoici de apă dulce, muguri de palmieri, un soi de ciuperci murate în sucul unor fructe de pădure, diferite specii de pești, din care cea mai prețuită este *tauri* – un fel de țipar. Despre acesta, vrăjitorii spun că este o viețuitoare fermecată, de aceea prinderea și prepararea lui implică un veritabil ritual. Înainte de a porni la pescuit și după ce se întorc, bărbații se spală de trei ori pe mâini. Femeile îl pregătesc la un foc special, aprins numai cu iască, iar în timp ce se rumenește pe cărbuni, femeile îl stropesc cu apă luată de bărbați din locul în care a fost prins. La masă, într-o tigră, vopsită cu roșu, se află de asemenea, apă adusă din acel loc, cu care bărbații își spală mâinile înainte de a-l consuma. Dacă acest ritual nu ar fi respectat, maorii se tem că ar putea muri otrăviți de carnea țiparului. (Gh. Doru, 1966)

Masa mai poate fi completată cu păsări vâdate, precum albatroși, pasărea *kivi*, papagali sau pasărea *kuku*, cu carnea cam tare, dar foarte bună la gust. Drept desert, sunt consumate fructele unei liane.

În anotimpurile nefavorabile, maorii pot consuma și rozătoare, fructe pădurețe și ierburi, mugurii și vârfurile tulpinii arborelui *ti*, arborele de varză. Întotdeauna însă își pregătesc rezerve de făină de rizomi, *kotiro* – un soi de cartofi conservați, pește uscat la soare, sâmburi și semințe.

Femeilor le este interzis să ia masa alături de bărbați. Numai după ce aceștia s-au ridicat de la masă, ele se pot așeza împreună cu copiii.

Arta maori

Despre maori, primii călători spuneau că sculptau tot ce le cădea în mână, sculptau prora, pupa și timona pirogii, sculptau micile urne destinate să le păstreze osemintele, sculptau monumente și statui funerare, sculptau porțile și hambarele, ca și uneltele agricole, sculptau cana din care beau și blidul din care mâncau. Vechile sculpturi dovedesc că ei reprezentau nu numai scene mitologice sau cu caracter istoric-tradițional, ci și scene din viața cotidiană. Tipice sunt motivele decorative crestate sau sculptate într-un ingenios joc geometric și repetate în fastuoase curbe și spirale. (P. A. Mihăiescu, 1970)

Foarte răspândite sunt sculpturile numite *tiki*, la care poate fi admirat deosebitul simț al echilibrului și minuțiozitatea detaliilor. Sculpturile tiki de dimensiuni mici, din os sau jad, folosite drept pandantive, constau în figurine antropomorfe puternic stilizate, cu ochi mari din scoici, cu gura întredeschisă și cu limba scoasă (semn de dispreț, practicat și de dansatorii rituali), cu mâinile prevăzute întotdeauna cu trei degete. Existau și sculp-

turi tiki de dimensiuni mai mari, cioplite în lemn, ce străjuiau drumurile și locurile rezervate unor ceremonii tribale. Toate aceste sculpturi erau pictate cu ocră roșu, preparat din untură de pește.

Mult timp a făcut obiectul unor controverse între specialiști problema sculpturilor numite *manaia*. În sculpturile de pe grinzile caselor apăreau siluete bizare de animale încadrând chipul unui strămoș. O parte a specialiștilor au văzut aici „motivul șarpelui cu plisc de pasăre”, alții o specie locală de țipar, păsări stilizate sau redată de sculptor în profil.

Un alt domeniu tradițional al artei maori îl constituie pictura. Utilizau o gamă restrânsă de culori: negru, roșu și alb, rareori galben. Izbuteau totuși să creeze ritmuri și armonii coloristice deosebit de sugestive, creând panouri plastice policrome ce împodobeau uneori pereții locuințelor. Nu lipsesc nici frescele rupestre, cum sunt cele din peșterile de pe valea râului Waikato.

Maorii practicau tatuajul chipului și trupului, prin incizii adânci. Ei considerau tatuarea, care se desfășura în cadrul unui ritual magic, drept o expresie a participării la marile înfruntări ce se desfășoară în natură. Sângele care se scurgea din rănilor făcute cu lamele ascuțite de jad și de os, constituia un tribut datorat forțelor naturale. Numai cei liberi aveau dreptul la un tatuaj, sclavului fiindu-i interzis.

Potrivit legendelor, străbunii maorilor au fost îndemnați să-și împodobească astfel chipul de către *Tangaroa* – zeul peștilor, care le-a indicat și motivul decorativ: solzii de pește. De aceea, spre deosebire de celelalte popoare polineziene, ale căror tatuaje sunt compuse din registre de linii drepte și frânte, tatuajele maori au formă de spirală sau de arc de cerc. În plus, creștăturile sunt foarte adânci, astfel încât contrastul dintre profunzimea tăieturilor și nivelul pielii rămase intacte dă impresia unei sculpturi în relief.

Instrumentul folosit pentru tatuaje este un cuțit din nefrit. Înaintea operației de incizare, modelul este trasat pe întreg corpul cu ajutorul prafului de cărbune, pulberii de rășină și vopselelor vegetale. În inciziile din piele se introduc șuvițe de in înmuiate în coloranți amestecați cu rășină și

Sculptură maori
(după Gh. Doru, 1965)

rongoa – sucuri din ierburi, care atenuează durerea și împiedică infectarea. Pe tot parcursul operației, tânărul nu trebuie atins, orice obiect care intră în contact cu el devine impur și trebuie îndepărtat. (P. A. Mihăiescu, 1970).

Dansurile

Întotdeauna, la populația maori, cântecele, atât religioase cât și laice, sunt însoțite de dansuri. Acestea implică nu numai executarea ritmică a unei serii de pași, ci și o complicată pantomimă. Un dans specific maori – *poi* – executat numai de femei, este considerat de etnologi drept cel mai grațios dans din întreaga Polinezia. Dansatoarele se leagă ritmic și fac piruete, purtând în mâini sfori de care sunt prinse mingi realizate din frunzele uscate ale unei plante locale – *raufo*.

Înainte a unui război, maorii executau dansuri ritualice, însoțite de grimase cumplite ale feței, căpitanul Cook în călătoriile sale dintre 1776-1780, precizând că aceștia „par mai mult demoni decât oameni în ochii celor ce nu sunt obișnuiți cu un astfel de spectacol” (J. Cook, 1959, p. 289). Același navigator consemnează că ei tăiau în bucăți trupurile dușmanilor și după ce le prăjeau, le consumau cu o deosebită plăcere.

Mitologia

Mitul cosmogonic spune că la început, atunci când peste tot domnea întunericul, nu existau decât *Papa* și *Rangi* – Cerul și Pământul, creatorii tuturor zeilor. Aceștia își țineau între ei, strâns îmbrățișați, copiii. Rangi, pentru a acoperi trupul gol al soției, a așternut deasupra ei ierburi și mușchi, plante, copaci și flori. A creat apoi păsările, reptilele și animalele. S-a creat însă o lume care nu cunoștea lumina. Fiii zeului suprem, nemulțumiți de această stare, s-au răzvrătit împotriva lui Rangi. Cel mai puternic dintre fii, *Tane* – zeul pădurilor și păsărilor, folosind o clipă de neatenție a tatălui, îl desparte de soția sa, proiectându-l în înălțimi, unde Rangi rămâne pentru totdeauna. Astfel au fost despărțiți Cerul și Pământul. Trădarea lui Tane îl nemulțumește însă pe *Tangaroa*, zeul peștilor și al tuturor înotătoarelor și pe *Tawhiri-Matea*, zeul vânturilor, care au declanșat o puternică furtună. Zeii ceilalți, neputând ține piept atacului, se adăpostesc în brațele mamei, Papa. Un singur zeu rezistă, *Tui* – marele vânător. O dată sfârșită furtuna, zeii au pornit să reconstruiască universul. Aveau însă nevoie de lumină, de aceea au animat în cele zece ceruri Soarele, Luna și stelele. Apoi au hotărât să creeze omul, care n-a fost Adam ci Eva. Ei au plămădit o femeie din lut roșu. Tane i-a insuflat viață și a luat-o de soție, astfel că primii oameni au fost semizeii, cu puteri deosebite. Unul dintre acești eroi a fost *Maui*, de care se leagă și apariția Noii Zeelande. Pornind la pescuit, Maui a ajuns în ape necunoscute. Frații

lui l-au sfătuit să se întoarcă, deoarece merindele erau pe sfârșite. Maui a refuzat și cu propriul sânge a uns talismanul ce-l purta întotdeauna, maxilarul bunicii sale, aruncându-l drept momeală. Curând, din adâncuri a apărut un pește uriaș, care însă s-a transformat în stâncă atunci când Maui a reușit să-l aducă la suprafață. Această stâncă nu este altceva decât insula nordică a Noii Zeelande, numită în limba maori „Peștele lui Maui”. (Gh. Doru, 1966)

Religia

Deosebit de importantă în cadrul vieții spirituale a maorilor este noțiunea de *tapu* (din care derivă și termenul de tabu), legat în primul rând de persoana conducătorului. Sacre sunt în primul rând capul și cingătoarea sa. Dacă acesta intra într-o colibă, proprietarii nu mai puteau locui în ea. De regulă, el putea în mod arbitrar să pună tabu permanent sau vremelnic asupra oricărui obiect.

Referitor la concepțiile despre lumea de apoi, se credea că sufletele conducătorilor au o soartă diferită de a oamenilor de rând. Cei dintâi ajung într-o țară fericită, în timp ce sufletele oamenilor ajung într-un loc întunecos, sub pământ (*po*).

Panteonul maori este foarte vast, între zei existând relații ierarhice complexe. Majoritatea zeilor aveau legătură cu fenomenele naturii sau cu diverse activități umane. În afara acestora existau și divinități tribale. Fiecare comunitate era protejată de un zeu propriu, simbolizat prin imagini și semne magice în fața cărora maorii depuneau ofrande. (I. Prytz, 1954)

În cadrul comunității maori există mai multe categorii de specialiști în domeniul sacrului: conducătorii divini (*ariki*), profeții (*taula*) și preoții (*tohunga*). Practicile șamanice sunt specialitatea profeților *taula*, care pretind că pot intra în legătură cu sufletele strămoșilor. Atunci când intră în contact cu aceste spirite își pierd cunoștința și le sunt dezvăluite cauzele și leacurile bolilor. Astfel de consultații au loc și înainte de plecarea la război. Vindecările magice sunt practicate însă și de preoții *tohunga*. Preotul maorii, chemat în caz de boală, se străduiește mai întâi să găsească drumul pe care a venit spiritul cel rău din lumea inferioară. Drumul este întrerupt de tulpina unei plante, pe care *tohunga* o ia și o pune pe capul bolnavului, apoi rostește incantații, pentru ca spiritul să-și părăsească victima. Consacrarea drept profet se face după o autentificare oficială a spiritului-zeu de care este dominat, în acest scop i se pun întrebări și i se cere să rostească oracole. Nu este recunoscut *taula* până nu face dovada experiențelor sale extatice. Dacă întrupează un mare zeu, casa și el însuși devin *tapu*, iar el se bucură de o situație socială considerabilă, depășind chiar autoritatea conducătorului politic. (M. Eliade, 1997).

ESCHIMOȘII

Numele de eschimos derivă din cuvântul *wiyaskimowok*, ceea ce s-ar traduce prin „mâncător de carne crudă”, nume dat de indienii algokini. Eschimoșii își spun *inuit* – om, ființă superioară.

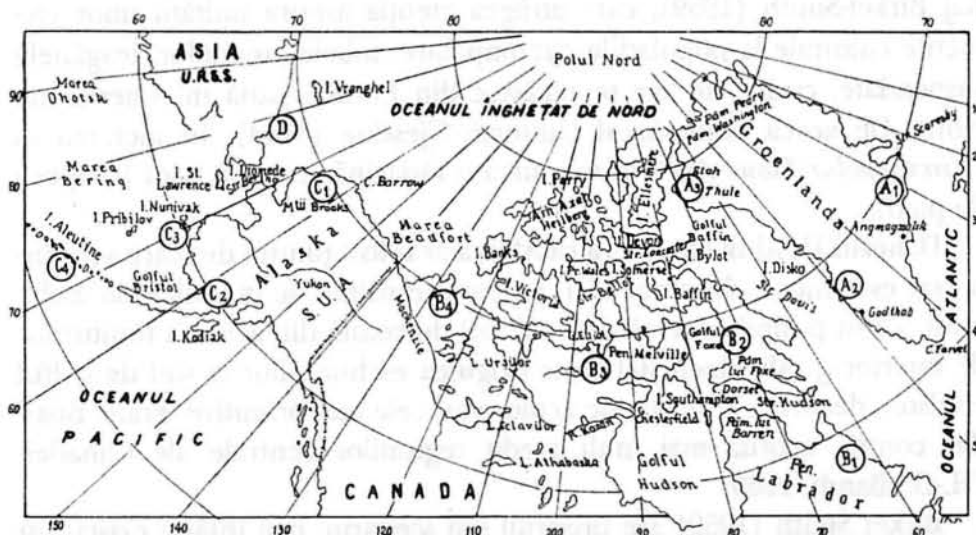
Inuiții – cu puțin peste 100.000 – reprezintă cea mai nordică populație de pe glob, locuind un teritoriu cuprins între Siberia și Groenlanda: 1.000 în regiunea strâmtorii Bering, 13.000 de inupiați și 19.000 de yup'ik în nordul și centrul Alaskăi, 25.000 în regiunea canadiană arctică, 50.000 în Groenlanda (M. Therrien, 1999). În ciuda distanțelor impresionante, prezintă o mare omogenitate a legendelor, tradițiilor, ocupațiilor și mai ales a limbii. Un eschimos de pe coasta răsăriteană a Groenlandei se poate înțelege cu un altul din nord-vestul Canadei, deși îi despart 15.000 de kilometri.

De aceea, împărțirea populației s-a făcut ținând seama doar de aspectele geografice. Majoritatea cercetătorilor au acceptat existența a 12 grupe: eschimoșii din Groenlanda, cuprinzând grupul oriental, grupul occidental și grupul nordic, eschimoșii din Canada, cu grupul Labrador, grupul Baffin, grupul estic și grupul vestic și eschimoșii din Alaska, cuprinzând grupul nordic, grupul sudic, grupul Bering și grupul aleutin. (A. Lecca, 1966)

Primul contact cu europenii l-au avut acum zece secole, când normanzii, atrași de țărnișurile verzi ale Groenlandei, au ancorat aici, numind ținutul „Țara verde”. Normanzii au fost surprinși de statura mică, de bordeiele și obiectele curioase pe care le dețineau, de aceea le-au dat numele de *skerlingi* (personaje din legendele nordice de statură mică).

Cel de-al doilea contact cu europenii a avut loc în secolul al XVI-lea, când exploratorul englez Martin Frobisher a găsit în insula Baffin un filon de pirită. Crezând că este vorba de aur, acesta a transportat o mostră la curtea reginei Elisabeta, ce a finanțat o expediție de exploatare a zăcămintului.

Primele cercetări științifice asupra eschimoșilor au fost întreprinse de norvegianul Hans Egede, începând cu 1721. (A. Lecca, 1966).

Aria de răspândire a eschimoșilor: A - Groenlanda (1. gr. estic, 2. gr. vestic, 3. gr. nordic), B - Canada (a. gr. Labrador, 2. gr. Baffin, 3. gr. estic, 4. gr. vestic), C. Alaska (1. gr. nordic, 2. gr. sudic, 3. gr. Bering, 4. gr. aleutin), D. Asia

Originea eschimoșilor

În anul 1866, arheologul Boyd Dawkins afirma că eschimoșii ar fi urmașii vânătorilor de reni din Europa de vest, de la sfârșitul perioadei glaciare. Ipoteza se pare că fusese lansată anterior de preistoricianul francez Ed. Lartet. Dawkins găsea asemănări între cultura eschimoșilor și cea magdaleniană și presupunea, în consecință, o migrație treptată a celor din urmă, ca urmare a retragerii spre nord a celui mai important vânat – renul, o dată cu încălzirea climei la începutul Holocenului. (H.-G. Bandi, 1969)

Chiar dacă ipoteza a avut numeroși adepți, la începutul deceniului patru al secolului trecut, cercetătoarea americană Frederica de Laguna (1933), după studii comparative temeinice între arta magdaleniană și cea eschimosă, ajunge la concluzia că între acestea există deosebiri esențiale. Singurul element comun ar putea fi materia primă utilizată – osul, cornul și fildeșul.

Totuși, ipoteza susținută de Dawkins este greu de înlăturat, fiind greu de crezut că populațiile de la sfârșitul magdalenianului nu au plecat în urmărirea turmelor de reni, ținând cont de faptul că erau exclusiv vânători. Problema care se ridică este cât de departe au ajuns și dacă nu cumva influențele magdaleniene din cultura eschimosă nu au pătruns prin intermediul culturilor mezolitice nord-europene, precum cultura Maglemose din Danemarca. În acest fel, pare justificată observația etnologului danez

Kaj Birket-Smith (1959), care atrăgea atenția asupra unității unor elemente culturale la populațiile circumpolare: tobele șamanilor, leagănele suspendate, cutiile de ace se regăsesc din Eurasia până în America de Nord. De aceea, arheologul Guttorm Gjessing (1944), în lucrarea sa „*Circumpolar Stone Age*”, presupunea o rădăcină comună a lor în epoca de piatră.

Danezul H. Rink consideră că Alaska ar fi fost ținutul din care s-au dispersat eschimoșii, deoarece aici, pe baza tranziției de la indieni la eschimoși, a fost posibilă dezvoltarea culturii de coastă din aceea a ținuturilor de interior. J. Murdoch stabilește originea eschimoșilor la sud de golful Hudson, deoarece triburile de acolo erau cele mai primitive. Franz Boas, din contră, acordă mai mult credit regiunilor centrale ale Canadei. (H.-G., Bandi, 1969)

Birket Smith (1959) are propriul său scenariu: mai întâi a existat un prim val siberian spre nordul pădurilor din Alaska, până la golful Hudson, sub forma unei culturi de vânători (faza protoeschimosă) ale căror reminiscențe sunt eschimoșii caribu din Canada arctică. Adaptarea la mediul de coastă s-ar fi făcut tot sub influența siberiană, într-o primă fază, numită paleoeschimosă, fără vânarea balenei, din care s-ar fi dezvoltat cultura neoeschimosă, caracterizată de vânarea balenelor. Aceste momente sunt însă greu de fixat cronologic.

În ceea ce privește data primelor apariții ale eschimoșilor pe continentul american, părerile sunt din nou împărțite. Problema se pune dacă acest lucru s-a produs la sfârșitul ultimei perioade glaciare sau mai devreme. Trecerea din Eurasia spre Alaska ar fi fost posibilă, în concepția cercetătorilor, prin două modalități: crearea unui pod de gheață în timpul diverselor stadiale din ultima perioadă glaciară, presupunându-se că, începând cu 23.000 și până spre 13.000 pătura de gheață a existat, cel puțin periodic, dacă nu permanent. A doua posibilitate are în vedere stocarea apei oceanului planetar în calota de gheață. Or, se știe, că o scădere cu 35 m a Oceanului planetar ar avea drept consecință crearea unei punți de uscat între Siberia și Alaska. Cum perioada glaciară Wisconsin (Vistula) a produs o scădere de 90-100 m, este de presupus apariția unei punți de uscat în actuala mare Bering. Ultima punte de uscat a existat acum aproximativ 10.000 de ani. A apărut astfel posibilitatea ca o populație specializată pe un anumit vânat, în acest caz renul, să fi trecut în Alaska, în vederea extinderii terenurilor de vânătoare.

Descoperiri arheologice

Arheologul Th. Mathiassen efectuează în 1922-1923 primele săpături arheologice sistematice în nordul și nord-vestul golfului Hudson, descoperind „cultura din Thule”. Mathiassen apreciază că grupurile acestei culturi veniseră cu mii de ani înainte din vest, din Siberia sau Alaska, îndreptându-se către Arctica centrală. Locuințele erau construite din oase de balenă și erau așezate pe locuri mai înalte, ceea ce a dus la supoziția că în acea vreme nivelul apei era mai ridicat.

În 1925, D. Jenness descoperă cultura Dorset. Localizată tot în strâmtoarea Hudson, aceasta prezintă puternice influențe amerindiene. Un an mai târziu, același Jenness, în urma săpăturilor efectuate în strâmtoarea Bering, descoperă cea mai veche cultură eschimosă cunoscută - „cultura de la Marea Bering”.

În regiunea Groenlandei de nord, expediția daneză din 1948-1949, descoperă urme ale unor locuințe eschimose, foarte asemănătoare cu cele din cadrul culturii Thule.

Antropologul rus S.I. Radenko a descoperit în apropiere de Uelen (Peninsula Ciukotsk) un mormânt cu un inventar funerar bogat: harpoane, topoare din piatră, arcuri din os, cuțite, vârfuri de săgeți și statuete. Dintr-o așezare a eschimoșilor, aproape de Ehven, provin 105 morminte. Pe lângă un inventar funerar format mai ales din harpoane și cuțite care aveau forma unor animale: broaște, vulpi, urși, lupi, foci și balene, a fost descoperit și un caiac în miniatură, lucrat din os de morsă. (A. Lecca, 1966)

Aspectul fizic

Eschimoșii aparțin rasei mongoloide, mai precis grupului de tip arctic. Statura este destul de mică (medie -163 cm), robustă, dar nu corpulentă. Asemănători mongolilor, ca tip facial, au părul negru, fruntea îngustă, pomeții proeminenți, nasul îngust, pielea de nuanță gălbuie.

Limba

Limba inuită face parte din familia limbilor eschimo-aleute, grupa limbilor paleo-asiatice. Este mult mai bogată decât limbile europene în cuvinte cu înțeles concret, dar foarte săracă în cuvinte care să exprime idei abstracte. Nu cunoaște modul infinitiv, genul feminin și prefixele. Orice substantiv poate deveni verb și invers, o mare importanță având-o silabele mijlocitoare, ce pot da un sens cu totul diferit cuvântului. De exemplu, eschimoșii spun tatălui *ata*, bunicului *atata*, iar străbunicului *atatata* (A. Lecca, 1966).

Sistemul numeric al eschimoșilor este bazat pe cifra 5 (numărul degetelor). Dincolo de numărul 20, care se exprimă printr-un „om complet”,

adică un om cu cele zece degete de la mâini și cele 10 degete de la picioare, se folosește cuvântul „mult” (P.-E. Victor, 1968).

Organizarea socială

Nucleul societății inuite îl constituie familia. Mai multe familii formează o comunitate de vânătoare, coeziunea fiind asigurată de aceleași interese economice. Puterea, bazată pe căutarea consensului, nu este transmisă ereditar și rezidă din poziția socială (cap de familie, frate mai mare) sau din meritul personal (succesul la vânătoare). Tipul predominant de vânat conferă denumirea grupului respectiv: *ihalmiut* (oameni ai renilor) sau *netsilikmiut* (oameni ai focilor).

Căsătoria

Căsătoria la eschimoși este foarte simplă. Uniunea dintre cei doi tineri este stabilită de părinți, dar ceremonia are loc doar în momentul în care tânărul este capabil să-și întrețină familia, iar fata cunoaște secretele gospodăriei. Bărbatul își cumpără soția, oferind socrilor numeroase daruri. Zestrea fetei este constituită din opaiț, oale de piatră și unelte de cusut.

Divorțul și chiar a doua căsătorie sunt acceptate. Au fost înregistrate puține cazuri de poligamie, bigamia fiind o practică mai des întâlnită, ce a dispărut astăzi datorită imposibilității de a întreține două soții. Fidelitatea în căsnicie este la eschimoși o mare virtute.

Copiii sunt considerați cea mai mare avuție a unei familii de aceea, o văduvă cu mulți copii, își va găsi întotdeauna un soț. La naștere, copilul primește numele unei rude decedate de curând, din credința că noul născut va moșteni caracterul celui dispărut, sau al unui fenomen meteorologic deosebit ce a avut loc în momentul nașterii (*aksaosak* – aurora boreală). Numele nu are gen, același nume putând fi dat atât unui băiat cât și unei fete. Pentru eschimoși, numele are suflet, este spiritul vieții.

Copiii născuți în zilele de sărbătoare, sau într-o zi deosebită, când comunitatea, amenințată să piară de foame, a avut succes la vânătoare, sunt declarați consacrați. Ei vor purta haine deosebite de cele ale altor copii, cu un cordon împletit din cozi de câine. Cei mai mulți vor deveni mai târziu șamani. În primele luni de la naștere, mama poartă pruncul agățat de spate, într-un sac confecționat din blănuri călduroase. La gâtul acestuia atârână o punguliță, în care este pus un obiect ce aparține strămoșului decedat, al cărui nume îl poartă copilul, amuletă ce îl va apăra de duhurile rele. Alăptarea durează chiar 3-4 ani. Dacă în acest interval, se naște un copil, acesta va fi dat în grija rudelor mai apropiate. Interesant este faptul că eschimoșii nu-și pedepsesc niciodată copiii, oricare ar fi

abaterea, deoarece în copil sălășluiește sufletul strămoșului al cărui nume îl poartă și căruia trebuie să-i poarte respect. Sufletul străbunului rămâne însă în copil numai până când sufletul acestuia se întărește după care îl părăsește. (A. Lecca, 1966)

În timpul iernii și în zilele de vară, când nu sunt plecați la vânătoare, eschimoșii își învață copiii cum să mânuiască un harpon, cum să conducă un caiac sau săniile trase de câini, cum să aleagă pieile animalelor pentru îmbrăcăminte. La vârsta de 14 ani, băieții încep să conducă singuri caiacul și să plece la vânătoare împreună cu tatăl lor, iar când băiatul, înfruntă ursul alb – *nanukul* – părintele consideră inițierea în tainele vânătorii încheiată, rezervându-i onoarea de a da lovitura decisivă animalului.

Femeile au atribuția de a confecționa îmbrăcăminte, de a păstra și prepara alimentele, de a întreține lămpile de ulei și de a educa tinerele fete.

Îmbrăcăminte

Hainele eschimoșilor sunt perfect adaptate mediului în care trăiesc. Din materiale moi, care nu stânjenesc mișcările, constau în haină, pantalon și încălțăminte, aproape identice pentru bărbați și femei. Haina de iarnă este confecționată din piele de ren, prevăzută cu un capișon, îmbrăcându-se peste alte haine din piele de pasăre, foarte moi. Pantalonii sunt realizați din focă sau ren. Încălțăminte constă în ciorapi și cizme. Ciorapii sunt din pielea de pe abdomenul renului, iar cizmele, tot din piele de ren, dar mai rezistentă, au tălpile din piele de morsă. Mănușile au un singur deget, din piele de ren sau focă, se leagă cu o curea de gulerul hainei.

Costumul de vânătoare al eschimoșilor din nord-vestul Groenlandei este confecționat din blană de urs, cu glugă din piele de vulpe. Când viscolește, îmbracă pe deasupra o scurtă de piele, numită *anorak*. Drept încălțăminte, numită *kamik*, poartă un fel de ciorapi din piele de urs, căptușiți în interior cu piele din pasăre. Sunt atât de ingenios confecționați, încât laba animalului, care păstrează ghearele, formează talpa.

Interesante sunt piesele de costum decorate de eschimoșii centrali (zona golfului Hudson) prin folosirea fâșiilor de piele diferit colorate – de exemplu, benzi de piele albă suprapuse pe piele brună. Eschimoșii din Groenlanda aplică pe costum veritabile „mozaicuri” din piele colorată, iar eschimoșii *unangan* brodează diverse obiecte vestimentare cu șuvițe din piele de ren. Întotdeauna aceștia se împodobesc cu cercei din perle, chihlimbar sau fildeș și cu brățări. (P. Mihăiescu, 1970)

La vârsta de 12 ani, fetele încep să-și strângă părul într-un coc, pe care-l leagă cu o curea colorată. Culoarea are o semnificație specială: cele

roșii sunt pentru fetele tinere, albastre pentru soții, negre pentru văduve, albe pentru bătrâne. Cea mai mare pedeapsă pentru o femeie este tăierea părului.

Toate grupurile de eschimoși cunosc tatuajul, dar în general, el este uzitat numai de femei, care își decorează fruntea, bărbia

Cort eschimos (după A. Lecca, 1966)

și obrajii (la eschimoșii *netsilik*, tatuajele apar și pe brațe, gambe sau piept). Femeile sunt convinse că nu pot ajunge în „țara fericirii” dacă nu sunt tuate frumos.

Pielele sunt prelucrate de femei și băieții până la 15 ani. Tăbăcitul nu este practicat. Pielea este răzuită cu un cuțit special. Partea interioară se roade cu dinții pentru a îndepărta toate resturile de grăsime și a o înmuia. La unele grupuri din Canada mai există obiceiul ca femeile să pregătească fibre din tendoanele focilor pe care le deșiră cu dinții, obținând un fir pe care-l fac cât mai subțire, rulându-l cu palmele pe obraz. (A. Lecca, 1966)

Locuințele

Cu toate că *iglu*-ul este considerat casa tradițională a inuiților, acesta apare doar în puține zone. În general, grupele de pe coastă folosesc case și bordeie construite din pietre și oase, lemnul fiind întrebuințat acolo unde este adus de ape. La grupele din Canada, iglu-ul reprezintă adăpostul de iarnă, în vreme ce în Alaska de nord este doar locuința temporară pe timpul unei campanii de vânătoare.

În regiunile de coastă ale Canadei, iglu-urile sunt construite chiar pe țărni. În caz contrar, în preajma sa trebuie să existe zăpadă care să asigure apa potabilă. Eschimoșii întrebuințează o mare cantitate de apă, necesară organismului în vederea eliminării reziduurilor provenite din alimentația foarte bogată în carne și grăsimi. Construcțiile trebuie plasate într-un loc adăpostit, ferit de curenți și vânturi. Alte considerente în amplasarea unei locuințe țin de bogăția vânatului din zonă și de ușurința navigației cu caiacul. Intrarea în iglu este așezată cu spatele la vânt. Unica unealtă utilizată în construcție este un cuțit din os, pentru tăierea blocurilor de zăpadă. Nici în timpul celor mai puternice geruri, zăpada nu se lipește de cuțit. Blocurile de zăpadă au un metru lățime și o jumătate de metru

înălțime. Casa are o fundație ovală și, pentru a împiedica pierderea căldurii, intrarea este plasată mai jos decât podeaua clădirii. Aerisirea se realizează printr-un orificiu (*krignak*) plasat în blocul din vârf. Tunelul de la intrarea în locuință are 3-4 m lungime. În fața intrării, se ridică un zid de zăpadă care apără locuința de viscole. Patul, numit *eegla*, constă într-o banchetă de zăpadă, pe care se pun două piei de focă și una de caribu. Lângă ușă se înfige un cuțit din lemn, numit *tilugtut*, folosit la curățarea veșmintelor de zăpadă. Tot din zăpadă este realizat și postamentul vetrei. Pereții locuinței sunt acoperiți cu blănuri, iar fereastra cu un sac membranos. Eschimoșii caribu din tundra canadiană sapă în jurul iglu-ului magazii pentru provizii în care depozitează peștii și carnea de caribu, pe care o consumă numai crudă, din lipsa uleiului. (A. Lecca, 1966)

La eschimoșii din Alaska de nord, casele sunt construite din pietre, pământ și oase de balenă. În regiunea de sud și sud-vest a Alaskăi, iglu-ul este necunoscut, eschimoșii locuind în adăposturi numite *kalukvik*, construite din piei de caribu, susținute de un schelet de lemn.

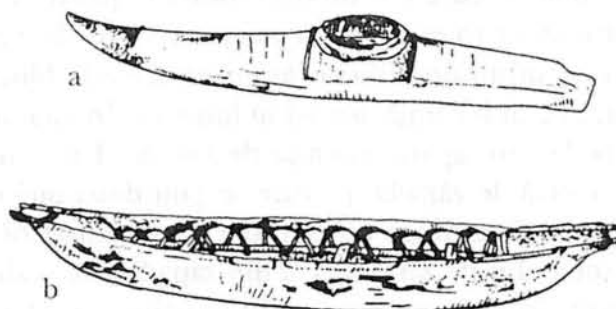
În Groenlanda, casele sunt din ziduri de piatră și grinzi de lemn, cu acoperișul învelit cu ierburi. Cele două ferestre, îndreptate spre sud, sunt făcute din intestine de balenă cusute. Copiii dorm într-o cameră separată printr-o draperie din piei de focă. Opaitul, oalele de piatră și uneltele de cusut sunt dispuse în mijlocul camerei. Două lăzi constituie singura mobilă din casă. Într-una sunt păstrate veșmintele familiei. Lângă intrare, se află un butoi care se umple în fiecare dimineață cu zăpadă curată. Alături se află o țeavă din os, care servește la băutul apei și la spargerea pojghiței de gheață ce se formează deasupra apei. Într-un alt colț al casei se atârână un vas mic. În el se strânge urina care, fermentată, folosește la spălat, în loc de sodă. În jurul casei sunt săpate gropi pentru a păstra hrana în timpul iernii.

În timpul verii, eschimoșii locuiesc în corturi. Drept material sunt folosiți țărnuși aduși de apă sau coaste de balenă. Peste schelet se întind pieile de focă. Tot cu piei este căptușit și interiorul unde, pe o platformă acoperită cu blănuri, se găsește patul. Lumina este asigurată de un opaît, căruia, drept fitil, îi servesc lichenii îmbibați cu grăsime de focă. (A. Lecca, 1966)

Mijloacele de transport

Un rol important în viața eschimosului îl joacă ambarcațiunile din piei: *caiacul* și *umiakul*, precum și sania trasă de câini. Caiacul este o ambarcațiune destinată pescuitului și vânătorii, atingând viteze mari pe apă. Pentru construcția lui, eschimoșii își procură materialul din lemnele care plutesc pe mare. Carcasa caiacului este învelită complet cu piele de focă

tână, vânată de curând. Femeile sunt cele care cos pieile cu ajutorul tendoanelor de focă, pe care le trag cu dinții, apoi, ung cusăturile cu grăsime pentru a împiedica apa să pătrundă. În mijlocul ambarcațiunii se lasă o deschizătură numită

Ambarcațiuni eschimose: a - caiac, b - umiak
(după C. Waldman, 1985)

„gaură pentru om”, mărginită de un cerc de lemn. Când se urcă în caiac, vânătorul își leagă vesta din piele impermeabilă de cercul din lemn, devenind un tot cu ambarcațiunea, împiedicând pătrunderea apei. O șină din os de narval, așezată dedesubtul caiacului, îl va feri de blocurile de gheață ascuțite. În general, caiacul este pentru o singură persoană. Sculpturile pe care un eschimos le realizează pe caiacul său echivalează cu adevărate semnături, putându-se astfel determina grupul din care face parte. (A. Lecca, 1966)

Umiakul este folosit mai ales de femei. Întregul schelet al ambarcațiunii este lucrat din lemn, căptușit cu piei de focă. Capacitatea sa ajunge până la 12 persoane. Ambarcațiunea este foarte potrivită pentru călătoriile de-a lungul coastelor, printre sloiurile de gheață și la vânătoarea de balene.

În timpul iernii, principalul mijloc de transport rămâne sania. Acolo unde lemnul lipsește, eschimoșii își construiesc săniile din oase de balenă și dinți de morsă. Cu o deosebită dibăcie, ei leagă aceste oase cu ajutorul curelelor din piele, iar drept patine, utilizează dinții de morsă, pe care-i șlefuiască cu răbdare. Eschimoșii caribu utilizează o sanie lungă de 8-10 metri și lată de o jumătate de metru, la care înhamă 3-4 câini. Tălpile săniilor se ung cu turbă, pentru a aluneca mai ușor. La eschimoșii din delta fluviului Mackenzie și din peninsula Ciukotsk, săniile sunt mai mari, deoarece ei dispun de cantități suficiente de lemn, fiind trase de 6-12 câini. Eschimoșii canadieni aveau obiceiul să ștranguleze și să înmormânteze câinii odată cu vânătorul în posesia căruia s-au aflat. Există credința că stăpânul va avea nevoie și în cealaltă viață de animalele credincioase.

La eschimoșii din peninsula Ciukotsk, renii sunt utilizați și ei la transport, având o viteză deosebită. În plus, renii nu sunt pretențioși în ceea ce privește mâncarea, mulțumindu-se cu mușchi și lăstari iar în timpul iernii

cu licheni sau plante uscate, strânse din timp de eschimoși. (A. Lecca, 1966)

Vânătoarea

În funcție de regiunea în care trăiesc, eschimoșii se împart în două categorii: vânătorii de coastă și vânătorii de interior. În timp ce grupele de pe coastă se hrănesc cu numeroasele animale marine, cei din interior au principală sursă de hrană renii. Unui eschimos îi sunt necesare, în medie, 8 kg de carne și grăsime într-o zi, deoarece, în condiții de temperatură scăzută, oamenii pierd foarte multe calorii. Carnea se consumă crudă, ceea ce-i ferește de scorbut.

Principalele animale vâdate sunt foca și morsa. În timpul verii, focile sunt vâdate din caiac iar iarna la găurile făcute de acestea pentru respirație. Morsele, fiind mai periculoase, sunt vâdate în grup. Balenele sunt vâdate cu predilecție de eschimoșii de pe țărmul nordic canadian, mai ales cu ajutorul **umiakului**, în care se imbarcă patru vâslași și un harponier. Șase balene pot asigura hrana pentru șase luni a circa 1000 de eschimoși și 2000 de câini.

Se mai vânează narvanul și somonii, care se prind cu un harpon special, prevăzut cu o coadă de 3-4 m.

Vânătoarea de reni se mai practică doar în peninsula Labrador, Canada și Alaska, deoarece în Groenlanda acest animal este pe cale de dispariție. Pentru vânarea lui se utilizează lațul din piele, un fel de lassou indian. Prins în laț, renul este înjunghiat și i se soarbe rapid sângele proaspăt. Pentru a se apropia de turmă, eschimoșii folosesc multe trucuri menite să imite acest animal. Un alt sistem de vânare al renilor este cu ajutorul curselor, prin săparea unei gropi în pământul înghețat, ce se va acoperi apoi cu licheni și zăpadă amestecată cu urină de ren, pentru a atrage animalul. Când turma este prinsă la traversarea unui râu, eschimoșii utilizează și harponul. Eschimoșii din Labrador vânează renii punându-și pe cap câte o piele de caribu, cu coarne cu tot, și își ung corpul cu ulei de ren pentru a nu fi depistați după miros. Ajunși lângă turmă, mânuiesc cu abilitate lațul. (A. Lecca, 1966)

Păsările (rațe, găște, pescăruși) sunt vâdate cu un dispozitiv ingenios care, aruncat în aer, se desface și prinde pasărea ca într-o cușcă. Păsările, nejumulate, sunt conservate în gropi acoperite cu pietre, deoarece eschimoșii prețuiesc carnea de pasăre cu cât este mai fezandată. Păsările mai mici sunt capturate de femei cu ajutorul unor plase.

Cea mai importantă armă de vânătoare este harponul, căruia eschimoșii i-au adus îmbunătățiri. Acesta este compus din capul harponului,

confectionat din fildeș sau os, și frânghia fixată pe el, care are la capăt un „flotor” umflat cu aer, din piele de focă. Capul harponului este fixat pe o tijă anterioară din os sau fildeș care, la rândul ei, este prinsă de o coadă de lemn. Numai în Groenlanda, harpoanele pentru vânat din caiac se aruncau cu ajutorul propulsoarelor. Lâncile sunt utilizate la vânătoarea de urși polari sau boi moscați, lâncile cu capătul trifurcat sau cu un singur vârf și trei ghimpi laterali servesc la vânătoarea de păsări sălbatice. (H.-G. Bandi, 1969).

Alimentația

Desigur, cea mai mare parte a alimentației la eschimoși este constituită din carne.

La eschimoșii din nord-vestul Groenlandei, femeile sparg ouăle de pescăruș, adunate de pe faleză, și după ce le mestecă în gură, umplu cu ele intestinele de morsă, fiind consumate iarna ca unul dintre cele mai mari delicatese.

La grupele din Groenlanda occidentală, femeile și copiii culeg un fruct asemănător afinelor pe care-l amestecă cu sângele de focă, obținându-se un aliment numit *pukukel*. În Canada sunt culese fructele unui măceș, numit *kuoanoi*, care sunt utilizate drept condiment. (A. Lecca, 1966)

Credințele religioase

Conform credințelor eschimose, lumea este condusă de duhuri. Ideea unui Dumnezeu suprem este destul de vagă. În miturile lor se vorbește uneori despre Marele corb, considerat divinitatea supremă și întâlnit mai ales la eschimoșii din Alaska și la popoarele nordice din Siberia. La altele apare un duh suprem, numit *Sila*, despre care un vrăjitor spunea că este „o putere pe care noi o numim Sila și pe care nu e posibil s-o explici în cuvinte simple. Un mare spirit care guvernează lumea, timpul și toată viața de pe Pământ. Un spirit atât de puternic, care nu se exprimă decât în mijlocul furtunilor și al zăpezilor, în mijlocul ploii și al furiei mării; toate forțele naturii de care se tem oamenii.” (după A. Lecca, 1966).

Mult mai des invocată este însă *Sedna*, stăpâna lumii animalelor. Legende spun că ea domnește peste *adlivun* („cei mai jos de noi”). Fiica unor uriași, ea a început într-o noapte să mănânce membrele părinților săi. Ei s-au trezit îngroziți, au luat-o pe Sedna într-o barcă și au dus-o în larg pentru a o arunca în apă. Însă, aceasta s-a prins cu degetele de barcă și tatăl său le-a tăiat. Din degetele ei au apărut balenele, focile și bancurile de nisip. (A. Cotterell, 2002). Spiritul Lunii se numește *Aningat*, iar cel al Soarelui *Malina* („cel ce aduce timpul frumos”). În povestiri mai apar și alte ființe mitice, precum giganții subpământeni și spiridușii.

Fiecărei ființe i se atribuie un suflet (credința animistă) de aceea, la vânătoare trebuie respectate anumite reguli. De exemplu, eschimoșii cred că atunci când au răpus o focă, sufletul ei rămâne în vârful cangii, de aceea, vânătorii, imediat ce ajung în iglu, așează arma lângă lampă pentru ca sufletului să nu-i fie frig. Nerespectarea acestei reguli o înfurie pe Sedna, care trebuie împăcată printr-o ceremonie religioasă, numită **tornadek**.

Există grupuri de eschimoși care cred în reîncarnare și, pentru acest motiv, în majoritatea cazurilor, copiilor li se dă numele unei rude decedate. Atunci când murea un om se executau diferite sculpturi care reprezentau chipul decedatului, atribuindu-se toate calitățile acestuia. Pentru a permite sufletului să pătrundă în figurină, se realiza o scobitură în care se introduceau câteva fire de păr. I se atribuia chiar numele celui decedat deoarece, în concepția eschimoșilor, între sufletul omului și numele lui există o legătură indisolubilă, sunt un tot. În funcție de modul în care omul trăiește, după moarte, sufletul acestuia are trei posibilități:

- să meargă în regatul **Angerlartarfik** – locul de unde te poți reîntoarce oricând. Este locul aflat oriunde, este un loc fericit, unde sufletele nu fac altceva decât să se distreze. Aici vin vânătorii meritoși și femeile care au suferit pentru a deveni frumoase.

- în regatul **Norqumiut** – locul acelor care sunt întotdeauna îngroziți, cu capetele atârinate în aer. Locul este situat în cer și aici vin sufletele celor răi și trândavi, împreună cu ale femeilor care nu au suferit. Aici domnește foamea, deoarece unica sursă de hrană este reprezentată de niște fluturi, pe care morții, cu mâinile legate la spate, trebuie să îi prindă în gură.

- în regatul **Agleqmiut** – locul celor care trăiesc dedesubt. Este un teritoriu aflat sub pământ, unde viața continuă aidoma celei de pe pământ. (A. Lecca, 1966)

Deci, în traducere, eschimoșii situează paradisul aiurea, infernul în ceruri și purgatoriul sub pământ.

Înmormântările

La 40-50 de ani eschimosul este deja bătrân, încetând să mai meargă la vânătoare. La moartea sa, locuința este abandonată și golită de toate obiectele pe care le conține, iar cadavrul, cusut într-o piele de ren, este îngropat și acoperit cu pietre, provenind chiar din locuința sa. Drept inventar funerar, va fi însoțit de pipa și tutunul său. În timpul ceremoniei de înmormântare, nici un zgomot nu trebuie să tulbure liniștea, deoarece sufletul celui decedat s-ar putea supăra. Doar în locuința rudelor, se aud cântece de înmormântare.

Șamanismul

Autoritatea șamanului este mult mai puternică decât cea a șefului politic. El se bucură de teamă și respect totuși, abuzul de putere și acumularea bunurilor în detrimentul celorlalți este sancționat cu ostracizarea și chiar cu moartea.

Principalele prerogative ale șamanului (**angakok, angakkuq**) eschimos sunt vindecarea, călătoria în adâncuri până la Mama Animalelor, menită să asigure bogăția vânatului sau fertilitatea femeilor (M. Eliade, 1997). Conform ideologiei eschimose, boala provine din încălcarea tabu-urilor sau este pricinuită de răpirea sufletului de către un mort. În primul caz, șamanul se străduiește să înlăture greșeala cu ajutorul spovedaniilor colective, în cel de-al doilea, pornește într-o călătorie extatică spre cer, pentru a găsi și a readuce sufletul bolnavului. Uneori, călătoria în lumea de dincolo a șamanului se desfășoară în timpul unei transe cataleptice, care prezintă toate caracteristicile unei morți aparente. Un astfel de șaman, din Alaska, povestește că a fost mort și a mers timp de două zile pe calea celor trecuți dincolo. În timp ce mergea, auzea mereu vaiete și plânsete, cei vii își jeleau astfel morții. Șamanul a ajuns într-un sat mare și două umbre l-au dus într-o casă. În mijlocul casei ardea focul, iar pe cărbuni sfârâiau câteva bucăți de carne, cu ochi vii, care urmăreau toate mișcărilor șamanului. Umbrele care îl însoțeau i-au spus să nu se atingă de carne, deoarece cu greu s-ar mai putea întoarce pe pământ. După ce a sta o vreme în sat, șamanul și-a urmat drumul, a ajuns în Calea Laptelui, și a coborât apoi pe propriul mormânt (M. Eliade, 1997, p. 270). Ca măsură de precauție, șamanii sunt legați cu funii, ca să poată călători doar „în gând”, altfel ar fi duși departe, și ar dispărea cu adevărat.

Coborârea în ținutul unde se află Mama Animalelor se realizează la cerea unui individ, fie ca urmare a unei boli, fie a unei vânători personale fără succes, iar în această situație, șamanul este răsplătit. Se întâmplă însă, uneori, ca întreg satul să sufere de foame și atunci, toți locuitorii se adună în casa în care are loc ședința, iar călătoria extatică se realizează în numele întregii comunități. Participanții trebuie să-și desfacă curelele, să-și dezlege șireturile, și să stea cu ochii închiși, fără să scoată nici o vorbă. Șamanul merge într-o călătorie lungă și plină de tot felul de obstacole. Dacă zeița este supărată pe oameni, în fața casei sale se ridică un zid uriaș, pe care șamanul trebuie să-l dărâme cu o singură lovitură de umăr. Din cauza răutății oamenilor, zeița este bolnavă. Șamanul trebuie să se apropie de ea, să-i pună mâna pe umăr și să-i pieptene părul, deoarece zeița nu are degete. El trebuie să încerce prin toate mijloacele să o înduplece și să îi ajute pe oameni la vânătoare (M. Eliade, 1997).

Sculptură eschimosă
(după H.-G., Bandi, 1969)

Eschimoșii din insula Baffin văd în auro-
ra boreală sufletele morților care dansează,
iar în Lună sălașul celui mai puternic duh.
Când au impresia că acesta este supărat, ei
practică **tornadek**-ul, ritualul de împăcare, la
care iau parte numai vânătorii și șamanul,
singurul care poate sta de vorba cu acest
duh. Vânătorii leagă bine mâinile angakok-
ului și-l așează pe o blană de focă. Apoi sting
toate lumânările și se așterne liniștea. După

un timp, începe un dialog între duh și șaman. La sfârșit, tobele încep să
bată și angakokul epuizat, ca după o îndelungă călătorie, începe să
povestească sfaturile ce le-a primit din partea duhului.

Arta

În incizia și gravura obiectelor din os, eschimoșii au atins un nivel artis-
tic deosebit. Pe cuțite sau sfredele de aprins focul predomină scenele de
vânătoare, de dans sau de luptă, realizate într-un stil foarte realist. Gravura
și incizia în fildeș a transformat în opere de artă vizierele vânătorilor,
curelele de la caiac sau piesele de costum.

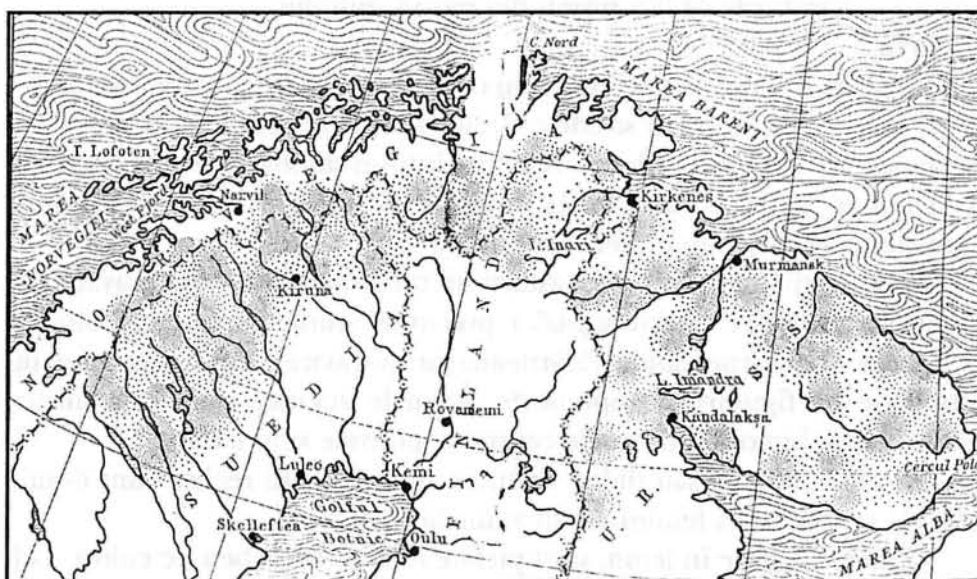
Cercetătorii menționează nasturii și cataramele din os, gravate cu
siluete de mamifere marine și păsări, precum și amuletele gravate, folosite
în ritualuri. În Groenlanda răsăriteană propulsoarele sunt acoperite în
întregime cu figurări antropomorfe, animale acvatice sau ființe misterioase.
La eschimoșii din zonele centrale, motivele sunt liniare.

Statuetele, din os sau fildeș, realizate în același stil realist, sunt domi-
nate de reprezentări feminine sau animaliere.

Măștile, realizate în lemn, sunt pictate într-un curcubeu de culori. Cel
mai des întâlnite sunt măștile de dans, cu trăsături comice, îmbrăcate la
ceremonia „invitație la vânătoare”, în cadrul căreia purtătorii de măști
întruchipează spiritele totemice. Sunt decorate cu pene, bucăți de piele,
lemn și fildeș, pete de culoare. (P. A. Mihăiescu, 1970)

LAPONII

Denumirea de Laponia, sau **Lapland** - cum o numesc nordicii, se referă la o suprafață de 47.000 km² din Norvegia, 116 km² din Suedia și 130.000 km² din Finlanda și Rusia, locuită de laponi. La nivelul anului 1967, se estima la 40.000 numărul laponilor ce populau aceste teritorii (V. Cucu, D. Iancu, 1967).

Aria de răspândire a laponilor (după V. Cucu, D. Iancu, 1967)

Origine, aspect fizic

Unii specialiști susțin originea altaică a laponilor, înrudindu-se cu fino-ugricii. Însă, în lucrarea sa „**La civilisation du renne**”, A. Leroi-Gourhan (1936), presupune că laponii sunt descendenții vânătorilor de reni din Pleistocen, porniți pe urmele acestui animal ce s-a retras spre nord datorită încălzirii climatei.

Înălțimea medie a bărbaților este de 1,52 m iar a femeilor de 1,45 m. Părul este brun și ochii negri, mici, cu tăietura dreaptă, mai rar oblică, inversă față de asiatici, pielea cenușie. Craniul laponilor este brahicefalic,

Goati lapon (după V. Cucu, D. Iancu, 1967)

cu o capacitate craniană mare. Nasul este turtit și cu nările largi, pomeții obrajilor proeminenți, orbitele nu sunt prea înalte, fruntea largă. Musculatura membrelor și a toracelui nu este prea dezvoltată, cu

toate acestea sunt foarte rezistenți la efort. (V. Cucu, D. Iancu, 1967)

Izvoare

Tacitus a fost cel care a transmis primele știri mai ample despre Scandinavia, dar lui Procopius îi revine meritul de a face prima mențiune directă despre laponi.

Prima lucrare despre laponi va apare însă abia în 1678, este vorba despre „*Histoire de la Laponie*”, scrisă de Scheffer, urmată apoi, în 1687, de cea a lui Jean Francois Regnard - „*Voyage de Laponie*”.

Locuințele

Laponii locuiesc în corturi – numite *goati* – de formă circulară, conică, cu osatura din pari încrucișați în vârf. Scheletul este acoperit cu pături din lână, fixate pe sol cu bolovani, păstrându-se o deschizătură în vârf pentru evacuarea fumului. Așternuturile constau în crengi de mesteacăn, acoperite cu blănuri de ren. Într-un asemenea cort locuiesc până la zece persoane.

În locurile de iernat, laponii își ridică case mai trainice, în general din lemn, rareori apărând și piatra. Cel mai rudimentar tip este bordeiul, de forma unei calote, din bârne și scânduri, acoperite cu noroi de turbă. Pentru o cât mai bună izolare, bordeiele nu sunt prevăzute cu ferestre.

Familia

Nucleul societății lapone este familia. Regulile sociale nu sunt însă rigide, deoarece o femeie poate avea copii fără să fie căsătorită. Ele au legături cu unul sau mai mulți bărbați care însă nu poartă nici o răspundere față de copil. Singura lui obligație pare a fi dăruirea unui inel de aur. De aceea, sunt multe femei care poartă 8, 10 chiar 12 inele, simbol al acestor legături.

În general, soția este „cumpărată”, prin daruri oferite socrului. Soția nu-și acceptă însă soțul până nu primește din partea lui un dar tradițional

– o cutie din lemn în care își va ține lucrurile personale. La nașterea unui copil, acesta se bucură de o deosebită dragoste din partea părinților, dar după ce începe să meargă părinții nu se mai ocupă în mod deosebit de el. Copiii sunt purtați într-un leagăn confecționat din coajă de copac, căptușit cu bucăți de blană.

Atât bărbații, cât și femeile, trăiesc de regulă până la vârste înaintate, muncind adesea până la 60-70 de ani. (V. Cucu, D. Iancu, 1967)

Îmbrăcămintea

Conform relatărilor călătorilor, laponii se dezbracă numai atunci când își schimbă hainele de iarnă cu cele de vară. Hainele de pe corp nu le scot niciodată, după cum nu-și schimbă nici încălțările. Se pare că nu se spală niciodată.

Îmbrăcămintea de iarnă – numită *pesk* – purtată din septembrie până în mai, este confecționată din piele de ren. Pentru o haină sunt necesare șase-șapte piei de ren. Animalele de la care provin pieile trebuie să aibă o vârstă cuprinsă între trei și șase ani, în plus renul trebuie vânat primăvara deoarece pielea de iarnă, deși mai bogată în blană, are fire ce cad ușor. Asamblarea se face prin cusături impermeabile, cu fire din tendoane de ren. *Pesk*-ul este o șubă mare cu guler și uneori, cu glugă. O centură strânge mai jos de talie șuba. La femei, îmbrăcămintea are blana pe dinafară, iar mânecile sunt decorate cu dungii de postav roșu sau albastru.

Îmbrăcămintea mai cuprinde pantaloni strâmți și o bluză largă din piele de ren, strânsă în talie cu un cordon de care este prinsă teaca cuțitului. Un element aparte al costumului îl constituie scufia, numită *gapper*, legată sub bărbie la femei, colorată în roșu violet. Forma scufiei distinge grupele de laponi.

Încălțăminte este confecționată din pielea de pe picioarele renului. La o pereche de mocasini sunt necesare patru picioare de ren.

Vara este purtat un pantalon impermeabil, din piele de ren, îndelung tratată, necesar mai ales la traversarea râurilor și la pescuit și o bluză din postav, numită *kafle*. Se mai adaugă nelipsita bonetă, dar mai subțire și fără căptușeala din puf de găscă, și centura de care atârână nu numai cuțitul dar și punga cu tutun.

Îmbrăcămintea este colorată în albastru, cu benzi dispuse la capătul mânecilor și la poalele bluzei, de culoare galbenă, roșie sau verde. Bluza are un guler înalt cu motive ornamentale care se prelungesc în benzi în jurul tăieturii, apoi pe umeri și în spate. Aceeași bandă ornamentală decorează și scufia. (V. Cucu, D. Iancu, 1967)

Vânătoarea

Cea mai mare parte a hranei este asigurată din vânătoare, renul fiind baza existenței. La acesta se adaugă ursul, lupul, vulpea, elanul, câteva mamifere mici și gâsca sălbatică, mai rar, foca și alte animale marine.

Principală armă este arcul din corn de ren. Se confecționează prin înălțurarea a patru-cinci plăci elastice din corn, lungi de 20-25 cm, iar coarda din fibre răsucite din tendon de ren. Săgețile sunt din crengi subțiri de copac, cu vârf din os. La vânarea renului se mai utilizează și lasso-ul, în cadrul vânătorii colective. Vulpile sunt vâdate și cu ajutorul capcanelor.

O altă armă specifică, folosită atât la vânătoare cât și la pescuit, este *skottal*-ul. Este vorba de o săgeată scurtă din fier (30-35 cm), care are la capătul ascuțit două pene metalice, dispuse lateral și în direcție opusă vârfului armei astfel ca, la pătrunderea în corpul animalului, să formeze un sistem de ancorare. La capătul opus are un inel prin care se introduce, în cazul vânătorii, o tijă solidă, iar în cazul pescuitului, arma devine un harpon. Păsările sunt vâdate cu arcul și plasa. (V. Cucu, D. Iancu, 1968)

Alimentația

În mod firesc, alimentul principal este carnea de ren, pe care laponii o consumă numai fiartă. Partea cea mai apreciată este ochiul. Renul furnizează și lapte și derivatele acestuia.

Din alimentație nu lipsește pâinea pe care o prepară din făină (obținută prin schimburi comerciale). Populațiile nomade, care au mai rar contacte, pregătesc o pâine – *gakko* – prin pisarea cojii de brad și amestecarea ei cu grăsime de ren.

Medicina

Farmacopeea laponă este foarte eficientă, adaptându-se ofertei restrânse oferită de natură. În cazul durerilor de dinți, folosesc sucuri de rășinoase sau mestecăn, pe rănilor deschise, pun cărbuni încinși, cauterizând astfel locul infectat. Pentru a preveni inflamațiile, laponii taie o creangă de mestecăn pe care o curăță de miez și introduc în interiorul ei un lemn aprins, pe care-l aplică pe locul bolnav.

Este cunoscut și sistemul ventuzei. Instrumentul care-l utilizează în acest scop, *guppaciörve*, este confecționat dintr-un fragment de tibie, gol în interior, având o formă conică, alungită. Pe locul unde doresc să aplice ventuza se realizează câteva mici tăieturi superficiale, deasupra cărora se aplică partea mai largă a osului, iar la partea mai îngustă pun gura și sug sângele. (V. Cucu, D. Iancu, 1967)

Religia

Soarele și Luna sunt considerate divinități, adorarea lor găsindu-și justificarea în mediul natural.

Deosebit de puternic este cultul strămoșilor, de care se leagă și ritualul botezului. Copilul dobândește, pe lângă numele de botez, numele unui strămoș, relevat mamei în vis sau în cadrul unui ritual magic. Copilul primește din partea unei femei un obiect vechi, ce-l va purta întreaga viață. La băieți, amuleta este prinsă sub braț iar la fete pe piept. Dacă copilul va fi însă bolnav sau nu se va dezvolta normal, ceremonia se va repeta, schimbându-se numele cu al unui alt strămoș.

Înmormântările

Laponii utilizează înhumarea, acoperind mormântul cu pietre. Alături de defunct, ei pun în mormânt obiectele uzuale ale acestuia, pentru a-și putea continua viața. Ei cred că sufletele celor morți rămân în preajma familiei.

Anumite boli sunt puse pe seama defuncțiilor de aceea, atunci când într-o așezare moare cineva, ei nu-și părăsesc casele până a doua zi. Câteva zile stau departe de casa defunctului, până spiritul acestuia se va îmblânzi.

Vrăjitorul

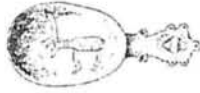
Vrăjitorul, **noaide**, este păstrătorul limbii pure, strămoșești, pe care nu o vorbește niciodată în fața neinițiaților. În ritualurile sale, folosește întotdeauna toba – instrument rezervat doar magiei. Ea are o formă ovală, cu pielea de ren întinsă deasupra lemnului scobit și fixată în cuie de lemn. Suprafața ei este acoperită de semne magice, în general în roșu, reprezentând mai ales elemente ale naturii. Femeile au interdicții în atingerea acestor tobe, care își pot pierde astfel puterile magice.

În timpul ritualului, vrăjitorul bate toba cu o baghetă din corn de ren. Ritmul este din ce în ce mai accelerat, creându-i vrăjitorului o stare de transă extatică. Pe tobă este așezat un inel de aramă care, atunci când bătăile încetează, se oprește lângă unul din desene, ce semnifică răspunsul duhului invocat.

Conform informațiilor oferite de M. Eliade (1997), șamanismul lapon a dispărut încă din secolul al XVIII-lea. Se pare că șamanii practicau ședințele dezbrăcați, dar intrau în transe foarte puternice, sufletul lor ajungând în Infern, pentru a-i însoți pe morți sau pentru a căuta sufletele bolnavilor.

Creația artistică

Laponii se detașează în primul rând prin meșteșugul decorativ. Pe vestimentație contrastează puternic albastrul și roșul, cu pete de culoare

Gravură în lemn
(după A. Leroi-Gourhan, 1936)

galben sau verde. Motivele ornamentale sunt linia dreaptă, linia frântă și florile mărunte.

O altă expresie a artei decorative o reprezintă gravura în os și lemn. Două tipuri de obiecte se disting în acest sens: cuțitul și recipientele din lemn sau coajă de mesteacăn. Pe vasele de lemn, ornamentația constă în motive geometrice dispuse în benzi, realizate fie prin incizie, fie prin culoare.

Teaca cuțitelor este bogat decorată cu motive geometrice dar și naturaliste. Motivul geometric care decorează marginile tecii devine uneori un fel de ramă a unui „tablou”, în interiorul căruia sunt reproduși unul sau mai mulți reni. Figura umană apare rareori în gravuri și este reprodusă cu destulă stângăcie. Întotdeauna este însă legată de imaginea renului (o scenă de vânatoare sau o sanie trasă de reni). (V. Cucu, D. Iancu, 1967)

AINU

Denumirea de ainu semnifică „om”, „ființă umană”. Actual, populează doar insula Hokkaido, dar probabil, au ocupat întregul arhipelag, până la sosirea japonezilor, acum două milenii și jumătate. La 1669 se estima la circa 20-40.000 numărul de aini, pentru ca, în 1960, numărul lor să se reducă la 3000, datorită metisajului cu japonezii (L. Petrina, 1970).

Legendele ainu vorbesc despre o populație de pitici, care i-ar fi precedat pe acele meleaguri. Alte surse menționează triburi de canibali, care ar fi populat insulele Japoniei.

Aină în costum de sărbătoare
(după Arl. și A. Leroi-Gourhan, 1989).

Origine

O serie de specialiști afirmă că ainii ar fi venit de pe continentul asiatic, mai exact, din nordul Indiei, despărțindu-se de rasa albilor, înainte de diferențierea acestora. Alte opinii susțin că ainii, un trib de rasă ariană, ar fi venit din Kazahstan sau Pamir, acum 8.000 de ani, după ce au traversat Asia centrală. Nu lipsesc nici opiniile care susțin originea lor sudică – oceanică (literatura rusă) sau, din contră, ocuparea Siberiei, Coreei și Chinei, de unde s-ar fi deplasat spre răsărit și apoi spre nord, într-o perioadă în care Japonia ar fi fost legată de continent (L. Petrina, 1970). Argumente există pentru toate aceste ipoteze: teoria mongoloidă – caracterele dentare și tipul de proteine

plastice; teoria oceanică – pilozitatea deosebită, caracterul dolicocefal, depigmentarea apărând ca urmare a mediului boreal; teoria caucaziană – orbitele largi, inexistența ochilor oblici, părul ondulat. (Arl. și A. Leroi-Gourhan, 1989).

Aspect fizic

Antropologic, este evident că ei aparțin rasei albe. Statura lor este mică (1,57 m la bărbați și 1,47 m la femei), dar sunt foarte robuști. Prezintă o pilozitate mai accentuată față de europenii actuali, culoarea pielii este brun-deschis, capul dolicocefal, cu capacitatea craniană peste media actuală. Părul de pe cap este abundent, de culoare neagră, foarte ondulat. Fruntea este joasă, ochii sunt adânci, orizontali, fără trăsături mongoloide, de cele mai multe ori de culoare brună, mai rar verzi, sprâncenele sunt groase. Nasul este drept și scurt, concav, slav acvilin. Gura este mare, cu buze groase, iar maxilarul inferior nu indică semne de prognatism. Pieptul este puternic, mâinile și picioarele sunt groase și mari. Se remarcă o turtire a oaselor lungi, asemănător oamenilor preistorici din Europa. Testele sangvine, prin predominarea grupei B, îi apropie din nou de europeni. Chiar amprentele digitale au trăsături europoide. (L. Petrina, 1970)

Limba

Limba ainu a generat numeroase controverse. Conform unor specialiști, ea ar fi una din cele trei limbi indo-europene descoperite în secolul XX.

Poporul ainu se pare că nu a folosit scrierea, deși vechile legende vorbesc despre o carte ce a fost furată de dușmani. Însă, nici inscripțiile descoperite într-o peșteră din Hokkaido și nici diferitele semne de pe *bashui* nu par concludente pentru a demonstra existența unei scrieri.

Structura socială

Unitatea socială de bază era familia, mai multe familii alcătuind un *cotan*. Bătrânii constituiau sfatul cotanului și ei alegeau un șef și doi subalterni. În ciuda prerogativelor numeroase (conducea oamenii la vânătoare și luptă, împărțea loturile de pământ, patrona căsătoriile și boteza copiii, organiza judecățile în fața întregii comunități), hotărârea unui șef nu avea nici o valoare dacă nu era sancționată de sfat.

Bărbații ce descindeau din același strămoș purtau un semn distinctiv (*itokpa*), imaginea stilizată a animalului care a oferit ajutor strămoșului. La rândul lor, femeile conservă apartenența la o genealogie maternă prin intermediul unor cingători secrete (*kul*), purtate sub haine, pe care bărbații nu au voie să le vadă. Nici o fată nu se poate căsători cu un băiat a cărui mamă are același tip de cingătoare.

Femeia aină se bucura în societatea tradițională de o autoritate deosebită. Față de populațiile vecine, ea era egală cu bărbatul, se putea căsători cu cine dorea și putea să nu-și schimbe numele. În plus, în trecut, fratele soției era considerat șeful familiei, reminiscență a unui sistem matriarhal. (L. Petrina, 1970)

Așezările

Casa ainului este în același timp și templul său, unde se roagă zeilor. La moartea proprietarului, locuința este arsă, pentru ca sufletul ei să-și însoțească stăpânul în lumea de dincolo.

Ceremonia de construire a unei locuințe implică o serie de etape respectate cu sfințenie. Primul pas constă în stabilirea locului pentru vatră, unde sunt aduși trei tăciuni aprinși (din casa tatălui băiatului, în cazul unor tineri căsătoriți). De acum, focul nu se va mai stinge. Pentru o casă tipic aină se folosea doar lemn, fără utilizarea cuielor. Materia primă o reprezenta iarba de pampas, bambusul pitic și scoarța de pin. Casa avea o singură încăpere, orientată pe axa est-vest, cu intrarea spre sud și prevăzută cu trei ferestre, din care cea sacră, prin care nu era voie să privești în casă sau să arunci ceva afară, era situată întotdeauna spre răsărit.

Amenajarea interioară a locuinței este condiționată de vatră: pe latura de răsărit sunt poftiți musafirii, pe latura de nord stau gazdele, soția întotdeauna în dreapta soțului. Și locurile de dormit sunt fixe: soții lângă peretele de nord, copiii lângă cel de sud, iar oaspeții în colțul de sud-est.

Deasupra vetrei atârna o poliță unde se păstrează mâncarea și ustensilele de bucătărie. Copiii mici sunt crescuți în leagăne suspendate de acoperiș, în apropierea focului. (L. Petrina, 1970)

Într-un sat, locuințele erau în general aliniate, pe unul sau două rânduri, orientate însă întotdeauna în același sens.

Economia

Ainii erau în primul rând vânători și pescari. Arma cea mai importantă era arcul. Săgețile aveau pene la capăt, pentru o mai mare stabilitate în traiectorie și vârful otrăvite, când se întrebunțau pentru animalele mari. Otrava se obținea prin uscarea și pisarea rădăcinii unei plante numite *Aconitum japonicum*. Praful se amesteca apoi cu fiere de animale și grăsimi pentru a se fixa mai bine pe săgeată.

Foarte iscusiți erau în realizarea curselor, ce mergeau până acolo încât, prin simpla atingere, declanșau o săgeată otrăvită în animalul respectiv.

Ainii erau pescari foarte îndemânatici. Principalele instrumente utilizate la pescuit erau: plasa, undița, harponul. La prinderea balenelor participau chiar și femeile.

Culesul și conservarea fructelor și plantelor comestibile erau îndeletnicirile exclusive ale femeilor. Mult apreciate erau rădăcinile de crin, castanele, strugurii și nucile sălbatice, semințele de palmier. Legende spun că zeul *Okikurumi* le-ar fi adus pe ascuns meiul și i-ar fi învățat să-l cultive. Dar el a venit într-un moment în care bărbații erau plecați la vânătoare așa că, meseria de agricultor o practică doar femeile. O altă îndeletnicire importantă a femeilor este țesutul. Pânza utilizată la confecționarea hainelor se obținea din fibre extrase din coaja arborilor.

Cuți decorate

(după Arl. și A. Leroi-Gourhan, 1989).

Îmbrăcămintea

Tehnica de obținerea a pânzei era foarte complicată. Fibrele erau puse în apă caldă, timp de câteva zile, după care erau mestecate în gură. Pelerinele împotriva ploii erau confecționate din paie. În timpul iernii, hainele erau din blănuri. Pentru curele și încălțăminte era utilizată și piele de pește.

Principala haină a ainiilor era **atsushi**, un fel de robă, până la genunchi pentru bărbați, mai lungă pentru femei, suprapusă de la stânga la dreapta (invers față de japonezi) și legată cu o centură. Roba era întotdeauna împodobită cu o gamă infinită de combinații de linii, drepte sau curbe, combinarea liniilor mai fine cu altele mai largi, dând impresia unui labirint. Trebuie menționat că veșmântul bărbaților nu prezenta aceleași motive cu ale femeilor, după cum fiecare sat avea propriile motive, sau hainele șefilor cotanului prezentau un decor mai complicat. Bărbații nu purtau cămașă, iar femeile aveau sub atsushi o haină din fibre de ulm, iar iarna o haină cu mâneci lungi, din piele de cerb. Costumul era completat la ambele sexe cu un fel de șort. Iarna purtau pantaloni din piele de căprioară. De obicei, ainiii umblau cu capul descoperit, dar la sărbători se împodobeau cu o cunună din inauri răsucite. Văduvele erau obligate să poarte întotdeauna ceva pe cap. Ainiii purtau un fel de cravată și mănuși cu două degete. Podoabele erau nelipsite la ambele sexe. (L. Petrina, 1970)

În cadrul sărbătorilor, șefii posedau o coroană, confecționată din lemn, paie și piele de urs. Purtată pe frunte, această coroană era întotdeauna împodobită cu un element legat în general de urs (o gheară, un cap sculptat sau chiar un urs reprodus, desigur, la o anumită sacralitate). (Arl. și A. Leroy-Gourhan, 1989). Vorbind de aceste piese de vestimentație, L. Petrina (1970) le consideră o reminiscență a costumelor șamanice.

Medicina

Tehnicile de vindecare erau foarte originale. În cazul bolilor contagioase, bărbații colindau întreg satul, cu săbii în mână, scuipând rădăcină de volbură bine mestecată. Diareea era tratată cu supă de semințe de măcriș, ceaiul de păstârnac folosea la durerile de stomac, ca și zeama rezultată din fierberea inimii de vidră sau a fierii de urs. Diferitele răni erau tratate cu frunze de brusture, după cum, în cazul rănilor mai serioase se utiliza praf din corn de căprioară. Durerile de ochi erau înlăturate cu suc de fragi etc. (L. Petrina, 1970)

Căsătoria

Băiatul devine major la vârsta de cincisprezece ani, iar fata la treisprezece ani. Din acest moment, se îmbracă la fel ca adulții și pot să se căsătorească.

Un însemn distinctiv al fetelor ajunse la pubertate și care doresc să se căsătorească este tatuajul. Operația era extrem de dureroasă. La vârsta de trei ani, fetele erau pentru prima dată tatuate: un punct sub nas apoi, către șase-șapte ani un semicerc. Prima tăietură se executa la mijlocul buzei de sus, apoi la cea de jos, se continua alternativ până ce toată gura era înconjurată, și se prelungea spre urechi, spre frunte și pe mâini. În rana încă proaspătă se introducea cenușă de coajă de frasin. Perioada de execuție a tatuajului se încheia la căsătoria fetei. Mărcile ce acopereau mâinile erau întotdeauna geometrice, limitându-se la linii paralele și la câteva romburi. Semnificația acestui tatuaj, deosebit de dureros, a fost propusă de Arl. și A. Leroi-Gourhan (1989): tatuajul era un mijloc de compensare a pilozității deosebite a bărbatului, care a generat un complex de inferioritate femeilor. Tatuajele sunt executate exact pe acele părți ale corpului unde pilozitatea este vizibilă.

Părinții fetei aveau obligația să-i construiască acesteia o locuință în care putea să-și primească pețitorii și apoi să se stabilească cu soțul ei. Obiceiul cerea ca fata să ofere fiecărui pretendent o farfurie cu orez. Tânărul mânca jumătate din porție, după care oferea și fetei care, dacă gusta, accepta implicit căsătoria. Căsătoria se putea celebra din acest moment. Lucru deosebit pentru vechile popoare, pe lângă faptul că mireasa își alegea singură mirele, se încheiau și căsătorii de probă, care puteau dura și doi ani. Castitatea era foarte importantă pentru un cuplu. Divorțul era acceptat, femeia fiind trimisă în acest caz la părinții ei. Dacă aveau copii, tatăl lua băieții iar mama fetele. A doua căsnicie era interzisă.

Nașterea unui copil nu poate avea loc fără invocarea Zeiței focului și a nașterii, prin închinarea unui **inau** din lemn de soc. Femeia trebuia lovită cu un mănunchi de ierburi, pentru alungarea spiritelor rele. După naștere, în leagănul copilului se va așeza un inau din lemn de salcie, care, dacă plantat după o vreme, înmugurea, era semnul unui destin fericit.

Conform tradiției ainu, mama este cea care dă copilului corp, iar tatăl este cel care-i dă suflet, dar progresiv: corpul în timpul sarcinii, spiritul în cele șase zile consecutive nașterii, perioadă în care tatăl va locui în coliba unui prieten și, ulterior, în alte șase zile urmând întoarcerii lui în colibă, astfel că, abia în a doisprezecea zi, copilul se poate considera un individ complet autonom (A. von Gennep, 1998).

Botezul copilului poate avea loc până la vârsta de zece ani. Șeful cota-nului intră în casă, se adresează zeilor, spunându-le de ce a venit, după care îl strigă pe copil cu numele ce i s-a dat și îi oferă un dar.

Numele, având suflet, implică numeroase interdicții: nimeni nu poate lua numele unui decedat, deoarece oamenii își păstrează numele și în lumea de dincolo, dar nici al unei persoane în viață, deoarece i s-ar fura numele. Femeile nu pronunță niciodată numele soțului, pentru a nu le aduce necaz. (L. Petrina, 1970)

Înmormântările

Uneori, bătrânii sunt duși în afara satului, într-o colibă, unde vor sta până survine decesul. După deces, trupul este supus unui adevărat ritual, pentru a intra cum se cuvine în lumea de dincolo. Femeile sunt înveșmântate cu trei rânduri de haine, bărbații cu unul singur. În plus, înveșmântarea este contrară celei cotidiene: roba este prinsă în sens invers, mocasinul drept încălță piciorul stâng și invers etc. Fața se acoperă cu o pânză albă. O sabie este pusă pe piept pentru a proteja corpul de spiritele rele care se pot apropia. Dacă o femeie a decedat înainte de naștere, abdomenul este incizat sau perforat cu un ac, pentru a permite sufletului copilului să iasă (Arl. și A. Leroi-Gourhan, 1989). Corpul este legat cu sfori de un par și transportat până la groapă. Groapa este săpată în pădure, în apropierea cotanului și, obligatoriu, în ziua înmormântării, pentru a evita instalarea spiritelor rele. Aici copiii nu au niciodată acces. Corpul este acoperit cu o rogojină și alături, pe latura de vest, se așează două vase cu pământ. În groapă se aruncă și obiectele utilizate în timpul vieții, pentru ca sufletul lor să-l însoțească și să-l slujească în continuare. După ce groapa este astupată, se fixează un stâlp, sculptat cu emblema familiei, pentru a-l călăuzi pe cel mort spre tărâmul strămoșilor.

Doliul durează mult timp, fiind foarte strict pentru femei: văduva poartă hainele pe dos, nu se tunde timp de câțiva ani și nu are voie în primul an să părăsească perimetrul gospodăriei. (L. Petrina, 1970)

Mitologia

Miturile cosmogonice spun că la început a fost haosul, din care un zeu a creat pământul, ajutat de codobatură, care a uscat pământul bătând din coadă. Ceilalți zei și-au adus și ei contribuția la crearea noii lumi. Una din zeițe a adus un nor colorat: din partea neagră a norului au apărut stâncile, din cea galbenă – pământul pentru agricultură, din cea albă – peștii și raii, din cea roșie – aurul. Ainul a fost creat de **Aeoina** – eroul civilizator al acestui popor, și tot el i-a învățat să vâneze, să-și construiască case, arme, să semene și să-și confecționeze haine.

Pământul este rotund, dar stă pe spatele unui pește uriaș, fiecare mișcare a lui generând marea sau cutremurele. Sub teritoriul locuit de oameni există mai multe lumi, din care cea mai de jos, este lumea zeilor. (L. Petrina, 1970)

Tipuri de inau
(după Arl. și A. Leroi-Gourhan, 1989).

Religia

Religia este de tip animist. Omul, cât și celelalte ființe, au atât inimă, cât și spirit. Când moare un om, inima și spiritul său se duc în lumea zeilor. Aceștia trăiesc în Calea Lactee, ca niște ființe obișnuite, deci ideologia este antropomorfă, pentru că sunt imaginați ca vânători, pescari, ridicându-și case, făcând vizite. Din când în când, ei coboară însă în rândul oamenilor, luând înfățișarea ursului, râului, fulgerului, a unei maladii etc. Pentru a reveni însă la statutul de zei, trebuie să fie ajutați de către un ain, care îi eliberează din forma în care s-au întrupat, omorând

animalul sau planta respectivă, sau distrugând obiectul a cărui formă a luat-o zeul. În compensație, ainii vor primi carne și ierburi pentru leacuri, blănuri și coarne pentru sculpturi, mei pentru băutura, plăcută inclusiv zeilor. (L. Petrina, 1970)

În acest context, între aini și zei se stabilesc relații amicale, de întrajutorare: zeii sunt divini prin respectul oamenilor, iar oamenii sunt fericiți datorită faptului că sunt iubiți de zei. Interesant este că, atunci când sunt invocați zeii și totuși, ainul nu primește ce a cerut, zeii sunt dojeniți și chiar amenințați. Atitudinea ainilor decurge din convingerea că îi pot învinge pe zei atunci când aceștia iau înfățișarea unui animal sau plantă. Mai mult, stă în puterea ainului să-l elibereze, dacă dorește, din această formă.

Povestirile mitologice sunt foarte asemănătoare cu ale grecilor. Astfel, căsătoriile între pământeni și zei sunt admise. De asemenea, cred în posibilitatea nașterilor virgine, atunci când unei fete i se arată un zeu, chiar și în vis, și acesta îi spune că, dacă ar fi zeiță, ar lua-o de soție, aceasta poate da naștere unui semizeu, ce va deveni un neîntrecut vânător sau un înțelept conducător.

Numărul zeilor este infinit, dar toți sunt denumiți printr-o singură sintagmă – **kamui**. S-ar putea detașa totuși, două categorii importante de zei: zeii olimpici ce locuiesc în lumea zeilor, cum ar fi Stăpânul cerului, Ziditorul pământului, Soarele, Luna, Zeul Vegetației, Zeul urs și zeii tereștri, care însoțesc permanent pe ainu, cum ar fi zeița focului, care are puterea de a vedea toate faptele ainilor și are puteri purificatoare. Alte exemple din a doua categorie ar mai fi: zeul patron al casei, sugerat

printr-un inau de lemn de mălin, așezat în colțul de nord-est al colibei, la care se închină toți bărbații care intră în locuință; zeul intrării în casă, zeul săgeții, al otrăvii etc. (L. Petrina, 1970)

Numai bărbații au dreptul de a se ruga zeilor, femeile apelând la bărbați sau băieții mai mari pentru rugăciune. Printre puținele simboluri religioase, cel mai cunoscut este **inau** – care poate fi o bucată de lemn, un baston de circa 50 cm, cioplit cu semne în spirală, o ramură de salcie cu ramuri mai mici la un capăt. Inaul se confecționează întotdeauna cu mâna dreaptă, transportarea și instalarea lui implicând un ceremonial strict, a cărui nerespectare poate aduce boala sau chiar moartea. Bărbatul nu se poate ruga zeului fără un astfel de inau și fără a invoca mai întâi zeița focului. Focul este considerat sacru, astfel că, în fiecare casă există o fereastră spre răsărit prin care Zeița focului transmite mai departe mesajele. Este interzis ca cineva să se interpună între razele soarelui care pătrund prin fereastră și vatra din interior, lângă care stă mereu un inau destinat rugăciunilor. Numai după aceea, ainul se roagă zeului dorit, oferind și acestuia un inau. La final, inaurile se depun într-un altar special, numit **nusa**, cel mai sacru loc al ainilor. Acesta constă de fapt într-un mare număr de inauri, rezemate de un lemn suspendat între două furci, dispus lângă fereastra de răsărit. Dar cum și inaul este un obiect care are inimă și spirit, este tratat ca un kamui și adesea, în cadrul unor ceremonii este distrus, cel mai adesea prin ardere.

Un alt obiect important în viața spirituală a ainului este un bețișor din salcie, paltin, arin sau stejar, uneori din corn de căprioară sau os de balenă, numit **ikubashui**. Se pare că sunt destinate libației. Au în jur de 30 cm lungime și sunt vopsite în roșu, negru și mai rar, în alte nuanțe. Sunt bogat împodobite cu sculpturi, veritabile embleme ale familiilor. Peste cupa de lemn goală, se așează un astfel de bețișor, după care se toarnă băutura în vas. Ainul ia ikubashui-ul cu mâna dreaptă, îl introduce în băutura din cupă, stropește inau-ul și apoi se roagă. (L. Petrina, 1970)

Șamanismul

În mod paradoxal, dacă la zei se roagă în exclusivitate bărbații, șamanii sunt numai femei. Șamanismul implică două atribuții: vrăjitoria și proroceia, fiind practicat doar cu ocazia unor evenimente deosebite, cum ar fi războaiele, seceta, eclipsele, epidemiile, diverse catastrofe. Uneori se poate acționa pentru o singură persoană care dorește să pedepsească un hoț, să-și vindece pruncul, să găsească un copil pierdut.

Cultul ursului

Ainii au foarte multe ceremonii dar, probabil, cea mai importantă, și cu totul originală, este cea legată de cultul ursului. Ca toate celelalte ființe, și ursul întruchipează, în concepția ainu, un zeu, care trebuie eliberat prin omorârea animalului în care s-a întrupat.

Celebrarea ursului se numește în lumea aină **Yomante** ce s-ar traduce prin „a trimite departe”. Ursul – zeul munților – este considerat binefăcător pentru aini, dornic de a fi prins de vânătorul curajos, ocrotit dacă este mic până se face mare și trimis la părinții lui prin sacrificare de către aini. În acest fel, el îi dăruiește ainului în schimb carnea, blana, și fierea pentru otrăvuri și medicamente. În funcție de fastul cu care va fi sărbătorită această ceremonie, zeul suprem va hotărî dacă și în anul următor alți urși îl vor vizita pe ain.

O descriere extrem de pertinentă, legată de sărbătoarea ursului ne-a lăsat-o A. Leroi-Gourhan care, în anul 1938, a vizitat insula Hokaido. (Arl. și A. Leroi-Gourhan, 1989)

La începutul lunii februarie, când în munți se nasc puii de urs, încep să fie organizate expediții pentru capturarea acestora. Adus în sat, fiecare pui este încredințat unei tinere mame, care-l va alăpta alături de copilul său. Ursul este considerat fratele copilului, va face parte din familie, se va juca cu acesta. Pe măsură ce va crește, va fi hrănit cu o deosebită grijă. Când animalul crește și devine periculos pentru copii, va fi închis într-o cușcă.

O dată cu sosirea iernii, fiecare familie face invitații pentru marea sărbătoare. Vor fi invitați locuitorii din satele vecine, situate pe cursul aceluiași râu. Copiii sunt excluși de la ceremonie, în afara celei din satul propriu, deoarece, desfășurându-se pe rând în atâtea sate, ea poate dura

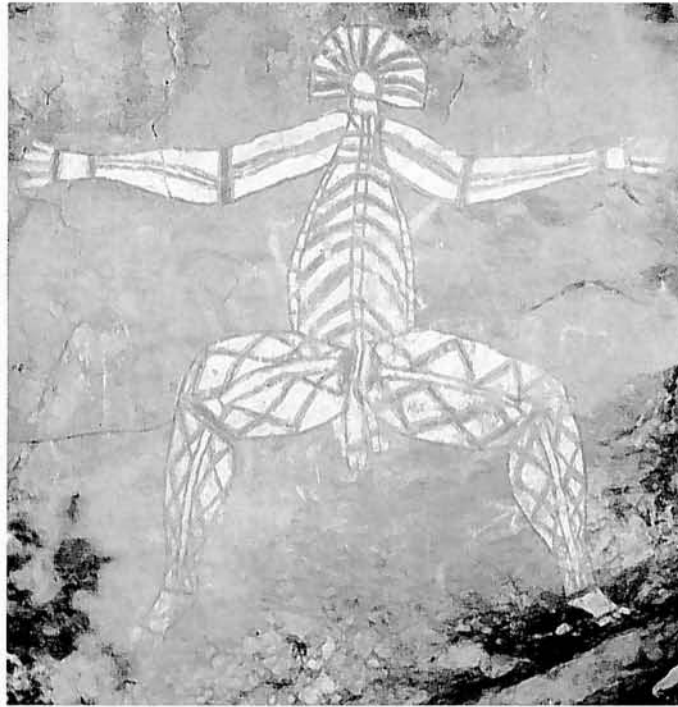
Sărbătoarea Yomante

(după Arl. și A. Leroi-Gourhan, 1989).

săptămâni întregi. Ursul șefului satului va fi primul sacrificat, apoi cei din celelalte familii, în ordine ierarhică și în funcție de vârstă. Casele sunt special pregătite pentru serbarea ursului, iar inauri din crengi de salcie sunt agățate în întreaga casă și în cele patru colțuri ale cuștii ursului. Pe palisada sacră sunt adăugate frunze de bambus care semnifică renașterea ursului. Ceremoniile se desfășoară de-a lungul a trei zile și cuprind o serie de momente ce trebuie respectate cu sfințenie. Băutura **sake** este împărțită cu generozitate invitaților, cu efectuarea libațiilor – mesaj către zeul ainilor (**kamui**). În a doua zi are loc sacrificarea animalului. Capul se desprinde de corp dar rămâne totuși atașat de blană și este așezat lângă vatră, cu privirea spre foc. În fața lui se depun ofrandele. Carnea este împărțită după vechi tradiții. Creierul este extras printr-un orificiu care se face în spatele craniului (în dreapta pentru femele și în stânga pentru masculi) și, după ce va fi amestecat cu sake, este servit invitaților, după aceleași reguli de ierarhizare stricte. De asemenea, și sângele va fi băut, dar ritualul este deosebit de dificil: mustața trebuie ținută cu ajutorul baghetei din lemn (**ikubashui**), cupa nu va fi mutată dintr-o mână în cealaltă și nici o picătură nu trebuie să se piardă din lichid.

În cea de a treia zi, capul se împodobește apoi cu inau-uri, gura se umple cu frunze de bambus și este așezat în fața nusei. După o nouă libație, capul este ridicat, i se dăruiesc simbolice daruri și este rugat să le ia cu el în munți, la părinții lui. I se cere, de asemenea, să le transmită cât de bine a fost îngrijit de ainu, motiv pentru a reveni în anul următor și a cunoaște din nou această ospitalitate.

Urmează apoi un moment foarte important, de alăturare a acestui craniu, celor din anii anteriori, ce au fost depuse și păstrate în nusa (M. Cârciumaru și colab., 2000).

1

2

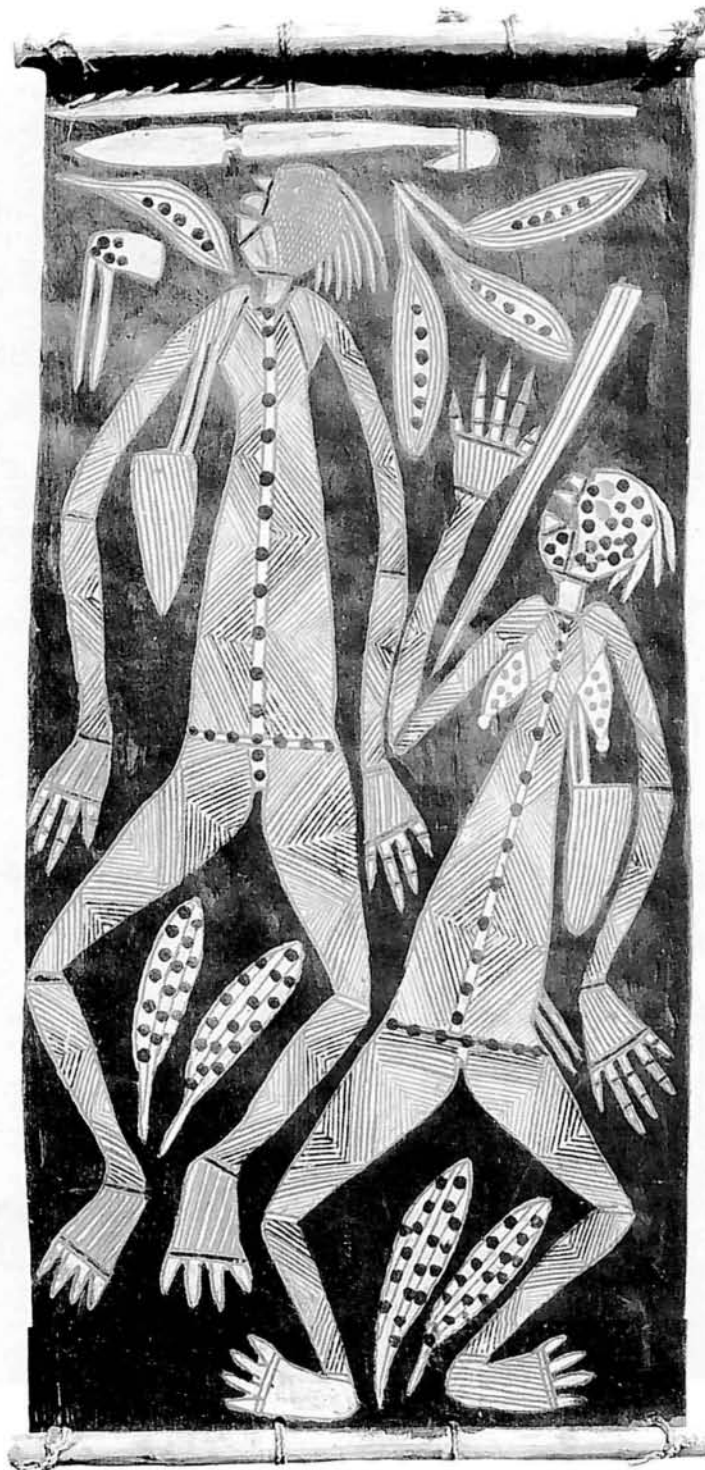

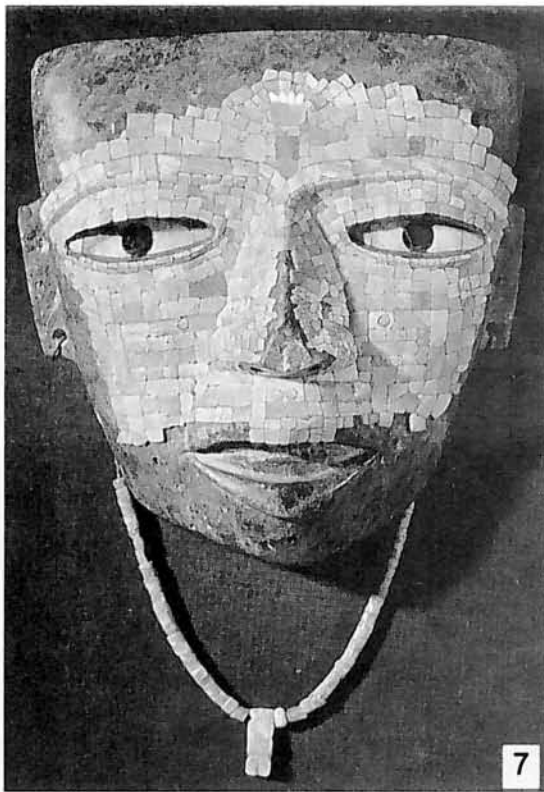
3

4

11

12

13

14

AMERICA

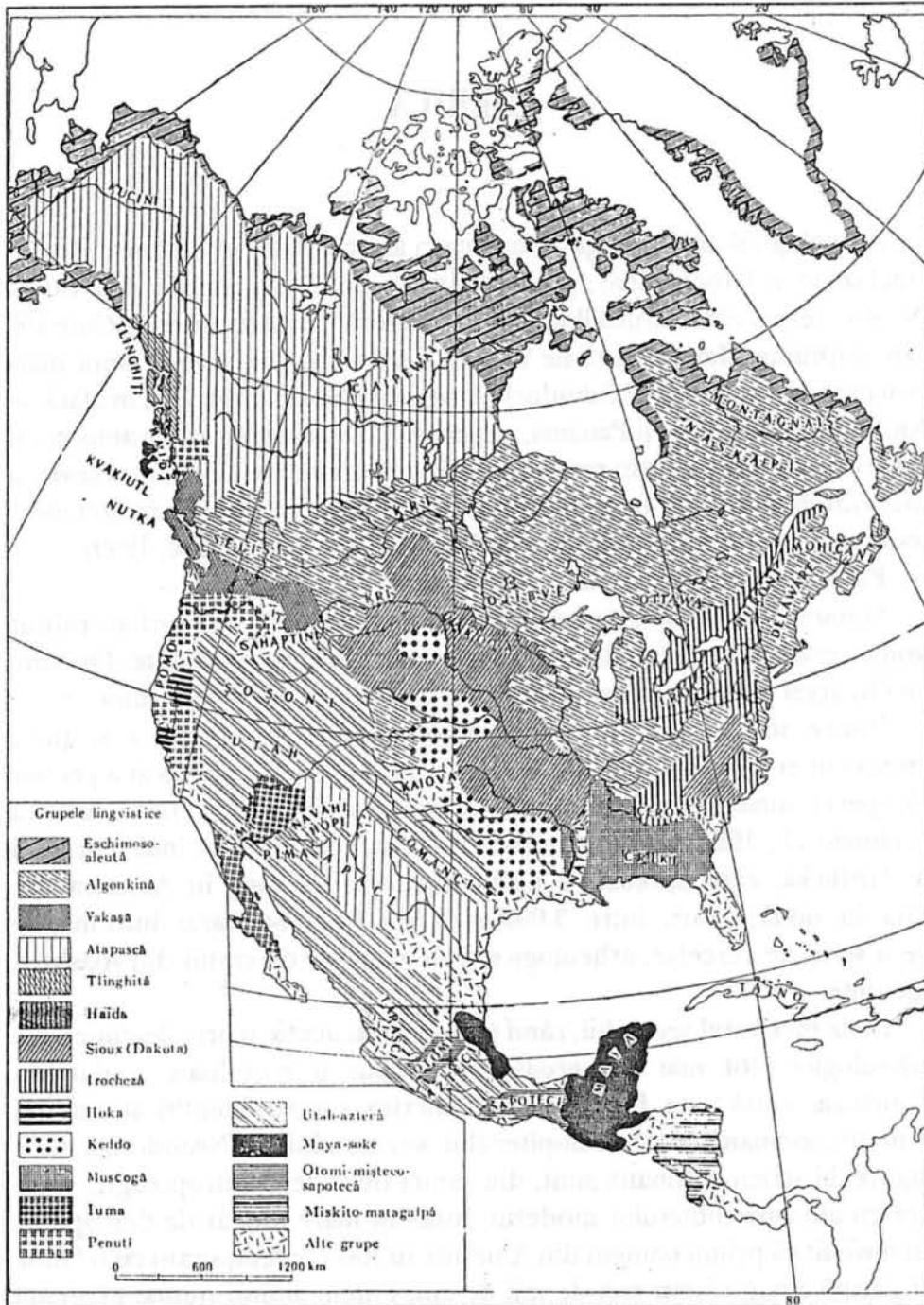
Arheologii și antropologii disting cinci arii culturale în America: *Arctica* (incluzând și Groenlanda), populată în special de eschimoși; *America de Nord*, corespunzând teritoriilor Statelor Unite și Canadei; *America Centrală*, care cuprinde Mexicul și țările în care sunt vorbite în special limbi maia (Guatemala, Honduras și Salvador); *America de Sud*, cuprinzând, în afară de Nicaragua, Costa Rica și Panama, totalitatea continentului, unde autohtonii vorbesc limbi care aparțin marilor familii sud-americane *chibka* și *arawak*; și *aria caraibiană*, ce reunește regiuni cu populație afro-americană: Antilele și litoralul septentrional al Americii de Sud. (P. Descola, M. Izard, 1999)

Popularea continentului

Momentul populării Americii și originea primilor locuitori au ridicat numeroase controverse, ducând la teorii, unele chiar fanteziste. Oricum, nici în acest moment nu se poate vorbi de o fixare clară a teoriilor.

Dintre toți cercetătorii, doar argentinianul Ameghino a susținut ipoteza unei populații autohtone, el a împins-o până acolo încât a pretins că specia umană ar fi prezentă în America încă din epoca terțiară (Lehman H., 1995). De o autoritate mai mare s-a bucurat însă teoria lui A. Hrdlicka, care aprecia că primii locuitori au sosit în America din Asia în două valuri, între 3.000 și 3.500 BC. Și-a bazat informațiile pe o serie de cercetări arheologice și descoperiri de cranii din Alaska și Aleutine.

De la începutul secolului, când s-au enunțat aceste teorii, descoperirile arheologice, tot mai numeroase, au impus o reevaluare a datelor. Concluzia certă este faptul că în America nu s-a identificat un om primitiv, asemănător Australopitecului sau omului de Neandertal. Cele mai vechi schelete umane sunt, din punct de vedere antropologic, identice cu ale amerindienilor moderni. Însă, un mare număr de descoperiri au dovedit că primii oameni din America au fost contemporani cu o faună dispărută acum câteva zeci de mii de ani. Putem aminti numai existența unui schelet de mastodont în *Ecuador*, în mijlocul unei vetre, conținând fragmente de vase, sau a oaselor unui mastodont, alături de un schelet uman în peștera *Confins* din Brazilia. La *Falsom*, în New Mexico, s-au găsit

Aria de răspândire a principalelor populații din America de Nord
(după S. P. Tolstov, M. G. Levin, N. N. Ceboksarov, 1959)

resturile unui bizon, dintr-o specie care a dispărut acum 8-9.000 de ani, alături de două vârfuri de săgeată din silex; la *Russel Springs* (Kansas) - un vârf de silex sub omoplatul unui bizon. În ceea ce privește descoperirile antropologice, exemplele sunt numeroase: Helmut de Terra descoperirea în 1947, la *Tepexpan* (valea râului Mexico), un craniu de bărbat, în același nivel arheologic cu resturile unui elefant iar la *Iztapan* un schelet uman, cu o vârstă de circa 10.000 de ani. La *Lagoa Santa* (Brazilia), unde au fost explorate nu mai puțin de opt sute de caverne, s-au găsit osemintele unei faune fosile, asociate cu resturi umane. Antropologic, resturile umane amintite prezentau similitudini cu populațiile din Australia și Melanezia. (D. Todericiu, 1966)

Datările radiocarbon recente au adus o nouă lumină asupra acestei probleme, confirmând faptul că America a fost populată cu peste 10.000 de ani în urmă. La *Lubbock* (Texas), oasele umane cele mai vechi au fost datate la 9.883 ± 250 B.P., o sanda primitivă găsită într-o peșteră din *Origon* (SUA) a oferit vârsta de 9.035 ± 350 ani, resturile umane dintr-o tabără de vânători din *Chile* au fost datate la 8.450 ± 250 ani, iar resturile de locuire din *Falkland* (Țara de Foc) la 6.680 ± 450 ani. În Mexico City, la *Balsoquillo*, antropologul Armento Comacho identifica un strat de cultură, datat la 32.000 ± 300 ani, care conținea oase de mamut gravate cu imagini ale unor animale demult dispărute. Descoperirile sale confirmă pe cele ale arheologului mexican, Juan Armento care, lângă *Pueblo*, identifica un strat de cultură datat la circa 30.000 de ani. (D. Todericiu, 1966)

Pornind de la aceste date, lumea științifică a căzut de acord în a admite popularea Americii prin imigrare, opiniile privitoare la originea acestor imigrații fiind încă împărțite. Unii le atribuie o origine comună, alții vorbesc de mișcări de populații convergente, dar plecate din puncte diferite, mișcări ce s-au produs dacă nu în același timp, cel puțin în valuri succesive. Două ar fi căile posibile de populare: din Asia de nord-est prin strâmtoarea Bering și dinspre Oceania. Ipoteza populării dinspre Oceania a fost susținută de P. Rivet (1957), pe baze lingvistice. El a sesizat asemănări lexicale între familia *hoka* și limbile malaio-polineziene sau între familia limbilor *con* și cele din Australia.

H. Lehman (1995) arată că, pe baza studiului antropologic, se poate vorbi de mai multe valuri de migrații dinspre Asia: primul ar fi elementul dolicocefal, prezent în America de Sud, din Brazilia până în Patagonia, altul este reprezentat de elementele brahicefale, de statură mică, cu pomeții proeminenți, pe departe cei mai numeroși; brahicefalii de statură înaltă, prezenți numai în America de Nord, aparținând unui al treilea val.

AMERICA DE NORD

Amerindienii

Limba

Studiile lingviștilor arată că, și în prezent, pe întreg continentul american există nu mai puțin de 1.700 de dialecte, iar în cuprinsul unui singur stat - Mexic, se folosesc curent 33 de limbi.

Fărămișarea lingvistică a triburilor indiene era atât de accentuată încât nici triburile învecinate nu se puteau înțelege. Consecința imediată a împiedicat crearea unor confederații militare puternice, capabile să se opună pătrunderii europenilor.

Organizarea socială

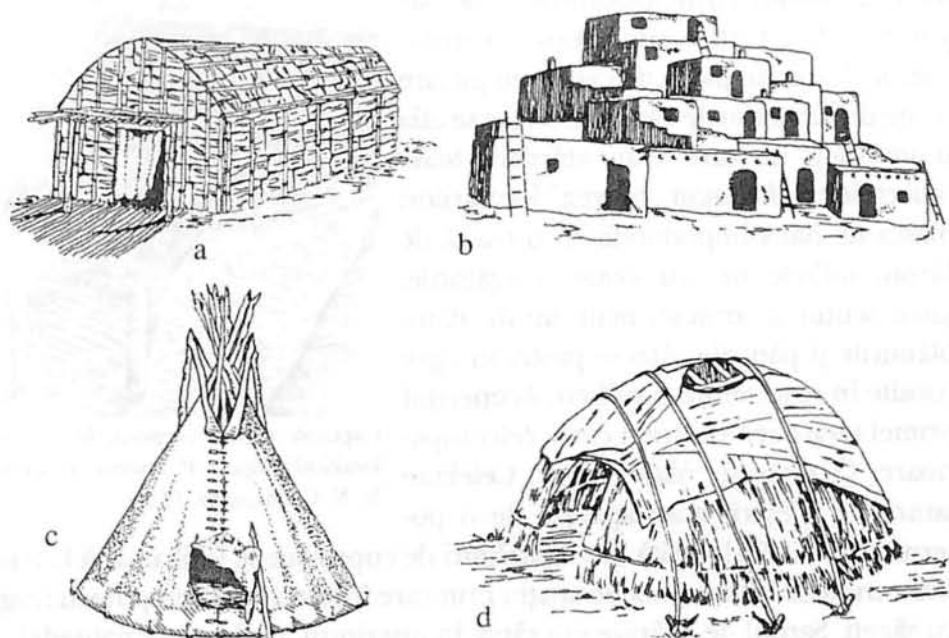
În cazul celor mai multe triburi amerindiene, celula socială era reprezentată de gintă, formată din membri înrudiți, descinzând dintr-un strămoș comun. Gintile erau totemice, fiecare purtând numele unui animal, considerat strămoșul grupului. În interiorul gintii funcționa o dublă conducere: șeful militar și *sahemul* (căpetenia în timp de pace), ambii aleși prin votul tuturor membrilor adulți ai obștii. Cei doi conducători se consultau întotdeauna cu un sfat al bătrânilor, dar toate aceste organe de conducere puteau fi revocate de obște dacă se dovedeau incapabile. Problemele cele mai importante se discutau în fața întregii comunități. (M. Gh. Andrieș, 1965)

După încheierea unei căsătorii, soțul era obligat să muncească doi ani pentru socrii, după care pleca în ginta sa (rezidența patrilocală). Unitatea economică de bază era obștea familială (*barabora*), alcătuită din câteva familii înrudite, având o gospodărie comună. Moștenirea era matrilineară.

Așezările

Pe litoralul de nord-vest, casele erau construite din bârne. Nu aveau ferestre, ci doar o ușă și un orificiu în tavan, pentru evacuarea fumului. Vara, când membrii tribului porneau în amonte pe râuri, pentru a face provizii de pește, locuiau în corturi. Triburile din nord-est, precum *algonkiii*, utilizau o locuință numită *wigwam*, de fapt o colibă din trunchiuri de arbori, cu vârfurile îndoite, cu ajutorul cărora se obținea o carcasă în formă de cupolă, acoperită apoi cu scoarță de copac.

La *irochezi* era caracteristică locuința obștească, „casa lungă”, descrisă de Morgan. De formă dreptunghiulară, aceasta avea o carcasă din stâlpi, de care se legau cu ajutorul funiilor, pari dispuși orizontal. Carcasa acoperișului – dispusă în unghi sau în cupolă – era construită, de asemenea, din trunchiuri

Tipuri de locuințe: a - casă irocheză, b - casă pueblo, c - cort tipi, d - wigwam
(după C. Waldman, 1985)

cioplite de arbori. Scheletul era acoperit cu scoartă de copac. Dimensiunile variau în funcție de mărimea obștii și de numărul vetrelor. În interior exista un coridor central unde erau plasate vetrele iar, de-a lungul pereților, erau dispuse camerele, fiecare pereche având o cameră separată. Patru încăperi (implicit familii), așezate față în față, două câte două, aveau în comun o vatră, unde-și preparau mâncarea. În continuarea casei erau construite cămărilor, de asemenea comune. O vastă construcție, destinată sfatului căpeteniilor și „casa farmecelor”, unde oficiau vracii, completau structura satului irochez. Triburile din preri foloseau cortul de formă conică, numit *tipi*. Carcasa era constituită din trunchiuri de lemn, așezate în formă de con, acoperite cu piei de bizon. O sută, până la trei sute de corturi, alcătuiau un sat, tipi-urile fiind dispuse în cerc, lăsând în mijloc o arie liberă, destul de mare, unde se aduna întreaga comunitate și se dezbăteau principalele probleme.

La indienii *pueblo* și *mandan*, complexul locuințelor se reunea într-o singură clădire de cărămidă nearsă. Unul din pereții construcției era constituit dintr-o formă naturală (deal, colină). Încăperile fiecărei familii erau dispuse în terase, ce coborau în trepte spre o curte închisă. De o parte și de alta a peretelui se aflau mai multe firide în care erau montate paturi joase, formate dintr-un cadru de lemn sau din nuiele împletite pe care se afla o

piele de bizon. Firidele-dormitor erau separate de restul încăperii printr-o „perdea”, tot din piele, pe care erau pictate scene de luptă sau de vânatoare. Aici se afla și un stâlp de care erau atârnat toate obiectele ce alcătuiau „zestrea” locatarilor: masca de dans împodobită cu o țeastă de bizon, tolbele pentru vânat, cingătoarele, șaua, scutul și armele, mantiile de dans, blănurile și păturile. Apa se păstra în tigve vopsite în roșu, verde și galben. Acoperișul primei terase servea drept curte celei superioare. (Tolstov și colab., 1959). Celelalte laturi ale așezării erau apărate de o puternică palisadă alcătuită din trunchiuri de copaci, ce se ridica până la 6 m. Între trunchiuri rămânea un spațiu prin care locuitorii satului puteau trage cu săgeți. Șanțul de apărare era săpat în interiorul, nu în afara palisadei.

Capcană pentru somoni, la indienii kwakiutl (după S. P. Tolstov, G. Levin, N. N. Ceboksarov, 1959)

Economia

Cea mai mare parte a triburilor amerindiene aveau o economie de tip prădător. În funcție de regiune, aceste triburi se specializaseră în culesul anumitor specii de plante. Cele mai caracteristice exemple erau oferite de triburile din zona marilor lacuri, unde creștea orezul sălbatic. Această activitatea stătea însă sub semnul riturilor magice. La momentul oportun, sfatul bătrânilor dădea de știre conducătorului, care întrunea „sfatul orezului”, la care participau toți membrii comunității. Acum se hotărâu toate etapele activității de cules. Incantații, dansuri magice și cântece precedau pornirea ambarcațiunilor pe apă. Erau invocați Soarele și duhurile apelor pentru o cât mai bună recoltă.

În nord-vestul continentului, cu o climă mai rece, triburile erau specializate în vânatoare și pescuit. Pentru pescuit erau utilizate năvoade, împletite din fibre vegetale, harpoane și lănci scurte. Când somonii depuneau icrele, tribul se aduna, strângând recolta zi și noapte, deoarece aceasta, bine conservată, asigura baza alimentației pentru aproape un an întreg. Capcanele erau și ele utilizate, sub forma unor zăgazuri de trunchiuri de arbori sau garduri de nuiele, în care peștii, o dată intrați, nu mai puteau ieși fără a nimeri în năvoade.

Triburile din est (irochezii) vânau cerbul, elanul, vidra și jderul, cei din nord cerbul-caribu, elanul, ursul, berbecul sălbatic. În regiunile de prerie, amerindienii erau specializați în vânatoarea bizonului. La vânatoare, princi-

pălele arme erau arcul cu săgeți, sulițele și cuțitele cu vârful și lamă din piatră și *tomahawk*-urile, ce desemnau inițial măciucile curbe din lemn, iar după colonizare, topoarele din fier aduse de europeni.

Irochezii practicau o agricultură rudimentară. Unealta de bază era săpăliga. Terenurile agricole se obțineau prin incendierea pădurilor. Cultivau porumbul, mazărea, floarea-soarelui, dovleacul, tutunul. Mult prețuită era seva arțarului de zahăr, pe care o fierbeau și o consumau sub formă de melasă.

Triburile pueblo, din sud-vestul continentului, aveau cea mai evoluată agricultură, creând propriul sistem de irigații. Săpau canale pe care le pavau cu lespezi de piatră. Cultivau porumb, leguminoase și bumbac.

Arama, singurul metal cunoscut, era prelucrată prin batere „la rece”. Cea mai mare parte a triburilor nu foloseau vasele din lut, alimentele fierbându-le în vase de lemn în care introduceau pietre încinse. Triburile irocheze cunoșteau olăritul (dar nu și roata), confecționând din argilă pipe, frumos împodobite cu desene. Ceramica va cunoaște o dezvoltare mai importantă doar la triburile pueblo. Deși nu cunoșteau roata, ceramica lor s-a evidențiat prin forme și ornamente, cele mai obișnuite erau desenele geometrice de culoare neagră pe fond alb, sau cele roșii pe fond portocaliu (Tolstov și colab., 1959).

Vestimentația

Deși nu creșteau animale domestice, unele triburi, precum *tlinghiții* (litoralul de nord-vest), își procurau lâna de la caprele sălbatice, pe care le tundeau, apoi le lăsau în libertate. Această lână o țesau la războaie verticale, confecționând mantii lungi, împodobite cu motive decorative. Pe cap, obișnuiau să poarte pălării împletite din fibre de cedru vopsite. Femeile tlinghite se considerau mult mai frumoase dacă-și perforau buza inferioară, de care atașau podoabe. În cazul unui conflict între triburi, tlinghiții purtau platoșe din lemn, confecționate din scândurele lungi, așezate vertical. Pe piept, platoșa era împodobită cu imaginea totem a posesorului. Coiful din lemn reprezenta o ființă antropomorfă fantastică (Tolstov și colab., 1959).

Triburile de pe litoralul de nord-est își confecționau hainele din piele de ren iar în picioare purtau mocasini din piele moale. Irochezii prelucrau într-un mod admirabil pieile de cerb, obținând cunoscuta „piele întoarsă”. Îmbrăcămintea bărbaților consta într-o mantie de piele întoarsă și o fustă ce înlocuia pantalonii, iar a femeilor în fustă mai lungă, cămașă și mantie, din același material.

O descriere deosebit de amănunțită a vestimentației unei căpetenii a tribului mandanilor (la nord de Rio Grande) ne este oferită de Georges Catlin (după M. Gh. Andrieș, 1965): purta o bluză albă din piele de cerb, ce cobora trei palme mai jos de coapse. Ea acoperea niște pantaloni scurți până la glezne. Marginile bluzei și ale mânecilor se prelungeau cu franjuri roșii și albe. Părul negru, uns cu untură de grizzly, era foarte lung. În creștetul capului avea un coc în care erau prinse pene de corb și uliu. În jurul gâtului purta un colier format din 60 de gheare

Căpetenie a tribului mandanilor
(după C. Waldman, 1985)

de urs. O manta din piele de bizon îi era prinsă pe umeri cu o agrafă de os. Întreaga suprafață era pictată în culori vii, cu scene din viața marilor căpetenii, imagini de vânătoare sau de război. La marile ceremonii, căpetenia își punea cununa din pene de vultur, prinse de o fâșie de piele decorată cu desene geometrice.

La celelalte triburi din prerie, îmbrăcămintea bărbaților era compusă dintr-o haină din piele de bizon, pantaloni lungi și un șorț din piele întoarsă. Capul era împodobit cu coarne de bizon, pene de vultur și piele de hermină. Femeile purtau o cămașă lungă, fără mâneci.

Amerindienii din câmpie sau din apropierea pădurilor știau să confecționeze țesături vegetale, utilizând stratul aflat sub scoarța coniferelor, mestecănelului sau cedrului. Scoarța era desprinsă de pe trunchi cu ajutorul unui cuțit. După ce stătea câteva zile în apă pentru a se înmuia, era așezată pe lespezi de piatră și bătută cu maiuri până devenea foarte densă. „Stofa” obținută se îmbiba cu diferite sucuri de plante devenind impermeabilă și, în final, era pictată cu siluete stilizate de animale sau cu figuri geometrice. (M. Gh. Andrieș, 1965)

Alimentația

Triburile din Labrador consumau ca principal aliment carnea (de urs grizzly, elan, castor). Aceasta era fiartă în oale din piele de caribu. Pentru a le asigura rezistența, se utiliza o cenușă specială amestecată cu nisip. Din făină de ghindă se prepara *bannak* – un fel de pâine nedospită. Alimentația era completată cu miez de ghindă sau conuri de pin. Mai mult, indienii din Alaska pregăteau o înghețată din fructele copăcelului *sapin*. Un trofeu deosebit pentru comunitate era ursul, deoarece din el nu se arunca nimic. Dinții, urechile, părul de pe creștet și ghearele reveneau vrăjitorului pentru a prepara talismante și leacuri pentru boli. Blana era utilizată pentru confecționarea păturilor. Din intestine, vânătorii își confecționau corzi pentru arc, iar din cele subțiri femeile pregăteau sfori și ață de cusut. Sângele constituia baza unei mâncări întăritoare pentru cei slăbiți de rănille dobândite în luptă. Din carne bine mărunțită, amestecată cu grăsime și marmeladă de afine se prepara o pastă care, uscată la soare, constituia un aliment foarte nutritiv, ce putea fi consumat în expedițiile mai lungi.

În preri, alimentația era și mai bogată, constând în carne de bizon, cerb, urs sau muflon, alături de rădăcinile și bulbi ai anumitor plante, muguri de arbori, fructe și miere. Indienii din California știau să extragă din fructele unor plante sucuri zaharate care, prin fermentare, dădeau o băutură ușor alcoolică. Curcanul, domesticit de populațiile din sud-vest și sud-est, găina sălbatică și o serie de alte păsări erau special pregătite: după îndepărtarea intestinelor, se introduceau ierburi aromate și un soi de ghindă cu gust piperat. Pasărea, cu penaj cu tot, se așeza într-o groapă pavată cu pietre încinse. Groapa se acoperea bine cu cenușă. Penele se îndepărtau apoi foarte ușor, carnea friptă având un gust excelent.

Triburile care practicau agricultura aveau desigur, drept bază a alimentației porumbul. Batata, legumele, marmelada de fructe, plantele aromate și picante (ardei iute, țelină sălbatică) întregiau alimentația. Din făină de ghindă prăjită, îndulcită cu miere, se obținea o băutură asemănătoare cafelei.

Întotdeauna masa se încheia cu o pipă îndesată cu tutun indian din scoarță mărunțită de salcie roșie, amestecată cu ierburi.

Credințe și mituri

Indienii au creat un veritabil Panteon al duhurilor, ființe fabuloase ce întruchipau ploaia, focul și fulgerul, de fapt toate fenomenele naturii, subordonate „marelui duh”, pe care indienii sioux îl numeau *dakota*, algonkinii – *waconda* iar irochezii – *manitu*. Dar nu numai ființele aveau

propriul duh, ci și toate obiectele: dacă săgeata își atinge ținta, se datora intervenției duhului. Acestor spirite li se aduceau ofrande, mai ales în preajma strângerii recoltelor sau pornirii la vânătoare.

Astfel, la triburile irocheze una din cele mai importante sărbători era „ziua sărbătoririi porumbului verde”. Învârtind în aer bețișoare de pin și fibre de arțar, bărbații, împodobiiți cu pene și pictați în negru și roșu, alergau printre corturi, anunțând coacerea porumbului. De treisprezece zile, femeile aduceau zilnic știuleți vraciului, dar acesta le spunea mereu că nu sunt copti. În ziua respectivă el însă hotărâse că a venit vremea să se aducă daruri „marelui spirit”. Întreaga comunitate se strângea în jurul focului, unde fierbeau primii știuleți de porumb. Toți bărbații dansau frenetic până ce vraciul anunța că porumbul este pregătit pentru a fi oferit „marelui spirit”. Cenușa și cărbunii acestui foc erau îngropați. Trei bărbați aprindeau un alt foc, la care urma să fiarbă porumbul din care se înfrupta întreaga comunitate, mai întâi vraciul și căpeteniilor, apoi bărbații iar la sfârșit femeile și copiii. (M. Gh. Andrieș, 1965)

Un alt ceremonial spectaculos era „dansul soarelui” al indienilor *navahi*. El coincidea cu sfârșitul anului european. Indienii erau convinși că soarele a obosit și trebuie ajutat. Un grup de dansatori - „sorii pribegi” – pictați cu alb și cu părul uns cu grăsime de urs, dansau frenetic în jurul focului, ținând în mâini bețișoare împodobite cu un smoc de pene colorate. La un moment dat, apăreau șaisprezece bărbați, pictați pe față cu roșu, care aduceau într-un coș chipul simbolic al soarelui. Aceștia aninau de un stâlp imaginea soarelui dar, după un timp, îl coborau, semn că soarele a obosit. Aproape de răsăritul soarelui veneau alți dansatori, cu întregul corp pictat în alb, ce aprindeau la jar o bucată de scoarță de cedru, pentru acapararea căreia se luptau cu înverșunare. De îndată ce soarele răsare, ei croiau în gardul de pini, ce străjuia locul serbării, trei porți spre miazăzi, apus și miazănoapte, simbol al regenerării soarelui. (M. Gh. Andrieș, 1965)

Pe teritoriul statului Minnesota, exista un loc numit de amerindieni „Pământul sacru al păcii”. Aici se strângeau în fiecare an numeroase triburi pentru a se închina principalului duh *Ghitci Manito*. Potrivit legendelor, zeul suprem și-a făurit aici un *calumet* – pipa, pe care a aprins-o și a îndemnat toate zeitățile să vegheze pentru pace. O altă legendă vorbește despre un potop teribil în timpul căruia indienii au încercat să se refugieze în acest loc sacru dar au pierit înecați și sângele lor a dat stâncilor culoarea roșie. La întâlnirea anuală a triburilor, războinicii îngropau armele în afara zonei, la o sută de pași de hotarul stabilit de

bătrâni. Nimeni nu mai avea voie să poarte război, sub pedeapsa cu moartea. În cadrul unui ritual strict, bucăți din roca roșie erau desprinse și din ele se ciopleau pipe. Bătrânii tribului, adunați în jurul focului, își treceau pipa de la unul la altul, fumând ceasuri întregi în cinstea duhului Manito, de la care așteptau sprijinul, prin împlinirea acestui ritual.

La triburile irocheze pipa era prevăzută cu o huruitoare. La rotirea pipei, sunetul scos se auzea la mari distanțe și el era semnalul de încetare a luptelor. Era și instrumentul de „acreditare” a solilor veniți pentru a duce tratative. (M. Gh. Andrieș, 1965)

Inițierile

La cele mai multe triburi, copiii nu dobândeau la naștere un nume. Băieții erau apelați până la vârsta adolescenței prin numele de *ote* (copile). Dobândeau un nume abia la vârsta de 14 ani, când se retrăgeau în pădure, la o zi-două depărtare de sat. Aici țineau post negru timp de cinci zile. Primul animal care-l întâlneau, sau imaginea vietății care o vedeau în vis, devenea numele lor. Acest nume se putea schimba ca urmare a unui succes deosebit la vânătoare, în lupte sau în întreceri sportive (Picior-sprinten, Ren-iute-de-fugă, Ochi-ager, Bizon-negru). Singura formalitate consta în povestirea isprăvii în cadrul unei adunări a tribului, după care se anunța noul nume. Se obișnuia, de asemenea, ca prietenii mai puternici să fie întărite prin preluarea de către cel mai tânăr a numelui celui mai vârstnic, în urma căruia deveneau frați de sânge. Fetele primeau și ele la vârsta pubertății un nume, deosebit de metaforic: Steaua-dimineții, Luminile-curcubeului, Floarea-miresmelor-serii etc. Femeile nu-și schimbau numele prin căsătorie și nici în urma decesului soțului, purtând pentru totdeauna numele de fată sau schimbându-l după plac. (M. Gh. Andrieș, 1965)

Elementul principal în riturile de inițiere la triburile nord-americane îl reprezenta izolarea, ce echivala cu o ruptură de lumea celor vii. Novicele postea în primele patru zile, își impunea apoi diferite interdicții alimentare și exerciții ascetice (băi cu apă fierbinte sau foarte rece, arsuri, incizii în piele). El cânta și dansa în fiecare noapte, rugându-se să primească protecția unui spirit. Această inițiere nu se realiza fără un risc. Novicele, „posedat” de un astfel de spirit putea să-și piardă echilibrul mental.

Structura inițierii în societățile secrete era mult mai complexă. Exemplul cel mai detaliat ne este oferit de M. Eliade (1995), legat de indienii *kwakiutl*. Ritul de inițiere avea loc numai iarna. Acum, bărbații dansează frenetic, întruchipând personaje sacre sau evocând miturile originii. Aceste societăți de dans cuprind numeroase trepte ierarhice sau

„Dansuri”, fiecare constituind o veritabilă castă. Unele societăți au până la cincizeci și trei de trepte. Situația socială și economică a candidatului, mai precis a familiei sale, este fundamentală. Spre exemplu, dansul *hamatsa* este executat numai de șefii de clan. Ceremonia inițiativă este foarte costisitoare, novicele oferind daruri participanților. Dreptul de a face parte dintr-o societate secretă este ereditar. La zece-doisprezece ani, băieții încep să fie instruiți în treptele inferioare. Băiatul este „răpit” și dus în pădure sau în grotă în care locuiește spiritul protector al clanului. În tot acest timp el este servit de o femeie, care are statutul de sclavă a tânărului. Ea îi pregătește un cadavru, conservat în apă sărată, pe care îl agață de acoperișul colibeii, îl afumă, novicele urmând să mănânce bucăți din el. Acest canibalism ritual reprezintă la indienii kwakiutl identificarea neofitului cu Zeul.

Întors din pădure, tânărul va fi dus în casa culturală a clanului. Conform ideologiei kwakiutl, Universul este împărțit în trei: cerul, pământul și Lumea Cealaltă. Un stâlp de aramă traversează aceste trei regiuni, reprezentând centrul lumii. Stâlpul este redat în casa clanului de un trunchi din cedru de treizeci de picioare. După patru luni de izolare, tânărul se comportă foarte violent, lovind toți oamenii din jurul său. Tămăduitorul (*heliga*) clanului îl duce cu forța la o apă sărată, unde îl îmbăiază, după care neofitul trece într-o stare de deprimare, asistând tăcut la dansurile și ritualurile ce se desfășoară până la inițierea sa deplină. Toate aceste „etape” contribuie la schimbarea personalității, la asimilarea puterii sacre și la depășirea condiției umane (M. Eliade, 1995).

Șamanismul

La indienii din prerie și din California, primele semne după care este recunoscut un potențial șaman, ales de spirite, sunt visele repetate pe care acesta le are; urmează apoi viziuni, transe și, mai ales, o boală pe care un șaman o va vindeca tot cu ajutorul spiritelor. În final, cel ales va fi supus unui lung șir de ritualuri pentru a fi desemnat șaman. O altă formă de a deveni șaman, la indienii din America de Nord, este căutarea voluntară. Tânărul se izolează și se supune unei serii de interdicții asemănătoare cu ale tinerilor care acced în societățile secrete. În final, trebuie să demonstreze în fața comunității că poate comunica cu spiritele și, în acest sens, sunt utilizate o serie de halucinogene, precum cele numite *datura* la indienii pueblo. (Cl. Rivière, 2000).

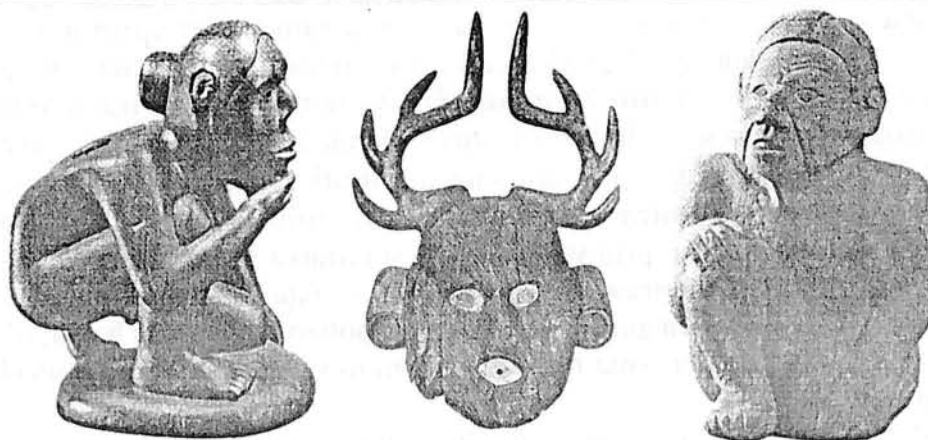
Un exemplu similar ni-l oferă M. F. Guédon (1992), pentru indieni *haida* din nord-vestul Canadei. Șamanul își descoperă vocația în urma unei chemări pe care am putea-o numi psihică – confirmată de altfel de

poziția socială a novicei, întrucât harurile șamanice sunt aproape ereditare. Viitorul șaman trebuie să treacă apoi printr-un antrenament sever, grație căruia va putea intra în transă când va dori, deoarece transa este controlată printr-o serie de gesturi rituale menite să-l determine pe spirit să se manifeste, inclusiv prin anumite purificări corporale, cu ajutorul unor purgative și vomitive ca apa de mare încălzită, prin felul de a se îmbrăca al oficiantului, prin sunetul tobei și intrarea într-o încăpere special amenajată pentru acest eveniment. Aici, în fața întregii comunități, spiritul poate vorbi prin gura șamanului, dar, potrivit concepției haida, nu se poate atinge de persoana mentală a celui din urmă și nu are control asupra ei.

Puterile șamanului sunt invocate de comunitate mai ales în cazul bolnavilor. În concepția șamanică, boala poate avea două motive: răpirea sufletului celui bolnav, șamanul pornind într-o călătorie extatică pentru a găsi sufletul, fie introducerea în organism a unei substanțe străine sau a unui corp străin (de exemplu, un os), pe care șamanul încearcă să-l scoată în mod simbolic. În acest ultim caz, șamanul împrăștie fum asupra bolnavului, îl miroase și îl pipăie pentru a descoperi o intruziune malefică, cântă pentru a chema în ajutor spiritele, oferă pipa sa rudelor celui bolnav. Ritul de vindecare este însoțit și de incantații, meditații, bătăi de tobă, utilizarea de oglinzi sau cristale pentru a vedea spiritul patogen al bolnavului. Șamanul *siox* utilizează ca tehnici de vindecare și masajul, stropitul cu apă, ștersul cu pene de vultur (Cl. Rivière, 2000).

Șamanul pornește în călătoria sa extatică numai dacă puterea sa este suficient de mare. Dacă scopul transei este acela de a descoperi cauza bolii, șamanul află răspunsul cu ajutorul imaginilor întâlnite în timpul extazului. Reîntors, o dată ce a recunoscut cauza bolii într-un obiect introdus în trupul pacientului, șamanul sugere sângele din acel loc cu ajutorul unui os sau tub din lemn de salcie. Apoi trage câteva fumuri de pipă, dansează în jurul focului și repetă operația până reușește să extragă obiectul. Ceremonia ia sfârșit la ivirea zorilor când șamanul dă sfaturi familiei cu privire la hrana pacientului și la desenul care îi va fi tatuat pe corp. (M. Eliade, 1997).

Căutarea sufletului rățitor are un caracter dramatic. La indienii *thompson*, șamanul își pune masca și merge pe cărarea pe care o urmau strămoșii ca să ajungă pe tărâmul morților. El luptă cu spiritele pentru a smulge sufletul bolnavului, iar când se întoarce, le arată celor de față măciuca însângărată. La indienii *nootka*, se consideră că șamanul coboară, în timpul extazului, pe fundul oceanului de unde se întoarce, plin de sânge, cu sufletul răpit, aducându-l într-un mănunchi de pene de vultur (M. Eliade, 1997).

1. Figurină sculptată în granit (Tennessee), 2. Mască din lemn (Oklahoma),
3. Figurină din gresie (Tennessee) (după D. Grigorescu, 2001)

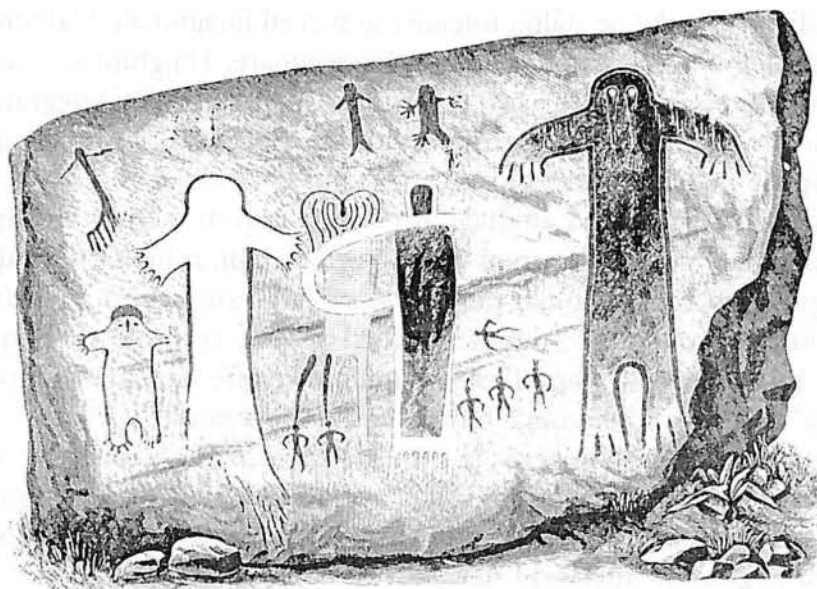
Înmormântările

Legendele amerindienilor spuneau că, după moarte, „duhul” oamenilor merge într-un ținut unde soarele nu apune niciodată. În teritoriile de vânătoare ale lui *Oo Manitu* – cum le numesc *algonkinii* – umbrele morților trăiesc în pace. Dar, pentru ca spiritele să ajungă aici și să nu se rătăcească, trebuiau îndeplinite diferite ritualuri. Algonkinii își înfășurau morții în piei de bizon și îi depuneau în gropi adânci, împreună cu arme, masca rituală, talismane. Câinii celor dispăruți erau uciși chiar înainte de înmormântarea stăpânului pentru ca sufletul lor să ajungă mai devreme în ținutul umbrelor și să vestească sosirea războinicului.

Indienii *hopi* își îmbăiau și ungeau morții cu licori magice după care, corpul chircit era depus cu fața spre apus. După ce groapa era acoperită, se înfigea în dreptul inimii celui mort un toiag pentru a-i servi drept sprijinit în călătoria sa.

Indienii *omaha* din valea râului Missouri își așezau morții pe platforme decorate cu pene, coarne de cerb și craniile de animale, instalate pe platforme înalte. Armele și podoabele celui mort, darurile rudelor erau așezate alături de el.

Triburile *ojibva* își înhumau morții, dar deasupra mormântului ridicau un *wigwam* foarte mic din ramuri, numit „casa umbrelor”, în care depuneau ofrande de alimente și pungii de piele de cerb „cu farmece”, pentru a îmbuna spiritele întâlnite în timpul călătoriei sufletului.

Pictură a indienilor din California (după E. Anati, 1989)

Arta

Amerindienii s-au dovedit maeștri neîntrețuți în sculptare stâlpilor totemici și a măștilor folosite în riturile de inițiere și în dansurile asociațiilor secrete.

La indienii algonkini, figura centrală, atât pe stâlpi, cât și pe măști, era corbul (*yehl*), considerat, în mitologia acestora, ființa solară, pasărea care duce sufletul la Soare. La triburile kwakiutl aceste măști erau utilizate de dansatorii rituali. Ele luau forma unor creaturi cu aspect monstruos, animale fantastice, aspectul grotesc fiind amplificat și de o coafură din păr de cal. Irochezii sunt celebri prin masca duhului *Mohawk*, folosită în trecut de societatea secretă „Fețele false”. Grimasa duhului este înspăimântătoare, cu fruntea puternic încrunțată, ochii rotunzi, realizați din metal și o coafură din păr de cal. (P. A. Mihăiescu, 1970)

Stâlpii totemici sunt sculptați pe întreaga suprafață, după un tipar strict de alternare a figurilor. Fiecare imagine este de sine stătătoare, după cum fiecare grup este parte integrantă a întregii compoziții. Indienii *haida* au realizat astfel de stâlpi, plasați de obicei la intrarea unei colibe: aceștia imită forma unei guri larg deschise, care poate fi a unui om sau a unei fiare, cu un nas, în formă de plisc, lung de circa 60 cm. Deasupra porții se află sculptat un om ținând un copil în brațe. Mai sus se înalță o statuie gigantică înfățișând un bărbat. Pe suprafețele rămase libere sunt reprezentate braște, șopârle și alte animale (P. A. Mihăiescu, 1970).

La indienii *tlinghit* pe stâlpii totemici se succed imagini ale bărbatului, soției, ale totemului clanului și duhurilor binevoitoare. Tlinghiții au realizat și un număr impresionant de măști pentru șamani. Aceste măști integrau un șir de mici figurine cărora li se atribuia virtutea de a înlătura nenorocirile. Un alt tip de mască reprezintă un cap sculptat, căruia artistul i-a atașat plăcuțe de lemn înfățișând animale, precum și cozi de hermină. Măștile sunt prea mici pentru a acoperi figura purtătorului, rolul lor fiind doar de a asigura protecția. Nu mai puțin celebre la aceste triburi de indieni sunt mantiile ceremoniale, numite țesături *chilcat*, realizate de femeile tlinghit. Interesant este faptul că ornamentația este executată după o „măchetă” din lemn, policromă, creația unui bărbat talentat.

Pictura nu este atestată decât la triburile pueblo, în așa-numitele *kiva* (centre ceremoniale subterane). Temele predilecte sunt diferite aspecte ale naturii: norii, fulgerele și apa, în forme simbolice. Contururile sunt trasate cu negru, iar interiorul figurilor este pictat în special în albastru deschis, roșu, galben sau alb. Indienii *navahi* din Arizona realizau veritabile scene compozite pe sol, cu ajutorul nisipurilor colorate. Ele reprezentau dansuri, scene religioase sau de vânatoare, animale fantastice. Erau realizate în cadrul ceremoniilor asociațiilor secrete și aveau, desigur, un rol magic, în general acela de atragere a ploii. (M. Gh. Andrieș, 1965)

MEZOAMERICA

Principalele centre ale populațiilor precolumbiene din America Centrală
(după A. Morretta, 1998)

Aztecii

Istoria

O serie de cronici din secolul al XVI-lea vorbesc despre legendele aztece privind locul lor de origine - *Aztlan*, aflat undeva în nord-vestul Mexicului. Se spune că ei ar fi descoperit într-o peșteră imaginea „vrăjitorului colibri” - *Huitzilopochtli*, care le-ar fi arătat drumul către o nouă țară.

Sosirea aztecilor în valea Anahuac (actuala vale a Mexicului) a fost precedată de circa 2.500 de ani de evoluție culturală.

Organizarea politică

Famiiliile atzece erau repartizate pe clanuri patrilineare, numite *calpulli*. Spre exemplu, capitala Tenochtitlan număra douăzeci de clanuri grupate în patru secțiuni sau frații, fiecare locuind în propriul cartier. Clanurile aveau autonomie internă, posedând un templu, pământuri și o administrație aleasă din interior, precum și un delegat în cadrul Sfatului Suprem.

Membrii acestui sfat, numiți *tlatoani* - vorbitori - dețineau multiple funcții administrative, politice și juridice: împărțeau pământurile între

Regele din Texcoco
(după J. Soustelle, 1995)

clanuri și desemnau parcelele lucrate în comun, ale căror roade ar fi servit cheltuielilor legate de cult și de războaie și alegeau căpitani oștirilor celor patru frații ale orașului (H. Lehmann, 1995).

Comandantul suprem - *tlacatecuhtli* (comandant al bărbaților), ales dintre cei patru căpitani, avea funcții exclusiv militare. Era urmat la conducere de *cichuacoatl* (șarpele femelă), ce dirija politica internă și îi succeda după moarte. Legislația după care conduceau autoritățile avea în vedere în primul rând să repare greșeala. Hoțul restituia obiectele furate dacă nu voia să fie condamnat la robie, delictele grave atrăgeau întotdeauna pedeapsa capitală, prin spânzurare, lapidare sau chiar sfârtecure în bucăți (trădătorul).

Suveranul era ales de adunarea războinicilor. Însemnele puterii erau diadema de aur și mantia. Colegiul electoral putea alege între diverșii candidați posibili, ținând cont de calitățile deosebite. O dată ales, suveranul trebuia să îndeplinească un ceremonial complicat, să aducă cinstire zeilor, să asculte și să pronunțe lungi discursuri. Principalele lui atribuții erau: obligațiile față de zei și grija pe care trebuia s-o arate poporului său.

Organizarea socială

La sosirea conchistadorilor în secolul al XVI-lea, societatea aztecă era net diferențiată în clase. În vârful piramidei se aflau mai multe categorii: preoții, membrii familiei „comandantului bărbaților”, războinicii distinși în luptă.

Titlul de *tecuhtli* (senior, demnitar) implica o serie de privilegii: nu plăteau impozit, nu prestau munci agricole, beneficiau de împărțirea tributului, primind rații, veșminte, bijuterii și pene, palatele lor erau întreținute din cheltuieli publice. Chiar dacă oficial nu era vorba despre o nobilime ereditară, deoarece nu aveau pământurile și palatele în proprietate, marile familii tindeau să se perpetueze. Fiul unui tecuhtli avea titlul de *pilli*, i se atribuiau domenii și putea fi numit ambasador, guvernator sau judecător. (J. Soustelle, 1995)

Poporul de rând era format din agricultori și meșteșugari. Cetățenii (*maceualli*) aveau numeroase obligații: efectuarea serviciului militar și plata impozitului, participarea la lucrările colective, precum întreținerea drumurilor și canalelor, construcția de monumente. Însă, la vârsta de douăzeci de ani fiecare cetățean obținea o parcelă de pământ pe care să-și construiască

o casă și să lucreze un mic ogor. Copiii cetățenilor aveau dreptul la educație gratuită în cadrul școlilor de cartier. În condiții de criză (calamitate) suveranul își ajuta poporul, distribuind produse alimentare gratuit. Acestor oameni simpli, cariera militară le deschidea drumul către orice funcție. În plus, „la pensie”, acești războinici erau întreținuți din avutul public.

Meșteșugarii formau corporații grupate pe cartiere, cu zei și rituri specifice. Spre exemplu, meșteșugarii care prelucrau metale prețioase, jaduri, turcoaze și pene, purtau titlul de „tolteci”, deoarece inventarea acestor tehnici era atribuită civilizației toltece și eroului lor, regele-zeu *Quetzalcoatl*. Meșteșugul era perpetuat în cadrul aceleiași familii din generație în generație. Șefii corporațiilor îi reprezentau în fața autorităților. Plăteau impozit dar erau scutiți de muncile publice.

În timp ce micul negoț era practicat de simpli cetățeni, puternicele corporații de negustori (*pochteca*) dețineau monopolul comerțului de lux. Cu toate acestea, marii negustori aveau un statut intermediar între plebe și clasa conducătoare. Plăteau impozit în mărfuri. Copiii lor frecventau școala superioară rezervată aristocrației (*calmecac*). Nu erau reprezentați în marele consiliu dar aveau o puternică influență în cadrul Consiliului de Finanțe. Ca și meșteșugarii, își exercitau profesia din tată în fiu.

Sclavii includeau mai multe categorii de persoane: prizonierii de război cruțați de la sacrificiu, mai ales dacă erau meșteșugari, condamnați de drept comun obligați să muncească pentru colectivitate, bărbați și femei care se vindeau de bună voie după ce-și irosiseră averea, servitori pe care stăpânii îi oferiseră în schimbul unei datorii. Deși aparțineau unui stăpân, ei aveau unele drepturi: puteau deține pământ, o casă, se puteau căsători cu o femeie liberă, copiii săi devenind liberi. Posibilitățile de a deveni liber erau multiple: răscumpărare, testamentul stăpânului, sau un decret al suveranilor de eliberare.

Preoții

Ierarhia religioasă cuprindea: slujitorii templelor din cartiere, preoții superiori ce controlau activitatea religioasă din provincii, slujitorii templelor din capitală, un *Mexicatl Teohutzin*, asistat de doi adjuncți și, în fine, cei doi preoți supremi - unul slujind zeului solar *Uitzilopochtli*, iar celălalt zeului ploii *Tlaloc*. Se știe că cei doi preoți supremi erau aleși de marele sfat, fără a se lua în considerație originea socială ci doar meritele personale. Novicii erau oferiți templelor de familiile lor, însă, dacă doreau, tinerii puteau să renunțe la preoție și să se căsătorească.

În afara oficierei cultului, în sarcina preoților revenea educația tinerilor aristocrați și coordonarea spitalelor pentru cei săraci. Preoții nu plăteau impozite și aveau reprezentanți în marele sfat.

Căsătoria

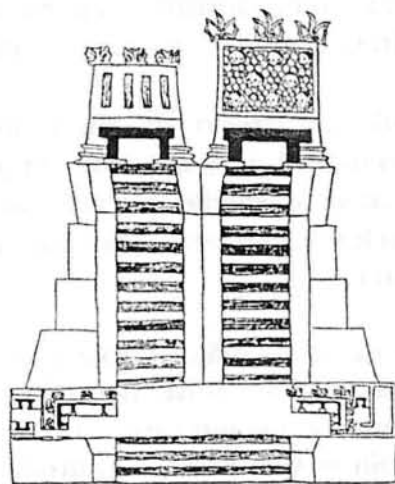
Băieții se puteau căsători la douăzeci de ani, fetele la șaisprezece. Însă, nici o căsătorie nu se încheia fără consultarea unui preot, care să invoce bunăvoința zeilor. Apoi, urma un ritual complicat: tatăl băiatului trimitea două bătrâne să ofere cadouri tatălui fetei. La început, acesta refuza darurile, deoarece valoarea lor trebuia să corespundă dotei pe care o avea fata. Numai după ce cădeau la învoială, se stabilea și data nunții. În ajun, una din bătrânele femeii o ducea pe logodnică în spate, pînă la poarta flăcăului. Căsătoria era celebrată mai întâi simbolic, printr-o petrecere în timpul căreia se consuma o băutură alcoolică - *pulque*. Mirii posteau patru zile, căsătoria putându-se consuma numai după această perioadă de purificare. (H. Lehmann, 1995)

Societatea aztecă permitea divorțul: un bărbat își putea alunga soția dacă aceasta nu putea avea copii, o femeie își putea părăsi bărbatul dacă acesta nu avea grijă de familie sau dacă avea un caracter urât. În plus, o astfel de femeie avea dreptul să se recăsătorească, în timp ce văduva era obligată să se căsătorească cu fratele soțului decedat. Bărbatul avea dreptul la mai multe soții și, chiar să aibă relații extraconjugale cu o femeie, care însă nu trebuia să fie căsătorită. Astfel, oamenii săraci își ofereau adeseori fiicele ibovnice marilor aristocrați.

La nașterea unui copil, părinții consultau imediat un preot, care cerceta *tonalamat*-ul (cartea destinului), pentru a vedea dacă s-a născut într-o zi fastă. După patru zile, familia copilului organiza o petrecere, ocazie de a-i da copilului un nume. Dacă însă preotul constata că ziua de naștere este una nefastă, petrecerea se amâna. Oaspeții aruncau alimente și băutură în focul sfânt, aprins și întreținut încă de la nașterea copilului.

Educația începea la vârsta de trei ani și, pînă la vârsta de șase ani, copiii ascultau învățături morale și sfaturi și chiar începeau să deprindă mici îndeletniciri casnice. Hrana o constituia turta din mălai, nedospită. La trei ani, copilul primea o jumătate de turtă pe zi, la patru-cinci ani o turtă întreagă, iar la 13 ani două turte. Pînă la opt ani, principala metodă de pedeapsă era muștrarea însă, de la această vârstă, se aplicau pedepse corporale. Ele mergeau de la înțeparea mâinilor cu spini, pînă la expunerea copilului, legat și dezbrăcat, pe stradă, în timpul nopții.

La 15 ani, tinerii frecventau o școală. La azteci existau două tipuri de școli: *telpuchcalli* sau casa tinerilor, pentru educația obișnuită și alta, *calmecac*, pentru o viitoare viață de preot. Telpuchcalli era întreținută de gintă și îi educa pe copii după vechile legi, învățându-i mînuirea armelor, meseriile, dar și istoria și tradițiile. Școala calmecac pregătea nu numai viitorii preoți, dar și viitorii conducători. (G. Vaillant, 1964).

Marele Teocalli din México
(după J. Soustelle, 1995)

Așezările

În perioada de apogeu a Imperiului, aztecii au adoptat un mod de viață preponderent urban. Capitala - *Tenochtitlan* se întindea pe o mie de hectare de ostroave și mlaștini, fiind o veritabilă Veneție a Americii. Orașul cuprindea aproape 500.000 de locuitori. În centru se ridica *Teocalli*, piramida în al cărei vârf se ajungea pe o scară cu 120 de trepte, înconjurată de un ansamblu de temple ale marilor zeițăi (*Quetzacoatl*, *Tezcatlipoca*, Templul Soarelui), de case de rugăciune, terenuri pentru jocurile rituale cu mingea, școlile-mănăstiri. Era

vorba de un veritabil „oraș sacru”. Elementul de originalitate al piramidelelor aztece era platforma terminală, pe care se ridicau două temple alăturate. În apropiere se aflau și palatele imperiale din care, cel ridicat de *Motecuhzoma al II-lea*, avea forma unui pătrat cu latura de 200 m, cu două etaje, formând un ansamblu de edificii grupate în jurul unei grădini interioare, unde se cultivau plante rare, aduse din diferite provincii.

Partea laică a orașului era împărțită în patru cartiere unde, pe lângă reședințele nobililor, care încercau prin luxul lor să se apropie de palatul imperial, se aflau și casele oamenilor de rând. În ciuda simplității, aveau întotdeauna o grădină și o baie de aburi. Mobilierul era foarte modest: rogojini, scaune din răchită, mese, cuferi împletite și cuverturi țesute sau din piele. În casele tradiționale, vatra, înconjurată de trei pietre, ocupa centrul locuinței. Iluminatul se asigura cu torțe din rășină. (J. Soustelle, 1995)

Îmbrăcămintea

Bărbatul purta o pânză brodată în jurul șoldurilor (*maxtlall*) și o manta (*tilmalli*), de fapt o bucată de țesătură dreptunghiulară înnodată pe umăr, sub care îmbrăca uneori un fel de tunică. Ținutele militare erau foarte sobre, semănând cu niște salopete umplute cu bumbac, lungi până la genunchi. Capul războinicului era acoperit cu un coif de lemn, împodobit cu pene. Aztecii purtau sandale (*cactli*) din împletitură sau din piele, cu pietre prețioase sau piele de jaguar – în cazul demnitarilor.

Deosebite erau pelerinele din păr de iepure, purtate iarna deopotrivă de bărbați și femei. Acestea erau împodobite cu motive geometrice și figurative, animale stilizate (iepuri, fluturi, pești) sau flori. Culorile puteau

corespunde unor funcții: „mantia de turcoază” - verde-albastră era purtată de împărat, cea albă și neagră de vice-împărat, iar preoții se îmbrăcau în negru sau verde închis.

Femeile purtau un corsaj și o fustă. Foloseau oglinzi din pirită sau obsidian, se fardau cu o pastă galben-deschis numită *axin*, se parfumau și își coafau părul. Podoabele erau purtate chiar și de femeile cele mai simple. În plus, bărbații își perforau nasul și pielea de sub buză, agățându-și podoabe din aur sau, cei mai săraci, din piatră.

Economia

La începutul migrației lor, aztecii erau exclusiv vânători. Abia după contactul cu populațiile sedentare, au început să cultive porumbul, fasolea, dovleacul, tomatele și ardeiul. Cultivau cacaoa din care obțineau o cremă, numită *chocolatl*, pe care spaniolii o vor aduce în Europa. *Maguey*-ul furniza seva pentru tradiționala băutură alcoolică – *pulque*, iar frunzele fibre textile pentru țesături.

Creșterea demografică și terenul mlăștinos au generat o veritabilă criză a pământului, care va fi soluționată prin crearea de *chinampas* - grădini-plutitoare. Chinampas era o mică insulă artificială, făcută din mâl, susținută de un strat de trestie și apoi de copaci, ale căror rădăcini consolidau pământul. Apa curgea prin șanțurile înguste, adevărate canale, care transformaseră aceste întinderi mlăștinoase în terenuri agricole.

Creșterea animalelor nu ocupa un loc prea însemnat în economie. Se creștea o rasă de câini fără păr, foarte apreciată pentru carne, iar dintre păsări, doar curca era domesticită.

Olăritul reprezenta unul din meșteșugurile de seamă ale aztecilor. În valea Mexicului, fiecare trib, aproape fiecare așezare, avea propriul stil. Nu au folosit însă niciodată roata olarului, realizând vasele din benzi de argilă. Aztecii au avut la dispoziție o argilă de bună calitate care, prin ardere, dobânda o culoare portocalie. Tot din argilă au fost realizate celebrele reprezentări antropomorfe și zoomorfe.

Cea mai mare parte a uneltelor și armelor erau realizate din obsidian, roca cea mai întrebuințată.

Alimentația

Hrana de bază o constituia porumbul, sub formă de mămligă, terci sau pâinișoare fierte în abur, alături de fasole, dovleci, ardei și roșii. În Mexico și în împrejurimi se consuma mult pește, batracieni și chiar insecte acvatice. Oamenii de rând mâncau foarte rar carne. Aztecii serveau de obicei trei mese pe zi, cea mai importantă fiind cea de prânz.

Împăratului i se înfățișau zilnic peste trei sute de feluri de mâncare din care putea alege. Mânca singur și era servit de trei femei foarte frumoase.

În palatul imperial, se pregăteau zilnic peste 1.000 de porții de mâncare, pentru toți cei ce se aflau în slujbă. Pentru demnitari, cina era cea mai importantă masă, ce dura până în zori, unde se mâncau nenumărate feluri preparate din carne de curcan sau de câine, se bea cacao cu vanilie sau cu miere, se fuma. La unele banchete, când negustorii sau demnitarii urmau să plece în călătorie, se ofereau ciuperci halucinogene („ciuperci divine”), viziunile provocate de acestea, fiind considerate premoniții ale viitorului. (J. Soustelle, 1995)

Știința

În domeniul metalurgiei, aztecii cunoșteau tehnicile de turnare a aurului prin procedeul „cerii pierdute”, colorarea aliajelor de aur și aramă, sudarea aurului și argintului.

Preoții aveau cunoștințe precise cu privire la durata unui an, solstiții, fazele și eclipsele Lunii, revoluția planetei Venus, poziția diferitelor constelații. Anul era împărțit în 18 luni a câte 20 zile, plus cinci zile „goale”. Paralel, funcționa și un calendar religios, de 260 zile, întocmit prin combinația unei serii de treisprezece numere și a douăzeci de nume. Prima zi a fiecărui an dădea numele anului respectiv. Un nume sau o cifră nu reapăreau decât după 52 de ani, când se aprindea „Focul cel Nou” pe vârful muntelui *Uixachtecatl*, eveniment numit de azteci „uitarea anilor”. Un prizonier era jertfit și de pieptul său însângerat se freca un băț pentru foc. Acum, fiecare familie își reînnoia obiectele casnice.

Cărțile erau la mare cinste. Fiecare templu adăpostea o întreagă bibliotecă. Cărțile erau scrise pe foi din fibre de agavă sau pe fâșii din piele de căprioară pliate ca un evantai. Scrierea era o îmbinare între ideografie și notarea fonetică; anumite caractere desemnau idei sau obiecte, în timp ce altele, ilustrau sunete. Spre exemplu, moartea unui împărat era ilustrată de o mumie, o cetate cucerită de un templu în flăcări străpuns de o lance, drumul dintre două localități, de urme de pași ce legau hieroglifele localităților. În privința cifrelor, unitatea era reprezentată de un cerc, numărul 20 printr-un steag, iar 400 printr-un arbust. (J. Soustelle, 1995).

Înmormântările

Majoritatea morților erau incinerati. Însă, femeile care muriseră la naștere, cei care mureau înecați, loviți de trăsnet sau în urma unei boli, precum guta – bolile zeului apei și ploii *Tlaloc*, erau înhumați.

Se credea că războinicii morți în luptă sau sacrificați urcau în partea de răsărit a cerului, după patru ani revenind pe pământ sub formă de colibri. Cei chemați de *Tlaloc* mergeau în paradisul numit *Tlalocan*. În fine, cei mai mulți ajungeau sub pământul sacru, în sălașul lui *Mictlan*.

Timp de patru ani călătoreau prin această lume, după care intrau în al Nouălea Sălaș al Morților, unde dispăreau pentru totdeauna.

În cazul incinerării, se ardea și mâncare, precum și un câine. Familia ardea ofrande timp de 4 luni. La incinerarea unui suveran, în urnă se așeza și o bucată de jad, simbol al vieții, și se păstra în templul lui *Uitzilopochtli*. Dacă un demnitar murea înecat sau chemat de Tlaloc, era înhumat într-un cavou, înconjurat de arme și bijuterii.

Religia

Asemeni romanilor, aztecii au preluat o mare parte din zeitățile triburilor cucerite astfel că, la apogeul imperiului, religia lor constituia sinteza unor credințe cu origini diferite. Moștenit se pare încă din perioada când aztecii constituiau un simplu trib războinic, *Uitzilopochtli* - întruchipând Soarele de amiază, a dominat în permanență Panteonul. Acesta se născuse, potrivit tradiției, din zeița *Coatlucue* („Cea îmbrăcată cu o fustă de șerpi”). Imediat după naștere, își ucisese frații, cei Patru Sute de Meridionali (Stelele Sudului) și pe sora sa, Zeița tenebrelor, cu arma *xihcoatl* („Șarpele de turcoază”).

La loc de cinste între zeități se afla și *Tezcatlipoca*, tot un zeu aztec, simbolul Carului Mare și al nopții, care îi ocrotea pe tinerii războinici, dar și pe sclavi, și îi inspira pe suverani. El impusese la azteci sacrificiile umane.

De la populațiile cucerite, aztecii au preluat cultul unui cuplu suprem al zeului ploii și al zeiței apei, precum și cultul Șarpelui cu Pene, simbol al fecundității. *Tlaloc*, zeul ploii și *Chalchiuhtlicue* („Cea cu fustă de jad”) erau cinstiți la Teotihuacan, într-o zonă foarte aridă, în care hrana oamenilor părea să depindă de bunăvoința acestor zei.

Șarpele cu Pene (*Quetzalcoatl*), inițial zeul vegetației, în urma unui sincretism religios, va deveni zeu al vântului, erou cultural și inventator al scrierii, al calendarului și al artelor.

Divinitățile porumbului, principalul aliment al aztecilor, se bucurau de o mitologie mai optimistă, în contrast cu tonul sumbru, chiar sângeros, care înconjura spiritualitatea aztecă. Tradiția spunea că bătrânul porumb pleca din *Tamoachan* și, după o călătorie subterană, în care era călăuzit de zeul ploii, apărea sub chipul lui *Xilonen* (știuletele crud de porumb) și al lui *Cinteotl* (zeul-porumb). Acești ultimi doi zei erau asociați cu cei ai tinereții, ai dansului, muzicii și jocurilor (J. Soustelle, 1995).

În viziunea aztecă, lumea este asemeni unei Cruci. Fiecărui punct cardinal îi corespundea o culoare, o divinitate și cinci semne ale calendarului religios. La nord, ținutul întunericului, unde se afla sălașul morților, domnea *Mictlantecuhtli*; la est, un adevărat paradis al abundenței, domnea *Tlaloc*; la sud era ținutul uscăciunii; la vest teritoriul divinităților feminine; iar în centru domnea zeul focului.

Reprezentări ale zeilor Quetzalcoatl, Uitzilopochtli și Tlaloc
(după A. Morretta, 1998)

Lumea contemporană lor a fost precedată de alte patru universuri: primul sfârșise prin devorarea oamenilor de jaguari, al doilea ca urmare a mâniei lui *Quetzalcoatl*, al treilea a dispărut sub o ploaie de foc declanșată de zeul trăsnetului, iar al patrulea, ca urmare a unui potop.

Un astfel de panteon justifică războaiele sângeroase și sacrificiile umane. Zeul soare - *Uitzilopochtli* cerea sânge, după cum am văzut, chiar nașterea lui fusese marcată de un masacru al zeilor. În general, victima ce urma să fie sacrificată era așezată pe o lespede, cu un cuțit de silex i se deschideau toracele iar preotul îi smulgea inima, ridicând-o spre Soare. Apoi, era decapitat iar craniul era așezat într-un spațiu special amenajat, alături de alte mii de cranii. Victimele sacrificate în cinstea zeului *Xipe Totec* (protectorul giuvaergiilor) și zeitelor vegetației, erau jupuite iar preoții se îmbrăcau cu pieile lor. Altele, legate de un disc din piatră, trebuiau să se apere cu arme improvizate, din lemn, în fața a patru luptători. În timp ce unele victime erau sacrificate în cinstea zeilor, altele reprezentau chiar zeii, fiind îmbrăcate și împodobite asemeni acestora. Ritul semnifică moartea zeului, iar canibalismul ritual ce urma echivala cu o împărtășanie. În cazul unui astfel de sacrificiu, imediat după ce inima era smulsă din piept, trupul neînsuflețit era aruncat pe treptele piramidei. De acolo era dus în templu și tăiat în bucăți oferite poporului, ajuns în stare de extaz, datorită consumului excesiv de *pulque*. (A. Moretta, 1998).

Ritualurile

Aztecii acordau o mare importanță detaliilor, mergând până la podoabele victimelor. Ritualurile erau veritabile piese de teatru, cu personaje somptuos îmbrăcate, simbolizând o anumită divinitate, mimând episoade din istoria lor mitică, luând chiar cuvântul în numele acelei divinități. Pe lângă sacrificiile umane, ofrandele constau și în țesături și veșminte, păsări,

porumb, flori și fucte. Demnitarii și preoții își incizau picioarele, lobul urechilor, limba, sângele care curgea fiind considerat tot o ofrandă, închinată Soarelui. Întotdeauna aceste sărbători erau precedate de tabu-uri alimentare. În unele cazuri se mânca un anumit fel de mâncare: fiertură de porumb cu fasole în luna a șasea sau *tamalli* cu apă, fără sare, în timpul sărbătorilor lui Venus, celebrate o dată la opt ani. (J. Soustelle, 1995)

În timpul celor cinci zile intercalate, întreaga viață religioasă înceta, ca și orice activitate profană. Nimeni nu pleca la drum, nu se căsătorea iar copiii născuți în această perioadă se considera că vor avea un destin întunecat. La finalul unui ciclu de 52 de ani, în timpul celor cinci zile, aztecii așteptau cu teamă dezlănțuirea mâniei zeilor, care ar fi dus la dispariția pământului. Întregul popor postea și se lamenta, focurile erau lăsate să se stingă și toate ustensilele din casă erau distruse. Femeile însărcinate erau închise în casă pentru a nu fi transformate în animale sălbatice iar copiii nu erau lăsați să doarmă pentru a nu fi transformați în șobolani. La apusul soarelui, în ultima zi, preoții urcau pe Colina Stelei unde aprindeau un foc sacru în pieptul deschis al unei victime, sacrificată în acest scop. Pământul era astfel salvat pentru încă 52 de ani. (G. Vaillant, 1964)

Mayașii

Zona ocupată de vechii mayași, la apogeul civilizației, cuprindea statele Yucatan, Campeche, Tabasco, o parte din Chiapas și teritoriul Quintana Roo din Mexic, Guatemala, Belize, regiunea occidentală a Hondurasului, Salvadorului, în total 325.000 km². Triburile mayașe au venit, se pare, din regiunile vestice ale Statelor Unite în mileniul III î.e.n.

La început, ei nu cunoșteau nici agricultura, nici ceramica, porumbul l-au cultivat abia spre 1.000 î.e.n. Tot acum apare și ceramica, identificată în situri din Guatemala, Honduras și Salvador, puternic influențată de ceramica din regiunea *Tres Zapotes* (evidentă influență olmecă). Ultima etapă a acestei perioade incipiente, de formare a civilizației mayașe, a început către 350 î.e.n., o dată cu primele construcții arhitecturale și piramide, la *Uaxactun* și în *Yucatan*. (H. Lehmann, 1995). Perioada a durat până în sec. IV e.n., fiind caracterizată de existența figurinelor de ceramică, cu trăsături caracteristice – capul prelung și nasul aplatizat.

Civilizația clasică debutează o dată cu apariția inscripțiilor pe monumente și a unei arhitecturi monumentale din piatră. Din fericire, hieroglifele legate de datele calendaristice – singurele care au fost descifrate – îngăduie datări precise. La fiecare 20 de ani, pentru a marca acest interval de timp, mayașii ridicau o stelă în centrul orașului. Cea mai veche este cea de la *Tikal*, corespunzând anului 292 e.n., iar cea mai recentă se află la *Uaxactun*, corespunzând anului 889 e.n. Acum, sculptura monumentală atinge expresia maximă în marile centre *Palenque*, *Piedras Negras*, *Yaxchilan*, *Tikal*. Însă, o decădere bruscă, resimțită încă din secolul al IX-lea, va duce într-un răstimp foarte scurt la abandonarea marilor centre urbane. (H. Lehmann, 1995)

Structura socială

Nu întâmplător, specialiștii au numit Imperiul Maya „Vechea Grecie”, având în vedere că acesta includea un număr apreciabil de state-orașe, cu o autonomie asemănătoare Atenei sau Spartei. În fruntea orașului se afla un *halach uinic* – „bărbat adevărat”, a cărui funcție, deși ereditară, nu echivala cu a unui monarh absolut. Puterea sa era limitată de un sfat alcă-

Cap de mayaș - Palenque
(după P. Gendrop, 1995)

tuit din căpetenii, preoți și sfetnici. Principalele atribuții implicau coordonarea politicii externe și interne, perceperea impozitelor și examinarea candidaților pentru funcția de *batab*. Ultimul era căpetenia unui sat, reprezentantul *halach uinic*-ului. Era însă asistat de doi sfetnici, fără al căror consimțământ nu avea nici o putere. Batab-ul avea în sarcină jurisdicția satului și comanda asupra oștenilor, dar trebuia să respecte planurile comandantului militar – *nacom*-ul. Comandantul militar ocupa un loc special în structura statului. Ales pe o perioadă de trei ani, el respecta un regim alimentar strict, vegetarian și nu avea voie să se atingă de nici o femeie.

Micii funcționari, „polițiști” însărcinați cu respectarea legilor, se numeau *tupiles*.

Clasa preoților ocupa un loc special. Numele generic pentru preot era *ahkin*. Ei îndeplineau diferite funcții: unii vegheau la întreținerea cultului, alții se ocupau cu artele și științele (astronomie, scriere, divinație), alții erau ghicitori sau sacrificatori. (H. Lehmann, 1995).

La baza piramidei sociale se aflau oamenii de rând, poporul, urmați de sclavi. Ultimii proveneau din prizonieri de război sau din delicvenți de drept comun și erau vânduți ca orice marfă. Singurul lor rol era acela de a munci.

Preoții și sacrificiile

Preoții care se ocupau cu prezicerile erau numiți *chilani*. Cădeau într-un fel de transă, în timpul căreia „stăteau de vorbă” cu zeii, primind poruncile acestora, pe care le transmiteau apoi oamenilor. Ei își provocau starea de transă cu ajutorul unor narcotice, de obicei un amestec de tutun și var sau sucul unei specii de cactus. Chilanii preziceau viitorul cu ajutorul calendarului (din credința că evenimentele urmează un curs ciclic) și a unor cărți sfinte. Înainte de a consulta aceste cărți, ei le stropeau cu apă - *zuhvy*, adusă de la izvoare secrete, din locuri unde femeilor le era interzis accesul.

Nacomii erau preoții specializați în sacrificii. Ei erau cei care smulgeau inima victimei, dând-o apoi marelui preot – *ah kin mai*, care o puneă între buzele statuii zeului. Lucrarea lui J.S. Eric Thompson (1954) -

Mare preot maya
(după A. Morretta, 1998)

Ritual numit „Supliciu limbii”- basoreliev. Yaxchilan
(după H. Lehmann, 1995)

„*The Rise and Fall of Maya Civilisation*” - prezintă mărturia unui tânăr participant la ceremonialul sacrificiilor în cinstea zeului ploii. Orice sărbătoare de acest gen era pregătită de un îndelungat post de 80 de zile, timp în care se aduceau sacrificii de sânge prin incizii în lobul urechii, în brațe și alte părți ale corpului. În ziua sorocită sacrificiului, se aprindea un rug mare în curtea templului. Marele-preot oficia întreaga procesiune, îmbrăcat în roșu, asemeni zeului ploii de răsărit, purtând o mască cu nasul lung, împodobită cu pene de quetzal, la fel ca zeul *Chac*. În spatele său mergeau ceilalți trei preoți, reprezentând zeii de vest, est și nord, îmbrăcați în alb, negru și galben.

În mâna dreaptă țineau câte un topor din piatră, cu mâner de lemn, de forma unui șarpe. În mâna stângă aveau un baston cioplit în zig-zag, simbolizând trăsnetul, iar pe umăr purtau o tiugă cu apă, simbol al ploii. Ajunși în fața marelui rug, după ce ofereau *balche* zeilor, toți preoții pășeau peste jăratec, fără a fi vătămați.

Marele preot și cei trei asistenți ai săi se dezbrăcau de hainele ce simbolizau zeii și pătrundeau în templul lui Venus, unde avea loc sacrificarea a cinci tineri. Primul sacrificat era ținut puternic de cinci tineri novici, în timp ce marele preot se apropia și cu un cuțit scotea inima, oferind-o zeului. Sacrificiul se repeta și cu ceilalți patru.

Apoi, preoții așezau fiecare inimă într-un vas și coborau în curtea templului unde frecau cu aceste inimi chipul zeului gravat, după care le aruncau într-o groapă. Slujitorii aduceau ofrande: pene de *quetzal*, jaduri, cacao, *balche*, lame de silex. Marele preot le ridica pe rând către est, aruncându-le apoi în groapă.

Ceremonia se apropia de sfârșit. La semnul marelui-preot, tobele începeau să bată și toți cei de față de apropiiau de rug și aruncau bețișoare însângerate și ofrande de copal. Novicii aprindeau torțe de pin și se urcau în vârful piramidelor din cetate. Oamenii începeau să se împrăștie, retrăgându-se la casele lor, unde ceremonia era sărbătorită cu un ospăț la care se servea curcan prăjit în sos condimentat.

Economia

Mayașii erau în primul rând agricultori. Se cultiva mai cu seamă porumbul, dar și bumbacul, cartoful, dovleacul și fasolea neagră. Există dovezi ale cultivării porumbului în urmă cu peste 5.000 de ani, într-o peșteră din valea Tehuacan descoperindu-se peste 20.000 de știuleți. De altfel, legendele mayașe spun că primul om a fost făcut din porumb. Arborele de cacao a fost pentru prima dată cultivat tot de mayași, în ținutul Tabasco. Din agavă obțineau fibre textile iar din sucul acesteia, prin fermentare, fabricau o băutură, numită *balche*. În Yucatan, unde opt luni nu ploua, mayașii au știut să se adapteze, fie instalându-se în preajma unor lacuri naturale, fie strângând apa de ploaie în bazine.

Vânători iscusiți, au cunoscut destul de târziu arcul și săgeata. De aceea, foloseau capcanele și lancea, iar păsările le vâneau cu un fel de sarbacană cu proiectile de lut.

Nu cunoșteau roata și implicit nu foloseau tracțiunea animalelor.

Dezvoltaseră o puternică rețea de schimburi comerciale. Pentru fabricarea unor *metates* (pietre pentru măcinat boabele de porumb) s-au transportat blocuri de piatră vulcanică tocmai din regiunile sudice ale imperiului, din Belize. Obsidianul – indispensabil fabricării instrumentelor de tăiat și vârfurilor de proiectile – provenea din Guatemala (obsidianul cenușiu), fie din înaltul podiș mexican unde, începând cu ultimele secole ale perioadei preclasice, Teotihuacanul deținea monopolul obsidianului verde, foarte prețuit. Jadul se importa din bazinul Motagua, din sud-est, sau din Guerrero, din vest, în timp ce silexul era extras din nord-estul orașului Peten. Sarea era adusă de pe litoralul nord-vestic al peninsulei Yucatan. Scoicile, carapacea de broască țestoasă, coralul, perlele făceau și ele obiectul unui schimb intens. La mare preț, poate mai valoroase decât aurul, erau penele codale de *quetzal*, o pasăre rară din regiunile înalte ale Guatemalei. Deveniseră o adevărată monedă de schimb, alături de podoa-bele de jad (P. Gendrop, 1995).

Calendarul

Mayașii calculau cu o precizie uimitoare durata anului – 365,242129 de zile. Deci, cu două milenii în urmă, mayașii calculau durata unui an cu o

eroare de doar 0,000069 de zile. Datele istorice se calculau de la începutul erei mayașe, care, se pare, corespundea anului 3113 î.e.n. Unitatea de timp era ziua sau *kin*. *Tun*-ul sau anul avea optsprezece *uinal-i*, adică trei sute șaiszeci de zile, la care se mai adăuga un scurt uinal suplimentar de cinci zile, considerate nefaste, în timpul cărora nu se muncea. Sistemul în baza 20 continua cu *katun*-ul sau douăzeci de *tun-i*, apoi cu *baktun*-ul sau douăzeci de *katun-i*. La sfârșitul fiecărui *katun* (20 de ani) se ridica o stelă comemorativă, iar la fiecare 52 de ani se adăuga o nouă fațadă din piatră vechilor piramide. Acest sistem includea și un ciclu de 44.000 de zile, care nu era divizibil cu nici unul din unitățile calendarului mayaș, apoi „marele ciclu” de 2.880.000 de zile (8.000 de ani) și, în fine, un „mare-mare ciclu” de 57.600.000 de zile (160.000 de ani). Toate aceste subdiviziuni sunt consemnate pe stelele din Copan.

Exista și un calendar ritual de 260 de zile, împărțite în 13 grupe a câte 20 de zile. Cum zilele celor două calendare (laic și religios) se schimbau ciclic după o anumită ordine, acestea se întâlneau în același punct de plecare din 52 în 52 de ani, moment marcat, după cum am amintit, de schimbarea fațadei piramidelor.

Mecanismul efectuării calculelor, deosebit de ingenios, se baza doar pe trei simboluri: punctul pentru unitate, linia pentru cifra 5, și un semn echivalând cu zero, ilustrat de o scoică alungită. Acestea permiteau totuși manevrarea unor numere de ordinul miliardelor. (P. Gendrop, 1995).

Arhitectura

Arhitectura era cu precădere religioasă: edificiile erau grupate într-un centru consacrat cultului, în vreme ce poporul trăia risipit în împrejurimi, locuind în colibe (H. Lehmann, 1995).

Arhitectura mayașă a strălucit mai ales prin temple și palate. Templele, de formă dreptunghiulară, erau ridicate în vârful unei piramide, unde se ajungea cu ajutorul unor scări. În interior, existau una sau mai multe săli din care, cea mai importantă era consacrată cultului propriu-zis. La *Palenque* a fost descoperit pentru prima dată un mormânt sub o piramidă. Un sarcofag acoperit cu o dală sculptată, conținând rămășițele unei căpetenii, era amplasat într-o cameră funerară, cu pereții sculptați. (H. Lehmann, 1995).

Palatele, locuințe ale preoților, erau ridicate pe platforme mai joase. Toate construcțiile erau acoperite cu o boltă falsă sau boltă cu consolă, tipice acestei civilizații. Deși foarte aproape de inventarea boltei clasice, mayașii s-au mulțumit să înalțe două ziduri opuse, apropiindu-le către vârf până când o singură piatră le mai despărțea. Dar nota de frumusețe a aces-

tor construcției este dată de splendidele basoreliefuri reprezentând divinități, preoți sau comandanți, precum cele ce împodobesc stelele de la *Copan*. Uneori, aceste figuri sunt sculptate adânc, dând iluzia de *ronde-bosse*, alteori sunt ușor incizate amintind de gravură.

Sculptura din *Peten* și *Chiapas* se deosebește de cea din *Yucatan* prin realismul desăvârșit. Reliefurile din Palatul de la *Palenque*, cu serii de personaje reprezentate în diferite atitudini, sau cele din *Yaxchilan* ating o perfecțiune ce nu a mai fost egalată. În *Yucatan*, dimpotrivă, sculptura este simbolică și abstractă. În toate marile centre ale acestei regiuni elementul dominant este zeul ploii, reprezentat într-o formă stilizată. (H. Lehmann, 1995)

Așezările

Spre deosebire de marile centre urbane, așezările modeste erau plasate în locuri adăpostite, chiar în luminișurile pădurilor. Colibele, deoarece nu poate fi vorba de case, erau în general ovale, mai rar dreptunghiulare, cu acoperișul din stuf sau frunze de palmier. Mobilierul era foarte simplu: un pat cu rogojini și câteva scăunele. Veșmintele mai groase, de iarnă, se foloseau noaptea ca învelitoare. Ferestre nu existau. În interiorul locuinței se păstrau și sacii conținând boabele de porumb sau de fasole. Pe o mică policioară se păstrau idolii din lut. De tavanul colibei atârnav farfurii din lemn și oale de lut. (H. Matei, 1967)

O astfel de colibă era locuită de o familie. Fetele necăsătorite locuiau în casa părinților însă, băieții, după împlinirea vârstei de cincisprezece ani, se mutau în „casa bărbaților”, aflată la marginea satului, și locuiau acolo până la căsătorie. Cele mai ample informații despre ritualul căsătoriei le aflăm din lucrarea lui Thompson (1954). După ce băiatul își alegea fata cu care se va căsători, părinții lui, împreună cu un pețitor, mergeau în casa fetei. Viitoarea logodnică nu avea nici un cuvânt de spus în alegerea soțului, părinții săi hotărându-i viitorul. La întâlnirea dintre cele două familii, discuția de început era legată de lucruri generale – starea vremii, situația recoltelor. Servirea băuturii de cacao, amestecată cu făină de porumb, constituia semnalul către o altă conversație, deoarece cacaoa se servea la ocazii speciale. Pețitorul negocia cu tatăl fetei prețul viitoarei soții, până la urmă, căzând de acord ca viitorul ginere să efectueze patru ani în serviciul socrului și, în plus, să îi plătească pentru fată un sfert de încărcătură de boabe de cacao, opt perle din piatră prețioasă roșie, treisprezece pachete de copal de grosimea unui știulete de porumb și două încărcături de bumbac. Este evident că, la fel ca în societățile africane, femeile erau integrate sistemului de schimb, fiind practic vândute. Ulterior, înțelegerea

era sărbătorită printr-o masă festivă la care mirii nu participau. Tatăl băiatului mergea în „casa bărbaților” unde îi anunța fiului său vestea și îi înmâna un șorț brodat – un dar din partea viitoarei soții. Construirea colibei viitorilor soți revenea în sarcina părinților, ajutați de rude. Ceremonia căsătoriei era simplă, constând într-o masă tradițională la care, pe lângă rude, participa și preotul, ce avea să se roage la zei pentru binecuvântarea căsătoriei. A doua zi dimineța, tânăra soție își începea deja viața casnică în noua casă.

Religia

Principalele documente privind religia mayașă sunt basoreliefurile și codexurile. Conform cosmogoniei mayașe, epoca lor fusese precedată de alte trei lumi, care dispăruseră într-un cataclism. Prima fusese locuită de pitici, a doua de așa-numiții *dzolooob*, a treia de mayași. A patra, în care conviețuiau toate popoarele, avea să sfârșească ca și celelalte.

Universul era compus din treisprezece ceruri suprapuse, numite *Oxlahuntiku*, pământul era cerul inferior, iar sub el se aflau nouă lumi inferioare, cea mai de jos aparținând stăpânului morții. Creatorul lumii era *Hunab*, iar fiul său, *Itzama*, dăruise mayașilor scrierea, codexurile și calendarul, el era invocat în timpul ceremoniilor de Anul Nou, pentru a-i feri de dezastre. Cultul lui era asociat cu cel al lui *Kinch Ahau*, zeul Soarelui.

Dar toate fenomenele naturii și zilele aveau câte un zeu. Foarte important era și *Chaak*, zeul Ploii, mai ales în Yucatan, cu un climat arid, fiind asociat și cu *Kukulkan*, zeul Vântului. Zeul Porumbului, numit *Yum Kax*, era înfățișat ca un tânăr ducând în mână un știulete de porumb.

Soarele și Luna, importante divinități pentru mayași, erau considerate drept primii locuitori ai Pământului. Soarele era investit cu protecția muzicii și ceramicii, Luna era zeița țășătorilor și protectoarea nașterilor. Între cele două divinități se desfășoară o luptă permanentă pentru că Soarele, pe când era căsătorit cu Luna, aceasta înșelându-l, i-a scos un ochi. De aceea, strălucirea ei este mai slabă. Chiar și eclipsele erau considerate drept o consecință a acestei lupte.

Ah Puch era zeul Morții. În loc de cap avea un craniu descârn timer trupul îi era plin de clopoței. Stătea alături de zeul Războiului, *Ek Chuah*.

În general, zeii mayași nu erau împărțiți în buni și răi, fiind considerați, în funcție de conjunctură, favorabili sau nu. Această concepție avea să-i deruteze pe arheologi, pentru că zeii apăreau uneori cu fețe umane blânde, înconjurați de știuleți de porumb, semn al belșugului, alteori cu fețe feroase.

De toți acești zei se legau numeroase ceremonii religioase, precedate de îndelungate posturi și abstinence severe. Autoflagelările jucau un rol important: fie era trecută o sfoară prin limbă, fie se străpungea lobul urechii cu un cuțit din silex. În perioada clasică, ceremoniile erau pașnice, cu ofrande constând în alimente sau obiecte de preț. Ulterior, în Yucatan, sunt atestate și sacrificiile umane. (H. Lehmann, 1995)

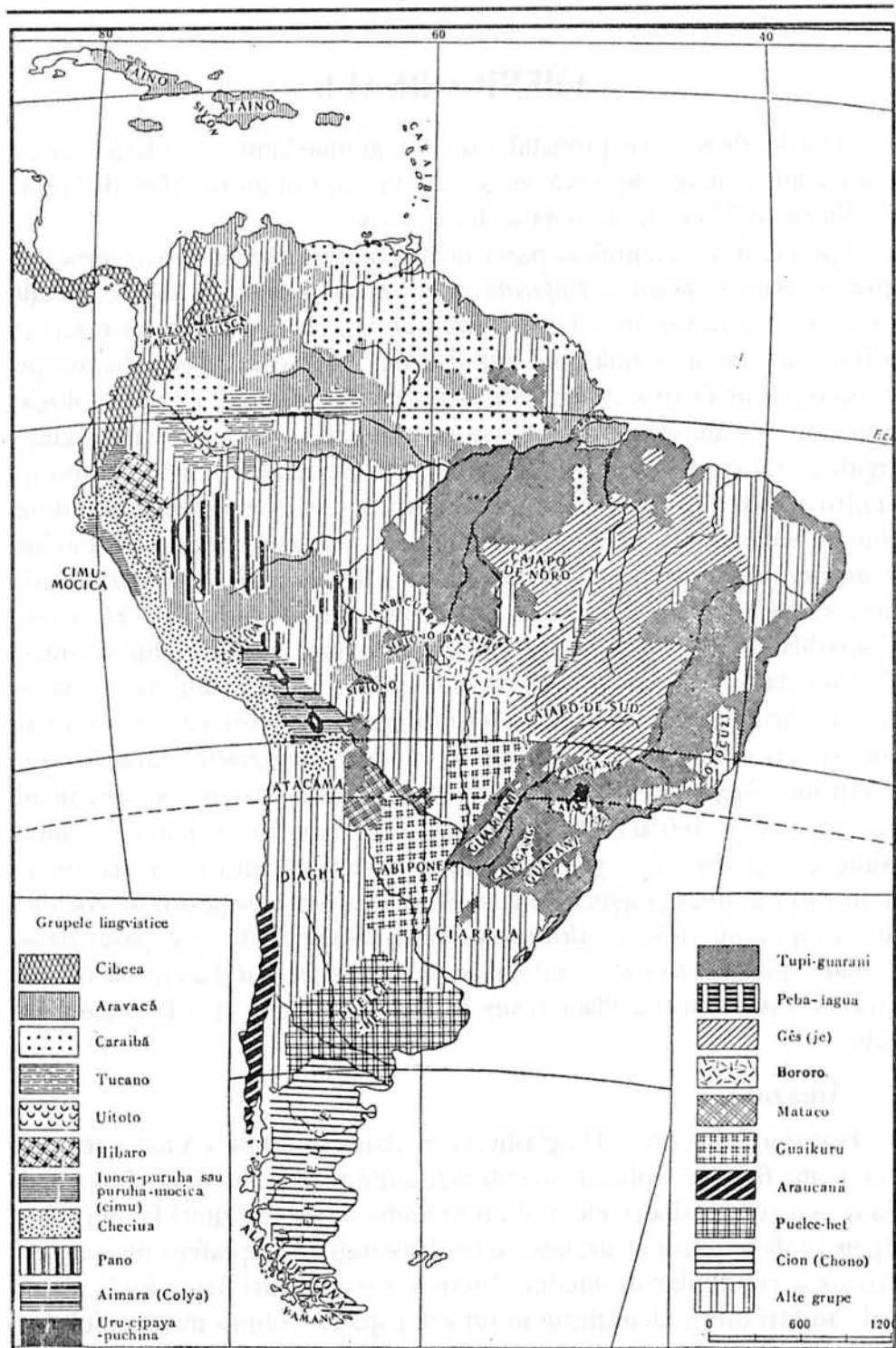
AMERICA DE SUD

America de Sud este probabil una din regiunile lumii care oferă cea mai mare complexitate lingvistică, au fost atestate aici în jur de 1.500 de limbi, clasificate în 77 de familii și 44 de limbi izolate.

Specialiștii au identificat patru mari unități culturale: *Anzii*, *aria circumcaraibiană*, *pădurea tropicală și pampasul*. Leagănul unor civilizații care au intrat în istorie (*Chavin*, *Tiahuanaco*, *Inca*), mai ales prin artă și arhitectură, zona andină este caracterizată printr-o economie bazată pe creșterea animalelor și pe agricultura practică pe terase, pe o tehnologie avansată (metalurgie, irigații, rețea de drumuri), pe un sistem de clase rigid, pe războaie de cucerire și un important complex religios, având în centru soarele. Unul din elementele originale specifice societăților andine ține de exploatarea spațiului în funcție de complementaritatea zonelor ecologice, etajate vertical. Considerată zona de tranzit de la Anzi la păduri, aria circumaraibiană include ansamblul structurilor din Ecuador, Columbia și Venezuela, la care au fost adăugate și șefiile din savanele Boliviei, datorită influenței duble cunoscută de acestea (andină și amazoniană). Aria pădurilor tropicale se distinge prin existența unor unități socio-politice reduse din punct de vedere demografic, caracterizate printr-un sistem de înrudire cognatic și „șefii” bazate pe practicile războinice și pe defrișare. Acestei arii îi aparțin majoritatea culturilor amazoniene. În fine, aria pampasurilor este definită printr-un accentuat nomadism și absența agriculturii, aici fiind incluși culegătorii de cochilii din arhipelagul chilian (*alcaluf*, *yaghan*), vânătorii din pampasul patagonian (*puelch*, *tehuelc*), indienii din delta fluviului Parana și de pe litoralul estuarului La Plata (*charrua*, *querandî*) etc. (J. - P. Chaumeil, 1999)

Amazonia

Pornind de la criteriul lingvistic, diversitatea culturală a Amazoniei este deosebită, fiind identificate aici nu mai puțin de 400 de limbi, fără a mai pune la socoteală dialectele. Vorbitorii limbilor din cele două familii principale, *tupi-guarani* și *arawak*, sunt dispersați pe suprafețe imense, ca urmare a condițiilor de mediu. Anumite caracteristici ale culturii materiale au fost totuși identificate în tot acest spațiu: cultura maniocului și a diverselor tipuri de tuberculi în zone despădurite, importanța primară a vânătorii în cadrul alimentației, cu preponderența sarbacanei, față de arc,

Aria de răspândire a populațiilor precolumbiene în America de Sud
(după S. P. Tolstov, M. G. Levin, N. N. Ceboksarov, 1959)

navigația fluvială, practicarea pescuitului cu sulița, olăritul și împletitu., picturile corporale cu pigmenți vegetali. Pe plan social, societățile amazoniene actuale sunt foarte asemănătoare: grupuri locale autarhice de mici dimensiuni, independente politic și relativ egalitare, diviziunea muncii în funcție de sex, prevalența sistemelor cognatice, raporturi cu exteriorul marcate de ostilitate, slaba importanță a continuității genealogice. Pornind de la acest fond sociologic, etnologii au considerat că la aceste etnii, dialectica identității se exprimă în numeroase moduri: reproducerea în mod identic a grupului local ca un microcosmos autosuficient (satul *bororo*), constituirea identității prin apropierea simbolică a celuilalt (canibalismul *tupinamba*), obținerea prin violență a forței vitale de la triburile vecine de aceeași cultură, însă vorbitoare de limbi sau dialecte diferite („vânătoarea de capete” - *jivaro* și *mundurucu*, „vânătoarea de dinți” - *yagua*). În ciuda acestor elemente particulare, întreaga viață se organizează pretutindeni potrivit unei logici a schimbului ritual de energie cu ființele naturii și spiritele care populează etajele cosmosului. Șamanul mediază aceste schimburi de energie și de substanță, el întrușchipează în același timp terapeutul și luptătorul, el este depozitarul tradiției mitice și a cunoașterii ezoterice. (P. Descola, 1999)

Populația

În ciuda suprafeței imense, densitatea populației este doar de 1 locuitor pe kilometrul pătrat, datorită pădurilor tropicale ale Amazonului, greu de pătruns și acum.

Conform informațiilor de care dispunem, triburile *bororo* constituie grupul cel mai numeros, trăind în cadrul unei vaste zone cuprinse între frontiera Boliviei și Rio Araguaya. Dacă cei din grupul răsăritean, indienii *oriramugu*, au contacte cu albi, cei din grupul apusean, *bororo cabacaes*, trăiesc ascunși în adâncul pădurilor.

Șavanții care, în nomadismul lor, au înaintat permanent în teritoriile *bororo*, ducând la ruperea legăturilor între aceștia, se află acum cantonați pe valea râului Araguaya. De-a lungul râului Guapore se află satele comunităților *paiacilor*, *menbarilor*, *abișișilor*, iar *araraii* și *caripunii* trăiesc în pădurile de pe cursul superior al Madeirei. Indienii *nambicuara* au fost identificați în zona limitată de cursurile de apă Peixe, Arinos și Paraguai iar triburile *carajanilor*, dispersate în mai multe comunități, sunt prezente până dincolo de granițele statului Mato Grosso. Teritoriul Sant’Anei, cea mai mare dintre insulele fluviale din lume, este ocupat de câteva sate de *javahezi*, populație de aproximativ 800 de indivizi, care evită orice contact cu lumea albă. (M. Gh. Andrieș, 1967).

Organizarea socială

Cea mai mare parte a societăților tradiționale prezintă la baza organizării sociale ginta. Forma superioară este tribul, care poate fi reunit într-un singur sat sau, din contră, poate fi dispersat pe distanțe foarte mari, separate de pădure. Fiecare trib are, conform unor legi ancestrale, propriul teritoriu în care trăiește și vânează. Încălcarea granițelor invizibile poate fi un prilej de război.

Cele mai importante informații despre organizarea socială ni le oferă Cl. Levi-Strauss (1978), în lucrarea sa „*Antropologia structurală*”. El afirmă că aceste triburi sunt caracterizate de o structură socială de o mare complexitate, comportând diferite sisteme de jumătăți intersectate unele cu altele și dotate cu funcții specifice sau ceremoniale.

Primul exemplu luat de autor a fost tribul *șerente*. Această populație, care ține de grupul central al familiei lingvistice *ge*, este distribuită în sate, compuse din două jumătăți patrilineare exogame, subdivizate în patru clanuri, dintre care trei considerate de origine și un clan suplimentar, pe care legenda îl atribuie unui trib străin capturat. Aceste opt clanuri, câte patru pentru fiecare jumătate, se deosebesc prin funcții ceremoniale și privilegii, dar nici unul nu intervine în reglementarea căsătoriei, care, cel puțin teoretic, depinde întru-totul de sistemul jumătăților. Și cu toate acestea, Cl. Levi-Strauss a găsit indicii sugestive ale unei căsătorii matrilaterale, în contradicție cu forma patrilaterală atestată. Două ar fi indiciile importante în această afirmație: căsătoria plurală cu o femeie și cu fiica ei din altă căsătorie, formă de poliginie (dreptul bărbatului de a avea mai multe soții), asociată în general, căsătoriei matrilaterale cu filiație matrilineară și rolul anormal, într-un sistem de jumătăți, al unchiului matern al viitoarei soții. Autoritatea ultimului este deosebită: în caz de divorț, el recuperează nepoata și o protejează împotriva soțului, el îl obligă pe cumnat s-o ia în căsătorie în cazul decesului soțului, el o răzbună pe nepoata sa în caz de viol. O altă anomalie este oferită de asociațiile secrete care funcționează ca niște clase de vârstă, într-o ordine succesivă, de la cea mai tânără la cea mai vârstnică. Pentru confecționarea măștilor, cele patru asociații se grupează între ele două câte două, pe baza unei reciprocități de servicii, ca și cum ar constitui jumătăți, iar aceste perechi asociază clasele nu consecutive, ci alternante, ca și cum jumătățile ar consta fiecare din două clase matrimoniale cu schimb generalizat. Aceeași regulă se aplică și în cazul celebrării sărbătorii morților, numită *aikma*. (Cl. Levi-Strauss, 1978) Pornind de la aceste date, se pot trage următoarele concluzii: între jumătățile exogame, asociațiile și clasele de vârstă nu există o graniță clară. Asociațiile

Casa obștească la indienii moloka din Amazonia
(după S. P. Tolstov, M. G. Levin, N. N. Ceboksarov, 1959)

funcționează ca și cum ar fi clase matrimoniale, satisfăcând, mai bine decât jumătățile, exigențele regulilor căsătoriei și ale terminologiei de înrudire; pe plan mitic, ele apar ca și cum ar fi clase de vârstă, iar în viața ceremonială ele se grupează într-un sistem teoretic de jumătăți.

Un alt exemplu important este cel al triburilor *bororo*. La acestea, satul, statornicit în apropierea unei ape, are o formă circulară, colibeile dispunându-se în arc, la intervale relativ regulate. În centru se află casa bărbaților, locuința celibatarilor, numită *baitemanageo*. Alături se află locul de dans, un teren bătătorit, fără vegetație, circumscris de țărugi. Colibeile sunt locuite de perechi căsătorite și de copiii lor. Filiația este matrilineară iar reședința matrilocală. Opoziția dintre centru și periferie traduce și opoziția dintre bărbați (proprietarii casei colective) și femei, proprietarele colibelor familiale (Cl. Levi-Strauss, 1978). Forma circulară a așezării se menține chiar și atunci când populația este mai numeroasă, în acest caz colibeile fiind dispuse în mai multe cercuri concentrice, respectând însă structura din centru. O comparație între *șerente* – patrilineari și *bororo* – matrilineari ilustrează câteva deosebiri esențiale: dacă în ambele cazuri, dispoziția circulară a satelor este similară, funcția casei bărbaților nu este aceeași: casa bărbaților bororo este deschisă bărbaților căsătoriți, cea a bărbaților șerente este deschisă celibatarilor; la bororo ea este un loc de promiscuitate sexuală, pe când la șerente castitatea este obligatorie. Bororo atrag aici femei cu care au raporturi extraconjugale în timp ce femeile șerente pătrund în această casă doar pentru a-și alege soții.

Revenind la satul bororo, structura amintită coexistă cu o alta, ce împarte convențional satul, după o axă est-vest, paralelă cu malurile râului, lângă care este așezat satul. Această diviziune împarte locuitorii în cei care locuiesc în colibe aflate în primul semicerc (nordic) – *eșerii*, și cei din semicercul sudic – *tugarezii*. Locuitorii celor două semicercuri sunt împărțiți în ginți, fiecare locuitor, prin naștere, aparținând uneia din aceste ginți. Fiecare gintă, potrivit tradiției, descinde dintr-o anumită viețuitoare. Studiile lui Cl. Levi-Strauss (1955) au demonstrat că, în satul indienilor *oravimugu* (aparținând grupei bororo), membrii primei ginți a eșerilor consideră că sunt urmașii unui jaguar mitic, alte ginți descind din porcul sălbatic sau din tapir. Broasca țestoasă, palmierul sau termitelile sunt revendicate drept strămoși imitici de tugarezi.

Organizarea satelor se complică cu o nouă împărțire printr-o axă nord-sud, perpendiculară pe prima, care creează două noi subdiviziuni. Etnologii au identificat și alte subdiviziuni. Spre exemplu, P. Albisetti (1948) precizează că fiecărei jumătăți matriliare îi corespund întotdeauna patru clanuri și căsătoria între anumite clanuri nu este numai preferențială, dar trebuie să unească între ele secțiunile privilegiate ale fiecărui clan. Fiecare clan, într-adevăr, este împărțit în trei secțiuni, matriliare: superioară, mijlocie și inferioară. Căsătoria nu poate avea loc decât între superiori și superiori, mijlocii și mijlocii etc. În plus, un tânăr tugarez din clanul superior nu poate lua decât o fată eșeră din clanul superior. După căsătorie, acesta se mută în coliba soției sale, unde doar va înnopta. Ziua, dacă nu vânează, bărbații se reunesc în *baitemanageo*, loc de adunare într-o perfectă înțelegere a bărbaților tugarezi și eșeri.

Familia

Bărbatul se însoară de regulă, cu o singură femeie, deși are dreptul de a avea atâtea soții câte poate întreține. Astfel, poligamia este limitată din considerente economice. Soțul are drept de viață și moarte asupra femeii, el putând să o ucidă dacă a încălcat regulile obștii. Între femeile aceluiași bărbat nu există relații antagonice. Prima soție, cea mai în vârstă, conduce treburile gospodăriei, cele mai tinere îi dau întotdeauna ascultare. Unii bărbați ridică uneori femeilor lor colibe separate, aflate la distanță de o zi, împărțindu-și timpul între ele. Acestea sunt însă cazuri rare pentru că, trăind izolate, femeile ar putea fi atacate și răpite de bărbații din alte triburi.

Tânărul care și-a ales viitoarea mireasă începe curtea prin a depune în fața vetrei fetei vânatul prins în ziua respectivă. Dacă tânăra primește darul, acceptă căsătoria, dacă însă vânatul rămâne neatins, băiatul trebuie

să se îndrepte spre o altă fată. Pentru încheierea căsătoriei, mirele trebuie să demonstreze în fața întregii obști calitățile de vânător. Spre exemplu, la indienii *carajas*, examenul este foarte periculos: tânărul intră într-o zonă încercuită cu pietre din apa unui râu, trebuind să prindă doar cu mâinile un pește de 30-40 kg, înfometat intenționat. Dacă moare, un alt pretendent poate să-i ia locul. Dacă iese învingător, mirele este obligat să planteze mei și manioc, și numai după ce acestea răsar, băiatul se poate însura.

Femeile nasc de obicei mulți copii, dar puțini ajung la maturitate. La unele triburi, există obiceiul ca bărbatul, în timp ce soția sa naște, și chiar câteva zile după aceea, să se odihnească în hamac, nefiindu-i îngăduit să-l părăsească sau să facă vreun efort. Încă de la începutul perioadei de sarcină, o serie de alimente devin interzise pentru viitorul tată: carne de mistreț, șarpe sau orice animal de pradă. Toate aceste măsuri pornesc de la credința că mama nu este decât o matcă pentru copil, în timp ce bărbatul este cel care insuflă viața copilului.

La momentul nașterii, femeia se îndreaptă, însoțită de o prietenă, spre malul unei ape unde a săpat din vreme un adăpost în pământ. Ea se întoarce imediat după naștere acasă, unde-și reia liniștită treburile gospodărești. Copilul primește un nume care-l identifică foarte bine pe cel în cauză și îi este propriu numai lui. Astfel, nu există într-un trib doi oameni cu același nume. Ca urmare a unor tabu-uri ancestrale, băștinașilor nu le place să le fie rostit numele în prezența lor, acest lucru aducând ghinion. În schimb, în luptă, ei își strigă numele repetat, pentru a ști dușmanul cu cine se luptă. (M. Gh. Andrieș, 1967)

Inițierea

Când se apropie de vârsta bărbăției, adolescenții sunt supuși unor probe de îndemânare, într-un cadru solemn, la care iau parte toți bărbații comunității. Examenul se încheie cu *marake* – proba răbdării și tăriei morale, cea mai greu de trecut. Adolescenților li se aplică direct pe piele frunze de cocotier, pe suprafața căroră sunt prinse, într-o rășină cleioasă, furnici roșii. În timpul mușcăturilor cumplite, neofiii nu trebuie să schițeze nici un gest pe față. Acest examen este repetat de șapte ori, din ce în ce mai dur, fiecare încercare simbolizând o nouă treaptă. Momentul acceptării în clasa luptătorilor este marcat de dansuri și cântece. Tinerii primesc acum armele tradiționale, ce-i consacră ca luptători.

Tânăra, la 12-14 ani, este izolată de comunitate într-o zonă împrejmuțită cu un gard înalt, fiind ferită de privirile comunității. Aici va sta zile întregi, fără a avea contact decât cu mama sa, care ține focul în permanență aprins. În prima zi ajunează, în următoarele două zile nu bea decât

apă, iar în restul zilelor nu primește decât câteva banane. Acest regim durează trei săptămâni, după care mama fetei înlătură paravanul și îi dă dreptul de a vorbi doar în șoaptă. Fata este îmbăiată ritual după care, corpul îi este vopsit în culori vegetale. Urmează o nouă etapă a inițierii, în timpul căreia fata nu are voie să privească nici un bărbat, pentru ca în final, însoțită de femeile tribului să pornească spre pădure unde, acestea îi vopsesc trupul cu vopsea stacojie, pe fondul căreia desenează linii complicate. Frumusețea ei va fi completată de pene colorate, introduse în ureche și în buza inferioară, iar nasul va fi perforat pentru a se introduce un os de maimuță frumos încrustat. Însoțită de alaiul femeilor se va întoarce în casa părintească unde-și va relua obligațiile gospodărești dar, din acest moment, se poate căsători oricând. (M. Gh. Andrieș, 1967)

Vestimentația

Indienii umblă în general goi, ca urmare a climatului tropical. Rareori poartă un mic șorț din fibre sau din scoarță de copac, legat de coapse cu o liană. La femei, aceste șorțuri sunt uneori realizate din cochilii de melci înșirate pe sfori împletite din ierburi.

La cele mai multe populații, atât femeile cât și bărbații poartă părul tăiat pe frunte, cu un deget deasupra sprâncenelor și retezat pe linia cefei, tunsoarea semănând cu o căciulă rotundă și plată. Există alte triburi care își rad părul de pe creștetul capului. Oricum, tunsoarea rămâne un însemn distinctiv pentru fiecare trib. Părul și-l retează cu ajutorul unei lame de bambus foarte bine ascuțită.

Podoabele nu sunt un atribut feminin, ele fiind prezente mai ales la vânători. Ei se împodobesc cu penele unor păsări rare, veritabile trofee de vânătoare, care scot în evidență calitățile deosebite ale vânătorului respectiv. Penele sunt purtate fie în cununii montate pe un suport vegetal, fie sub formă de cercei sau prinse cu șuvițe subțiri de piele sub genunchiul drept. Nu lipsesc nici pandantivele din dinți de maimuță, colți de mistreț, gheare de jaguar sau ciocuri de vultur.

La tribul *jibaros*, specifice pentru marile ceremonii, sunt cununile confecționate din piele de veveriță sau de maimuță, decorate cu pene de turcan, diferite semințe și elitrele unor fluturi foarte frumoși.

Tatuajul

În general, desenele sunt liniare, caracterizate însă de un deosebit simț al simetriei. Cele mai multe din tatuaje au destinații simbolice bine stabilite. Astfel, bărbații triburilor *carajanii* sau *nambicuarii*, înainte de a se urca în pirogi, își împodobesc trupul cu dungii roșii, groase de două-trei degete, ce imită blana de jaguar. Este însemnul călătoriilor pe apă.

De altfel, caracterul culorilor, forma liniilor, zonele în care sunt plasate, reprezintă în general însemnele totemice ale ginților. Cei din tribul *bororo* se vopsec în roșu, în diferite combinații de dungi și puncte. În cazul marilor sărbători, își pudrează corpul cu sidex obținut din pisarea scoicilor. În ziua inițierii, vrăjitorul aplică pipa aprinsă pe obrazul tânărului, semnul - ce rămâne impregnat pentru restul vieții - fiind emblema neamului *bororo*. Când rana este încă proaspătă, se impregnează cu pigment albastru sau roșu.

Savanții au fețele tatuată cu semne geometrice, incizate adânc în piele. Când rana încă sângerează, ei introduc pigmenți vegetali care se păstrează pentru totdeauna. Alte triburi practică tatuajul în relief. Vrăjitorii lărgesc rana și o fac să sângereze repetat astfel că, după o vreme, marginile tăieturii se desfac, scoțând desenul în relief.

Concepția despre frumusețe a unora din aceste triburi este foarte curioasă. Copiilor li se spintecă buza inferioară, introducându-li-se o plăcuță din lemn, care este schimbată mereu cu o alta de dimensiuni mai mari, ajungând la maturitate să le atârne până la piept.

În tatuajele corporale domină negrul, roșul și albul. Semnificația acestor culori este foarte clară: negrul – bezna și moartea, roșul – soarele, bucuria, viața, albul – esența lucrurilor, lumina. Indienii disprețuiesc în schimb verdele și albastrul. Nu întâmplător, în unele idiomuri cuvântul verde se folosește și pentru boală.

Pentru tatuajele indienilor *cavudeo*, beneficiem de o descriere mai amănunțită (P. A. Mihăiescu, 1970). Cu o spatulă fină din bambus, muiată în suc de *genipapo*, incolor la început, dar care prin oxidare devine albastrui, femeia-artist improvizează. Împodobește întâi buza superioară cu un model în formă de arc, terminat la ambele capete în formă de spirală, după aceea, împarte fața printr-o linie verticală, tăiată uneori pe orizontală. Împărțită astfel în patru registre, fața este decorată cu arabescuri, în motive relativ simple: spirale, S-uri, cruci, romburi, combinate astfel încât nici un desen nu este identic cu un altul.

Vânătoarea

Ținând cont de modul de viață și de climatul din Amazonia, este evident că principala sursă de hrană rămâne vânătoarea. În fața pădurii de nepătruns și a pericolelor invizibile, amazonienii au reușit să se adapteze și să vâneze, cu arme primitive și prin strategii ingenioase, animale dintre cele mai periculoase. Printre animalele vâdate se numără puma, jaguarul, mistrețul sau tapirul.

Sarbacană (după S. P. Tolstov, M. G. Levin,
N. N. Ceboksarov, 1959)

Principala armă rămâne tradiționalul arc, având la acești indieni dimensiuni impresionante, ce depășesc, în numeroase cazuri, doi metri. Indienii folosesc pentru confecționarea lui o anumită specie de arbore, cu un lemn închis la culoare, elastic dar și dur. Coarda este din intestine de cerb, special pregătite pentru a deveni elastice și rezistente, sau din fibrele unui arbore ce crește din belșug în acele regiuni. Săgețile, pe măsura arcurilor ca dimensiuni, sunt confecționate

din tulpina unei trestii foarte ușoare. Pentru vânătoria păsărilor sau a micilor mamifere se utilizează vârful de săgeți din oase de maimuță, iar în cazul animalelor mari, amazonienii folosesc niște vârful în formă de lance, foarte tăioase pe margini, pentru a pătrunde cât mai adânc.

În timpul confruntărilor războinice dintre triburi, se folosesc săgeți speciale, al căror vârf prezintă numeroase creștături circulare, menite să reducă rezistența trestiei. Rezultatul este ruperea vârfului în trupul dușmanului, care permite o mai rapidă împrăștiere a veninului. Prepararea otrăvii este marcată de numeroase tabu-uri. Spre exemplu, pe toată perioada preparării, bărbații nu au voie să înnopteze cu femeile lor, iar acestea nu au voie să se spele.

O armă specifică acestor populații este *borduna*, măciucă realizată dintr-o esență foarte tare. Indienii au o mare îndemânare de a o arunca de la mare distanță, fără a rata ținta.

Sarbacana, folosită de unele triburi mai mult decât arcul, este confecționată dintr-o tulpină de palmier, golită la mijloc, în care se introduce o tulpină mai subțire de trestie. Prin acest tub, lung de trei-patru metri, sunt suflați săgeți din lemn.

Capcanele nu lipsesc dintre trucurile vânătorilor. Nu de puține ori, utilizează „capcane” sonore, imitând sunetele scoase de animale. Afumarea vizuinelor unor rozătoare, unele cu blană foarte prețuită, este o altă practică des întâlnită.

Pescuitul

Cum așezările sunt situate întotdeauna în apropierea unui curs de apă, pescuitul constituie o parte importantă a îndeletnicirilor cotidiene. Foarte prețuit pentru carne, dar și foarte periculos, este *jacaré*-ul, o reptilă care poate atinge 4 metri. Pielea acestei reptile este și ea căutată de indigeni.

Pirania – tigrul apelor – cunoscut pentru ferocitatea sa, este apreciat pentru carnea albă și aromată. Pentru unele triburi, acest pește este însă tabu, fiind considerat o încarnare a duhurilor malefice. Periculoși sunt și calcanii cu țepi, a căror simplă atingere provoacă amorțirea zonei respective, țișorul electric, care poate paraliza un înotător, ducând la înecul său sau candirul – un pește foarte mic, acoperit pe întreaga suprafață a corpului cu mici țepușe subțiri, ce pătrund cu iuțeală în orificiile nazale ale înotătorilor, fiind extrași apoi foarte greu.

Cel mai râvnit pește rămâne *pacul*, cu carnea dulce și fragedă, foarte asemănător cu crapul. De asemenea, mult prețuită este carnea de *dorado*, asemănător somnului, ce atinge 8-10 kg. (M. Gh. Andrieș, 1967)

Pentru pescuit, amerindienii folosesc undițe cu cârlige, plase împletite din liane, sau năvoade de dimensiuni mari. Momelile sunt diverse: pentru peștii mari, se leagă pe undiță o liană subțire de care se prind cârlige de os în care sunt agățați peștișori vii. Din pădure sunt aduse niște liane toxice care, lovite, secretă o substanță vâscoasă ce se diluează imediat. La puțin timp peștii apar morți la suprafață, dar nu otrăviți ci asfixiați, deoarece acea substanță oxidează în contact cu apa. Alte substanțe paralizează înotătoarele peștilor.

Navigația

Principalul mijloc de navigație este monoxila (*uba*), construită dintr-un singur arbore, al cărui trunchi trebuie să depășească 15 picioare. Pentru confecționarea acesteia este nevoie de o săptămână. Această perioadă este marcată de numeroase interdicții: râsul este interzis, deoarece acesta duce la slăbirea trăinicieii ambarcațiunii. Cele mai mari pot susține până la 18-20 de oameni, și o cantitate impresionantă de alimente.

Agricultura

Indienii practică o agricultură primitivă pe terenurile defrișate. Se cultivă porumb, manioc, tutun. După defrișare, în general prin incendiere, terenul este arat cu un plug primitiv, în forma literei V. Latura lungă a plugului formează coada, iar cealaltă, mult mai scurtă, constituie elementul tăios.

Fiecare moment al procesului agricol implică ritualuri ce se respectă cu strictețe. Când a sosit vremea pentru semănat, femeile umplu o țigvă cu

semințe, ce se introduce în apa unui râu. După trei zile, femeile, după ce se vopsesc în roșu, scot semințele umede din tîgvă și le lasă alte trei zile la uscat, pînă cînd încolțesc. Numai după aceea, începe semănatul: bărbații fac găuri, iar femeile, în urma lor, îngroapă semințele. Cînd porumbul ajunge în faza formării boabelor, au loc marile sărbători ale fertilității, la care participă întreaga comunitate.

În tot timpul cît are loc însămînțarea, băștinașii nu au voie să mănânce carne de crocodil, altfel planta va crește firavă. De asemenea, nu au voie să vîneze și să mănânce zburătoare, deoarece asupra culturilor se va abate o furtună puternică.

Medicina

Pădurea amazoniană a pus la dispoziția indienilor o bogată farmacopee, cu ajutorul căreia aceștia au ajuns să vindece o largă gamă de boli. Împotriva febrei și frigurilor utilizează infuzie din frunze proaspete de *iaval*, plantă cu tulpina înaltă și frunze verzi, străbătute de vinișoare roșii. În regiunile mai înalte crește o plantă asemănătoare florii de colț, numită *uila*, plantă, care fiartă în apă, vindecă tusea, iar frunzele arborelui *pando*, dacă sunt mestecate, alină orice durere. Din „rădăcina-de-sânge”, indigenii prepară o alifie împotriva reumatismului. Uleiul fierbinte dintr-o rășină – *copaiba* – oprește hemoragiile, iar în stare crudă vindecă inflamațiile.

Sucul unor citrice este folosit în bolile de ochi, iar infuziile unor flori și muguri ajută la calmarea durerilor de dinți. Balsamurile din frunze de coca sau fierturile din semințe de mac sălbatic, sunt adevărate anestezice, atenuând durerile răniților. (M. Gh. Andreiș, 1967)

Viața spirituală

Amazonienii cred în existența duhurilor, care trăiesc pretutindeni și care pot interveni în viața oamenilor. Multe dintre victimele unor animale de pradă sau a unor șerpi sunt puse pe seama duhurilor rele ce pot lua orice înfățișare. Pentru ei, duhul cel mai periculos are însă înfățișarea unei tinere fete, înveșmîntată doar în părul ei lung și care-i ademenește pe bărbați. Dacă aceștia o privesc în ochi, vor fi pierduți pentru totdeauna.

Dintre aceste duhuri, numai cele rele sunt accesibile, ele putînd fi influențate prin incantații, dansuri magice și daruri. Iată de ce vrăciul, singurul care poate intra în contact cu aceste duhuri, se bucură de un prestigiu deosebit. Vrăjitorul își mai arogă puterea de a abate furtuna asupra triburilor vrăjmașe sau de „a fura” sufletele copiilor dușmanilor, el invocă spiritele pentru ca papagalii și maimuțele să distrugă recoltele. Consacrarea acestei autorități, de vrăjitor, se pare că are loc în urma unui vis extatic. Un astfel de vrăjitor i-a mărturisit lui Cl. Levi-Strauss (1955) că,

în timp ce dormea, duhurile au venit și i-au deschis gura, i-au smuls limba și i-au pus alta prin care se putea înțelege cu duhurile.

Vraciul este și medicul comunității. Merge până acolo, încât realizează trepanații ale craniului, cu un simplu cuțit de piatră, vindecă plăgi infectate și tratează orice boală specifică zonelor tropicale. În cazul în care nu reușește, se consideră că umbra omului bolnav s-a rătăcit. Atunci, întreaga comunitate pornește în pădure pentru a găsi umbra pierdută: bărbații lovesc arborii cu bâtele, femeile mătură piața satului, cercetând fiecare colțisor. În acest timp, vraciul strigă prelung, chemând umbra. Apoi, femeile lovesc trupul bolnav cu crengi, pentru a alunga duhurile rele. Dacă moare, vraciul explică că umbra s-a îndepărtat prea mult și nu a mai găsit calea de întoarcere.

Înmormântările

Moartea nu este altceva, în concepția băștinașilor, decât trecerea în lumea umbrelor, unde sufletul este întâmpinat de fiul cel mare al duhului tunetului, care îi arată drumul ce-l are de străbătut. Cei viteji pornesc pe un drum anevoios, dar vor ajunge la capătul drumului într-un loc asemănător Paradisului, unde domnește o pace veșnică. Aceștia redevin tineri. Pentru cei răi, fiul duhului tunetului le arată un drum amăgitor, plin de flori, ce-i duce însă spre o prăpastie. Prăbușiți în acest abis, ei cad într-un lac de rășini în clocot, de unde nu mai au scăpare.

La moartea unui bărbat, soția acestuia dezlănțuie bocetele până o slăbesc puterile, după care lamentația este preluată de alte femei. Multe triburi își ard morții, dar nu numai trupurile ci și toate lucrurile ce le-au aparținut, chiar și coliba, pentru ca duhul celui răpus de moarte, dacă s-ar întoarce vreodată, să nu mai recunoască locul. La alte triburi, dacă cel mort a fost un mare războinic, trupul său este așezat pe crengile unui copac înalt și lăsat până ce oasele se descărnează, după care rudele iau oasele și le ard într-un foc puternic aprins în mijlocul satului, în incantațiile vrăjitorului. Ritualul se încheie cu un ospăț îmbelșugat. Cenușa este amestecată cu apă într-o tigvă din care soarbe întâi căpetenia comunității, apoi ceilalți bărbați, dezlănțuind un dans frenetic în jurul focului. În continuare sorb din această apă femeile, copiii și chiar nou născuților li se umezesc buzele. Ultimul bea vrăjitorul, după care se prinde și el în acel dans. Acest endocanibalism (canibalism simbolic) este o formă de comuniune cu sufletul celui decedat. (M. Gh. Andrieș, 1967)

ANZII

Întinzându-se în latitudine pe o suprafață imensă, Anzii oferă o deosebită diversitate ecologică: prerii umede cu climă temperată în Anzii Ecuatoriali (Columbia și Ecuador), podișuri înalte, uscate și reci în sud (Peru, Bolivia), văi subtropicale care taie versanții, o bandă de coastă deșertică cu mici oaze fertile în sud, sau o vegetație densă în nord (A. Molinié-Fioravanti, 1999).

Veniți din nord, primii locuitori ai Anzilor sunt atestați aici în urmă cu 15.000 de ani. Așezarea de la *Huaca-Prieta* și grămezile de cochilii descoperite la *Ancon* (valea Chancay) sunt cele mai vechi urme de locuire identificate în Peru. Acești primi locuitori au început să cultive cartoful și să domesticească lama. În milenii III-II î.Hr. apare ceramica, ce va constitui principala mărturie a existenței acestor culturi ce nu cunoșteau scrierea. Prima mare sinteză a acestor artiști-olari va fi cultura *Chavin*, în cadrul căreia elementul de unitate este dat de motivul central al decorului ceramic – o felină foarte stilizată. Orașul avea mai multe edificii impozante, cel mai important, numit de cercetători „el Castillo”, fiind un ansamblu de terase cu mai multe etaje reunite prin rampe și scări, zidul în secțiune lăsând să se vadă rânduri alternative de pietre groase și pietre mărunte. Sculptorii din Chavin cunoșteau la acea dată gravura și *champ-levéul*; casele simple erau construite din piatră și *adobes* (cărămizi din pământ modelate în formă de conuri), locuitorii purtau bijuterii de turcoaz și aveau oglinzi de antracit, își deforma craniul și vopseau în roșu oasele morților, singurul metal cunoscut fiind aurul (H. Lehmann, 1995).

Aria andină centrală cunoaște și ea câteva evoluții locale deosebite: cultura *mochica* a fost caracterizată de o ceramică cu un decor foarte realist (războinici, prizonieri, muzicanți, bolnavi cu trupurile deformate, atât de realiști, încât s-a putut realiza chiar o listă cu bolile acelei populații; numeroase specii de animale sau de plante), realizată în exclusivitate de femei. Vestigiile arhitectonice nu sunt mai puțin importante: Huaca Soarelui – o piramidă cu înălțimea de 23 m și baza de 103 m, construită pe latura sudică a unei terase lungi de 228 m, la care se ajunge pe scări laterale; la Ascope a fost construit un apeduct cu lungimea de 14000 metri.

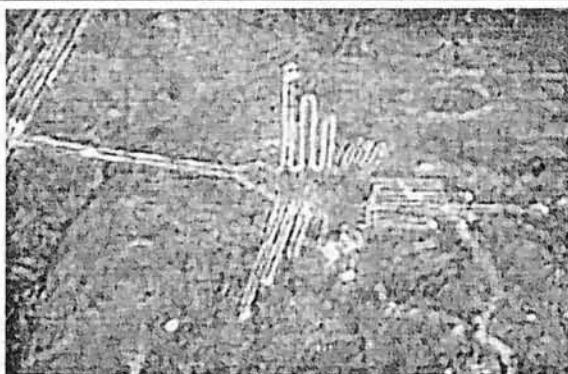
Populația *chimu* a urmat celei *mochica* către 1200 î.Hr. Centrul acestui veritabil imperiu se afla la Chan Chan, la câțiva kilometri nord de Moche dar, din păcate, fiind ridicat în întregime din adobes, a fost distrus

de ploi. Ceramica a conservat tradițiile mochica, cu o mai mare preferință pentru ceramica neagră. Metalurgia a atins apogeul în această zonă, ei prelucrând cuprul, bronzul, aurul, argintul și tumbacul (aliaj de cupru și aur). La Illimo a fost descoperit chiar un tezaur, în care, lângă numeroase vase de aur, unele în tehnica *repoué*, altele încrustate cu turcoaz, s-au descoperit trei idoli aproape identici, reprezentând un personaj cu o coafură semicirculară bogat decorată în filigran, stând în picioare pe un fel de secure sau de cuțit în formă de semilună.

În zonele înalte, cultura *Tiahuanaco*, precedată de cultura *Pucara*, se dezvoltă în timpul primului mileniu î.Hr. Situat la 4.000 m altitudine, pe malul lacului Titicaca, centrul său prezintă un evident caracter urban. Vechile tradiții spun că aici ar fi locuit *Con Tici Viracocha*, creatorul lumii, care a ieșit din lacul Titicaca și a creat Soarele și Luna. Vechiul oraș este celebru prin Poarta Soarelui, unul din cele mai remarcabile monumente din vechea Americă. Principala figură sculptată pe marea poartă pare a fi zeul *Huiracocha*: e vorba de un personaj stând în picioare, cu fața înconjurată de raze solare terminate în capete de animale; în fiecare mână ține un sceptor sculptat la un capăt în forma unui cap de condor; este înconjurat de trei șiruri de personaje mergând, personajele din mijloc poartă măști de condor. La vest de această poartă se găsea Palatul iar la est Templul Semisubteran, celebru printr-o serie de capete antropomorfe în relief, sculptate în zid.

Porțiunea sudică a coastei este celebră prin civilizația *Nazca*, ce evoluează între 350 î.Hr. – 650 d.Hr. Ceramica este caracterizată de o pictură policromă, culorile cele mai întrebuințate fiind roșul, galbenul, griul, brun, violet, negru și alb. Decorația este în general simbolică. Printre reprezentările favorite se numără un personaj cu mască de felină, numit demonul-pisică, aflat în general sub un șarpe cu țepi sau un demon cu un băț plin de ghimpi și un personaj-pasăre. Din decorul prezent pe un vas se dovedește clar că aceștia cunoșteau procedeul micșorării capetelor, considerate trofee, procedeu încă prezent la indienii *jivaro*. Broderia și tapi-seria, precum și țesăturile vopsite ating un nivel deosebit în civilizația Nazca. Singurul metal cunoscut era aurul, prelucrat prin tehnica ciocănirii. Necropola Paracas, aparținând epocii clasice a civilizației Nazca, include numeroase morminte - veritabile case subterane, cu pereți din pietre mici și adobe, cu o grosime de 30-40 cm. Aici au fost descoperite 429 de mumii, lângă care erau depuse topoare din piatră, oseminte de maimuță și lama, fasole, porumb și bumbac. Bucățile din stofă în care erau înfășurate aceste mumii atingeau până la 30 m. S-au găsit mantii, cămăși în formă de *poncho*, turbane brodate, realizate cu o măiestrie unică în Peru.

Civilizația Nazca este celebră însă, mai ales prin desele pe nisip. În sud-vestul Perului, între Anzi și coasta oceanului, pe o suprafață de peste 500 km², se întind nu mai puțin de 300 figuri geometrice, 50 de figuri zoomorfe și 1300 km de linii simple (geoglife).

Desen de la Nazca, reprezentând un colibri

Cele mai cunoscute sunt figurile zoomorfe: păiajen, maimuță, balenă, șarpe, șopârlă, floare, 18 păsări, între care un colibri și un condor. Se adaugă acestui ansamblu 300 de figuri geometrice, majoritatea trapezoidale, triunghiulare, spiralate sau în zig-zag. Din moment ce aceste figuri pot fi văzute numai din aer, s-a crezut în posibilitatea existenței unui observator de la înălțime, care să fi ghidat trasarea liniilor. Teoria posibilității zborului la nazcani a fost susținută de două tipuri de descoperiri: decorul de pe ceramica din această zonă, care pare să reprezinte imaginea unor „baloane zburătoare” și, descoperirea, la capătul unora dintre linii, a unor gropi circulare, cu roci arse, care ar fi putut constitui locul de lansare al unor baloane cu aer cald.

Geograful american P. Kosok, printre primii care a studiat liniile, a afirmat că ele reprezintă cel mai mare manual de astronomie, deoarece a observat că, pe 22 iunie (solstițiul de iarnă în emisfera sudică), Soarele apune exact la capătul uneia dintre liniile lungi. Maria Reiche preia teoria și o dezvoltă, spunând că liniile indică poziția Soarelui și a planetelor și erau folosite la determinarea timpului potrivit pentru agricultură. G. Hawkins, astronom american, a introdus liniile în computer și a arătat că teoria este greșită, deoarece trasarea liniilor s-a dovedit întâmplătoare. Seria teoriilor nu s-a oprit aici: Clarkson credea că liniile aveau legătură cu sistemul de irigare și cu pelerinajul religios iar J. Reinhard vedea în figurile animale reprezentări ale zeilor sau animale-totem. Cu toate acestea, desenele de la Nazca rămân una din marile enigme ale omenirii.

Între 560-900 d.Hr., multe din aceste civilizații cad sub autoritatea imperiului *Huari* care reușește să unifice Anzii până la Bolivia. Acesta cunoaște însă o puternică influență culturală și materială din partea centrului Tiahuanaco. Militarismul este ilustrat de lucrările de apărare ale așezărilor, de decorațiile murale ce înfățișează războinici și prizonieri și de mormintele în care, între piesele mobilierului funerar, apar și capete-trofee ale dușmanilor.

Incașii

În apogeul expansiunii sale, Imperiul incaș se întindea în nord din Cuzco până în Columbia, iar în sud până în Chile și Argentina, în total o suprafață de 950.000 km². Puternica influență a acestei civilizații se va face cunoscută până pe țărmul atlantic al Braziliei, unde au ajuns, transmise din trib în trib prin pădurea amazoniană, unelte de aramă sau podoabe din aur și argint.

Locul de origine al acestei populații rămâne încă controversat. Ca orice populație amerindiană, și aceștia aveau o legendă despre un ținut originar de unde ar fi venit strămoșul-întemeietor. Pentru ei, acest loc ar fi fost peștera *Paqariqtampu*, situată la 30 km sud de Cuzco. Potrivit legendelor, din această peșteră ar fi ieșit patru frați, care ar fi plecat în lume și din care s-ar trage toate populațiile înrudite cu incașii. Nu se poate afir-

Limitele imperiului inca în momentul cuceririi spaniole (după H. Favre, 1995)

Incașii au mai creat o nouă categorie socială în timpul imperiului - „supușii permanenți” (*yana*), proveniți se pare, dintr-o populație aflată în apropierea orașului Cuzco. Ei nu erau sclavi, în sensul tradițional, păstrându-și dreptul de a posedea, ca particulari, pământul și vitele. Nu se puteau sustrage condiției, dar n-o transmiteau decât unuia dintre copii, ales de către stăpân.

Familia

O latură importantă a vieții sociale era naștere. Atunci când se nășteau gemeni era un semn nefast, motiv pentru care părinții purtau doliu, erau supuși unui regim alimentar deosebit, efectuau procesiuni pentru îndepărtarea demonului gemenilor. Dacă se întâmpla ca unul dintre gemeni să prezinte o anumită infirmitate, se trecea la aplatizarea cutiei craniene a fătului respectiv cu ajutorul a două scânduri, timp de doi ani. La maturitate însă, aplatizarea era privită ca un element de frumusețe.

În general, la naștere, copiilor li se perforau lobul urechilor pentru cercei și buzele pentru a li se agăța amulete. Copiilor nobililor li se lungea lobul urechilor, cu ajutorul unor greutateți, cerceii aplicându-li-se ulterior.

Până la vârsta de doi ani, copilul era lipsit de nume. La împlinirea acestei vârste, în cadrul unei ceremonii speciale, primea un nume purtat până la 18 ani. În timpul acestei ceremonii, copilului i se tăiau părul și unghiile, era uns cu mirodenii pe cap și îmbrăcat apoi în haine noi.

La pubertate, se organiza o altă serbare. Cu această ocazie, băieții îmbrăcau *pancho*-ul, după un concurs de rezistență pe 10 km, iar fetele o cămașă lungă și albă și sandale din lână de lama.

Inițierea

Inițierea băieților se desfășura între 16-18 ani, timp în care primeau și o educație sexuală de la o femeie mai în vârstă din familie. În general, conform tradițiilor, doica devenea concubina legală a băiatului. (R. Vulcănescu, 1970)

La fete, perioada de inițiere dura mai puțin. Într-o zi din an, ele erau supuse unor probe de îndemânare în țesutul la războiul vertical, la gătit, dar și în dans și cântec. Era vorba de un veritabil concurs, în urma căruia câștigătoarele intrau în mănăstirile marilor temple pentru a deveni apoi fecioarele Soarelui.

Cele care nu reușeau la acest concurs, erau obligate să participe la ceremonia tributului de sânge. Fetele, alinate, ieșeau în piața publică. Aici, circa 10% din ele, erau alese în funcție de frumusețe pentru a fi trimise în școlile mănăstirești sau în casele fetelor alese. Acestea erau și ele împărțite: unele rămâneau virgine, devenind un fel de vestale ale Soarelui, celelalte

deveneau soții sau concubine ale aristocraților. Alegerea lor era făcută de împărat, în cadrul unei ceremonii numite „sărbătoarea fetelor dăruite de împărat”.

Pentru oamenii săraci, exista o altă ceremonie, de obicei toamna, numită „sărbătoarea distribuirii femeilor”. În ziua respectivă, fetele sărace de peste 18 ani, cele nemăritate sau văduve erau aliniate în piață, în fața bărbaților, fără nici un fel de preferință. În acest fel, în funcție de norocul fiecăruia, erau obligați să se căsătorească bătrâni cu tinere sau invers. Oficial, cei ce nu se supuneau erau pedepsiți cu moartea. (R. Vulcănescu, 1970)

Împăratul

Conform tradiției, împăratul era un *waqcha* – „un orfan sărac”, așa cum fusese primul suveran incaș *Manko Kapaq*. Preluând puterea, împăratul se excludea din grupul de rude cărui îi aparținea și, prin urmare, de la moștenirea care îi revenea. El lăsa fraților săi întreaga moștenire. Se căsătorea întotdeauna cu o soră, ce devenea soția principală – *koya*.

La moartea sa, bunurile dobândite intrau în posesia copiilor săi, excluzând pe cel care-i succeda la putere. Trebuie menționat că nu se impusese regula primului născut, fiind ales împărat copilul ce dovedea cele mai alese calități. Acest sistem genera puternice lupte pentru putere și, inevitabil, perioade de anarhie, până ce unul dintre pretendenți reușea să-și impună autoritatea.

În urma investiturii primite de la Marele Preot, împăratul devenea Fiul Soarelui (*Intip churin*). În această calitate, prezida toate ceremoniile religioase, la început de an el „deștelenea” simbolic câmpurile rămase în paragină cu o vergea din aur, la apropierea anotimpului ploios „interve-nea” la zei pentru a alunga bolile sau diferitele calamități naturale.

La apogeul imperiului, împăratul nu se deplasa decât sub un baldachin și într-o somptuoasă litieră purtată de bărbați. Calea îi era măturată de servitori, în timp ce poporul se prosterna în fața sa. Chiar și marii demnitari nu i se adresau decât în genunchi, cu picioarele goale și cu o povară pe umăr, în semn de umilință. Obiectele pe care le atingeau deveneau tabu, de aceea, erau adunate și arse. La moartea suveranului *Wayna Kapaq*, nu mai puțin de 4000 de soldați s-au jertfit și l-au urmat în mormânt. (H. Favre, 1995).

Cuzco

Casele incașilor aveau forma unui trunchi de piramidă, cu ziduri de piatră netezite, dând impresia unei mici fortărețe. Mobila era aproape inexistentă, așternuturile fiind confecționate din rogojini și scoarțe de

Mormântul regal de la Machu Pichu

bumbac sau lână de lama. Casele erau înșirate în ordine, de-a lungul unor străzi, ca niște table de șah, foarte strâmte, pavate în întregime. În interiorul orașului nu rezidau decât incașii. Vechi norme îl împărțeau în orașul de sus și orașul de jos, această diviziune servind se pare, la reglementarea relațiilor matrimoniale.

Deasupra acestui oraș străjuia fortăreața *Sacsahuaman*, cuprinzând numeroase cazărmi și un turn monumental cu patru sau cinci niveluri, așezat pe o bază pătrată. Fortăreața era apărată dinspre latura opusă orașului de ziduri megalitice, în trei rânduri, ridicate pe terase. La realizarea fortăreței au fost, se pare,

mobilizați 30.000 de oameni.

Desigur, apogeul arhitecturii incașe a fost atins de Templul Soarelui. Avea o suprafață de 400 m², fiind constituit dintr-un soclu de piatră înalt de 2 m, deasupra căruia se înălțau ziduri de cărămidă smălțuită ce formau pereții poligonali, fără ferestre, dar cu o ușă imensă. În centrul templului, se afla o sală numită casa de aur (*curicanca*), deoarece era placată cu aur. În mijloc era dispus sanctuarul zeului Soare, înconjurat de semizei solari, sculptați în blocuri de aur. Imaginile simbolice ale Soarelui, Lunii și Luceafărului erau redată pe altarul din mijloc sub forma unor ouă de aur, de mărimi diferite, în funcție de importanța fiecărui. În pereți se deschideau nișe în care se păstrau mumiile împăraților incași și ofrandele aduse. La sud de templu se afla grădina Soarelui – o minune arhitectonică, deoarece era în întregime din aur: arbori, flori, păsări, animale și chiar grădinari din aur.

Viața în Cuzco era animată de nenumărate sărbători, în timpul cărora, împăratul, însoțit de *panaka* (marii preoți) scoteau mumiile strămoșilor și le plimbau prin oraș în litiere. Poporul, care oricum primea din patru în patru zile alimente, obținea acum o și mai mare cantitate de hrană și băutură, de aceea participa în număr ridicat la aceste sărbători. Cea mai importantă era celebrarea Soarelui ce avea loc în fiecare an, în perioada solsti-

țiului de vară. Cu mult timp înainte, împăratul ținea un regim special, lipsit de orice aliment sărat sau piperat, abținându-se și de la raporturi sexuale. În ziua respectivă, la răsăritul soarelui, împăratul mergea în piața principală unde făcea o libație cu bere de porumb într-un vas de aur. Câteva lame erau sacrificate cu acest prilej, după care erau arse și cenușa aruncată într-un foc pe care preoții aveau obligația să-l păzească întregul an. (H. Favre, 1995)

Sacrificii

Extinderea Imperiului incaș s-a realizat prin războaie de cucerire, ce au influențat spiritul sângeros al incașilor. Răniții erau sacrificați în hecatombe, precum la asirieni sau babilonieni, iar pe cei apți de muncă îi transformau în

scravi (bărbații erau puși la munci grele, femeile erau transformate în concubine în vederea procreării). Căpeteniile capturate în luptă aveau parte de o moarte crudă. De obicei îi scalpau pentru trofee, le smulgeau dinții pentru a le oferi concubinelor, țestele erau tăiate în semisfere și incizate, pentru a fi transformate în cupe rituale.

Mumificarea

Incașii credeau că sufletul, după moarte, se încarnează în trupul altor viețuitoare (metempsihoză). În concepția lor, sălașul sufletului era în craniu și oase, motiv pentru care, prin mumificare, se încerca conservarea acestor părți ale corpului. Rezultatul unei astfel de ideologii a fost antropofagia rituală, consumând carnea și zdrobind craniile și oasele prizonierilor de război, pentru a nu se mai reîncarna.

Secretul păstrării mumiilor incașe suscită încă multe discuții. Există opinii conform cărora singur, mediul sărat și uscat al coastei și climatul rece și uscat al Cordilierilor au permis conservarea mumiilor. Relatările cronicarilor abundă însă în informații cu privire la aceste tehnici: unele vorbesc despre pomparea pe gâtul cadavrului a unor sucuri de arbori tropicali și ungerea corpului cu rășini, altele de îndepărtarea viscerelor, după care trupul era impregnat cu uleiuri vegetale sau chiar de bituminarea corpului. Nu este exclus ca un rol esențial să-l fi avut plantele ce se puneau

Mumie inca

în sarcofag (precum florile plantei *aya-aya*). Anumiți cercetători vorbesc despre posibilitatea uscării trupului la foc și fum, după care era umplut cu cenușă caldă (R. Waisbard, S. Waisbard, 1965).

Pânza în care se înfășura mumia avea 1 m lățime și 20 m lungime, iar poziția era în general foetală, deoarece omul trebuia să reîntre în matricea maternă pentru a reveni la starea lui inițială. Forma unui corp mumificat era ovoidă (numit *fardo*). Fardo-ului i se aplica un cap fals de lemn, cu o mască funerară. Mumiile marilor strămoși erau scoase cu prilejul unor ceremonii importante și plimbate prin fața mulțimii. Incașii au păstrat până astăzi acest ceremonial și, de ziua morților, plimbă în loc de aceste mumii păpușile funerare.

Religia

Ca aproape toate religiile amerindiene, cea incașă avea un erou civilizator, numit *Huiracocha*. El era însă și creatorul lumii și zeul Soarelui. Popoarele subjugate au continuat să-și adore zeii tradiționali și aceștia au fost uneori adoptați de către incași, sub forma diferitelor elemente ale naturii: tunetul, curcubeul, stâncile. Există astfel un zeu al furtunii care-și trimitea fulgerul pe pământ cu praștia sau o divinitate a ploii care ținea apa în recipiente, vărsând-o după bunul plac.

Conform credinței incașe, omul era alcătuit din trup și suflet, doar sufletul fiind nemuritor. După moartea trupului, spiritul își continua viața, de pedeapsă pentru cei răi și de odihnă pentru cei buni. Ei împărțeau universul în trei lumi: *Hanan Pacha* – lumea de sus, unde se duceau cei buni, *Hurin Pacha* – lumea în care trăiesc oamenii și *Ucu Pacha* – centrul pământului, adică lumea de dedesubt, unde se duceau cei răi.

Economia

Anzii au reprezentat singura regiune din America precolumbiană în care s-a practicat creșterea animalelor. Păstoritul se baza însă doar pe două animale domesticate: lama și alpacua. Alpacua, cu blana foarte deasă, oferea lâna necesară țesăturilor. Lama, care avea capacitatea de a căra poveri foarte mari, era întrebuințată la transport. Desigur, resursele oferite de aceste animale erau mult mai numeroase: carne, piele pentru confecționarea încălțămintei, a curelelor, oasele pentru obiecte utilitare, seul drept unguent magic, excrementele drept combustibil.

În domeniul agricol, de-a lungul unui proces ce a durat circa 2.500 de ani, triburile incașe au trecut de la pescuit și cules la agricultura incipientă. Principalele plante cultivate erau: cartoful, *kinoa*, porumbul, fasolea, ardeiul, maniocul, arahida, avocado, bumbacul. La început, agricultura se făcea pe locurile joase inundabile iar însămânțarea în nămol. Ulterior, s-a trecut la faza agriculturii prin irigații, inclusiv în regiunile

muntoase. Incașii au știut, ca nimeni alții, să exploateze mediul montan, având în vedere combinația armonioasă între altitudine și latitudine, oferită de această regiune. Astfel, de la 5.000 m în jos se practica cultura cartofului, de la 4.000 m începea cultura grâului, de la 3.000 m cultura porumbului, la 2.500 m trestia de zahăr, iar de la 1.500 m cultura cauciucului, bananierului, portocalului și ananasului.

Terasarea terenurilor montane a fost una din marile inovații incașe. Aceasta presupunea nivelarea orizontală a locului în linie dreaptă, în amfiteatru sau pâlnie. Marginile terasei se consolidau cu ziduri de piatră care, nu de puține ori, ajungeau la 100 m înălțime, atingând 200-300 m lățime. Pentru ridicarea zidurilor se utilizau pietre de mari dimensiuni aplatizate.

Știința

Se pare că incașii nu cunoșteau scrierea. S-au făcut numeroase încercări pentru a dovedi că desenele de pe stofele cuzconiene sunt, în realitate, pictograme sau ideograme, dar rezultatele nu au fost convingătoare. „Regeștile cronici ale incașilor” (1974), precum și alte cronici vorbesc despre sistemul de numărătoare al incașilor cu ajutorul nodurilor. *Kipu* era format dintr-un cordon, a cărui lungime varia între câțiva centimetri, până la un metru. De acest cordon atârnav diferite sfori cu noduri, fiecare răsucită și colorată diferit. Un nod reprezenta cifra 1. Conceptul de zero nu era cunoscut. În funcție de locul unde erau dispuse nodurile, cifra echivala cu unitățile, zecile, sutele sau miile. Aceste *kipu*-uri (noduri) erau în grija unor **quipucamayu** („cel ce are în grijă socotelile”) și ei existau în număr de cel puțin patru în fiecare așezare, ajungând până la douăzeci-treizeci în marile orașe. Se evita astfel necinstea sau greșelile ce se puteau strecura dacă ar fi existat un singur quipucamayu. Cu ajutorul acestor noduri erau însemnate toate impozitele strânse, prețul produselor, oamenii plecați la război, nou născuții, de-a lungul unui an. Însă, ele nu puteau fi descifrate decât de quipucamayu, deoarece numai ei cunoșteau sensul convențional al răsucirilor și al culorilor, cărora specialiștii nu le-au găsit semnificația.

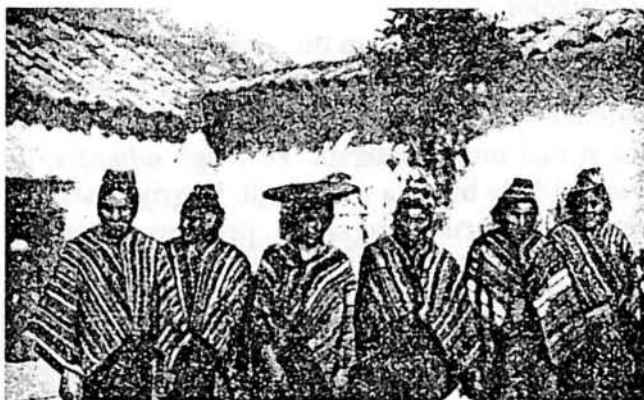
Cu toate că nu ne-au lăsat mărturii scrise, cronicarii relatează despre cunoștințele astronomice deosebite. Anul incașilor corespundea anului solar. El era împărțit în 12 luni care implicau o serie de activități rituale, desfășurate în capitală și o serie de activități economice în provincii. Incașii au ridicat 12 turnuri la est de capitală pentru a marca exact locul de unde răsărea soarele la începutul fiecărei luni. Calculele pe care le presupunea dezvoltarea astronomiei și alcătuirea unui calendar se făceau pe

baza unui sistem numeric zecimal. Operațiile erau facilitate de utilizarea unui abac. Incașii cunoșteau proprietățile atmosferei, temperatura și umiditatea aerului, care variau în funcție de altitudine, mecanismul vânturilor și al precipitațiilor.

Cunoștințele științifice mai includeau: folosirea cauciucului ca izolator termic, pentru praștile de război, ca produs farmacologic; au întrebuințat în medicina tradițională chinina, cocaina - folosită încă de atunci drept drog, nicotina – extrasă din **sayri**, o varietate a tutunului. În prelucrarea metalelor prețioase, în special aurul, foloseau baterea la cald sau la rece, călirea, ștanțarea, presarea, amalgamarea etc., cu o măiestrie încă neegalată. Cunoșteau rigla, firul cu greutate, compasul, bolobocul, scripetele, pârgia etc.

Araucanii

Araucanii au ajuns în ținuturile pe care le locuiesc în prezent (Chile) abia în secolele XIII-XIV. Veniți se pare din teritoriile argentinene, aceștia își spuneau *mapuche* (oameni ai pământului). În secolul al XVI-lea, spaniolii i-au numit *araucanos* (*are* - aprig, *aucca* - războinic)

Indieni din Anzi

(după S. P. Tolstov, M. G. Levin, N. N. Ceboksatov, 1959)

Aspectul fizic

Cronicarii spanioli ni-i înfățișează drept oameni de talie mijlocie, aproape scunzi, însă foarte puternici. Bărbații au pieptul larg, spatele lat, torsul puternic. Fața prezintă pomți proeminenți – singurul element mongoloid al înfățișării, deoarece ochii nu sunt

oblici iar tenul este lipsit de nuanța arămie specifică celorlalți amerindieni.

Structura socială

Așezările erau întotdeauna instalate în văile râurilor sau pe malul lacurilor, în apropierea unei păduri. Acestea grupau câteva familii, unite prin descendența dintr-un strămoș unic – *pillan*, întruchipat de obicei de un animal sau un fenomen natural. Stâlpul totemic (*cuga*), pe care era reprezentat strămoșul, nu lipsea din nici o așezare.

Comunitatea (*lov*) avea în frunte o căpetenie – *lonco* – de obicei bărbatul cel mai viteaz, ajutat de vraci – *machi*. Vechile tradiții erau respectate cu sfințenie, încălcarea lor putând atrage mânia strămoșului și, implicit, pedepsirea comunității cu inundații, cutremure sau epidemii. Întreaga colectivitate participa în comun la muncile agricole și la ridicarea colibelor.

În zonele propice agriculturii, comunitățile întrețineau legături, constituindu-se uneori în uniuni numite *levo*. Aceste relații nu funcționau însă decât în cazul unor conflicte armate când se adunau toți luptătorii ce alegeau în fruntea lor o căpetenie de război – *toqui*, al cărui însemn, securea, îl investea cu o autoritate deosebită. (Gh. Doru, 1972)

Inițierea

Inițierea tinerilor implica în primul rând memorarea legilor nescrise ale tribului, *admapu*, fără de care, nici un tânăr nu intra în rândul bărbaților. Această inițiere începea la 14 ani, pentru băieți și 12 ani, pentru fete.

„Școala” mai necesita și exerciții fizice severe, menite să asigure o dezvoltare fizică armonioasă. Memoria trebuia și ea exersată până la nivelul la care se puteau memora mesaje lungi, rostite o singură dată. Știrile erau transmise astfel la mari distanțe, menținându-se legătura între comunități.

Tinerii cutreierau pădurea însoțiți de bărbați, învățând să recunoască esențele necesare pentru confecționarea armelor, bărcilor, bănelor și stâlpilor pentru susținerea colibelor.

După câțiva ani de ucenicie, tinerii susțineau un „examen” prin care și dovedeau curajul și îndemânarea. Din acest moment, intrau în rândul luptătorilor, participând la toate adunările bărbaților.

Educația fetelor implica și mai multe obligații. Pe lângă *admapu*, pe care trebuiau să-l memoreze la fel de bine ca și bărbații, în grija tinerelor fete revenea cunoașterea calendarului agricol, precum și unele meșteșuguri: olăritul și țesutul.

Locuințele

O așezare cuprindea doar câteva colibe, fiecare putând adăposti două – trei familii. Dimensiunile lor atingeau în medie 5-6 m lungime și 3-4 m înălțime. Pari înfipti în pământ susțineau bârnelor acoperișului în două ape. Pereții erau construiți din tulpini de *titora*, așezate vertical. Dispuse pe câteva rânduri, acestea alcătuiau „pereți” groși de 40-50 cm, destul de rezistenți la vânturi și ploii.

Vatra era dispusă în mijlocul colibei, evacuarea fumului realizându-se printr-o deschizătură în acoperiș. Întregul mobilier consta în grămezi de crengi peste care se așterneau ierburi, frunze și mușchi, constituind paturile pe care se odihneau familiile. (Gh. Doru, 1972)

Îmbrăcămintea

Portul tradițional consta într-o tunică din bucăți dreptunghiulare de țesătură, îmbinate pe umeri. Tunica bărbătească, *chamal*, nu cobora sub genunchi, pe când cea a femeilor, *quetpam*, cobora până la glezne. Bărbații foloseau și niște pantaloni scurți, *chiripa*, realizați dintr-o bucată de țesătură pătrată.

Iarna purtau cunoscutul *poncho*, un fel de manta scurtă, fără cusături, având doar o deschizătură pentru a fi trasă pe cap. Femeile își acopereau umerii și spatele cu *iculla*, o pelerină ușoară, prinsă cu un ac din os sau argint. Araucanele ce doreau să fie elegante prindeau cu acest ac șiraguri de podoabe.

Îmbrăcămintea era, în general, unicoloră: negru, cafeniu, bleumarin, doar cingătorile multicolore dând un aer mai vesel.

Bărbații purtau pe cap o bentiță de lână ce le ținea strâns părul lung. Aceiași bentiță era la femei împodobită cu șiruri de monezi de argint și cu

o panglică legată ca o fundă și fixată în mijlocul frunții. Penele de papagal puteau completa această ornamentație. (Gh. Doru, 1972)

Agricultura

În jurul colibelor, femeile cultivau mici petice de pământ, desțelenite cu săpăligi primitive. Cu ajutorul unor țepușe întărite prin ardere în foc, sămânța de porumb, principala plantă cultivată, era semănată în pământ. Pe locul doi se afla cartoful, urmat apoi de o serie de plante din flora spontană, pe care araucanii au încercat să le cultive: *nagu* – graminee asemănătoare secarei, *heneguen* – un soi de orz, *madi* – plantă din care extrage uleiul, *oca* – ai cărei tuberculi au gust de castane coapte.

Erau domesticate două specii de lama: specia clasică și alpaca. Acestea puteau căra poveri de 40-50 kg. Puțin pretențioase la hrană, rezistau la sete la fel ca rudele lor, cămilele. În plus, alpaca dădea cea mai fină lână din care, în trecut, incașii își confecționau vestitele țesături.

Vânătoarea

Alături de păsări, principalul vânat îl constituia *guanaco*, specie sălbatică de lama. Pentru a-l vâna, araucanii se adunau în cete mari, însoțiți de câini, deoarece guanaco este un animal deosebit de violent, mai ales masculii în perioada împerecherii. Pentru a-l doborî se foloseau de măciuci și sulite. Uneori, era utilizat și sistemul capcanelor. Atunci când era prins viu, tradiția cerea ca animalul să fie sacrificat prin sugrumare de către vraci, oferindu-l astfel duhurilor sau i se deschidea abdomenul pentru a se descifra în măruntaiele lui viitorul.

Mult mai rar era vânată *vicuna* – o altă specie de lamă sălbatică. Acestea trăiesc pe platourile înalte și nu coboară decât vara. Se vânează greu, deoarece aleargă cu o viteză incredibilă. (Gh. Doru, 1972)

Navigația

Inițial, bărbații araucani utilizau luntrea monoxilă, dintr-un trunchi scobit. Ulterior, au perfecționat-o, adăugându-i de o parte și de alta câte o scândură, pentru a-i înălța laturile.

Cel de-al doilea tip de luntre, *dalca*, era alcătuită din îmbinarea a trei piese. Manevrarea se realiza cu ajutorul unor vâsle lungi și, se pare, că era prevăzută cu niște vele din piele, drept sistem de propulsie.

Torsul și țesutul

Araucanele nu foloseau pentru tors nici caierul de lemn și nici roata de tors, înfășurând lăsna direct pe mână. Pentru a obține un fir mai gros și rezistent, fixau pe degetele de la picioare câte un ghem. Din acestea trăgeau firele pe care le răsuceau și le înfășurau într-un alt ghem.

Firele de lână erau vopsite, înainte de a fi țesute, în culori naturale, de origine vegetală. Din frunze de scorțișoară și ferigă se obținea culoarea verde, din scoarța fagului chilian galbenul, dintr-o specie de fasole sălbatică roșul etc. Culorile închise preferate de araucani se obțineau din carbonizarea unei alge comestibile amestecată cu negru de fum și apă. În regiunile araucane creșteau și specii de indigo, din care se extrăgea vopsea albastră. Nu le erau necunoscute nici substanțele minerale, cum sunt argilele și diferite pietre care, măcinate și amestecate cu apă, erau utilizate drept vopsele.

Tânăra araucană își confecționa singură războiul de țesut (*huitral*). Războiul era așezat înclinat, sprijinit cu un capăt pe pământ și cu celălalt pe peretele colibei. Piese de mare virtuozitate, mândria femeile, cărora puține le cunoșteau meșteșugul erau *poncho*-urile, purtate de demnitari. Caracteristica lor o constituiau ornamentațiile realizate cu vopsele pe materialul gata țesut. În timpul vopsirii, anumite părți ale țesăturii erau acoperite, păstrând nuanța originală a țesăturii. (Gh. Doru, 1972)

Alimentația

Porumbul se află la mare cinste în lista de bucate. Boabele se consumă fierte sau coapte pe cărbuni. Din făina de porumb se fac turte coapte în cenușă. Carnea se consumă fiartă iar pentru o păstrare mai îndelungată se taie în fâșii și se usucă la soare sau se afumă. Drept condimente se utilizează *aji* – ardeiul iute american, sarea, cimbrul sălbatic și menta sălbatică. Foarte apreciate sunt semințele arborelui *araucaria*, asemănătoare unor migdale, dulci și uleioase.

Cea mai răspândită băutură este *chica*, preparată din suc fermentat al fructelor de pădure. O băutură mai deosebită este *puahuel*, un cocteil preparat din fructe, amestecat cu făină rumenită.

Se mânca pe farfurii de lemn sau de scoici, cu tigve de dovleac drept căni. Cât timp mâncau bărbații, femeile nu aveau voie să stea jos. (Gh. Doru, 1972)

Farmacopeea

Un rol foarte important în viața araucanilor îl juca arborele sfânt *canelo* (arborele de scorțișoară) – simbolul vieții și al păcii. Cu ramuri aprinse se afumau casele și bolnavii, iar cele verzi erau înfipite în diverse părți ale casei pentru a îndepărta duhurile rele. Frunzele erau folosite pentru masaj, ca și frunzele de tutun.

Unii vrăjitori practicau adevărate operații, inclusiv trepanații, folosind drept narcotic o plantă ce conține un alcaloid paralizant. Frunzele arborelui *pagil* erau eficiente în vindecarea ulcerului, iar rizomii de *sintallo* erau folosiți pentru durerile de stomac.

Sărbătorile

În situații critice, care reclamau implorarea divinității, precum epidemiile sau cataclismele, se organiza *nquillatunul*, o ceremonie cu caracter religios. Aceasta era deosebit de complexă deoarece, pe lângă festivitățile obișnuite și un mare ospăț, acum se organiza și un târg în care se întâlneau oamenii de la munte cu cei din vale. Căpeteniile primeau de la membrii lovului pe care-l conduceau un sfert din tot ceea ce aceștia ofereau spre schimb la târg. Dar partea cea mai așteptată a acestei sărbători erau jocurile și întrecerile. Debutul întrecerilor era marcat de sunete de tobă și buciom, iar arbitrarea lor era asigurată de *curacas*, consilierii ai căpeteniilor. De cele mai multe ori, se întreceau întâi căpeteniile în probe de alergare sau ridicare a greutateților. Premiul îl constituia una din cele mai frumoase fecioare ale tribului. De altfel, cu cât un araucan avea mai multe soții, cu atât era mai bogat, deoarece femeile erau principalele producătoare de bunuri.

Urma un maraton până la țărmul mării, ce putea dura două sau chiar trei zile. După ce și ultimul alergător dispărea în zare, ceilalți concurenți începeau jocul *chueca*, asemănător golfului. Jucătorii loveau un ghem din piei cu un băț, curbat la un capăt, asemănător cu o crosă de golf. Victoria, pe lângă prestigiul echipei, aducea și importante câștiguri materiale în alimente, piei arme și unelte. Pentru cei 25 de membri ai echipei învingătoare erau puse la dispoziție 25 de fecioare din tribul echipei adverse.

O altă probă apreciată era cea de rezistență. Concurenții ridicau un trunchi de copac și îl țineau pe umeri, în funcție de rezistență, până la două zile. În acest timp, aveau voie să meargă, să alerge sau să stea pe loc și chiar să mănânce. (Gh. Doru, 1972)

Vraciul

În momentele de invocare a duhurilor, vrăjitorul – *machi* devenea figura centrală a tribului. În societatea araucană, vrăjitorii pot fi atât bărbați, cât și femei. Se consideră însă că puterea femeilor este mult mai mare și ele pot fura sufletul șamanului bărbat.

Inițierea femeii șaman începea prin cățărarea rituală pe un trunchi de pe care se îndepărtase scoarța, purtând numele de *rewe* – simbolul profesiei șamanice, păstrat mereu în fața colibei. Apoi era supusă unui masaj cu frunze de *canelo*. A doua zi, soseau o mulțime de oaspeți. Bătrânele *machi* se așezau în cerc, bătând din tamburine și dansând. Apoi se urcau pe *rewe* împreună cu candidata. Ceremonia se încheia prin sacrificarea unei oi. (M. Eliade, 1997).

Machi asigură legătura cu divinitatea supremă. Acesta se urcă pe un podium ridicat anume și începe să bată din toba sfântă - *kultrun* sau să sufle într-un buciom *trutruca*, aducând la cunoștință necazurile triburilor. Este invocat mai întâi Tatăl-Zeu, apoi *Anchimalen*, femeia Soarelui și, în final, sufletele machi-lor morți. De-a lungul ceremoniei, se folosește tutunul (M. Eliade, 1997).

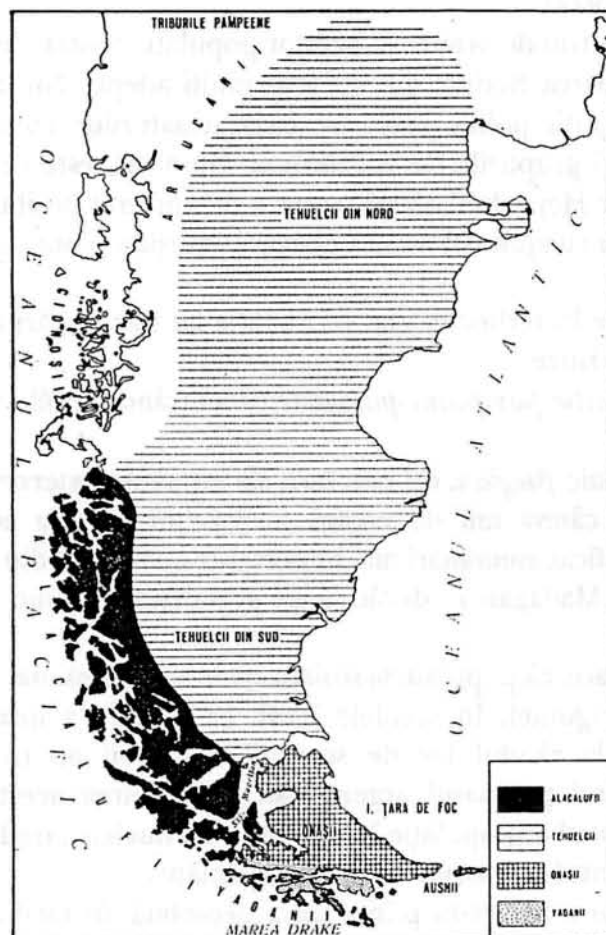
Principala sarcină a acestor șamani este însă tămăduirea bolilor. Araucanii erau convingși că boala derivă din înghițirea unui obiect. Pentru aceasta, machi invocau duhurile, pentru a-i destăinui remediul, înfigând o ramură de scorțișoară în pământ. Bolnavul era apoi culcat pe spate, iar vraciul, murmurând descântece, se prefăcea că îi spintecă abdomenul, de unde scotea un obiect – cauza bolii.

Religia

În credința araucanilor, toate obiectele erau locuite de duhuri. Credeau și în lumea de apoi, dar nu și în răsplata sau pedeapsa după moarte. Cel mort își continua viața: căpeteniile locuiau în craterile vulcanilor sau în stelele Căii Lactee, machii în peșteri, iar luptătorii în cer. De aceea, când murea cineva, ai săi îl plângeau, rupându-și hainele și smulgându-și părul, dar acesta era mai ales un bun prilej pentru ospăț. Morții erau așezați în coștiuge în formă de luntre, pe care, spre deosebire de majoritatea locuitorilor ținuturilor din interior, nu le înhumau ci le depuneau pe niște platforme înalte în apropierea așezării. (Gh. Doru, 1972)

Patagonezii

P. T. Falkner (1957), primul european interesat de studiul populațiilor Patagoniei, a identificat patru grupuri etnice: **tehuelcii**, **onașii**, **yaganii** și **alacalufii**.

Ameridienii patagonezi
(după I. Șt. Radu, 1977)

Originea

Săpăturile arheologice au scos la iveală numeroase așezări amerindiene, cele mai vechi fiind datate la circa 15.000-20.000 de ani. (I. Șt. Radu, 1977). G. Hudson (1956) a descoperit, pe valea râului Rio Negro, vârfuri de săgeți bine șlefuite, cu creștături și încrustații și un cuțit din piatră, cu un mâner perfect circular. În peștera Milodon (în apropierea orașului Punta Arenas) au fost descoperite vestigii osteologice ale unei faune

demult dispărute, precum și scheletul unui om, de statură foarte mică, care a trăit cu circa 10.000 de ani în urmă. În urma excavațiilor din peștera Feel, în stratul arheologic inferior, a fost identificată o faună dispărută cu mai mult de 10.000 de ani în urmă, alături de unelte primitive din os și piatră. (I. Șt. Radu, 1977).

Referitor la centrul de origine al acestor populații, teoria migrației din Asia, prin strâmtoarea Bering, are cei mai mulți adepți. Nu lipsesc nici teoriile unei migrații polineziene, pe baza trăsăturilor comune între nomazii canoeri și grupurile de polinezieni. De altfel, este celebră deja expediția lui Thor Heyerdahl (1965), care a demonstrat posibilitatea traversării Pacificului cu ajutorul unor ambarcațiuni rudimentare.

Limba

Limbile vorbite în teritoriul luat în discuție au fost împărțite în două mari grupuri lingvistice:

- grupul lingvistic *pampeano-patagonez*, incluzând limbile vorbite de tehuelci și onași

- grupul lingvistic *fuegian*, cel mai ferit de influențe externe, vorbit în prezent doar de câteva mii de yagani și alacalufi. Pentru acest grup, lingviștii au identificat asemănări mai importante cu limbile din Polinezia, Tasmania și chiar Madagascar, decât cu ale populațiilor vecine.

Aspectul fizic

Tehuelcii, se pare, că populau, la sosirea spaniolilor, cea mai mare parte din teritoriul Patagoniei. În secolele XVII, ca urmare a invaziei araucanilor, împinși la rândul lor de spanioli, tehuelcii au trecut Anzii Cordilieri, ocupând pampasul argentinian. Denumirea acestor triburi derivă din limba *puelcă* (populație învecinată cu tehuelcii), traducându-se prin „om al pământului” (*tehuel* – om, *ciu* – pământ).

Aspectul fizic îi evidențiază prin statura deosebită, în medie 2 m. Au trupul robust, cu umeri lați, picioare foarte lungi, adaptate la alergare. Nasul este scurt și turtit, buzele groase, ochii negri, părul foarte negru, drept, pilozitatea facială dezvoltată, pomeții proeminenți. (I. Șt. Radu, 1977)

Onașii, sau *yacana-cuneii* („oamenii care alergă pedestru”) cum îi numeau puelcii (P. T. Falkner, 1957), populau Țara de Foc. L. Bridges (1952) îi consideră un prototip al perfecțiunii anatomice. Aspectul fizic se datora adaptabilității la climatul destul de aspru al zonei, dar și exercițiilor fizice pe care erau obligați să le efectueze zilnic. Media de înălțime era de 1,75 m, pielea era arămie, pomeții proeminenți, părul negru, ochii puțin oblici, foarte închiși la culoare.

Amerindieni din tribul onașilor (după I. Șt. Radu, 1977)

Yaganii populează insulele cele mai sudice ale continentului, petrecându-și cea mai mare parte a timpului în canoe. Numele a fost împrumutat de la denumirea băștinașă a strămtorii Murray – *Yahgashaga* (vale). Din punct de vedere antro-

pologic, au multe trăsături asemănătoare cu ale tehuelcilor sau onașilor, însă, ca urmare a adaptării la un alt mod de viață (zona de coastă), sunt scunzi, cu picioare mici și strâmbe (I. Șt. Radu, 1977).

Alacalufii se înrudesc cu *yaganii*, dar în limba lor sunt evidente și unele influențe araucane sau tehuelce. Înălțimea medie este de 1,66 m, au capul mare, acoperit cu păr negru, lung, pielea este arămie, pomeții proeminenți, nasul turtit, buzele groase, fruntea îngustă, ochii mici și negri.

Viața socială

La toate aceste populații, chiar dacă erau locuitori ai pampasului sau canoeri nomazi, nu funcționa decât proprietate individuală asupra armelor, hainelor și uneltelor proprii, care-l și însoțeau pe proprietar în mormânt. Restul, terenuri de vânătoare sau ape pentru pescuit, erau ale tuturor.

Nucleul social a fost în permanență familia. Abia în secolele XVII-XVIII, tehuecii septentrionali au fost primii care s-au organizat în triburi. Șeful unei astfel de familii putea strânge în jurul său și frații mai mici, împreună cu soțiile lor. În plus, bigamia era o regulă generalizată iar copiii se nășteau în număr ridicat astfel încât, o familie număra 15-20 de persoane. După cum observa L. Bridges (1952), se evita creșterea numărului membrilor unei familii, deoarece *told*-ul (coliba) era astfel ridicată încât să adăpostească maxim 20 de persoane iar canoera nu putea să transporte nici ea prea mulți oameni.

Uneori, onașii, *yaganii* sau *alacalufii* se uneau în clanuri (maxim 3-4 familii înrudite), dar regulile din interior erau greu de definit. Ca șef era ales bărbatul cel mai destoinic, nu neapărat cel mai bătrân, dar numai pentru perioada în care era capabil să apere grupul social. Unele grupuri erau conduse de un vraci (*kon*).

Căsătoria

La populațiile din Patagonia, cel mai adesea, bărbatul își răpea viitoarea soție. Dacă alegea o soluție mai pașnică, tânărul trimitea arcul său familiei fetei. Dacă răspunsul era afirmativ, însăși fata îi înapoia arcul.

Căsătoria se înfăptuia la tehuelci în urma unui târg între pretendent și părinții fetei. Uneori, fata era arvunită cu mult timp înainte, în schimbul unei plăți, părinții ei obligându-se să o păstreze celui promis. Ceremonia căsătoriei era foarte simplă, uneori tânăra fată mergea singură în viitoarea sa casă. Părinții ei nu aveau obligația decât de a veni a doua zi la toldul tinerilor, iar dacă îi găseau dormind împreună, căsătoria se considera încheiată. Dacă fata nu era de acord cu acea căsătorie, trebuia ca noul pretendent să ofere un preț mai mare. Uneori, femeia își părăsea bărbatul pentru un altul, atunci acesta avea dreptul să o ceară înapoi sau să negocieze un preț de vânzare.

Apariția unui copil în familie implica respectarea a numeroase tradiții. La onași, abia după zece zile tatăl avea dreptul să afla dacă are băiat sau fată.

După naștere, mama se bucura de o îngrijire foarte atentă din partea soțului, cele mai bune bucăți din vânat fiind oferite ei. Pentru a-și întărca copiii, mamele își ungeau sânii cu fiere de focă sau vulpe.

Patagonezii nu aveau leagăne pentru nou-născuți. Copilul era înfășurat într-o piele de vulpe iar în primele luni de la naștere, mai ales dacă era iarnă, ochii i se acopereau cu o fâșie din piele fină. Acesta era legat cu mai multe curele de unul din stâlpii de susținere a locuinței, la un metru de pământ pentru a nu fi ajuns de câini, iar afară era suspendat de o creangă. (I. Șt. Radu, 1977)

Adăposturi

Onașii locuiau în timpul verii în corturi, așezate în zone adăpostite. La venirea iernii, migrau în văi, unde-și ridicau coliba (**told**). Sarcina ridicării acesteia revenea bărbatului. Mai întâi, desena un semn circular pe pământ. Cu ajutorul unei pietre și a unui țaruș, pregătea găurile în care urmau să fie înfipti parii. În vârf, rămânea un orificiu pentru evacuarea fumului. Scheletul din pari era acoperit cu ierburi și frunze. Ușa era întotdeauna dispusă spre răsărit. În interior, pereții erau căptușiți cu iarbă bine uscată peste care se așezau blănuri. Femeile amenajau în centrul colibeii vatra. (I. Șt. Radu, 1977).

Yaganii și alacalufii își construiau told-uri temporare, semi-îngropate, acoperite doar cu piei de focă. În jurul acestor adăposturi zăceau grămezi de cochilii, resturi culinare. Se creau adevărate „garduri de sedef”

(I. Șt. Radu, 1977, p. 29), uneori de 2-3 m înălțime, care funcționau și ca un sistem de alarmă deoarece nimeni nu se putea apropia, călcând pe aceste cochilii, fără a face zgomot.

Îmbrăcămintea

La onași, bărbatul îmbrăca *ciohn k-oli* – o manta ce îl acoperea în întregime, de la gât până la genunchi. Sub ea nu purta decât un șorț legat la brâu, care îi acoperea pulpele. Cele mai călduroase mantii erau cele de vulpe. Onașii încălțau un fel de mocasini impermeabili, numiți *hammi*, confecționați din piele de pe picioarele de guanaco. Pielea era mulată pe piciorul celui ce urma să poarte încălțăminte, apoi, cu șuvițe din tendoane, era cusută pielea. Femeile purtau aceeași manta ca și bărbații, însoțită de o fustă până la genunchi, de fapt o bucată de piele înfășurată în jurul șoldurilor.

Tehuelcii și onașii își vopseau corpul cu un amestec de argilă și grăsime de struț sau măduvă de lamă. Femeile tehuelce își pudrau fața în roz iar unghiile le vopseau în roșu. Pentru pleoape utilizau un praf negru-albăstrui. Bărbații practicau tatuajul: pielea era crestată în mod repetat, pe cicatrice aplicându-se pulbere de cărbune.

Yaganii și alacalufii își confecționau hainele din piei de focă, mai puțin călduroase decât pieile de vulpe. Dar vânatul nu era suficient pentru a satisface cererea de haine astfel că, nu de puține ori, copiii rămâneau complet dezbrăcați, dovedind o rezistență deosebită la frigul și umiditatea zonei. Sub aceste blănuri, femeile purtau o fustă din piele. Aceste populații, ca urmare a climatului, își ungeau corpul cu grăsime. O dată sau de două ori pe săptămână, se efectua o „baie fără apă”: stratul de grăsime era curățat cu ajutorul unei scoici și se aplica un nou strat de grăsime, amestecată cu argilă fină de diferite culori. Această argilă era folosită și pentru pictura corporală, în scopuri rituale. Amestecată cu grăsime, era supusă unui proces de ardere, căpătând nuanțe diferite de roșu. Vopseaua galbenă se obținea tot din argilă, cea albă din cenușa unor plante iar cea neagră din cărbune de lemn. În regiunile sudice, patagonezii își smulgeau părul de pe corp și sprâncenele. Femeile purtau podoabe confecționate din cochilii sau coliere din oase de păsări, prinse pe o șuviță din piele de focă. (I. Șt. Radu, 1977)

Vânătoarea

Pentru tehuelci și onași cel mai important vânat era *guanacul* (lama sălbatică), ce reprezenta principala sursă de hrană și materie primă pentru îmbrăcămintea. Tot în regiunea pampasului, era vânat *huemul* (o specie de cerb), dar și puma și vulpea patagoneză. Animalele mai mici

(iepuri, nutrii, *cururu*) populau întreaga Patagonie, inclusiv Țara de Foc, unde reprezentau o sursă importantă de hrană, pe lângă scoici și pește. În regiunile de coastă erau vânat și focile, dar nu și balenele, deoarece yaganii nu se încumetau cu harpoanele lor rudimentare. Atunci când natura le oferea corpul unei balene eșuate, a cărei grăsime era indispensabilă, era un moment de mare sărbătoare pentru grup. Dintre păsări cel mai vânat era *nandu*.

La pescuit cu harponul (după I. Șt. Radu, 1977)

Nici un vânător nu pornea la drum fără ustensilele indispensabile: cuțitul, arcul cu săgeți pentru animale, harponul pentru pescuit sau boleadorul pentru struții *nandu*. Arcul era confecționat doar din lemnul speciei *Nothofagus pumilio*, având o lungime de 1 metru și jumătate. Meșteri deosebiți, patagonezii urmăreau o cât mai mare elasticitate și o greutate minimă. Coarda era confecționată din tendoane răsucite de la picioarele anterioare ale guanacului. Săgețile aveau o lungime de 80 cm. Pentru a deveni mai ușoare, erau încălzite în foc. Vârfurile, confecționate din piatră, aveau doar 2,5 cm lungime și un centimetru lățime. La capătul opus, săgeata avea două pene de găscă. (I. Șt. Radu, 1977)

La pescuit era utilizat harponul din stuf, lung de 4-5 m, cu vârful din os. Harponul era legat cu o curea de vârful de os astfel ca, atunci când lovea un animal și vânătorul începea să tragă, vârful să pătrundă și mai adânc.

Foarte interesantă era vânătoarea struțului *nandu*. Aceasta avea loc numai noaptea, când păsările se odihneau, deoarece *nandu* sunt alergători neîntrețuți. Bărbații încercuiau grupul de struți și, la un semn, începeau să arunce cu boleadorul. Arma aceasta era compusă din două-trei pietre înfășurate în pungi de piele și legate prin curele puternice, lungi de 60-70 centimetri, înnodate la un capăt. Vânătorul ținea în mână una din pietre, învârtind-o pe cealaltă deasupra capului. La apropierea păsării, acesta arunca arma și cureaua se învârtea în jurul picioarelor vânatului. (E. Racovița, 1967)

Ambarcațiuni

Desigur, canoele sunt specifice celor două popoare ce locuiesc în ținuturile de coastă. Familiile yagane străbăteau canelele, mutându-se de pe o plajă pe alta. Când resursele de pește se îpușinau plecau spre o altă plajă. Canoea, realizată din coajă de copac sau dintr-un trunchi scobit, constituia o adevărată casă pentru yagani. În interior se realiza un paravan, acoperit cu piei de focă, sub care se adăposteau copiii și femeile și se amenaja chiar o vatră, cu câteva pietre și nisip.

La alacalufi, canoele erau mult mai mari, depășind lungimea de opt metri. Erau propulsate cu ajutorul unor rame rudimentare.

Înmormântările

Riturile de înmormântare erau foarte diferite. Unele populații își înhumau morții, alții le extrăgeau viscerele și mușchii și expuneau scheletul pe o platformă, yaganii își incinerau morții.

La tehuelci, înmormântările implicau ceremonii complicate. Mai întâi pregăteau scheletul prin descarnarea oaselor, după care îl expuneau la soare mult timp, până ce oasele se albeau. Durerea rudelor era marcată de dansuri simbolice. Doliul dura timp de un an de zile. Văduvele conducătorilor nu se puteau căsători în tot acest timp și purtau haine de culoare cenușie. După uscare, trupurile erau duse în cimitirul comunității, aflat în locuri depărtate de așezare. Cimitirul era de fapt o groapă comună, uneori întărită cu pari sau în interiorul căreia se arsese lemne pentru uscarea pereților. Aici, scheletele, învelite în piei, erau așezate în poziție șezând, cu spatele rezemat de pereții gropii, alături fiind orânduite toate ustensilele folosite în timpul vieții de defunct.

Onașii nu aveau un ritual atât de complicat. Corpul neînsuflețit era învelit în piei și înhumat într-o groapă individuală. Femeile nu asistau la înmormântarea unui bărbat și invers.

Uneori, alacalufii și yaganii nu puteau săpa o groapă în pământul înghețat și atunci își incinerau morții. Imediat după un astfel de deces, așezarea era părăsită. În semn de doliu, aceștia își rădeau părul de pe cap, lăsând doar câteva smocuri și își vopseau fața în negru.

Religia

Miturile spun că patagonezii se trag dintr-un neam de giganți și că, după moarte, acești giganți s-au transformat în fluvii, lacuri, munți, în animale, păsări și pești. Stelele, luna și celelalte corpuri cerești s-au născut în același mod. După dispariția giganților, oamenii au fost conduși de femei. Această perioadă a fost lungă și grea și s-a încheiat prin exterminarea femeilor adulte. (I. Șt. Radu, 1977)

G. Hudson (1956) arată că la tehuelci fiecare familie, chiar fiecare element din natură, dispunea de propriul zeu protector. Tehuelcii își imaginau că zeii locuiau în peșteri sau sub lacuri, la mare distanță unul de celălalt. Nu de puține ori, pentru a îmbuna aceste zeități li se aduceau sacrificii de animale.

Șamanul

Șamanii erau la mare prețuire printre patagonezi. Aceștia se considerau reprezentanții spiritelor bune. Puteau ajunge șamani cei care aveau unele defecte fizice sau atacuri epileptice, cei care erau foarte buni oratori sau oameni dispuși spre meditație și singurătate. Cei de sex masculin erau obligați să se îmbrace în straie femeiești și nu aveau voie să se căsătorească, în schimb, femeile-șaman se puteau căsători și naște copii.

Principala obligație a șamanului era vindecarea bolilor. De aceea, în trecut, erau în mare pericol. Nu de puține ori, conducătorii, în condițiile unor epidemii care n-au putut fi oprite, au dispus uciderea șamanilor. Ceremonialul de vindecare se desfășura în coliba vraciului. Acesta stătea ascuns în ungherul cel mai întunecat până când tot alaiul ce însoțea bolnavul pătrundea în locuință. În acel moment, se declanșa un zgomot infernal. Tobele, atârnate de tavanul locuinței, începeau să fie bătute de un grup de tineri. Confruntarea cu spiritul care provocase boala începea. Vrăjitorul, împodobit cu amulete și clopoței, părând intrat în transă, ieșea din semi-umbră și începea un dans grotesc, schimonosindu-și figura, până când trupul începea să-i tremure și cădea în mijlocul asistenței. Rudele bolnavului îi puneau acum tot felul de întrebări și prin gura șamanului părea că răspunde un spirit. La un moment dat, șamanul se ridica și se apropia de bolnav, îi dădea să bea o fiertură după care trecea la actul final. Lipea gura de zona bolnavă și începea să sugă ca o ventuză, după care se ridica în picioare și arăta un obiect pe care l-ar fi scos din trupul bolnavului. (I. Șt. Radu, 1977)

Inițierea

La yagani s-au constatat două ritualuri de inițiere diferite: *cihaus* – aplicat în egală măsură bărbaților și femeilor și a cărui esență implică transmiterea cunoștințelor din patrimoniul cultural al tribului și *kina* – constând în pregătirea tinerilor pentru admiterea în societatea secretă a bărbaților. Acest ultim ritual este justificat prin vechile mituri privind conducerea lumii de femei. Toate aceste rituri sunt întotdeauna legate de figura lui *Vatauineva*, considerat creatorul și protectorul ritualurilor de inițiere. (S. A. Tokarev, 1982).

Pentru ca un tânăr să pătrundă în societatea bărbaților, trebuia să participe la o serie de ceremonii complicate. În prima etapă a inițierii, novicele (*klokten*) făcea o expediție de o zi și o noapte în pădure. În acest timp, familia sa trebuia să ascundă la 1 km de *hain* (coliba bărbaților) corpul unui animal vânat de curând. Kloktenul primea indicații asupra locului unde se afla vânatul, de obicei cu o greutate comparabilă cu a tânărului, pe care trebuia apoi să-l transporte la hain. Un bărbat se îmbrăca în spirit și îi ieșea în cale. Dacă novicele trăgea cu săgeți în el, bărbații din societatea secretă îl puteau omorî. Dacă însă mergea înainte, fără să tragă cu arcul, trecea de prima probă, a curajului. În coliba bărbaților se desfășura apoi proba focului, prin care tânărul dovedea că nu se teme de foc. Lua un tăciune și îl așeza pe antebraț, ținându-l până ce carnea începea să sfârâie.

Novicele era apoi inițiat în tainele spirituale ale societății, învățând toate miturile și legendele societății secrete. În final, trebuia să se lupte în colibă cu un membru al societății, travestit în spirit. Numai dacă îl învingea, era acceptat în societate și afla că spiritele pe care le vedea nu erau altceva decât bărbați mascați. (I. Șt. Radu, 1977)

187

188

189

190

191

192

193

194

195

196

197

198

199

200

201

202

203

204

205

206

207

208

209

210

211

212

213

214

215

216

217

218

219

220

221

222

223

224

225

226

227

228

229

230

231

232

233

234

235

236

237

238

239

240

241

242

243

244

245

246

247

248

249

250

251

252

253

254

255

256

257

258

259

260

261

262

263

264

265

266

267

268

269

270

271

272

273

274

275

276

277

278

279

280

281

282

283

284

285

286

287

288

289

290

291

292

293

294

295

296

297

298

299

300

301

302

303

304

305

306

307

308

309

310

311

312

313

314

315

316

317

318

319

320

321

322

323

324

325

326

327

328

329

330

331

332

333

334

335

336

337

338

339

340

341

342

343

344

345

346

347

348

349

350

351

352

353

354

355

356

357

358

359

360

361

362

363

364

365

366

367

368

369

370

371

372

373

374

375

376

377

378

379

380

381

382

383

384

385

386

387

388

389

390

391

392

393

394

395

396

397

398

399

400

401

402

403

404

405

406

407

408

409

410

411

412

413

414

415

416

417

418

419

420

421

422

423

424

425

426

427

428

429

430

431

432

433

434

435

436

437

438

439

440

441

442

443

444

445

446

447

448

449

450

451

452

453

454

455

456

457

458

459

460

461

462

463

464

465

466

467

468

469

470

471

472

473

474

475

476

477

478

479

480

481

482

483

484

485

486

487

488

489

490

491

492

493

494

495

496

497

498

499

500

AFRICA

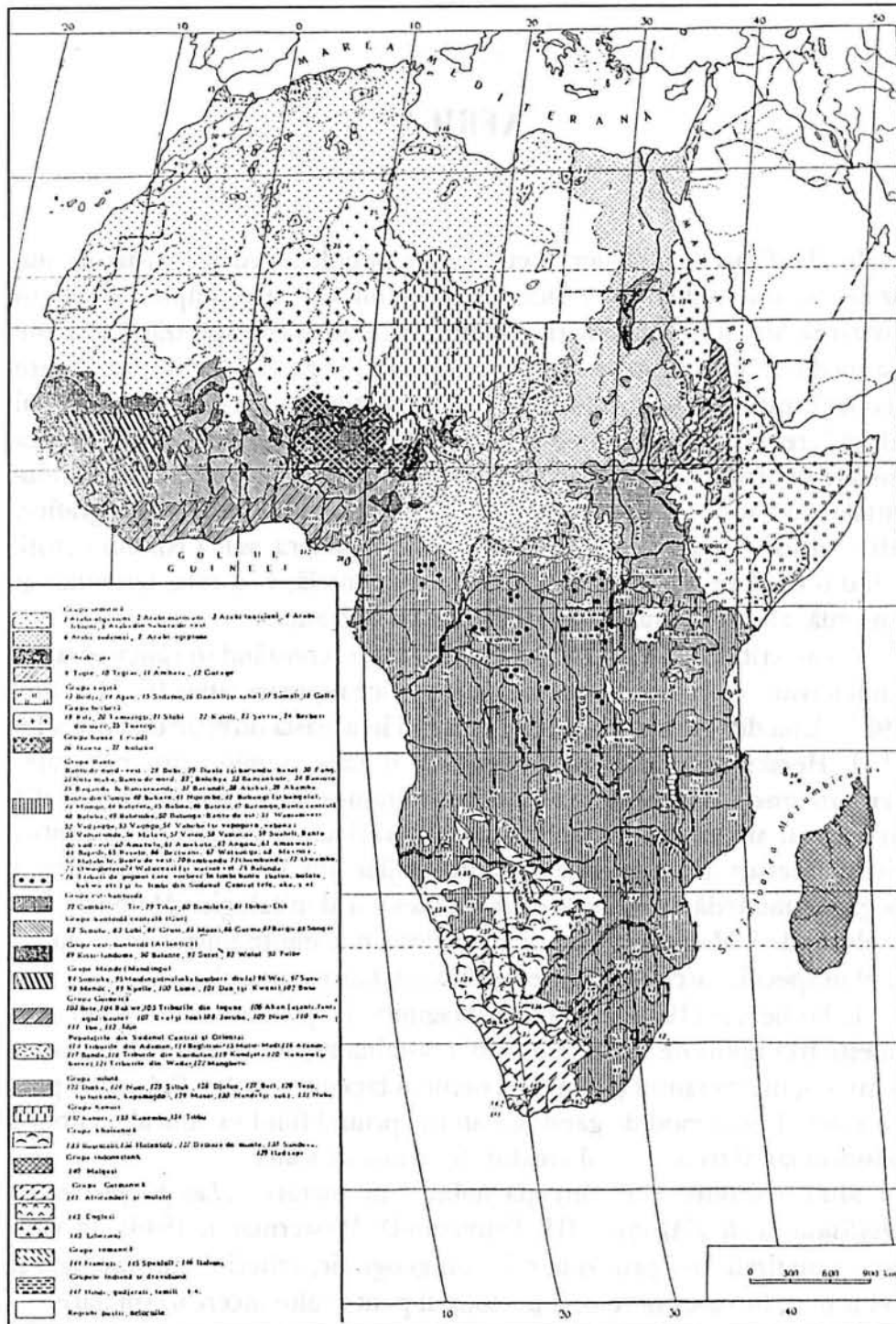
În clasificarea culturilor și etniilor ce populează Africa, criteriile utilizate au fost numeroase. Desigur, criteriul cel mai simplu constă în divizarea Africii în două mari entități: Africa albă, corespunzând litoralului mediteranean și zonei situate în interiorul său și Africa neagră, care acoperă restul continentului, cu excepția părților muntoase ale „Cornului Africii”, regiune numită uneori Africa etiopiană. Împărțirea este mult prea sumară pentru a ilustra diversitățile regionale, a căror evoluție a fost influențată de istorie și geografie. Astfel, pe baza unor criterii geografice, Africa a fost împărțită în: Africa de Nord și Sahara, valea Nilului constituind o entitate separată, apoi Africa Occidentală, Centrală, Orientală și Australă, ale căror granițe variază în funcție de autor.

Un alt criteriu uzitat a fost cel antropologic, constând în căutarea unor caracteristici culturale și a unor note specifice reprezentative (G. Mandisc, 1983). Una dintre cele mai vechi încercări în această direcție este cea a lui M. J. Herskovits (1924) care identifica 9 zone numite „arii culturale” (*culture area*), fiecare regiune caracterizându-se prin obiecte care se află în centrul sistemului cultural: aria pastorală est-africană are ca simbol vitele, acestea fiind în același timp mijloc de subzistență, măsură a bogăției, monedă de schimb, element esențial al mitologiei. Metoda a fost preluată de J. Maquet (1972) care stabilește mai multe zone, fiecare cu un simbol specific: arcul, defrișarea, grâнарul, lancea, orașul etc.

L. Frobenius (1936), analizând imaginile și reprezentările africane, stabilește trei tipuri de cultură: într-una domină reprezentarea leului, sau a panterei, în alta taurul și în a treia omul în fața universului. Cele trei tipuri corespund unui mod de gândire natural, primul fiind vânătorul, al doilea păstorul iar al treilea omul creator, fondator de state.

Mult mai bună pare direcția stabilită de lucrarea „*Les peuples et les civilisations de l'Afrique*” (H. Baumann-D. Westermann, 1948), în care sunt sintetizate trei principii: criteriul geografic, criteriul antropologic și cel istoric, lucrarea devenind prototipul pentru alte încercări similare.

În fine, un ultima punct de vedere, având la bază se pare, ideologiile marxiste, pune pe primul loc modul de producție.

Aria de răspândire a principalelor populații din Africa (după S. P. Tolstov, M. G. Levin, N. N. Ceboksarov, 1959)

AFRICA DE NORD

Berberii

În prezent, doar în regiunile muntoase, greu accesibile și în oazele din Sahara, s-au păstrat grupuri care vorbesc încă limbi berbere, nearabizate. Grupuri arabo-berbere sunt concentrate în zonele fertile de pe coasta litoralului și în văile Munților Atlas. Se apreciază că berbera este vorbită, în numeroase dialecte, de 40% din populația Marocului, 30% din cea a Algeriei și 23% din populația libiană (P. Bonte, 1999).

În regiunea Munților Altai s-au conservat vechile obști sătești. Aici, casele sunt construite din piatră, lipite de stânci, astfel că acoperișul unei case servește drept curte alteleia. În mijlocul satului se înalță un turn, reminență a perioadelor când turnurile erau folosite drept refugiu în cazul unor conflicte. Un sat este alcătuit din câteva familii mari, care includ până la a treia generație. Autoritatea capului familiei este deosebită. Populațiile arabo-berbere trăiesc în sate mari, dispuse de-a lungul drumurilor comerciale. Majoritatea caselor sunt dreptunghiulare, fără etaj, cu acoperișul drept.

În regiunile prielnice, agricultura se îmbină cu creșterea vitelor, în special a caprelor. Dintre culturi, cele mai răspândite sunt orzul, porumbul, grâul, iar pe litoral, cu climă subtropicală, sunt prezente plantațiile de măslini și diferite fructe. Unelte agricole sunt cele primitive: plugul de lemn cu brăzdar de fier, iar în văile munților – săpăliga.

Meșteșugurile casnice constituie o importantă sursă de venituri. Predomină olăritul, împletitul coșurilor și, mai ales, țesutul covoarelor, prelucrarea pieilor și confecționarea stofelor de lână.

În partea centrală a Saharei și în deșerturile din nordul Nigerului, trăiesc tuaregii, care fac parte din grupa berberă. Neputând practica agricultura, aceștia duc o viață nomadă. În trecut, fiecare trib era împărțit în ginți nobile – *imadjegan* și ginți dependente – *imgad*. Membrii ginților dependente erau obligați să îngrijească turmele de animale ale membrilor ginților nobile. Crescători de vite, își petrec viața în *felidj* – un cort din stofă, prins cu țărui. Cortul larg, lat și scund rezistă foarte bine furtunilor din deșert. Asemenea așezări de nomazi, alcătuite din zeci de corturi, se numesc *duare*.

Triburile de tuaregi sunt și astăzi conduse de un sfat al căpeteniilor, la care au dreptul să participe și femeile. La tuaregi, femeile se bucură de o

deosebită autoritate, având dreptul să dețină avere. Moștenirea se transmite pe linie maternă. Căsătoria este patrilocală însă, dacă rămâne văduvă, femeia se reîntoarce, împreună cu toți copiii, în ginta din care face parte. Mai mult, dacă între ginta tatălui și a mamei intervine un conflict, copiii luptă împotriva tatălui. Femeia este păstrătoarea scrierii tradiționale – *tifinag*, transmisă numai de la mamă la fiică. Cu toate că au adoptat islamismul, vechile interdicții s-au păstrat. Femeia, spre exemplu, poate merge cu fața descoperită, în schimb, după 25 de ani, bărbatul își înfășoară capul cu o basma neagră sau albastră. Basmua acoperă gura, partea inferioară a nasului și fruntea, nefiind scoasă nici noaptea (S. P. Tolstov, M. G. Levin, N. N. Ceboksarov, 1959).

Ramla el Dawada

În prezent, când Sahara este un imens deșert, un stil de viață de tip prădător pare o imposibilitate. Și totuși, el este atestat la populația *Ramla el Dawada* din Libia. Aici există un lanț de lacuri, cu o salinitate foarte ridicată, apropiată celei din Marea Moartă. Grupul de oameni ce populează malul acestor lacuri aparține, antropologic, rasei negre, vorbind araba și fiind convertiți la religia musulmană. Numărul lor este apreciat la 400-500 de oameni. (G. Mandics, 1983)

Întreaga economie se bazează pe puținele resurse ce le oferă lacul. Nu părăsesc niciodată oaza, singurele relații stabilindu-se cu tuaregii, cu care fac comerț. Bărbații extrag sarea din lac, aceasta fiind singura lor monedă de schimb. Femeile se îndeletnicesc cu pescuitul, capturând „râmele dud”, de fapt o specie de crustacei, singura specie care a supraviețuit unei salinități atât de ridicate. Crustaceele se mănâncă uscate la soare sau se frig la foc. O statistică din anii '30 (G. Mandics, 1983) ilustrează sărăcia deosebită a acestei populații, revenindu-le pentru subzistență: 6.725 curmali, 38 de grădini, și 28 de măgari.

Apa – o veritabilă problemă – se obține prin săparea unui puț la un metru de mal. Nisipul filtrează mineralele, făcând-o potabilă.

Structurii sociale i s-a acordat o prea mică atenție, în schimb, informații mai numeroase avem despre mitologie. Miturile despre origine vorbesc despre un strămoș numit *Aoun*. El are chiar un mormânt. Unii specialiști consideră că este vorba despre o legendă relativ nouă, acel strămoș părând a fi un musulman care a contribuit la convertirea lor. Cu toate acestea, noua religie nu a distrus vechile tradiții și tabu-uri. Bărbații nu au voie să intre în lac ci doar femeile și fetele. Ele intră alternativ, în zile diferite, iar după menstruație au loc purificări cu rituri stricte, abia ulterior putând relua pescuitul.

AFRICA CENTRALĂ

Pigmeii

Termenul de pigmeu derivă din grecescul „*pūgmē*”, ceea ce însemna „cot” (unitate de măsură echivalând cu 50 cm). Pigmeii din Africa mai sunt cunoscuți și sub numele de *negrili*. Pentru prima dată, această populație este menționată de Homer, în *Iliada*, care-i plasează la izvoarele Nilului, capătul lumii pentru antici. Legenda spune că pigmeii erau dușmanii cocorilor, în fiecare an aceste păsări migrând spre sud, tocmai pentru a se război cu ei. Aceste informații sunt preluate și de alți antici, precum Aristotel, Herodot sau Pliniu cel Bătrân. (G. Mandics, 1983)

Dintre popoarele antice, singurii care au venit în contact direct cu pigmeii au fost egiptenii. Unele desene de pe piramidele Egiptului par să reprezinte pigmei, iar o inscripție hieroglifică de pe un obelisc amintește de un dansator pigmeu aflat la curtea faraonului. Primul european care a întâlnit un pigmeu a fost exploratorul german G. Schweinfurth, în 1874 (G. Mandics, 1983).

Răspândiți în întreaga pădure ecuatorială, din Kassai până în Tanganica (1800 km lungime și 300-400 km lățime), ei poartă diferite nume în funcție de regiune. Pot fi amintite grupurile de pigmei din regiunea Sangha-Ubangi, așa-numiții pigmei *binga*, cu numeroase subgrupe; pigmeii din Camerun, numiți *gielii* (*boyaeli*); grupurile din Gabon – în jur de 25.000 de locuitori; în zona centrală a Zairului, grupa *ba-cwa* sau *ba-twa*, însumând circa 100.000 de oameni; regiunea fluviului Bomokandi, cu ramura *akka*; zona râului Ituri, cu grupul *ba-mbuti*, numărând 50.000 de oameni.

Aspect fizic

Studiile au permis evidențierea a două tipuri de pigmei: cu pielea neagră și cu pielea brună. Primii sunt ceva mai înalți 1,30-1,50 m, ceilalți abia ajung la 1,30 m. În afara înălțimii, pigmeii se deosebesc de ceilalți locuitori ai Africii, printr-un strat pilos bine dezvoltat, ceea ce i-a determinat pe primii exploratori să-i numească oameni-maimuță. Alte trăsături care îi definesc pe pigmei sunt: părul scurt și creț, nasul relativ mare, foarte lat, gura mare cu dantură bine dezvoltată, gâtul scurt. Brațele sunt mai lungi în comparație cu populațiile vecine, cu membre inferioare mai scurte, fără să pară însă diformi, ceea ce le permite cățărarea fără dificultate.

Pornind de la aspectul lor, prima problemă care se pune este cea a înălțimii. Răspunsurile au fost numeroase: s-a afirmat unilateralitatea

hranei vâdate care mărește fracțiunea de gamaglobuline în sânge, cu efect negativ asupra creșterii, lipsa complexului de vitamine T, datorită consumării insectelor, lipsa calciului din mâncare, subalimentația îndelungată, mutații genetice etc. Toate aceste teorii ale degenerării și nedezvoltării s-au dovedit greșite, fiind evident vorba despre o adaptare la mediu. În cursul adaptării la viața din zona pădurilor umede, cea mai mare dificultate o are omul în eliminarea surplusului de căldură din organism, ori prin înălțimea lor, pigmeii au rezolvat cel mai bine această problemă. (G. Mandics, 1983)

O a doua întrebare este legată de apariția lor în această zonă. O serie de specialiști afirmă continuitatea pigmeilor, un argument fiind chiar perfecțiunea adaptării, nu numai culturale dar și fizice, proces de lungă durată.

Îmbrăcămintea este foarte sumară: un fel de șorț din scoartă de copac sau din fibre vegetale împletite, purtat în jurul mijlocului. Podoabele sunt rare chiar și la femei, ele nu apar decât la grupurile de pigmei care au contacte mai dese cu triburile învecinate.

Organizarea socială

Baza organizării sociale o constituie „grupul local”, compus din 6-7 perechi de adulți, număr optim pentru a forma un grup eficient de vânători. Grupul are un nume comun, ce se obține pe linie masculină, de obicei numele bunicului. Rezidența este virilocală, adică cuplul va merge în grupul părinților mirelui.

Căsătoria este exogamă dar, în unele grupuri, exogamia ia forma unui contract de schimb de femei: a lua o femeie dintr-un grup obligă grupul la recompensa celuilalt cu prima ocazie, prin oferirea altei femei. Relațiile matrimoniale se bazează în general pe monogamie, excepție făcând unii pigmei care, vânând în mai multe grupuri în sezoane diferite, pot avea și alte neveste în taberele respective. La negrii nu există obiceiul de a cumpăra mireasa de la socri. De altfel, fiind săraci și necultivând pământul, nici n-ar avea cu ce să o cumpere. Tot ceea ce i se cere tânărului mire este să aducă vânatul necesar ospățului și câteva cadouri.

În societatea pigmeilor nu există persoane privilegiate, conducători, șefi. Bătrânii au un rol redus. Conflictele sunt soluționate cu participarea întregului grup, la nevoie prin sancțiuni rituale. (G. Mandics, 1983)

Locuințele

Casele pigmeilor au forma unui stup, fiind înjghebate din ramuri și frunze. Grupele din regiunea râului Ituri își confecționează și un fel de scaune și paturi din ierburi, frunze și nuiele.

Ocupațiile

Printre tehnicile de supraviețuire ale pigmeilor se numără vânătoarea, pescuitul și culesul. Ei sunt încă în stadiul de vânători-culegători, existând însă o anumită diviziune a muncii, în sensul că femeile se ocupă cu pescuitul și culesul, iar bărbații cu vânătoarea. În ciuda contactului cu unele triburi ce practică agricultura, pigmeii nu numai că nu au preluat-o dar manifestă chiar dispreț față de cultura plantelor. Această ideologie nu-i împiedică să fure din culturi dacă se află în apropierea unui sat de agricultori.

Cum principala lor îndeletnicire rămâne vânătoarea, foarte importante sunt armele. Confeccionarea arcului cade în sarcina tânărului negril ajuns la vârsta căsătoriei și care trebuie să treacă printr-o serie de încercări inițiatice, dovedind astfel că este un bun vânător și că va putea să-și întrețină familia. Pentru a-și confecciona arcul, el merge în pădure împreună cu căpetenia clanului, ca să aleagă copacul ce urmează să fie doborât. Pigmeii nu posedă instrumente de tăiat adecvate astfel că doboară copacii cu ajutorul focului. Copacul ales se numește în limba pigmeilor *mvung*, esența sa este de culoare roșu-închis, foarte rezistentă dar și elastică în același timp, fiind folosită și la confeccionarea vâslelor. Lemnul este uscat la foc, apoi scufundat în apă, din nou uscat și pus în apă, operații ce se repetă zilnic timp de o lună. Când lemnul a dobândit suplețea necesară, tânărul pigmeu îl taie și subțiază până la proporțiile dorite, apoi îl lustruiește cu ajutorul frunzelor unei specii de smochin. Lungimea arcului măsoară circa 40 cm și este foarte curbat. Pentru confeccionarea coardelor, pigmeii folosesc mai multe materiale, în funcție de regiunea în care trăiesc: fibre din ananas împletite, fibre din scoarța unui palmier sau intestine de elefant răsucite sau împletite. (H. Matei, 1965)

Pentru vânătoare mai este folosită, în special la grupurile din Camerun, și lancea pentru capturarea elefanților, lungă de peste 2,10 m, grupurile din Gabon folosesc și lanțuri-capcană, cei din Camerun gropi, iar cei de pe râul Ituri plase lungi de 30-90 m, înalte de 1,20 m, în special pentru antilope. (G. Mandics, 1983)

Săgețile negrililor măsoară 90 cm și sunt din lemn dur sau dintr-un lemn obișnuit, prevăzut cu un vârf din fier, obținut prin comerțul cu populațiile negre învecinate. La triburile din Gabon a fost menționat și un gen de săgeți cu vârful dintr-o bucată de scoică ascuțită și ușor curbată, folosită în special la pescuit. Interesant este faptul că o asemenea săgeată, după ce spintecă peștele, se răsucesc, revenind la vânător, asemenea unui bumerang. În general, vârful săgeților este otrăvit. Se pare că un rol deosebit în prepararea otrăvilor îl are scoarța unui copac ce conține

eritrofleină, cu efect mortal asupra inimii. Se mai folosesc frunzele unui copac numit *benbedo*, ale căror nervuri secretă un suc verde, scoarța și fructele unui arbust numit *scomba*, înrudit cu un alt arbust ce în regiunea Amazon furnizează otrava numită *curara*. Nu lipsesc nici larvele unei mici coleoptere sau veninul viperei cu corn, iar în regiunea râului Ituri se folosesc furnicile roșii. Unele din aceste otrăvi sunt mortale numai dacă ating pielea, fără a provoca răni. Prepararea otrăvii nu este permisă oricărui vânător ci numai celor mai abili sau vraciului. Căutarea plantelor se face numai noaptea și numai după ce vraciul pronunță formule magice și execută „dansul otrăvii”, ritual menit să asigure protecția Lunii, care este „stăpâna nopții”. (H. Matei, 1965)

Negrilii vânează în general în grup, uneori însoțiți și de un câine. Animalele cele mai căutate sunt mistrețul, diferite specii de antilope, porcii țepoși sau rozătoare. Vânarea elefantului este un lucru destul de rar, dar cel mai spectaculos datorită diferenței de dimensiuni.

Pentru pescuit, bărbatul folosește săgețile de care am amintit și un fel de harpon iar femeile utilizează undița, cu un cârlig confecționat din ghimpii curbați ai curmalului spinos și diferite plase, împletite din fibre de palmier. În regiunile mlăștinoase, în sezonul secetos, ei sapă gropi, pe care le astupă cu un fel de împletitură de ramuri susținută de pietre. Când debitul crește, peștii se adună în aceste gropi, în care caută adăpost și după retragerea apelor.

Activitatea de cules nu este specializată dar, în general, ea este efectuată de femei. Hrana vegetală culeasă este formată în principal din ferigi, tuberculi și bureți, o specie de trestie numită *apa*, a cărei măduvă este considerată o delicatessă, frunzele plantei *gve* care, arse, dau o cenușă sărată, mlădițe și diferite frunze de palmier. În anii secetoși mai consumă șopârle, larve de insecte, șerpi veninoși, chiar vipera cu corn, broaște țestoase, putând astfel supraviețui în medii foarte ostile. Într-un mod foarte ingenios își procură mierea. Ei urmăresc o pasăre indicator, numită *mal*, care îi conduce la roiurile de albine ascunse în scorburile copacilor.

O parte din alimente se consumă crude dar, în cazul celor preparate, focul (*lana* sau *opi*) se obține cu ajutorul a două bucăți de lemn, unul de esență tare, celălalt de esență moale. Cea din urmă, așezată pe pământ și fixată cu piciorul, este prevăzută cu un mic orificiu, în care se plasează vertical vârful lemnului tare, ce se va învârti foarte repede. Procedeu este însă anevoios, mai ales în sezonul ploios, de aceea, focul este păzit pentru a nu se stinge. (G. Mandics, 1983)

Ustensilele de bucătărie constau într-un pahar obținut dintr-o frunză răsucită, lingura din lemn sau din cochilia unei specii de stridie, farfuria dintr-o frunză de bananier, trecută prin foc pentru a căpăta suplețe. Strânsă la un capăt, ea se pune direct pe cărbuni, pentru a încălzi mâncarea. Când frunza începe să ardă, înseamnă că mâncarea este gata. Foarte rar apar tigăi și oale metalice, obținute prin troc de la populațiile învecinate. Pigmeii nu cunosc meșteșugul olăritului. La unele triburi de pigmei, apa se fierbe în cazane din piatră scobită, în care sunt aruncate pietre înroșite în foc, la altele se folosește drept cazan un fel de tiugă.

Printre condimentele cele mai prețuite se numără sarea, obținută prin troc. De altfel, un tânăr care dorește să se însoare, trebuie să plătească pentru mireasa lui, pe lângă arme, colți de elefant, mărgel și câteva castroane de sare. Alte condimente folosite în bucătăria pigmeilor sunt ardeii negru și fructele unei plante pe care le pisează cât sunt încă verzi, amestecându-le cu ulei. Uleiul este obținut mai ales prin zdrobirea unor termite; el nu este folosit pentru prăjit ci mestecat cu alimentele.

Printre rețetele alimentare cele mai apreciate, inclusiv de europenii care le-au gustat, se numără broaștele țestoase fripte în carapacea lor, peștele învelit în frunze de bananier și copt în spuză, carnea de antilopă sau de mistreț, fiartă în uleiul de fructe de *afo*, dar nu lipsesc nici omizile fierte sau lăcustele uscate la soare, asemănătoare la gust crustaceilor marini.

În sat, pregătirea bucatelor revine în întregime femeii și se face o singură dată pe zi, seara. Masa se ia în comun de toți locuitorii satului, bărbații separat de femei. (H. Matei, 1965)

Viața spirituală

Dintre toate aspectele vieții pigmeilor, credința a fost studiată cel mai amănunțit, lucru evident, dacă ne gândim la orientarea ideologică a primilor misionari europeni care au intrat în contact cu ei. Credința lor este legată în primul rând de un „spirit al naturii”, denumit *Khmvum*. Cuvântul este folosit și pentru a desemna unele noțiuni, precum stăpân, mâniș, creator, care definesc caracterul zeului. El este stăpânul, lui i se subordonează ceilalți zei sau spirite. Acestea din urmă par să se conducă după propriile lor capricii, nu după legi prestabilite, bunăvoința lor putând fi astfel câștigată prin ritualuri sau sacrificii.

Khmvum nu este un stăpân crud și înfricoșător, ci este considerat un stăpân drept, imparțial, care pedepsește greșelile, dar ajută la nevoie. Fiul său este curcubeul care apare pe vreme senină. El prezidează vânătoarea, de aceea vânătorul pigmeu îi aduce jefă din primul animal vânat după apariția curcubeului. Dacă în momentul când se naște un copil apare cur-

cubeul la răsărit, este un semn bun. În aceste condiții, tatăl trebuie să tateze pe pieptul copilului semnul curcubeului - trei sau patru linii curbe, în rană introducându-se cenușă provenită din lemnul unui copac numit *Ki*, care face ca cicatricea să nu dispară niciodată. Mai târziu, cel ce posedă un astfel de tatuaj va deveni vraci.

Legendele despre crearea omului, acordă un rol însemnat mai ales animalelor. Astfel, negrii din Congo au o legendă care spune că primul pigmeu a fost fiul unui păiajen, pe care îl numesc „prima femeie” și care, la rândul ei, era fiica unui porc mistreț. La negrii din regiunea Sangha, legenda vorbește despre o broască țestoasă ce plutea deasupra apelor, din ouăle ei născându-se toate viețuitoarele pământului, inclusiv primul bărbat (*Gomu*) și prima femeie (*Lehe*). Alte triburi de pigmei atribuie creația omului unui șarpe imens.

În Lună sălășluiește un spirit care, atunci când este Lună plină, supraveghează activitatea oamenilor, raportând zeului Khmvum. Aceștia și-au confecționat însă o amuletă, care îi apără de privirile Lunii, constând în două unghii de furnicar lipite la bază prin încastrare și legate cu un fir de ananas. Spiritele rele sălășluiesc sub pământ. Prezența lor este anunțată de fumul albicios și rău mirositor ce se vede uneori deasupra mlaștinilor. Pe fundul mlaștinilor trăiește cel mai rău spirit, care apucă oamenii de picioare și îi trage la fund.

Spre deosebire de populațiile învecinate, pigmeii nu consideră Soarele o divinitate, ci un fel de slugă a lui Khmvum. Legenda spune că marele zeu adună stelele într-un coș dar, după ce a terminat, se face ziuă și apare Soarele format din toate stelele; spre seară, câteva stele mai mari reușesc să scape din coș, dar fiind foarte fragile, se sparg și se transformă în stele mai mici, după care coșul se rupe, toate stelele se împrăștie și Khmvum începe din nou să le adune. Este firească o astfel de ideologie, deoarece pigmeii nu sunt cultivatori, nu adoră Soarele de care depinde recolta.

Cu toate acestea, unele grupuri de pigmei, o dată într-un an, celebrează Soarele. Unul dintre vânători pornește de dimineață în căutarea unui varan. Șeful satului învește șopârta cu frunze, o așează într-o groapă, iar deasupra pune lemne uscate, dă foc rugului, după care se învârtește în jurul lui, dansând și cântând. „Dansul Soarelui” este mimetic, pasul lui foarte ritmat și rapid. Dansatorul ține în mâini câte un fruct uscat de *ovala* în care s-au introdus pietricele care se lovesc scoțând un zgomot caracteristic. După ce dansul s-a sfârșit, se înlătură cenușa, o parte din carnea varanului este dăruită lui Khmvum, o alta vraciului, iar restul se împarte între locuitorii satului.

Așa cum sărbătoarea Soarelui este rezervată bărbaților, sărbătoarea Lunii, desfășurată în preajma sezonului ploios, este rezervată femeilor. Ele prepară prin fermentare vin de banane. Lângă trunghiul scobit în care se află vinul, una din femei îngenunchează și recită o melodie interminabilă prin care roagă Luna să dea satului numeroși copii și vânat bogat. Ceasuri în șir, femeia nu se mișcă, apoi în jurul ei apar tot mai multe dansatoare, până ce toate femeile încep să danseze cu brațele ridicate și cu fața către Lună. Abia spre dimineață bărbații au voie să se apropie și să bea din vin. (H. Matei, 1965)

Totemismul

Pigmeii nu au un totem comun, cum este cazul triburilor *fang* din grupul *bantu*, care au drept totem crocodilul; în regiunea râului Ituri este considerat sacru cameleonul, în Congo o specie de păiajen, în altele varanul, arborele *nkula*, curcubeul. Cercetătorii au observat că animalele-totem sunt alese după criterii practice, carnea acestora nu este prea prețuită.

Când un vânător întâlnește pe potecă un animal-totem viu, el trebuie să-i elibereze drumul; această întâlnire este întotdeauna semn al unei vânători rodnice. Din contră, dacă totemul este mort, este un semn rău; vânătorul trebuie să depună armele la pământ, să facă o serie de semne magice, să acopere cu frunze corpul animalului.

La unele grupuri, vânătorii poartă drept fetiș un os sau o gheară, aparținând animalului totemic. Fetișul este de obicei pus într-un corn de antilopă, astupat cu ceară vegetală. Fetișismul nu este legat direct de totem. Fetiș poate fi orice: o piatră, o rădăcină, o bucată de lemn, o cochilie, chiar obiecte obținute prin schimb cu populațiile bantu.

La negrii nu există asociații secrete totemice, nici ceremonii cu dansuri totemice, nici măcar măști-totem. (H. Matei, 1965)

Vraciul

Europenii care au trăit mai mult în mijlocul pigmeilor, relatează că vrăjitorul are un rol destul de neînsemnat în societatea pigmeilor, acest rol reducându-se, adesea, la tămăduirea bolilor. De altfel, chiar numele său de *nzorx*, înseamnă leac, remediu, vindecare. În timpul ritualului de vindecare, vraciul poartă un costum special, un fel de bonetă ascuțită, confecționată din piele de pisică sălbatică sau de panteră; uneori fruntea sa este legată cu o panglică împletită din fibre de ananas, având la mijloc o piatră mare, albastră. De centura lui sunt legate cozi de pisică sălbatică și coarne de antilopă, astupate cu ceară, în care sunt închise fetișuri. În timpul dansului, își prinde de glezne coji uscate de fructe, având în interior semințe sau pietricele, care fac un zgomot caracteristic.

Pentru alungarea spiritelor rele, nzorx-ul va ține în mână o coadă de elefant, pe cap va purta un coif de porc țepos și o coroană din pene roșii de papagal și își va unge trupul cu pigmenți albi.

Pentru aflarea viitorului, se folosesc așa-numitele astragale, mici oase de la piciorul animalului; vraciul le aruncă și din felul în care cad, el trage anumite concluzii. Alte obiecte, folosite pentru ghicit, sunt carapacele de broască țestoasă, nuci de *nkula*, coarne și copite ale unei anumite antilope de mlaștină, gheare de panteră, oase ale degetelor de mamimuță, oase de pește etc. La unele grupuri, vraciul privește într-o oglindă de aramă lustruită pentru a vedea chipul celui care a deocheat un bolnav și animalul asupra căruia trebuie transferată boala. Multe din încercările de vindecare reușesc, desigur, nu datorită feteșurilor sau dansurilor rituale, ci unei farmacopee deosebit de eficiente. (H. Matei, 1965)

Ritualuri

Copiii pigmeilor se nasc aproape albi și, abia după câteva săptămâni, pielea lor începe să se pigmenteze, căpătând culoarea rasei abia după câțiva ani. Copilul nu primește imediat după naștere un nume, ci abia după ce începe să vorbească și poate răspunde „Eu sunt!”, când este strigat. Mama îl aduce pe lume nu în colibă ci în pădure. Bunica din partea tatălui îl va lua imediat în primire, îndeplinind o serie de ritualuri. Ea prepară un ulei obținut din termite sau furnici albe, fierte în apă. Prin fierbere, uleiul conținut de acestea se ridică la suprafață, este amestecat cu lemn roșu de santal și copilul va fi uns cu această pastă roșie, fiind astfel ferit de înțepăturile insectelor. Dacă nou-născutul este o fată, bunica îl duce tatălui, dacă este un băiat, tatăl vine el însuși în pădure. Nașterea este la negrii un prilej de cântece și dansuri pentru întreg satul. În zori, are loc îngroparea cordonului ombilical într-un loc anume în pădure. Tatăl va planta deasupra un copac care, în funcție de creșterea lui, va ilustra calitățile copilului.

La câteva zile de la naștere, are loc circumcizia, realizată de tatăl copilului cu ajutorul unei scoici. Este un nou prilej de sărbătoare pentru comunitate. Numele ce-l va primi copilul are reminiscențe totemice: antilopă, broască țestoasă, fluturele, pană ușoară etc.

Inițierea tânărului are loc la 14-15 ani, când merge în pădure cu șeful clanului pentru a-și confecționa arcul. Înainte de vânătoarea rituală, căpetenia organizează o ceremonie sacrificând o antilopă. După incantațiile rituale, în cadrul cărora spiritele pădurii sunt chemate să ocrotească pe tânărul vânător, șeful ia arcul și îl înmoaie în sângele antilopei. La ceremonie nu participă decât bărbații, femeile și copiii nu au acest drept. Apoi, tânărul merge cu vânătorii mai vârstnici în pădure pentru a-și arăta îndemânarea.

Cei care trec proba au permisiunea de a se căsători. În general, bărbații se însoară la 20 de ani iar fetele la 18.

Fetele sunt supuse și ele unui ritual de inițiere. Când împlinesc 14 ani, ele trebuie să macine semințe de *sorg* (o graminee) și să prepare o fiertură. Mama fetei și surorile ei gustă fiertura și se pronunță asupra gustului ei. În zilele următoare, mama o inițiază în ceea ce va însemna viața de familie.

Ceremonia căsătoriei are loc în satul fetei. Oricât de mare este distanța, în satul mirelui nu rămân decât cei care nu se pot deplasa. Imediat după sosire, mireasa se retrage în colibă cu soacra sa, care îi pune în brațe un nou născut și îi urează ca primul ei copil să fie un băiat. Mireasa este obligată să plângă, iar dacă nu reușește, este folosită o plantă înrudită cu ardeul. Tânărul mire îi oferă soacrei un obiect de menaj iar socrului, un colț de la primul elefant pe care-l va ucide. Pentru tinerii căsătoriți este ridicată o colibă provizorie. În timpul dansului nupțial, mirele simulează răpirea soției. Ea se preface că opune rezistență, dar șeful satului le dă binecuvântarea și ei se retrag în colibă. Din acest moment, femeia face parte din grupul soțului, primind și un alt nume. (H. Matei, 1965)

Pigmeii, fapt singular printre populațiile primitive, disprețuiesc tatuajul, considerându-l chiar un obicei sălbatic. În anumite împrejurări, recurg totuși la tatuaj, dar nu ca mijloc de podoabă ci ca un rit religios. De pildă, dacă șeful unui clan a fost lovit de trăsnet, ei văd un semn al mâniei zeilor. Doliul constă în linii lungi, albe sau galbene, pe obraji și pe partea superioară a corpului. Când perioada de doliu se sfârșește, este sacrificat un animal prins în capcană și, cu sângele lui, negrii își spală tatuajele. În alte cazuri, tatuajele sunt un semn de rușine. Femeile pigmee care au devenit mame în alte triburi, iar apoi se reîntorc în satul lor negril, sunt tatuate în jurul sânilor și pe pântec cu anumite linii curbe sau frânte. Dar de această dată, tatuajul nu este pictat ci încrustat. Dacă tatuajul este practicat în mod excepțional, mult mai frecvente sunt mutilările corporale. Când într-o familie de negrii a murit un copil, iar apoi se naște altul, i se taie falanga degetului mic. Operația se efectuează cu un instrument foarte ascuțit, numit *msil*, iar în timpul operației nici o picătură de sânge nu trebuie să cadă pe pământ, deoarece aceasta ar fi semn de mari nenorociri. Degetul tăiat este pus în ulei fiert, asigurând o cauterizare rapidă și, apoi, este acoperit cu pământ umed. Tatăl realizează o figurină din ulei, cele câteva picături de sânge și pământul umed, care dobândește numele copilului. În timp ce copilul este ascuns în pădure, mama se preface că alăptează figurina, o leagănă, o îngrijește. Seara, ea îngroapă degetul, împreună cu figurina, aproape de mormântul copilului născut mort. (H. Matei, 1965)

Cultura

Cercetătorii înclină să admită existența unei limbi proprii, arhaice, specifică negrililor din Africa, diferită de a populațiilor bantu învecinate. Aceasta este folosită mai ales în cadrul cântecelor rituale pe când, în viața cotidiană, folosesc o limbă de influență bantu.

În susținerea caracterului primitiv al acestor populații, sistemul folosit pentru numărare a fost unul din argumente: cifra 1 se exprimă prin ridicarea degetului gros de la mâna stângă, cifra 2 prin ridicarea arătătorului de la mâna stângă, cifra 3 prin ridicarea degetului mic etc. Cifra 10 este exprimată ținând ambele mâini închise una în fața celeilalte, iar cifra 20, prin ambele mâini închise, lovite una de cealaltă. Negrilii nu numără peste 20, cifrele superioare se exprimă prin cuvântul *amana*, ceea ce înseamnă mult. Un alt sistem de numerotare îl constituie sforile cu noduri, din fibre de ananas împletite.

Pigmeii au un folclor propriu, cu numeroase legende și mituri cosmogonice, proverbe, ghicitori, cântece și dansuri acompaniate de instrumente muzicale. Seara, în jurul focului, în mirosul înțepător al trunchiurilor uscate de *amoma*, se servește masa de seară. Apoi, femeile pregătesc în tiugi de *ngon* o infuzie aromatică fierbinte, numită *tso* - un amestec cu gust de izmă, de pelin și de cafea.

Este ora legendelor și povestirilor, spuse de un oaspete al satului: povestitorul. Acesta este mijlocul principal de legătură între clanurile negrile nomade. Asemeni trubadurilor europeni, el străbate pădurea, din sat în sat, ducând știrile și reînviind mereu poveștile, bucurându-se pretutindeni de o bună primire. Prin câteva sunete stridente, atrage atenția asupra începutului poveștii, după care, ore întregi, își deapănă povestea. Uneori, întrerupe narațiunea cu câteva acorduri scurte pe care cei prezenți le reiau în cor. Povestitorul poposește în sat câteva zile, după care pornește mai departe. Aceste personaje se recrutează dintre cei cu aptitudini deosebite: voce plăcută, memorie, simț epic. Nu sunt înarmați, singurul veșmânt fiind o bucată de scoarță de ficus; în schimb, coafura este complicată, împodobită cu cochilii, coarne și panglici. Este într-un fel un creator de modă, după plecarea sa femeile încearcă să îi imite coafura. (H. Matei, 1965)

Tiv

Populația Tiv trăiește pe malul stâng al râului Benue, afluent al Nigerului. La jumătatea secolului XX, statisticile apreciau la 800.000 numărul membrilor acestei etnii. (G. Mandics, 1983)

Structura socială

Structura socială are la bază genealogia comună și descendența patrilineară, pornind de la strămoșul fondator *Tiv*. Ea determină o structură piramidală, în cadrul căreia se articulează lignaje (neamuri) cu întindere variabilă: nivelul genealogic unde se găsește strămoșul de referință determină anvergura grupului de înrudire, numit *nongo*. În teritoriul tiv, aceste ansambluri se exprimă și printr-un cadru spațial bine delimitat. Neamurile, de o anumită mărime, sunt legate de un teritoriu precis – *tar*, pe care nu au dreptul să-l depășească, astfel încât structura segmentară a societății implică și o structură segmentară a spațiului. (G. Balandier, 1998)

Astfel, lignajele și rudenia, secțiunile teritoriale și clasele de vârstă determină principalele câmpuri ale relațiilor sociale. În afara sistemului, se situează persoanele ce au condiția de sclav: ele nu aparțin nici unei clase de vârstă, sunt excluse din treburile publice și sunt într-o stare de dependență. În interiorul sistemului, se situează oamenii preeminenți (ale căror nume servesc la identificarea grupurilor), oamenii cu prestigiu (datorat reușitei lor materiale) și îndrumătorii politici (evocați prin termenul *tyo-or*), care provin din categoria precedentă. Primii își datorează creditul calității lor de vârstnici sau capacității magico-religioase; a doua categorie deține puterea din motive economice. În ceea ce privește „îndrumătorii politici”, care nu sunt deținătorii unei funcții permanente, ei se manifestă doar în cadrul relațiilor externe, în cazul arbitrajelor sau negocierilor de pace cu reprezentanții altor grupuri. Tradiția tiv consideră că oamenii ajung la putere devorând substanța altora, ceea ce demonstrează că tensiunea politică și competiția nu lipsesc, deși ei nu cunosc noțiunea de „politic” (G. I. Gulian, 1983).

Inițierea

Inițierea bărbaiților constă în circumcizia încă din copilărie, iar a fetelor, prin tatuaj, înainte de căsătorie.

Îmbrăcămintea

Îmbrăcămintea tradițională este realizată din coaja unor specii de arbori. Ea era completată cu inele și perle. Etnia tiv cunoaște tehnica vopsirii hainelor în indigo.

Arta tiv
(după G. Mandics, 1983)

Locuințele

Casele tiv sunt rotunde, acoperite cu iarbă sau paie. De camera de locuit e alipită la intrare o cameră-depozit.

Economia

Economia se bazează în principal pe cultura plantelor. Planta de bază este *sezamul*, apoi porumbul și maniocul. Unealta principală este sapăliga cu coada scurtă. Dintre animale, se cresc bovidee.

Arta

Dintre artiștii tiv, celebri sunt făuritorii vaselor de *calebas* (din dovleac) și sculptorii în lemn.

Stâlpii magici și figurări ale cuplului bărbat-femeie sunt executate în scopuri rituale și folosite în magia fertilității.

Prelucrarea bronzului este legată de tradițiile din Africa de Vest, mai precis din regatul Benin, renumit pentru statuetele din bronz. Originalitatea meșterilor tiv constă în faptul că ei, nedispunând de resurse foarte mari, au readaptat tehnologia pentru obiecte miniaturale. Nu mai este folosită tehnica cerii pierdute, matrița fiind realizată din laptele unui cactus local, având consistența cauciucului natural. Acesta nu se deformează la acoperirea cu argilă și, prin turnarea bronzului, se topește la fel ca ceara. Se realizează astfel statuete de doar 10-12 cm înălțime, utilizate la ritualuri de către societățile secrete (G. Mandics, 1983).

Religia

În viziunea tiv, în oameni sălășluiesc două suflete. Cuvântul *jjingi* desemnează sufletul corporal, el cauzează somnul și visele. În afara acestuia, mai există un centru al gândirii, sentimentelor și cunoașterii, localizat în inimă și numit *isima*. După moarte, *jjingi* stă timp de trei luni în jurul mormântului, atât cât durează diferitele ritualuri ale înmormântării. După aceea, el se transformă în *mbakum* – spirit al morții, ce își face sălaș mai ales în stâlpii magici amintiți. Dacă însă pătrunde într-un om, îi produce o boală psihică. Acestor spirite li se aduc ofrande alimentare și sunt invocate pentru a asigura succesul la vânătoare. Vânătorii așează între două bucăți de lemne un vas cu apă. Înainte de vânătoare, se spală în această apă, iar dacă vânătoarea a fost reușită, mânjesc cu sânge vasul și așează capul animalului, adus ca ofrandă, sub cele două lemne. (G. Mandics, 1983)

Pangwe (Pahuin)

Această denumire reunește o serie de mici grupuri etnice din Gabon, estimate la 1.250.000 de oameni la începutul secolului, de către G. Tessmann (1913).

Organizarea socială

La baza societății se află alianța familială, bazată pe descendența masculină. Fiecare alianță este denumită după un totem-animal.

O astfel de comunitate este divizată în șase sate, orientate de-a lungul unui drum est-vest (G. Tessmann, 1913). Sunt unite prin legături de rudenie, în interiorul lor funcționând principiul exogamiei. Alianțele au împărțite între ele, în mod riguros, meșterii. Cel ce comanda un obiect trebuia să se deplaseze în satul în care se afla „specialistul”. Aici, mergea la „Casa sfatului”, unde era cinstit prin sacrificarea unui pui sau unei capre. Rezida aici timp de o lună, timp în care muncea ca orice membru de rând al comunității, după care se putea reîntoarce cu lucrurile comandate. În acest fel, se păstrau legăturile dintre diferitele sate.

Dacă pe orizontală, diviziunea socială este foarte strictă, nu același lucru se întâmplă pe verticală. Pușinii sclavi, proveniți exclusiv din prizonierii de război, nu aveau dreptul la posesia pământului sau să participe la serbările societății secrete a bărbaților, deoarece aceste drepturi se stabileau numai prin regula descendenței paterne. Fiii sclavilor aveau deja unele din aceste drepturi pentru ca, după două generații, să fie perfect integrați comunității.

Autoritatea este împărțită între bătrâni, societățile secrete și vrăjitori.

Locuințele

Așezările au în general un aspect liniar, casele fiind dispuse de-a lungul unui drum, la capătul căruia se află Casa sfatului. În această casă își petrec bărbații întreaga zi, neintrând în casa familiei decât pentru a dormi.

Locuințele se ridică pe un schelet de lemn, cu acoperișul în două ape, acoperit cu frunze. Materialul utilizat pentru ziduri diferă de la grup la grup. În casa familiei, de-a lungul a trei ziduri, sunt dispuse paturile, iar lângă cel de-al patrulea perete se află vatra. Lângă ea sunt așezate vasele, prăjinile pentru uscarea rufelor și tăvile pentru uscarea alunelor de pământ. Pe pereți sunt agățate ustensilele de bucătărie.

Lângă Casa sfatului se află dispuse bănci, ustensilele fierarului, plasa mare de vânătoare, folosită la hăituire, precum și principalele trofee de vânătoare. În această locuință își desfășoară toți meșterii activitatea. Ei exe-

Artă pangwe (după G. Mandics, 1983)

să, ceea ce determină menținerea unor puternice legături între grupuri și schimburi permanente între acestea.

Baza economiei o constituie agricultura, îndeletnicire exclusivă a femeilor. Principala plantație este cea de bananier. Deși se cresc păsări domestice, ouăle nu se consumă, fiind considerate purtătoare ale nefertilității.

Vânătoarea este practică cu ajutorul plaselor și capcanelor. Pentru vânărea maimuțelor, se folosesc capcane speciale, cu torsione, înzestrate cu cârlige și vârfuri de săgeți.

Arta

În arta *pangwe*, deosebite sunt măștile. Folosite în ritualurile secrete ale bărbaților, acestea au fruntea înaltă, nasul drept, ochii mici.

Celebre sunt și sculpturile antropomorfe *bian*, fixate pe cutiile în care se depun craniile strămoșilor. Caracteristice acestor sculpturi sunt: fața plată, fruntea lată, înaltă și bombată, membre musculoase, ombilicul proeminent. Pe cap au o coafură împodobită cu scoici kauri. (G. Mandics, 1983)

Moartea

Atât timp cât trăiește, omul are un duplicat în umbra sa, numită *nsisim*. După moarte, el se transformă într-un spirit al morții. În primul an de la moarte, spiritele pătrund în animalele totem, alegerea animalului depinzând de descendență, trăsăturile defunctului sau modul în care a murit. Un om mort în urma vrăjilor unui dușman, se va transforma într-un animal de pradă, pentru a se răzbuna pe întreaga colectivitate din care

cută însă lucrări numai la comandă, neexistând niciodată un stoc de măști, sculpturi sau arme (vârfuri de lance). (G. Mandics, 1983)

Economia

Asistăm la o specializare extremă. Un om este vânător, pescar sau defrișează pădurea, fără a face altceva, mai mult, cel care realizează scaune, nu face și arme, sau linguri. Chiar și un obiect simplu, precum curelele de purtat copiii, au un singur specialist, pentru o zonă extin-

face parte cel vinovat de moartea sa. Gestul suprem este considerat întruparea unui părinte într-un animal cu blana scumpă, ce se va lăsa prins de fiul său nevoiaș care, în schimbul blănii, își va putea lua o soție.

După un an, spiritele acestea merg în țara *Nsambe* – un loc asemănător pământului, unde vor duce o viață paradisiacă. Spiritele trăiesc aici până la îmbătrânirea lor, după care sunt alungate înapoi pe Pământ, retrăgându-se în craniile păstrate de populația Pangwe în cutii speciale. (G. Mandics, 1983)

Vrăjitorul

Vrăjitorii dobândesc puterea printr-o alianță cu un duh al strămoșilor. Cu ajutorul acestei forțe, se consideră că vrăjitorul devine capabil să-și părăsească corpul și să efectueze călătorii extatice. Pentru a nu produce necazuri celor din comunitate, el merge prin sat cu fața acoperită.

Adesea, vrăjitorul îndeplinește și funcția de fierar al comunității. Baterea fierului este însoțită de îngroparea sub o nicovală a unor obiecte magice: o plantă cățărătoare, pentru ca bucățile de fier îmbinate să se prindă asemeni plantei, pene de cocoș sau bucăți de plante cu tija puternică. La sfârșitul muncii, cocoșul de la care s-au luat penele este sacrificat și consumat de vrăjitor. În cazul topirii fierului, vrăjitorul pune într-un vas scoartă de copac, craniul și o bucată din creierul unui strămoș, după care este așezat pe fundul gropii de topire. Vrăjitorul începe să bată din clopotul său magic din fier, dansând în jurul gropii, rostind descântece și suflând dintr-un corn de antilopă, totul după un ritual prestabilit, fără de care, operația n-ar avea succes. (G. Mandics, 1983)

Tabu-uri

Într-o societate în care autoritatea magiei este deosebită, numărul tabu-urilor este impresionant.

Spre exemplu, femeia care urmează să nască nu are voie să consume carnea unei veverițe sau a altor animale care trăiesc în scorburii, deoarece copilul ar putea „împrumuta” spiritul animalului, îngreunând nașterea. Fetele nu trebuie să consume carne de șoarece, animale care fură mâncarea, deoarece s-ar putea să fie și ele furate. Vânătorii trebuie să se ferească de carnea de broască țestoasă, putând deveni înceți ca aceasta. (G. Mandics, 1983)

Religia

În cadrul Pantheonului, figura centrală pare a fi zeul *Nzambe*. Mitologia spune că acesta s-a născut ca urmare a căsătoriei „creatorului” *mebeghe* – noțiune căreia etnologii i-au atribuit semnificația de „forță vitală” – cu sora sa, ambii fiind nepoții „mamei primordiale”.

Nuerii

Această etnie, estimată în prima jumătate a secolului trecut la 460.000 de persoane (E. Evans-Pritchard, 1940), populează o zonă cu puternice contraste între două anotimpuri. În anotimpul secetos, oamenii se strâng în jurul puținelor fântâni, unele adânci de 90 m. Supraviețuirea se realizează printr-un mod de viață transhumant, pendulând în funcție de anotimp.

Structura socială

Celula socială este familia. În fiecare casă trăiesc soția și copiii, bărbații, datorită activității păstorești, se adăpostesc deseori în alte case, dând impresia că nu există o gospodărie particulară.

Clanul este proprietarul pășunilor și al terenurilor cultivate. Tribul nu este mobilizat decât în cazul unor conflicte armate.

Locul individului în interiorul acestui clan este determinat de clasa de vârstă căreia îi aparține. Un tânăr, pentru a ajunge în clasa superioară, este supus unui ritual de inițiere în urma căruia, nu numai că i se fac câteva incizii pe frunte și îi sunt ruși ritual câțiva dinți, dar este identificat cu un taur. Tânărul va fi numit de către prieteni cu numele acestui animal, poartă la dans însemnele animalului, compune cântece de slăvire a taurului.

Evans-Pritchard (1940) a identificat șase clase de vârstă la nueri. O clasă de vârstă reprezintă de fapt o generație socotită prin aceeași vârstă de la naștere, și nu prin numărul strămoșilor pe linie genealogică. Formarea unei noi clase se face când există un număr suficient de bărbați care să poată îndeplini riturile. Ascensiunea unei clase pe o treaptă superioară se realizează din patru în patru ani când, clasa respectivă trece prin alte probe inițiatice, bărbații primind pe frunte o nouă creștătură. Numărul creștăturilor (6 este numărul maxim) indică poziția socială și rangul în interiorul clanului.

Căsătoria

Căsătoria se face între linii de descendență diferite, astfel ca aceleași linii să nu se căsătorească repetat între ele. Regula urmărește să evite strângerea prea puternică a legăturilor unei clase de vârstă cu o altă clasă din linia de descendență vecină, ai căror băieți ar lua reciproc surorile celorlalți (G. Mandics, 1983).

Tratativele pentru încheierea căsătoriei durează câțiva ani. În acest timp, mirele furnizează rudelor fetei un număr de bovine, uneori chiar 40 de capete, pentru „cumpărarea” fetei. Chiar și cu dota plătită, căsătoria nu se consideră încheiată. Relația se va transforma dintr-una comercială într-una de rudenie, abia după nașterea unui copil.

Înrudirea

Pentru un nuer, tatăl, mama, frații și surorile nu sunt *mar*, adică rudele, și el nu vorbește despre ei ca atare. Ei sunt membrii *gol*-ului, familia sa extinsă, pe care o consideră uneori perfect distinctă de rude. Termenul de *mar* se aplică unui ansamblu de relații care există prin mamă sau prin tată și care, la nueri, cuprinde și rudele prin alianță apropiată, chiar și indivizi cu care sunt într-o relație greu de precizat. Unchiul din partea mamei are, pe planul înrudirii, aceeași valoare cu unchiul din partea tatălui, iar fiul surorii mamei aceeași valoare cu fiul surorii tatălui. Sunt persoanele care trebuie să-i acorde nuerului ajutor și pe care trebuie să le ajute la nevoie. Lucru interesant, cuvântul *mar* are și sensul de pace.

Evans-Pritchard (1973) ilustrează foarte bine sistemul de înrudire la nueri: „*sistemul de înrudire are elasticitatea cauciucului, putând să înglobeze o circumferință care crește o dată cu creșterea copilului și lărgirea câmpului și relațiilor sale sociale. Prin acest sistem, individul poate așadar să-și insereze toate relațiile personale în ansamblul rețelei de înrudire, al cărui comportament și reacții sunt guvernate de sentimentul de înrudire*” (p. 195-196).

Economia

Clima a generat tipul de economie, nuerii adoptând păstoritul bovinelor, completat cu o agricultură primitivă, practică în jurul satelor, în anotimpul ploios.

Altfel spus, economia se construiește în jurul singurului element de continuitate – cornutele, de care se leagă chiar marile sărbători ale comunității. Laptele acestora este principalul aliment, bălegarul folosește la pictarea corpului, cel uscat pentru prepararea tutunului, pielea drept materie primă pentru veșminte.

Credințele religioase

Sufletul omului în viață este asemeni umbrei și se numește *tiy*. După moarte, sufletul se transformă în *goah*, spirit al morții. Acesta pare a fi responsabil de toate epidemiile care se abat asupra oamenilor. De altfel, întreaga viață religioasă a nuerilor este dominată de spirite, etnologii care i-au studiat neidentificând nici o zeităte.

Alegerea unui specialist în ritualuri (*guk*) se face prin semne. Conform tradiției, devine șaman cel care vede un *goah* sub forma unui monstru. O astfel de viziune produce moartea oamenilor de rând. Acești „aleși” (profeți) au jucat cândva un rol important în viața comunității nuer. Primul profet – *Ngundeng* are, conform tradiției, un mormânt de 15 m înălțime și 100 m circumferință.

O altă categorie de „aleși” o reprezintă oamenii cu blană de leopard, cei care aduc ploaia (*rul*), însă importanța lor este mai redusă deoarece, în condiții de secetă, nuerii se deplasează spre zone mai umede.

În sfârșit, o ultimă categorie o reprezintă vrăjitorii (*Tiet, Diel*), legați de spiritele pământului *Kuth Piny*. Rolul rugăciunilor este foarte scăzut, deoarece, în opinia lor, sufletele strămoșilor nu fac nimic în plus față de ceea ce fac deja. Această logică transpare și în atitudinea față de o moarte violentă, precum o fulgerare, spunând că, de fapt, spiritele au luat înapoi doar ceea ce este al lor. Când rostesc blesteme, sunt convingși că spiritele văd cine este vinovat și răspund blestemului celui care are dreptate. (G. Mandics, 1983)

Masai

Etnia masai este concentrată în două rezervații naturale din Kenia și Tanzania, numărând aproximativ 200.000 de oameni. (G. Mandics, 1983)

Structura socială

Ca și la etnia *nuer*, entitatea socială de bază este clanul, tribul reunindu-se doar în cazuri speciale. Conform tradiției, clanul *en gidon*, din tribul *laiser*, este socotit originar, descinzând din strămoșul mitic al masailor. Din cadrul acestui clan se aleg toți *ol oiboni*, cei mai vârstnici reprezentanți ai liniilor de descendență. (G. Mandics, 1983)

Oamenii săraci sunt puțini la număr, și doar temporar se află în această situație, de exemplu în urma pierderii vitelor, ca urmare a unei molime. În aceste condiții, toate rudele îl ajută, oferindu-i câteva bovine.

Clasele sociale

Societatea masai se bazează pe descendența patrilineară, cu clanuri totemice exogame, doar în clasa fierarilor funcționând endogamia, pentru a asigura secretul meșteșugului. Ca și în cadrul altor etnii africane, clanul este divizat în clase de vârstă, din care, cea mai importantă este clasa războinicilor. Bărbații se pot căsători numai după părăsirea clasei războinicilor. Din acest moment, pot consuma produse vegetale, alcool, pot purta cercei și diverse podoabe. De acum înainte ei sunt principalii producători ai comunității.

Fetele, la intrarea în clasa celor adulți, vor fi împodobite cu numeroase spirale la urechi, la gât, brațe și picioare. După căsătorie, ele vor confecționa ceramica și hainele, vor ridica casele și vor crește copiii.

Inițierea

La naștere, copilul primește un nume de la mamă, altul de la tată, iar când începe să meargă și un nume din partea fratelui mamei, acesta fiind

Războinic masai
(după G. Mandics, 1983)

numele principal, ceea ce ilustrează un trecut matrilinear al etniei masai. (G. Mandics, 1983). Inițierea într-o clasă superioară are loc la vârsta de 12-14 ani. Copiii sunt izolați în pădure 2 ani, timp în care învață secretele vânătorului, tradițiile și riturile. Ritualul de inițiere implică circumcizia, și se încheie cu raderea pe cap (la 15-16 ani), neofitul devenind acum războinic (*moran*).

Războinicul

Războinicii (*moranii*) trăiesc în tabere numite *manyatta*, izolate de restul satului, unde se retrag seara și iau masa în comun, impunându-li-se un regim de viață extrem. Spațiile în care locuiesc acești războinici sunt deschise, fără ziduri de apărare. Aici coabitează și fete nemăritate, într-un libertinaj total.

Echipamentul de luptă este obligatoriu: o lance lungă, cu un scut din piele de bivol, cu emblemele clanului, o sabie lungă, dreaptă. Pe cap au o coafură din pene de struț sau din piele de leu. În război își vopsesc corpul în roșu și își acoperă fața cu o mască înspăimântătoare. Statutul de războinic este acceptat pentru cei cu vârsta cuprinsă între 14 și 30 de ani.

Pentru a-și menține forța fizică, le-au fost impuse numeroase tabu-uri alimentare: consumarea de produse vegetale era interzisă, laptele se consumă nefiert, în apa în care se fierbe carnea se adăugă o bucată din scoarța unui copac, care o colorează în roșu. În momentele de oboseală beau sânge, direct din vena jugulară a unei vite. Războinicii nu au voie să consume alcool sau să fumeze, singurul stimulent admis fiind scoarța unei mimoze pe care o mestecă înaintea unei lupte.

În vederea expediției militare, se realizează un plan care este prezentat prezicătorilor. Numai după ce aceștia garantează succesul campaniei, războinicii pot porni la atac. Regulile de împărțire a prăzii sunt precise: întâi profeții, ale căror preziceri se adevăresc, apoi războinicii ce se disting în luptă, urmând ceilalți războinici.

Economia

Economia este bazată exclusiv pe păstorit, ceea ce implică un permanent nomadism și, implicit, un strict necesar al existenței. Colateral acestei activități, bărbații vânează bivolul sălbatic și antilopa, pentru carne, și elefantul, pentru fildeș.

Copiii, până la adolescență, îngrijesc turmele, femeile le mulg, prepară untul, construiesc colibe, folosindu-se doar de balegă de vacă și nuiiele. La fiecare colibă lucrează, conform vechilor tradiții, 49 de femei.

Comerțul

Principala monedă de schimb o reprezintă armele. Cum deja am precizat, meșterii făurari constituie chiar o castă închisă în interiorul societății. G. Mandics, (1983) precizează că pentru o lance se primeau două capre și un bou, pentru o sabie - o vacă, pentru o secure sau zece vârfuri de sulită - o capră.

Între produsele comercializate se mai numărau vitele, fierul în stare brută, stofe, mărgelile, pieile de animale, iar de la un trib prădător, cumpărau mierea de albine. De asemenea, achiziționau ocrul. Războinicii își purtau părul împletit în nenumărate codițe și vopsit în roșu. „Pământul roșu” îl lua de la triburile vecine, deoarece tradiția le interzicea să sape pământul.

Așezările

Satele sunt înconjurare de garduri, în interiorul cărora se află case, înalte de 1,5-2 m, lipite una de cealaltă, de forma unui stup. În centru se află țarcul cu vite.

Alimentația

Evident, alimentul principal este laptele, apoi carnea de bivol și carnea animalelor vânată. Este interzis să se consume pește, pui și ouă.

În perioadele de secetă este consumat sânge de taur. Ei incizează aorta cu ajutorul unei săgeți, sângele fiind consumat amestecat cu lapte. Se asigură astfel și necesarul de apă al organismului.

Religia

Credințele sunt legate de spirite. Tradiția îi numește **ngai** dar, sunt etnologi care consideră că denumirea se referă la un zeu. Hollis (G. Mandics, 1983) arată că acest Ngai este invizibil, locuiește în cer, fiii lui sunt stelele, dar și ochii lui sunt stele. De asemenea, unele legende spun că Ngai, zeul suprem, care sălășluiește pe vârful înzăpezit al muntelui Kilimanjaro și are drept soție Luna, i-a creat mai întâi pe masai, apoi turmele de vite, pentru a le asigura existența. El este atașat spiritului războinic, războinicii i se roagă înainte de a porni la luptă și îi aduc jertfe

Puterea vraciului este deosebită. El este intermediarul între zeu și om, numai prin intermediul lui oamenii pot apela la bunăvoința zeilor. Funcția de vraci (**iloibonok**) este ereditară în interiorul aceluiași clan, legendele povestind că întemeietorul acestui clan a căzut direct din cer. El veghează la respectarea tradițiilor, se implică în rezolvarea conflictelor, stabilește amenzi pentru încălcarea regulilor tribale, prezice viitorul prin cercetarea organelor interne ale unei capre sacrificate sau după modul în care cad pietricelele aruncate dintr-un corn de bivol.

Strămoșii abia dacă îi influențează pe masai, spre deosebire de celelalte populații din Africa, și ei nu au o noțiune clară despre supraviețuirea individului după moarte. Trupul este lăsat de obicei într-un tufiș pentru a fi devorat de hiene. Cred doar că sufletele celor morți la bătrânețe se pot întoarce sub formă de șerpi. (A. Cotterell, 2002)

AFRICA DE SUD

Bantu

Organizarea socială

Fiecare trib era împărțit în ginți, legate prin comunitatea originii pe linie paternă. Ginta avea pământurile proprii, era condusă de o căpetenie electivă, avea obiceiuri și cântece proprii, ce preamăreau faptele strămoșilor. Cornutele mari erau proprietatea marilor familii. De altfel, celula economică a societății bantu nu este ginta ci familia mare.

Un exemplu deosebit de organizare socială este cel al populației *herero*. Aici sunt menționate paralel două tipuri de organizare gentilică: ginta matrilineară – *eanda* și ginta patrilineară – *oruzo*. Prima avea în stăpânire pământul, cealaltă vitele. Evidența înrudirii se făcea atât pe linie paternă cât și maternă. Așadar, un individ avea dreptul la moștenire pe două linii: de la fratele mamei moșteneau dreptul de a lucra anumite loturi de pământ, recolta, coliba și anumite bunuri materiale, de la tatăl său – vitele și armele. (S. P. Tolstov, M. G. Levin, N. N. Ceboksarov, 1959)

Căsătoria

La contractarea unei căsătorii, rudele mirelui erau obligate să plătească o răscumpărare matrimonială – *lobola*. Bărbații tineri aveau dreptul chiar să ia de la aceste rude vitele necesare. Cu alte cuvinte, mirele își cumpăra soția.

Îmbrăcămintea

Populațiile bantu nu cunosc meșteșugul țesutului. Îmbrăcămintea este confecționată din piei de animale, prelucrate cu mare iscusință. Bărbații și femeile poartă un fel de mantie numită *kaross*, confecționată din piei de antilopă sau șacal argintiu. Aristocrația are privilegiul unor *karosse* din piei de leu sau panteră. Mantia este dispusă cu blana spre corp, prinzându-se pe umăr cu niște curelușe din piele. Acest veșmânt este completat la bărbați cu cingători prinse peste șolduri, iar la femei cu șorturi din piele de miel.

Așezările

Așezarea tradițională a populațiilor bantu este *kraal*-ul – un sat cu locuințe dispuse în cerc, incluzând o familie mare patriarhală. Kraal-ul este alcătuit din trei cercuri concentrice, apărate de un gard din împletituri înalte de trestie. În interior, sunt dispuse circular colibe având forma unor cupole, acoperite cu paie. Curtea interioară servește drept țarc pentru animale. Scheletul caselor este din ramuri flexibile, strâns legate în vârf cu o

sfoară. Casa se acoperă cu trestie sau rogojini, peste care se așterne un strat de paie sau de iarbă.

Un alt tip de locuințe este menționat pe valea râului Limpopo. Satele, concentrate în apropierea izvoarelor, numărau până la o mie de colibe cilindrice, cu carcasa împletită din ramuri și lipită apoi cu lut. Acoperișul din paie avea forma conică.

Obiectele de uz casnic se reduc la câteva vase pentru păstrarea laptelui și untului. Apa se păstrează în tigve, iar grânelor în coșuri.

Economia

Toate bunurile necesare traiului sunt produse în cadrul gospodăriei. Bărbații se îndeletnicesc cu creșterea animalelor, cu vânatoarea, confecționarea obiectelor din metal și cu sculptura în lemn. Agricultură intră în atribuțiile femeilor, alături de olărit și împletitul rogojinilor.

Populațiile bantu cunosc tehnicile de topire a minereurilor de fier și cupru, atingând o deosebită măiestrie în confecționarea uneltelor, armelor și podoabelor din metal. Fierarii se bucură de un deosebit respect în rândul comunității.

Ceramica este lucrată fără roata olarului, prin suprapunerea de inele de lut. Vasul finit se arde, apoi se acoperă cu ocră roșu și grafit și se lustruiește până capătă luciul.

Armele vânătorului sunt sulița, toporul și bâta, iar la unele triburi, arcul cu săgeți cu vârf din fier. Animalele mici și păsările sunt prinse cu ajutorul capcanelor și curselor. Elefanții, bivoli și rinocerii se vânează prin hăituire. În acest sens, se construiesc două garduri lungi din pari. Distanța dintre garduri se îngustează, creându-se treptat un culoar, terminat cu o groapă adâncă. Uneori, astfel de gropi sunt săpate și în pădure. Pe fundul gropii se înfig pari ascuțiți, cu vârfurile înmuiate în otravă. (S. P. Tolstov, M. G. Levin, N. N. Ceboksarov, 1959)

Zulu

În prezent, triburile zulu ocupă teritoriile orientale și centrale al Republicii Sud-Africane, concentrându-se în teritoriul autonom **Zululand**, din provincia **Natal** (C. Belcin, Al. Popescu, 1970). Ei fac parte din marea familie a triburilor bantu.

Aspectul fizic

Zulușii se evidențiază ca o populație de talie înaltă, cu o medie de 1,70 m. Corpul este însă bine proporționat iar craniul, deși dolicocefal, prezintă o atenuare a acestui caracter. Fruntea este dreaptă, fosele nazale pronunțate, nasul turtit, părul creț, învelișul pilos slab dezvoltat. Culoarea pielii este în general brun-neagră.

Limba

Limba zulu face parte din familia limbilor bantu-sudaneze. În trecut, exista un număr egal de triburi și dialecte. Cele mai multe date legate de această limbă ne-au fost oferite de J. Maquet (1962), el demonstrând complexitatea gramaticală deosebită a acestei limbi. Substantivele se împart în treisprezece clase, fiecare având caractere proprii. Pluralul este deosebit de complicat, spre exemplu, dacă *umu-ti* înseamnă copac, pentru plural se folosește *imi-tu*. Ca la multe alte populații, această limbă este bogată în cuvinte cu semnificație concretă și săracă în termeni abstracti. Numai pentru operația de muls, ținând cont de preponderența creșterii vitelor ca activitate economică, sunt folosiți patru termeni.

Organizarea socială

Celula societății era marea familie, în interiorul căreia se închegea un tip de economie închis, de satisfacere a nevoilor interne, fără schimburi cu alte comunități. Această unitate socială și economică includea capul familiei, frații lui și soțiile acestora (se practica poligamia), precum și copiii. Forma de organizare superioară era clanul totemic, incluzând pe cei care aveau un strămoș comun (un animal, o plantă sau chiar un membru al comunității care se destinsese prin vitejie). Ca urmare a unei înrudiri pe linie paternă, mai multe clanuri puteau să se reunească într-un trib.

Rezidența era patrilocală, în sensul că tânărul căsătorit se stabilea, împreună cu soția sa, în *kraalul* (așezare) tatălui, dar își construia coliba în spatele celei a mamei. După o perioadă, tânărul putea să-și ridice propria așezare, în cadrul căreia un rol deosebit îl avea coliba mamei. În ea putea rezida și prima sa soție dar, dacă nu dorea, i se ridica o altă colibă în apropiere. În stânga se plasa locuința personală a șefului. Cu fiecare nouă soție, numărul colibelor creștea însă, în practică, un zulus de rând nu putea întreține mai mult de trei soții, pe când aristocrații tribali își cumpărau până la 12 soții. Autoritatea soțului asupra soțiilor și copiilor era nelimitată. De fapt, soțiile și vitele erau averea bărbaților zulu. Femeile erau cumpărate în schimbul vitelor, dar acestea puteau, la rândul lor, să nască fete pe care tații să le vândă. Când un tânăr se căsătorea, membrii neamului său îl ajutau să plătească „prețul miresei” – *lobola*, pentru ca, mai târziu, atunci când acesta își căsătorea propria fiică, să dea înapoi datoria. (C. Belcin, Al. Popescu, 1970)

Societatea zulu implica și o organizare pe patru clase de vârstă: *luswane* – copiii, *licege* – tinerii între 17 și 27 de ani, războinicii – lipsiți de drepturi politice și *indvodza* – bărbații căsătoriți și marii viteji, ce dețineau puterea politică.

În fruntea comunității exista un șef, cu o autoritate deosebită. El reprezenta pe pământ zeitatea supremă, cu care avea puterea să intre în legătură. După moarte, spiritul său urma să se bucure de autoritate și în lumea de dincolo, de aceea i se aduceau jertfe, de obicei tauri de culoare neagră, simbolul puterii. O serie de obiecte, rămase moștenire de la un conducător, păreau înzestrate cu puteri magice și utilizate în ritualuri de vindecare. La populația zulu, moștenitor nu era fiul primei soții ci al celei mai tinere. Când împlinea o anumită vârstă, șeful comunității anunța în fața sfatului bătrânilor numele moștenitorului. Acum, fiul primei soții, împreună cu mama sa, părăseau kraalul, întemeind altul nou, fiind înălțurat definitiv de la candidatura pentru conducerea comunității tatălui său. (C. Belcin, Al. Popescu, 1970)

Economia

Muncile agricole erau efectuate exclusiv de femei. Săpăligile erau confecționate în trecut din os sau lemn. Cu aceste unelte nu reușeau decât o superficială scormonire a pământului. Apoi, cu un băț, făceau gropi de câțiva centimetri, în care aruncau semințele. Noile terenuri agricole erau obținute prin defrișare. Pe aceste loturi se cultiva o varietate de grâu foarte rezistentă la secetă, patate dulci, fasole, castravete, taro, mai târziu, s-a introdus cultura porumbului.

Păstoritul este o îndeletnicire exclusivă a bărbaților. Cirezile de vite sunt semnul bogăției posesorului lor.

Populațiile zulu au fierari neîntrepuți, reușind să furnizeze toate uneltele necesare comunității. „Fierăria” este situată într-o colibă mare, în afara satului. Fierul se topește în gropi, unde minereul și manganul se așează în straturi alternative, utilizându-se foale dintr-un burduf de piele de capră. Pentru forjare, se folosește o piatră mare, plată, ca nicovală, și o alta șlefuită, cu care se bate metalul.

Zulușii sunt cunoscuți și ca îndemânatici sculptori în lemn. În toate locuințele, obiectele necesare muncilor casnice sunt decorate prin încrustare sau pirogravare, cu predominanța motivelor geometrice: romburi, pătrare, cercuri sau triunghiuri. Inexistența tehnicilor de țesut a fost compensată de priceperea în pregătirea pieilor pentru haine. Pielea, proaspăt jupuită, este întinsă pe pământ și fixată cu ajutorul unor cuie de lemn. După uscare, este răzuită cu un fel de pieptăne. În final, pentru a deveni mai suplă, pielea este tratată cu lapte sau grăsimi vegetale.

Cu toate că nu cunosc roata olarului, olăritul, ca meșteșug, este practicat de femei de foarte mult timp. Argila, uscată și pisată, se amestecă cu cioburi de la vase sparte. Cu mâna se modelează fundul peste care se

așează succesiv inele de argilă, realizându-se forma dorită. După 24 de ore, pereții vasului sunt neteziți cu mâna. Urmează uscarea și arderea, direct pe foc. După răcire, vasele din argilă mai fină sunt frecate cu grăsime vegetală și cu grafit, căpătând o culoare neagră. (C. Belcin, Al. Popescu, 1970)

Așezările

Așezările sunt de fapt mici cătune izolate, dispuse sub forma a trei cercuri concentrice: gardul exterior, colibele și curtea pentru animale. Gardul exterior este ridicat din crengile împletite ale mărilor sălbatice, drept intrare, servind o deschidere doar de 1 m lățime. Curtea centrală pentru vite este, la rândul ei, înconjurată de un gard, foarte solid, format din două rânduri de pari, între care se împletesc orizontal crengi groase. În centru este construită o platformă înaltă, pe care arde focul întreaga noapte, împiedicând apropierea animalelor sălbatice.

Locuința are acoperișul sub forma unei cupole. Pornind la construirea unei locuințe, bărbații descriu mai întâi un cerc pe pământ. Urmând linia cercului, se sapă un șanț nu prea adânc, în care se fixează pari. Acoperișul este din nuiele. Doi stâlpi de lemn, fixați în mijlocul încăperii susțin cupola. Finisarea locuinței este realizată de femei. Scheletul cupolei este acoperit cu trestie. În interiorul locuinței, pe sol, se presară pământ afânat luat din mușuroaiele de furnici, care se tasează și apoi se freacă cu o piatră, formându-se o veritabilă „pardoseală”. Vatra este dispusă în centrul locuinței, aprinderea focului pentru prima dată, implicând un adevărat ritual, efectuat numai de bărbați.

În parte opusă intrării, un perete semicircular formează, cu cel al colibei, o mică încăpere unde se păstrează vasele și rezervele alimentare, iar în stânga intrării, într-o altă încăpere, sunt adăpostiți vițelii nou-născuți, care necesită o îngrijire deosebită. (C. Belcin, Al. Popescu, 1970)

Veșmintele

Haina de zi cu zi este universală, de la simplul om la căpetenie: o centură de piele fixată în jurul șoldurilor, de care este prins un șorț, de lungimi diferite, din piele de vițel. Pentru perioadele mai răcoroase, poartă o manta prinsă pe umăr. În zilele de sărbătoare, centura prinsă în jurul șoldurilor are franjuri din piele de oaie sau căprioară, cu blana în afară, alternând cu cozi de maimuță albastră. Bărbații utilizează numeroase podoabe. De urechi se atarnă niște cercei cilindrici din fildeș, corn sau lut ars. În trecut, bărbații purtau „coroana virilității”, de fapt, un inel de formă ovală. O dată prins pe cap, nu se mai scotea niciodată.

Costumul femeilor este compus dintr-o bucată de piele neagră, înfășurată în jurul trupului. Pe frunte, femeile măritate poartă o bentiță

Soldat zulu
(S. P. Tolstov, M. G. Levin,
N. N. Ceboksarov, 1959)

din fibre vegetale iar părul îl au prins într-un coc vopsit cu grăsime și ocru roșu. Fetele tinere poartă doar niște franjuri în jurul taliei, iar părul îl au tuns scurt, frecat cu argilă și grăsime.

Armele

J. Maquet (1972) subliniază deosebita frumusețe a costumului războinicului zulu, al cărui scop era probabil acela de a impresiona adversarul. Armele principale erau lancea, scutul, arcul cu săgeți și cuțitul. Foarte eficientă era sulița scurtă – **assegai** – cu lama prelungă și lată. Deosebit de util era și scutul mobil pe ax, din piele, în formă de semilună. Culoarea era o veritabilă emblemă pentru cel care îl purta. Ținuta unui comandant militar consta într-un veșmânt cu falduri, confecționat din piele de maimuță, lung până la genunchi, de care atârnav cozi albe de vacă. Pe cap purta o fâșie de blană, împodobită cu pene de pasăre, viu colorate. Echipamentul militar consta într-un scut și o suliță.

Alimentația

La masa principală se servește lapte fermentat, apoi o fiertură din boabe de porumb, căreia i s-a adăugat lapte dulce și tulpini bogate în zaharuri. Arahidele mărunțite sau fierte dau în amestec cu porumbul o mâncare deosebit de gustoasă. Alimentația este îmbogățită cu fructe și legume specifice fiecărui sezon. Cea de-a doua masă a zilei – cina - este compusă din cartofi fierți și porumb fiert sau copt. Seara se servește și bere, preparată din grâu fermentat. Copiii se hrănesc și cu omizi sau furnici albe prăjite.

Carnea este foarte rar consumată. După ce animalul este sacrificat, o femeie în vârstă împarte carnea după reguli stricte: inima și plămânii se oferă băieților care păzesc turmele, splina celor care îngrijesc vițeei, capul și gâtul bărbaților iar mandibula bătrânilor. Carnea este consumată fiartă sau friptă, iar pentru șeful familiei se prepară uneori o mâncare specială, un amestec de bucăți de carne grasă într-o supă de porumb sau făină de sorg. (C. Belcin, Al. Popescu, 1970)

Religia

La loc de cinste se află cultul strămoșilor. Morții își păstrează întotdeauna datoria față de cei rămași în viață, tatăl își va ocroti familia iar șeful tribul. Se mai crede că orice om este însoțit în viața sa de un spirit ancestral, luând forma unui șarpe, care îl apără de orice pericol. Când doi oameni se luptă, și șerpii lor se înfruntă. Se poate considera că șarpele este principalul totem al tribului zulu.

Fiind un trib războinic, principala zeitate este *Unkulunkulu* („Căpetenia”). El s-a autocreat - „cel care se trage din sine”. Creatorul tuturor lucrurilor, el este responsabil și de moarte. Legende spun că el a trimis la zulu un camlelon cu un mesaj privind viața veșnică și o șopârlă prin care anunța moartea. Cameleonul se mișca mai încet și s-a oprit pentru a mânca în timp ce șopârla a ajuns cu mesajul la oameni. Replica lui Unkulunkulu la pierderea nemuririi a fost instituirea căsătoriei, pentru ca oamenii să se înmulțească. Tot el le-a dat vraci pentru a vindeca bolile și focul pentru a prepara hrana. Cei plecați în lumea de dincolo urcă la cer. Se spune că stelele sunt ochii celor morți care privesc spre lumea oamenilor. (A. Cotterell, 2002). Alte legende arată că morții trăiesc într-o lume aflată sub pământ, unde peisajul este identic și oamenii au aceleași indeletniciri ca în viața pământească.

Soarele este prezent și el în mitologie, un animal care trăiește într-un râu înghite soarele în fiecare seară. Apariția lunii noi este un moment de sărbătoare, întâmpinat cu bătăi de tobe, încetându-se orice activitate fizică. Zeitățile sunt legate de fenomenele naturale, la loc de mare cinste în Panteon, aflându-se „Stăpâna cerului” și „Fiica pământului”.

Nu lipsesc nici tabu-urile. Tineretele nu aveau voie să mănânce carne de elefant sau de porc deoarece copiii lor se puteau naște cu trăsături fizice asemănătoare acestor animale. Femeile nu pronunțau direct numele soțului deoarece îi puteau aduce necazuri.

Singurul care poate intra în contact cu aceste zeițe sau cu strămoșii este vrăjitorul - *i nyanga* sau șamanul (cel ce se ocupă cu magia neagră) – *balonyi*. Nimeni nu-i putea face vreun rău fără a fi pedepsit de spirite. Vrăjitorul era însă obligat la celibat. Atribuția principală a acestor vrăjitori era vindecarea, îndepărtarea bolii.

Inițierea

La primele semne ale pubertății, fetele fugeau imediat la un râu, ascunzându-se între trestii. Stăteau izolate timp de două săptămâni, timp în care nu aveau voie să consume lapte, deoarece ar fi produs moartea vitelor. Dacă fiica unui șef se afla în această situație, oricine își putea însuși

obiecte ale tatălui ei, fără ca acesta să se poată opune. În unele regiuni, se sacrifica o capră, echivalând cu o recomandare a fetei în fața strămoșilor.

Virginitatea este considerată o mare virtute. De aceea, ajunse la vârsta căsătoriei, fetele virgine se bucurau de o ceremonie aparte (**omula**). Vecinele și prietenele fetei se întâlneau noapte, într-o colibă izolată unde, în bătaia tobelor, interpretau anumite cântece. În cinstea ei, se sacrifica un bou și o vacă. Fata se îmbrăca în haine de sărbătoare și stătea în adăpostul vitelor, ținând o sulică în mână. În acest timp, întreaga comunitate participa la dansuri rituale.

La băieți, riturile de inițiere debutau prin circumcizie, după care, complet goi, treceau prin fața bărbaților satului, care-i loveau cu nuiiele, încercându-le rezistența și curajul. Urma o perioadă de izolare, în timpul căreia erau învățați toate tainele pe care trebuia să le cunoască un bărbat zulu. (C. Belcin, Al. Popescu, 1970)

Căsătoria

Nici o căsătorie nu se poate încheia fără „cumpărarea” fetei (**lobola**), dată fiind importanța economică a femeii în cadrul familiei. Dacă părinții fetei cad de acord, logodnica merge, însoțită de prietene, în casa viitorului soț, unde stă zece zile. Apoi, se întoarce în casa părinților până la achitarea integrală a prețului. Mirele își construiește coliba în apropierea celei a tatălui său.

În dimineața nunții, toți participanții se așează în semicerc. Tinerii războinici, în cadrul unui ritual, se insultă reciproc, bătând furioși în scuturi, până ajung la o luptă corp la corp. Din semicercul de oameni se aud însă urări de bine și lupta încetează. Apare mireasa, împodobită cu o mască ce îi acoperă în întregime fața, purtând în mână o lance scurtă pentru a-i călăuzi simbolic drumul. Războinicii din clanul mirelui stârnesc o puternică învălmășeală, permițând băiatului să-și fure mireasa. Imediat apare un grup de femei bătrâne, vopsite pe față cu argilă albă și roșie, ce agită ramuri și rostesc cuvinte magice. Cei doi tineri sunt considerați căsătoriți din acest moment, revenind printre invitații ce se așează la masă. (C. Belcin, Al. Popescu, 1970)

Înmormântările

Cei decedați sunt înveliți în pielea unui taur sacrificat și sunt așezați în poziție șezândă, dacă au fost conducători, sau culcați pe partea dreaptă, dacă au fost oameni simpli. În primul caz, capul rămânea deasupra soluului, fiind acoperit cu un vas, până ce carnea era mâncată de furnici, după care capul era îngropat în apropierea colibei decedatului. În cele patru colțuri ale mormântului erau așezate bucăți de carne.

Rudele își rădeau părul iar soția își lega capul și talia cu fâșii din fibre de bananier, pe care le purta timp de un an. După scurgerea anului, era sacrificat un bou negru. Intestinele animalului, amestecate cu plante, erau arse de vrăjitor, invocându-se sprijinul spiritului celui decedat. (C. Belcin, Al. Popescu, 1970)

Boșimani

Răspândire

Numele de „**boșimeni**” – oamenii tufișurilor, le-a fost dat de coloniștii buri. Vecinii lor, hotentoții, îi numeau „**saan**” – băștinașii. Boșimani nu au avut însă niciodată un nume propriu comun. (S. P. Tolstov, M. G. Levin, N. N. Ceboksarov, 1959)

Teritoriul locuit de boșimani cuprinde aproape întreaga Africă australă, între paralelele 17⁰ și 34⁰, latitudine sudică, acoperind spații importante din Angola, Rhodesia, Mozambic, Botswana. Din păcate, ca urmare a pătrunderii altor populații din Africa, precum bantu, hotentoții, zulușii, iar, apoi, în secolul al XVII-lea, ca urmare a expansiunii coloniale engleze și germane, boșimani au fost împinși din regiunile fertile spre deșertul Kalahari, Namib sau Deșertul de Nisip. Se estimează că numărul lor s-a redus astăzi la circa 30.000 de indivizi, din care 10.000 trăiesc în Angola, 25.000 în Botswana (grupul cel mai numeros), în Rhodesia mai există circa 1.000 de boșimani, la sud de orașul Livingstone, în Tanzania câteva sute și aproximativ 1.000 de indivizi în deșertul Namib. (G. Mandics, 1983; R. Vulcănescu, 1967)

Aspectul fizic

Înălțimea medie oscilează între 144 și 158 cm – la bărbați și între 142 și 156 cm – la femei. Părul este negru, ondulat, având aspectul boabelor de piper. Pielea este foarte aspră, spre maturitate, prin ridare, capătă aspectul unei derme de șopârlă. Culoarea tenului este ușor gălbuie. Un element specific boșimanilor este steatopigia – depunerea masivă a unui strat adipos pe abdomen și fese. Capul este dolicocefal, fața aplatizată, nasul este turtit la nivelul frunții, gura cu buze groase, bine conturate, ochii sunt mongoloizi. Această îmbinare de particularități fiziologice a generat mai multe ipoteze privind originea lor.

Având în vedere importantele descoperiri de australopiteci din Africa, s-au făcut numeroase speculații privind o descendență directă a boșimanilor din astfel de strămoși. S-a identificat chiar veriga lipsă – așa numiții **protoboșimani** – care ar fi populat întreaga Africă australă, și ale

căror trăsături fizice și culturale se mențin încă la boșimanii actuali (R. Vulcănescu, 1967). Alte păreri susțin o origine asiatică, în urma unei migrații, argumentul fiind reprezentat de ochii cu aspect mongoloid.

Ochiul mongoloid și culoarea pielii au fost puse de unii specialiști pe seama proceselor de adaptare la vânt continuu, la mari diferențe de temperatură, iar steatopigia este datorată unor procese de păstrare a echilibrului de sare și apă, într-un mediu foarte arid. Această adaptare fizică a permis expansiunea boșimanilor, mai întâi în regiunea savanelor, iar apoi, în regiunea deșertică, în care alte populații n-au putut supraviețui. Presiunea la care au fost supuși din partea noilor coloniști, au dus organismul la o stare de solicitare la limită, care produce o îmbătrânire fulgerătoare (conform descrierilor specialiștilor ce au trăit mai mult printre boșimani) și la o slabă rezistență în fața epidemiilor. (Mandics G., 1983).

Cap de boșimană
(după R. Vulcănescu, 1967)

Limba

Limba boșimanilor face parte din grupa de limbi austro-africane, alături de hotentotă, numite și limbi *khoishane*. Cel mai important dialect este *shan*. Acesta posedă un vocabular bogat în termeni concreți și sărac în termeni abstracți.

S-a susținut că boșimanii nu pot număra decât până la trei, cunoscând doar trei numerale (*nne, tsa, noni*). În realitate, cu ajutorul acestora ei pot exprima un număr foarte mare de cifre.

Organizarea socială

Constrângerile impuse de modul de viață prădător, au determinat și mărirea grupului de bază. G. Mandics (1983) menționează că studiile de specialitate au dus la concluzia că 11 gropi cu apă și 600 de mile pătrate fac posibilă supraviețuirea a 284 de oameni. Grupele teritoriale sunt compuse astfel din 15-25 de oameni, ale căror caracteristici principale sunt: dreptul comun asupra teritoriului, singurele forme de proprietate fiind armele și uneltele folosite la cules. La moartea individului sunt îngropate împreună cu posesorul, nu se lasă niciodată moștenire.

Căsătoria este exogamă, dar, datorită ocupării de către coloniști a locurilor tradiționale de întâlnire a grupelor de boșimani și imposibilității contactelor, au început să apară și forme de endogamie. După căsătorie, în primul an, rezidenta este uxorială (în casa părinților soției), în anul

următor rezidența devine virilocală. Această regulă a fost explicată prin „proba soțului”, care trebuie în primul an să-și dovedească aptitudinile de vânător, pentru a asigura supraviețuirea familiei.

În cadrul organizării sociale nu există un șef, ci doar diferențieri de prestigiu, ce poate fi dobândit pe două căi. Prima ar fi calitatea de vrăjitor, dar în acest caz, el nu are nici un privilegiu, trebuind să vâneze alături de ceilalți, și, tocmai iscusința de vânător, este o dovadă a calităților de vrăjitor. A doua modalitate de obținere a prestigiului are în vedere cantitatea cât mai mare de piei de animale deținute de o familie, dovada unui vânător foarte iscusit.

Modalitățile de împărțire a hranei respectă reguli deosebit de stricte. Vânătorul ce a ucis animalul ia pielea acestuia. Fiecare vânător împarte bucata ce a primit-o, respectând mereu aceeași ordine, mai întâi socrilor, apoi, părinților, soției, copiilor și lui, urmând la final frații lui și ai nevestei. Cantitățile individuale sunt foarte mici, însă datorită sistemelor de înrudire, un individ primește carne pe mai multe filiații. (G. Mandics, 1983)

La focul sacru al comunității nu este permis să se prepare carnea rezervată consumului individual, ci numai pentru anumite practici rituale. Copiii și femeile profanează uneori focul sacru, fapt pentru care sunt aspru pedepsiți. În apropierea focului se construiește un adăpost special, colectiv, pentru copii, pe care femeile îi îngrijesc în comun, fiind considerați un bun al obștii, de ei depinzând perpetuarea grupului.

Familia

În afara căsătoriei din dragoste, boșimanii practică și leviratul (căsătoria cu soția fratelui decedat). Tânărul își confecționează un arc și o săgeată cu care trebuie să ochească o floare albă din mers, numai după aceea poate începe curtea fetei.

El pândește momentul când fata trece și, fără a fi văzut, țintește cu arcul. Fata va lua săgeata, iar la întâlnirea celor doi, dacă ea îi aruncă săgeata, înseamnă că a fost respins. Băieții își iau de obicei soții mai în vârstă decât ei, deoarece sunt mai experimentate în gospodărie. Soțul trebuie să ofere soacrei o serie de daruri, pentru cumpărarea nevestei, în schimb, aceasta trebuie să pregătească adăpostul în care mirii vor sta în primul an. Intrarea perechii în noul sălaș implică un veritabil ritual, la care asistă întreaga comunitate. Soțul aprinde focul nou al căminului, pentru a asigura protecția spiritelor. Soacra aduce o serie de mâncăruri, după care urmează dansul prenupțial, executat de mireasă și femei măritate, la care, dintre bărbați, numai mirele are voie să participe.

Femeia însărcinată este supusă unui întreg ritual. Fața îi este mânjită cu funingine pentru a fi recunoscută, respectată și apărată de impuritățile magice. Adăpostul în care locuiește este în permanență afumat, pentru că numai așa spiritele bune intră în colibă. Este supus unui regim alimentar strict, evitând produsele care pot fermenta. Cei care o întâlnesc nu îi vorbesc. Înainte de a naște, femeia este scoasă în afara satului și dusă într-o incintă special amenajată unde arde un foc sacru, ce va îmbuna spiritele.

În cazul copiilor gemeni, unul dintre ei este întotdeauna sacrificat: în cazul în care amândoi sunt băieți, primul este îngropat de viu, dacă sunt de sex opus este sacrificat băiatul, dacă sunt fete este sacrificată ultima fată.

Fiecare copil primește patru nume: primul nume este cel al bunicului din partea mamei, al doilea, la băieți, este numele mamei iar la fete, numele tatălui, al treilea este cel al moașei iar al patrulea, reflectă o particularitate fiziologică a corpului. (R. Vulcănescu, 1967)

De la vârsta de 7 ani, până la 13-14, fetele sunt despărțite de băieți. Fetele rămân în coliba mamei, unde învață treburile gospodăriei, tainele culesului și ale gătitului, iar băieții merg într-o colibă amenajată special, unde învață tehnicile de vânatoare și de supraviețuire.

Riturile de inițiere

La 12 ani fetele sunt apte de a fi mame iar băieții la 14 ani se pot căsători.

Inițierea fetelor este mai complicată decât cea a băieților. O dată cu prima menstruație, fata, considerată impură, este ascunsă sub un paravan de ramuri, explicându-i-se rosturile maternității și fiind hrănită cu mâncare neatinsă de mâinile unui bărbat. Apoi, este scoasă din adăpost și unsă cu grăsime de antilopă, care-i redă puritatea. Inițierea continuă prin dansuri, efectuate de femei măritate, care-i dezvăluie, într-un mod aluziv, secretele sexualității.

După inițiere, fata își tatuează coapsele, își pudrează corpul cu polen și făină aromată și poartă asupra sa o serie de unelte necesare culesului și treburilor gospodărești, care o vor însoți și în mormânt.

Inițierea băieților este colectivă, realizându-se o dată la doi ani. Retrași în afara așezării, ei sunt supuși unor probe inițiatice. În primul rând, la proba foamei, timp de trei zile. Li se dau doar niște boabe, care măresc foamea. În a patra zi li se oferă o mâncare amestecată cu narcotice. Urmează câteva zile de dansuri rituale. Într-o fază superioară a inițierii, sunt învățați tainele vânatului, precum și mitologia grupului, după care merg la vânatoare neînsoțiți de adulți. La întoarcere, vraciul realizează o

Adăpost boșiman
(după R. Vulcănescu, 1967)

tăietură verticală deasupra nasului, în care introduce cenușă părților arse din primul lor vânat. Carnea vânată constituie ospățul pentru rudele nofiților, la care aceștia nu iau parte, trecând prin ultima încercare „ospățul răbdării”. (R. Vulcănescu, 1967)

Adăposturi

Așezările sunt întru-totul adaptate modului de viață seminomad, astfel încât, la momentul oportun boșimanii le părăsesc, luând cu ei doar strictul necesar.

Boșimanii construiesc patru categorii de așezări mobile, în funcție de adăposturile utilizate și de tehnica grupării lor. Cele mai simple adăposturi constau în gropi excavate în nisipuri. Cu o adâncime de 2 m și cu diametrul de 3-4 metri, sunt prevăzute în interior cu o vatră, înconjurată cu pietre. Gura gropii este acoperită cu o împletitură de ierburi, meșteșugit realizată, paravan împotriva vânturilor puternice. Fiecare groapă este adăpost pentru o singură familie.

Al doilea tip de așezare constă din paravane de tufișuri, numite de băștinași *bosie*. Scheletul este alcătuit chiar din tufe naturale, în spatele cărora se dispun incinte ovale sau rotunde. Focul arde în fața acestor adăposturi, pentru protecție în fața animalelor de pradă.

În zona pădurilor tropicale, boșimanii construiesc așezări din colibe de ramuri, pe un schelet din araci flexibili. Acoperișul constă în frunze mari, așezate în solzi de pește. Forma generală a construcției este cupola cu baza rotundă.

Pe Muntele de Foc se ridică colibe din piatră de formă semicirculară, de tip ciclopeic, înalte de 2 m și cu baza de 3 m. Podeaua este căptușită cu ierburi uscate, iar intrarea este blocată cu tufișuri cu ghimpi.

Înainte de împingerea boșimanilor spre zona deșertică, ei au utilizat și peșterile drept adăposturi. Picturile și gravurile rupestre, multe suprapuse, stau mărturie a locuirilor în etape succesive.

Construcția adăposturilor revine în sarcina femeilor. Acestea sunt ridicate în apropierea unei surse de apă, fără de care nu ar putea supraviețui, dar la o anumită distanță, pentru a nu speria animalele care vin să se adane. După două sezoane ploioase, așezarea este părăsită, pentru refa-

cerea florei și faunei, afectată de hoardă. Este transportat numai ceea ce iau în spinare boșimanii, restul este ars. După alegerea unui nou loc se aprinde „focul sacru”, folosindu-se un tăciune din focul vechi, adus din vechea așezare într-un ou de struț. Din acest foc iau toți tăciuni pentru a-și aprinde focurile individuale. Drept jertfă, fiecare aruncă, în acest nou foc, o bucată de carne de antilopă. (R. Vulcănescu, 1967)

Vânătoarea

Fiind comunități de prădători, subzistența se asigură prin vânătoare, culegere și pescuit. Foarte dificilă este vânătoarea în stepă și semideșert, datorită spațiilor deschise. De aceea, nu de puține ori, boșimanii îmbracă o piele de struț sau antilopă, încercând să se apropie de vânat. Dacă eșuează, urmăresc vânatul, uneori distanțe impresionabile de 30-40 km, până când acesta cade răpus de oboseală și atunci îl omoară. Antilopele se vânează cel mai des prin această metodă. Iepurii și cârțițele de nisip se vânează cu ajutorul câinilor. În timpul sezonului secetos este folosită vânătoarea la pândă, în jurul râurilor, unde animalele vin să se adape. În trecut, atunci când populau și teritorii mai favorabile, vâneau și animale mari, precum rinocerul, hipopotamul, girafa, săpând gropi sau construind garduri din pari bine ascuțiți, mascați cu pene de struț. În prezent, capcanele nu se mai folosesc decât pentru păsări.

Armele principale sunt arcul, alături de tolba cu săgeți otrăvite, și sulița. Arcul boșimanilor are o formă semicirculară, realizat numai din anumite specii de arbori, care se curăță de coajă, se subțiază și se impregnează cu sucuri, ce-i conferă rezistență și flexibilitate.

Pescuitul mai este practicat doar de unele grupuri din Angola, acolo unde condițiile geografice permit. Se utilizează un fel de împletituri din nuiele, os și trestie, prezente și în unele reprezentări rupestre din Lesotho. În aceste reprezentări apar chiar pescari cu lănci și bărci. Boșimanii din celelalte regiuni mai practică pescuitul ocazional, în timpul sezonului ploios, prin otrăvirea bălților. (G. Mandics, 1983)

Date fiind condițiile ostile, vânatul a devenit un element esențial în supraviețuire, de aceea pregătirea acțiunii de vânare implică două aspecte, unul material și unul ritual. În ajunul vânătorii, se practică un ritual complicat: este invocat vânatul pentru a fi cât mai abundent, se schițează pe nisip figura animalului care urmează a fi vânat și se efectuează un dans în jurul acestuia, „sacrificându-se” simbolic imaginea cu sulițele.

Culesul

O parte importantă a alimentației se asigură prin cules. Acesta revine în sarcina femeilor și copiilor. „Echipamentul” culegătorului este compus

dintr-un băț, înmănușat într-un corn de căprioară, prevăzut la mijloc cu o piatră inelară, pentru echilibrare. În savană, femeia lovește solul cu bățul și-i ascultă rezonanța, dându-și seama dacă în acel loc se află tuberculi comestibili. Copiii culeg șopârle, insecte, larve, furnici, la mare căutare fiind lăcustele, foarte gustoase, și care pot fi prinse și în perioadele de secetă când celelalte surse sunt epuizate. Delicatese sunt considerate ouăle de struț și fagurii de miere, pe care îi descoperă cu ajutorul unei păsări-indicator. Grupurile din deșert culeg pepeni sălbatici, un foarte bun înlocuitor al apei. Rezerve de hrană se fac din fructe de piersic uscate și bulbii unei plante numite **cana**. Sunt culese și boabele de graminee sălbatică, uneori într-un mod ingenios. În sezonul ploios, când furnicile scot din adăposturi boabele de graminee pentru a le usca, boșimanii le adună (G. Mandics, 1983).

Măiestria de adaptare la mediu este ilustrată mai ales de modalitățile de identificare a apei în deșert. Locul unde se află este marcat prin prezența anumitor ierburi. Acolo, boșimanii sapă o groapă conică. În fundul gropii introduc o trestie, cu ajutorul căreia trag apa, depozitând-o în diferite recipiente. În caz de secetă prelungită, obțin apa din seva arborilor sau o extrag din stomacul antilopelor vânată. Rezervele de apă sunt păstrate în ouă de struț, îngropate la rădăcina unei plante reper, care se dezgroapă doar în momente critice.

Veșmintele

Șorțurile purtate de femei și slipurile bărbaților sunt singurele piese de vestimentație, alături de o pelerină din piele, purtată doar ocazional. Șorțurile femeilor sunt decorate cu ornamente geometrice, care apar și în picturile parietale.

Pe cap, femeile poartă un fel de bentiță, realizată din mărgelile de sâmburi și boabe, colorate în roșu, alb și cafeniu. La tinere, de aceste bentițe atârnă pandantive din sâmburi. Femeile poartă cercei, coliere de mărgelile, coji de ouă de struț, dinți șlefuiți. Colierele din piele, împletite în diagonală, trec de pe umărul drept pe sub sânul stâng, dând o notă de eleganță. Pe brațe, antebrațe și sub genunchi sunt purtate brățări din ierburi sau din piele. Fetele, ajunse la pubertate își pudrează gâtul, umerii, sânii cu polen de flori. Acest polen este păstrat în mici recipiente confecționate din carapace de broască țestoasă.

Coapsele sunt întotdeauna tatuată, modelele fiind scoase în evidență cu ajutorul argilelor colorate, ce contrastează puternic cu pielea arsă de soare.

Pictură rupestră din Tsisab - Africa de Sud-Vest (după R. Vulcănescu, 1967)

Tatuajul diferă de la o comunitate la alta. La boșimani din deșertul Kalahari tatuajul are un rol simbolic, pe fruntea bărbaților și unul estetic, pe șoldurile femeilor. Bărbații primesc acest tatuaj în momentul inițierii și el este însemnul heraldic al grupului. O altă formă ritualică de tatuaj, este cel numit „tatuajul antilopei”. El constă în introducerea sub derma tatuată a unei bucăți de piele de antilopă, prin care se consideră că se dobândesc calitățile acestui animal. (R. Vulcănescu, 1967)

Arta

Apogeul producției artistice a fost atins de boșimani în domeniul picturii și gravurii rupestre.

Gravorii nu lustruiau în prealabil stânca ci treceau direct la incizii liniare, adânci sau superficiale. Figurau mai întâi contururile, prin puncte, cu ajutorul ciocanelor de piatră lustruită, cu vârful ascuțit sau teșit. În schimb, pictorii lustruiau în prealabil stânca cu ajutorul unei pietre plate. Cromatica era redusă: predomina negrul și albul, roșul și galbenul, preparate din oxizi minerali, din argile, cărbune vegetal și seva unor plante. Liantul era asigurat de grăsimi vegetale, lapte, sânge și urină. Culoarea era întinsă cu degetul, cu pensule din bețe sau pene de pasări rare sau cu bucăți de os. Nu erau cunoscute regulile perspectivei, de aceea nu era respectat raportul real dintre diferitele figurații.

Gravurile reprezintă animale, păsări, reptile, pești, figuri umane, urme de pași și simboluri geometrice. Picturile ilustrează în principal scene de vânătoare, dar apar și grupuri de femei pornite la cules, dansuri magice, scene de luptă. În zonele nordice ale habitatului boșiman ponderea reprezentărilor rituale crește: apar scene de inițiere, de priveghere a

morților, măști grotești. Figurile animaliere sunt mult mai bine executate decât cele umane.

Abatele H. Breuil (1955) a identificat trei stiluri în cadrul artei boșimane. Primul este stilul naturalist, datorită căruia s-a putut determina flora și fauna. În cadrul acestui stil, apar numeroase picturi ce redau boșimani camuflați în costume-măști pentru vânatoare, predominând cele de struț și de antilopă. Urmează stilul caricatural, care constă în exagerarea anumitor părți ale corpului. În fine, a fost identificat și un stil simbolic. În picturi și gravuri apar figurări ce nu au putut fi încadrate decât ipotetic.

Una din cele mai celebre picturi rupestre este așa-numita „Doamnă în alb”, descoperită în 1917, într-o peșteră din Muntele de Foc (deșertul Namib). Pictura reprezintă o procesiune de vânători în care domină figura unei femei îmbrăcată în alb, care ține într-o mână o floare și în cealaltă un arc și o suliță. Podoabele femeii sunt redată în detaliu, cu o mare măiestrie. Abatele H. Breuil (1955) vedea aici reprezentarea unei zeițe a vânătorii, comparând-o cu Artemis sau Diana.

Religia

În concepția boșimanilor, în corpul uman coexistă două forme de spirit. Prima formă este o emanație a corpului, care o dată cu descompunerea materială dispare. A doua formă este sufletul. La naștere, sufletul se desprinde din „**lumea lui Gaa**” și intră în corp prin ombilic. Pentru boșimani, nu există rai sau iad. După moarte, nu există decât o stare de fericire. Spiritul celui mort poate face însă mult rău dacă mormântul său este profanat și îi sunt furate obiectele lângă care a fost înhumat (arme de vânatoare sau unelte de cules).

Legendele mitice vorbesc despre primii locuitori ai acelor meleaguri – demonii. Între aceștia s-a dus o puternică luptă pentru stăpânirea lumii, până s-au stârpit unii pe alții. Cei care au supraviețuit, au devenit zei și au creat pe oameni după chipul lor. Conform ideologiei lor, Soarele provine din capul Omului-Foc azvârlit din cer, sau, după alte legende, din corpul Omului-Soare, înălțat la cer; Luna a fost o femeie însărcinată urmărită de Soare sau o sanda de uriaș azvârlită în cer. Diferitele fenomene naturale îmbracă forme fantastice: seceta și pârjolul sunt închipuite drept umbrela morții ce se plimbă pe pământ, ploaia este plânsul Lunii, iar vântul puternic este o pasăre nevăzută care zboară prin cer. Toate aceste mituri și legende despre oameni de foc și despre soare, trebuie raportate la cultul „focului sacru”, atestat la boșimani.

Pentru a îmblânzi demonii cerești au loc numeroase dansuri magice de invocare, dintre care cele mai importante sunt dansurile Lunii pline.

Dansatorii duc însă aceste dansuri până la paroxism. Încep să urle precum hienele, să calce pe jeratic, să-și pună cărbuni încinși în păr și pe limbă. Cad într-un fel de transă colectivă. (R. Vulcănescu, 1967).

Cel mai important zeu al boșimanilor este *Cagn* – stăpânul animalelor și zeul vânătorii. În mitologie, acesta apare drept un uriaș-demon, care i-a învins pe ceilalți din neamul său în lupta pentru stăpânirea lumii. El a creat apoi oamenii. Soția sa, preafrumoasa *Coti*, este și ea fiica unui demon. Cei doi zei au avut doi băieți: *Cogaz* și *Gey*, cu care Cagn a împărțit lumea, și două fete, din care una, femeia-antilopă, este ocrotitoarea acestor animale. Observăm în această mitologie o asemănare frapantă cu Panteonul grecesc sau cu al altor civilizații antice clasice.

Malgașii

Încă din secolul a XVI-lea, călătorii europeni au observat că locuitorii Madagascarului, în ciuda apropierii de coasta africană, prezintă o cultură cu evidente influențe sud-est asiatice. Limba, incluzând numeroase dialecte, face parte din familia austro-asiatică și pare a fi foarte apropiată de limbile vorbite în insulele Borneo și Celebes. Influența Asiei este perceptibilă și în tipul antropologic, în religie sau în organizarea socială. Amprenta africană nu lipsește nici ea, fiind mai puternică pe coasta sudică. (M. Bloch, 1999).

Migrația lor către Madagascar a avut loc, în concepția unora dintre specialiști, către 1.000-800 î.e.n. În legendele malgașe se mai păstrează amintirea luptei strămoșilor cu populația băștinașă – *wazimba*.

Izvoare

Prima mărturie despre această insulă singuratică, aflată în apropierea coastei africane, apare în lucrarea lui Marco Polo, „*Carte despre varietatea Lumii*”. Arabii cunoșteau insula încă din secolul al VIII-lea, ea fiind înscrisă pe hărți sub un nume metaforic „Marea Insulă a Lunii”. Primul european care ancorează pe țărmul acestei insule va fi Diego Diaz. (V. Tebeica, 1970)

Aspectul fizic

Fondul antropologic negroid, metisat cu elementele asiatice ce au emigrat în această insulă, au generat individualizarea unor grupuri etnice de o mare diversitate rasială. În sud întâlnim grupul *bara*, cu oameni înalți și bine clădiți, în timp ce, în est, locuitorii sunt scunzi (*antaisaka*), apropiindu-se de tipul pigmoid. Și părul diferă: *sakalava* au părul lănos, specific rasei negre, iar populația *merinda*, îl are negru și drept. Printre celelalte

caractere fizice amintim: buzele groase, nasul cărnos, cu nările pronunțate, trăsături specifice populațiilor din sud-estul Africii.

Structura socială

Baza organizării sociale este reprezentată de familie, condusă de un *iababe*, unul dintre cei mai stimați membri ai ramurii celei mai vechi. Autoritatea acestuia se rezumă la arbitrarea unor neînțelegeri legate de moștenire, repudierea soției, încălcarea normelor și tabu-urilor tradiționale.

Poziția în cadrul familiei este asigurată de vârstă. La populația *antesaka*, termenii de *aba* (tată) și *endri* (mamă) sunt folosiți pentru toate persoanele mai în vârstă.

Când familia devine mai numeroasă, formează o *karaza*, termen ce grupează indivizii care au un strămoș comun. Mai multe *karaza* alcătuiesc un clan – *kiberi*, *raiki*. Conducerea sa este asigurată de căpeteniile obștii (*mpazaka*). O dată aleasă, căpetenia este înveșmântată într-o mantie roșie și i se așează pe cap o pălărie, de asemenea roșie, de formă pătrată. Se jertfește un zebu roșcat, ceremonia de investire încheindu-se cu dansuri tradiționale. *Mpazata* beneficiază de autoritate religioasă (conducerea unor ceremonii legate de naștere, căsătorie și moarte), politică și juridică (arbitrează conflictele izbucnite între familii). (V. Tebeica, 1970)

Mai multe clanuri alcătuiesc un trib. Triburile sunt grupate, în funcție de obârșie și de relațiile istorice, în zone distincte. O caracteristică a relațiilor intersociale în interiorul tribului este reprezentată de împărțirea populației pe diferite grupe de vârstă. Astfel, este atestat grupul tinerilor – *zazalahi*, ce are dreptul de a purta morții la mormântul comun – *kibori*. La populația *antesaka*, tinerii cu vârste cuprinse între 18 și 25 de ani, precum și bărbații mai în vârstă, dar neînsurați, formând grupul *maromajga*, au obligația de a recolta câmpurile celor decedați de curând și de a le da familiilor respective. Tot ei organizează festivitățile obștești și adună contribuția populației pentru susținerea acestor festivități.

Bătrânii formează un alt grup, foarte respectat în cadrul societății malgase. Dar, și în interiorul acestui grup există o demarcație, cea mai mare autoritate având-o șeful mormântului, singurul care poate hotărî cine are dreptul de a fi înmormântat în mormântul străbunilor.

O practică străveche este frăția de sânge – *fatidra*. Aceasta constă într-un legământ solemn între doi bărbați, prin care aceștia se leagă să-și împartă bunurile și să înfrunte împreună toate pericolele. În cadrul unei ceremonii solemne, un bătrân al obștii introduce o suliță într-un vas plin cu apă, după care cei doi prind lancea cu mâna dreaptă. În același timp,

un bărbat de vază al comunității, aruncă în vas un pumn de pământ, adunat din cele patru puncte cardinale și câteva monede metalice – simbol al înfrățirii. Urmează apoi un lung blestem împotriva celui care va încălca jurământul de înfrățire, pentru ca, în final, bătrânul să cresteze cu lama unui cuțit pieptul celor doi candidați, lăsând sângele să se scurgă pe frunzele ce vor fi înghițite de cei doi. Urmează o mare serbare, însoțită de cântece și dansuri. (V. Tebeica, 1970)

Căsătoria

Căsătoria băiatului este contractată de părinții acestuia, care oferă potențialilor cuscri o sumă de bani, ce va fi utilizată pentru înzestrarea fetei. În ziua următoare, tinerii merg în casa părinților băiatului, aducând un coș cu orez și un cocoș. Pasărea este sacrificată de tatăl mirelui, care stropește cu sânge pragul intrării. Restul sângelui este adunat într-un recipient și amestecat cu apă și frunzele mărunțite a șapte plante, tinerii fiind stropiți în cadrul unor descântece. După o masă îmbelșugată, se merge la casa fetei de unde este luată întreaga zestre, după care tinerii se retrag la casa lor. La unele triburi, după încheierea căsătoriei, surorile băiatului dorm trei zile în casa fratelui lor.

Rudele nu se pot căsători. În cazul unui grad de înrudire mai îndepărtat, căsătoria nu are loc decât după executarea anumitor sacrificii – **fafi** – menite să anuleze interdicțiile.

Un bărbat poate avea mai multe soții, în funcție de puterea sa economică. La contractarea unei noi căsătorii, bărbatul oferă un dar celorlalte soții. Este obligat să-și împarte timpul deopotrivă cu toate, prima soție păstrând un privilegiu doar de ordin economic.

În cadrul societății malgașe există o adunare tradițională a văduvelor. În luna septembrie, într-o zi anume, femeile care și-au pierdut soții au dreptul să-și aleagă un nou soț. Bărbatul ales nu poate refuza căsătoria, trebuind să conviețuiască cu soția cel puțin un an, după care, căsătoria se poate desface.

Divorțul este admis. În cele mai dese cazuri, acestea sunt provocate de bărbați, în cazul în care femeia, după trei ani de conviețuire, nu a dat naștere unui copil. Uneori, soții convin de bună voie să se despartă, ca urmare a nepotrivirilor. Femeia divorțată se instalează în casa părinților sau a rudelor, putându-și lua înapoi zestrea, dar numai după șapte zile de la părăsirea soțului. Indiferent însă de cauzele divorțului, femeia își păstrează copiii, tatăl suportând cheltuielile de întreținere a acestora, cedând o parte din recolta obținută pe terenul său. (V Tebeica, 1970).

Nașterea

Nașterea unui copil este bine primită în cadrul comunității, indiferent dacă acesta este legitim sau nu. Nici mamele nu au de suferit, chiar dacă copilul este nelegitim, ele se pot căsători. Imediat ce s-a născut copilul, femeia mai în vârstă care a asistat la nașterea lui, împachetează placenta într-o pânză, iese din casă unde face cinci pași spre apus, până la o groapă, săpată în prealabil, unde îngroapă placenta. În această acțiune, femeia nu are voie să întoarcă capul, încălcarea interdicției provocând (în concepția tradițională) orbirea nou-născutului. În cazul în care se naște un al doilea copil în aceeași casă, placenta este îngropată la 20 cm distanță față de cea anterioară.

Copilul este pentru prima dată înfățișat întregii comunități de către o persoană căreia îi trăiesc ambii părinți. Cu acest prilej, copilul va fi uns pe frunte cu grăsime de zebu, simbolul belșugului. La trei luni i se taie ritual primele şuvițe de păr. Cu prilejul acestei festivități, toți cei care vor participa aduc în dar o monedă de argint, considerată virtutea copilului. În trecut, părul tăiat era mărunțit, amestecat cu orez fiert și bucăți de carne, și era consumat de femeile sterile.

Riturile de inițiere

La vârsta de șapte ani, băieții sunt circumciși. În tradiția malgașă, domină ideologia conform căreia, până la această vârstă, băieții au un suflet dublu, care îngemănează trăsături psihice feminine și masculine. Doar prin actul circumciziei se va îndepărta elementul feminin.

În prima zi a acestei ceremonii, bărbații obștii, adunați în piața satului, purtând în mâini trestii de zahăr împodobite cu pene albe și roșii, încep să danseze în fața casei căpeteniei. Se aduc numeroase daruri și se consumă alcool, după care, bărbații încep o luptă cu bastoanele, timp de mai multe ore.

Cu două zile înaintea acestui ritual, un grup de tineri, ce au în viață ambii părinți, umplu recipiente cu apă, luată obligatoriu din amonte. Pe drumul de întoarcere ei sunt atacați, simbolic, de un grup de bărbați, dar vor ieși victorioși, ducând apa în sat. Bărbații îi poartă pe umeri pe copii, ce vor fi circumciși, până la râul din care au fost umplute recipientele, aici având loc o baie rituală. Reîntorși în sat, tinerii care au adus apa din râu, agață recipientele de bârnelor acoperișului casei căpeteniei, deasupra ușii de răsărit. În timpul nopții, comunitatea va sărbători cu mare fast iar la primele raze ale soarelui, tinerii vor intra pe rând în casa căpeteniei, pentru a fi circumscriși. (V. Tebeica, 1970)

Veșmintele

Atunci când lucrează pe câmp, bărbații îmbracă un fel de cămașă de pânză groasă, tesută în casă, ce ajunge aproape de genunchi. În jurul gâtului

lui, bluza este brodată cu o bandă colorată sau cu un șnur ornamental. Când vremea este mai rece, poartă o vestă fără mâneci, țesută din fibre vegetale. Nu poartă pantaloni, doar o bucată de pânză, înfășurată în jurul soldurilor. Pentru a se apăra de soare, folosesc o originală pălărie, cu calota pătrată.

După terminarea lucrului, bărbații îmbracă un fel de togă, numită *lamba*, lucrată din pânză de bumbac sau mătase. În zonele meridionale, bărbații *antabaotra*, de religie musulmană, poartă un veșmânt lung, asemenea unui caftan, iar capul și-l acoperă cu turbane.

Femeile poartă o rochie – *akanzo* – peste care se drapează o pânză (*salova*), colorată într-o singură nuanță. Moda impune ca în zilele de sărbătoare, acestea să îmbrace mai multe *salove*, de culori diferite. Pălăria este nu numai un semn de cochetărie, ci și un însemn al regiunii. Femeile *temoro* poartă pălării împletite din pai de orez, cu calota pătrată, margini late și ușor răsfrânte, împodobite cu broderii de bumbac de un roșu aprins. (V. Tebeica, 1970)

Locuințele

Satul malgaș este prevăzut în centru cu o piață largă – *fatrange* – în mijlocul căreia se află un stâlp împodobit cu sculpturi. Aici se adună întreaga comunitate, cu ocazia diferitelor ceremonii. Pe latura de apus a pieței este plasată casa căpeteniei satului, numită *trono-be*, a cărei ușă se deschide întotdeauna spre răsărit, către locul sacru.

Casele au formă dreptunghiulară, cu pereții din trestie și chirpici, lipiți cu argilă roșie. Acoperișul este susținut de trei stâlpi, sculptați cu motive antropomorfe și zoomorfe. Podeaua și tavanul sunt realizate din trunchiuri de bambus, acoperite cu argilă amestecată cu nisip. Interiorul casei include două încăperi: una mai mare în care se adună ziua întreaga familie și o alta, mai mică, servind drept dormitor. Mobila include în afara patului, mici scăunele din nuiete împletite, lădițe din lemn, în care se păstrează obiectele de preț ale familiei, coșuri de diferite dimensiuni.

În preajma caselor, sunt ridicate hambare din nuiete împletite, plasate pe o platformă rotundă de lemn, suspendată la 2 metri de sol.

Economia

Baza economiei este reprezentată de cultura plantelor și creșterea animalelor.

Se cultivă pe mari suprafețe orez, porumb, batate, manioc, cartofi, alături de plantațiile de bananieri, cocotieri și arborele de cafea. Sunt utilizate încă unelte primitive: săpăliga (în special de triburile din sudul și sud-vestul insulei) sau plugul de lemn.

Malgașii cresc un număr impresionant de boi cu cocoașă, numiți *zebu*. În trecut, zebu era considerat un animal sfânt, sacrificat doar de bărbații din casta aristocrației. Vitele erau marcate pentru a putea fi identificate, prin creștături pe ambele urechi. Există un adevărat cod al acestor însemne, care indică atât numele turmei, cât și clanul căruia îi aparține. De altfel, numeroase clanuri poartă încă numele primei turme a colectivității: *maro-joby* (mulți boi negri), *maromalandy* (mulți boi albi), *marolahy* (mulți masculi) etc. (V. Tebeica, 1970)

Pescuitul

Este practicat atât de locuitorii de pe țărmurile Oceanului Indian, cât și de sătenii din interiorul insulei.

În interior, sarcina revine femeilor, care prind pești mărunți (*vili*), cu ajutorul unor panere, confecționate din nuiele împletite. În larg, pescarii merg cu monoxilele, folosind fie năvoade, fie undițe cu numeroase cârlige.

Însă, în numeroase regiuni ale Madagascarului, pescuitul este limitat de numeroase interdicții, anumite specii (precum țiparul-pătat) fiind considerate tabu.

Vânătoarea

Există încă o serie de triburi (precum tribul *mihea*) pentru care vânătoarea a rămas o sursă importantă de hrană. Principala armă este sarbacana, dar destul de des sunt utilizate și capcanele: *fariso* și *satokao*.

Satokao este un fel de cușcă alcătuită din tije puternice din bambus, astfel lucrată, încât animalul, o dată pătruns înăuntru, ușa se închide. *Fariso* nu este altceva decât o groapă adâncă de doi metri, în fundul căreia sunt fixați pari ascuțiți. Capcana este camuflată cu ierburi.

Pentru păsări, băștinașii folosesc o capcană ingenioasă, realizată dintr-o ramură de 70-80 cm. Capătul inferior se ascute, celălalt folosește drept cârlig, pentru a agăța capcana în copaci. În partea inferioară se realizează 3-4 creștături, în jurul fiecăreia înnodându-se 7-8 sfori vegetale, care se termină fiecare cu un laț. În unele lațuri, se introduc fructe drept momeală. Vânătorii plasează capcana cu vârful în jos, atârând-o de o ramură mai înaltă. Păsările se prind în laț, de aici sarcina vânătorului fiind foarte simplă. (V. Tebeica, 1970)

Alimentația

Bucătăria malgașă este puternic influențată de resursele naturale ale diferitelor regiuni. Pe litoralul răsăritean, masa începe cu o pastă din crevete, fiind urmată de pește fiert sau prăjit în ulei de arahide. Urmează o salată pregătită din ierburi de mare sau muguri de bambus și un castron

de orez necojit, puternic condimentat. În zonele agricole bucatele sunt diverse, cuprinzând orez, batate, manioc, cartofi, taro, mazăre, o gamă largă de legume. În aceste regiuni carnea este mai puțin consumată.

Doar în regiunile împădurite, mai sărace, vânatul oferă cea mai mare parte din alimentație.

Tradiționale în Madagascar sunt așa numitele *bonoki* – turte din făină de manioc și făină de banane, coapte în frunze, și *katramaoki* – turte din făină de manioc cu gust dulceag. Băuturile alcoolice sunt obținute din miere și fructe fermentate sau prin distilarea trestiei de zahăr.

Universul religios

Universul religios este dominat de două zeități supreme – *Zanahary* – întrupând geniul binelui, în antagonism cu *Angaci* – spiritul distructiv. Panteonul include și duhuri ce patronează diferitele activități ale malgașilor (vânătoarea, pescuitul, cultura plantelor etc.). Spiritele străbunilor – *razanes* – sunt în pemranență invocate, considerându-se că joacă un rol activ în viața localnicilor.

O figură centrală a societății malgașe este vrăciul - *ombias*. La populațiile *antamora*, acesta își pregătește vrăjile desenând cifre și litere magice pe bucăți de hârtie, preparate din pastă vegetală. Cel care se folosește de aceste farmece, dizolvă hârtiile în lichidul obținut din ierburi magice, după care îl înghite. Un alt personaj interesant este aruncătorul de blesteme – *pamosavi*. Nu de puține ori, el este angajat să arunce blestemul asupra dușmanului, existând credința că poate abate nenorocirea. Pentru aceste blesteme, sunt folosite pulberi vegetale și minerale, vertebre sau păr de om, praf de unghii. Operează fie direct, aruncând aceste pulberi asupra dușmanului, fie îngroapă sub casa acestuia un obiect cu însușiri malefice. (V. Tebeica, 1970)

Înmormântările

De regulă, ceremoniile de înmormântare pornesc din piața centrală – *fatrange*. Aici, mortul este depus și rudele îl priveghează, după care, muzicanții le iau locul, întreg drumul până la mormânt fiind marcat de cântece.

Arhitectura mormintelor diferă în funcție de populație. Astfel, *mahafalii* își construiesc monumentele din piatră, sub forma unor platforme rectangulare, înconjurată de ziduri scunde, împodobite cu motive decorative geometrice în negru și roșu. În interiorul incintei, se află răspândite coarne de zebu, vestigii ale sacrificiilor în cinstea celor îngropați. Pe platformă sunt depuse lăzi cu osemintele celor decedați, împreună cu numeroase ustensile, ce le-au fost utile în timpul vieții.

La capătul fiecărei lăzi se află un *aloala* – stâlp funerar, sculptat cu diferite scene de viață cotidiană, animale și plante.

La populația *betsimisaraka*, trupul celui decedat, după ce este înfășurat într-o bucată de pânză roșie, este introdus într-un trunchi de arbore scobit. Acesta va fi îngropat sub o movilă de pământ.

Sacrificiile umane au fost atestate până în a doua jumătate a secolului al XIX-lea. Cronicile amintesc de marele sacrificiu făcut de un rege, care, pentru a cinsti moartea mamei sale, a ordonat sacrificarea a mii de oameni.

În Madagascar, morților li se acordă o deosebită atenție din partea familiei. O dată pe an, mormintele sunt vizitate, sunt înveșmântați cu haine noi, plimbați prin sat și pe la casele foștilor prieteni, iar seara se dansează și se sărbătorește „ziua reînsuflețirii”. (V. Tebeica, 1970)

Arta

Meșterii malgași sunt vestiți pentru sculpturile în lemn și modelarea statuilor din argilă. *Aloalos* (stâlpii funerari), înalți de 3-4 metri, sunt lucrați din trunchiuri de lemn de esență tare. Ei comportă, potrivit tradiției, o anumită ordine în structurarea și alternarea motivelor decorative. La bază este sculptată o figură umană sau un grup uman, în planurile superioare, pe verticală, se ordonează figuri geometrice sau simboluri solare. Stâlpul se termină cu o figură umană. Pe laturi apar crocodili, zebu sau păsări.

Coarnele de zebu, prin sculptare și gravare, se transformă și ele în adevărate opere de artă. Pe un spațiu destul de restrâns, pot fi reprezentate scene compozite cu animale, păsări sau eroi mitici.

Exercitată în trecut doar de clasa nobililor, fierăria a produs deosebite obiecte de podoabă (inele, brățări, coliere). (V. Tebeica, 1970)

BIBLIOGRAFIE

- *** - **Regeștile cronici ale incașilor**, Ed. Univers, București, 1974
- Albisetti, C., - **Estudos complementares sobre os Bororos orientais**, în *Construções missionárias, publicações da Sociedade Brasileira de Antropologia e Etnologia*, Rio de Janeiro, nr. 2-3, 1948
- Alkire, W. W., - **Micronezia**, în *Dicționar de Etnologie și Antropologie*, Editura Polirom, Iași, 1999, p. 437-438
- Anati, E., - **Les origines de l'art et la formation de l'esprit humain**, Ed. Albin Michel, 1989
- Andrieș, M. G., - **Pieile roșii**, Editura Tineretului, București, 1965
- Andrieș, M. G., - **Indienii din Mato Grosso**, Editura Tineretului, București, 1967
- Audouze, F., - **Etnologie preistorică**, *Dicționar de etnologie și antropologie*, Ed. Polirom, Iași, 1999, p. 76-77
- Balandier, G., - **Traité de sociologie**, Paris, P.U.F., vol. I, 1962
- Balandier, G., - **Antropologie politică**, Ed. Amarcord, Timișoara, 1998
- Bandi, H.-G., - **Originea eschimoșilor**, Editura Științifică, București, 1969
- Barrau, J., - **A propos du concept d'ethnoscience**, în *Les savoirs naturalistes populaires, Actes du Séminaire de Sommière*, Editions de la Maison des Sciences de l'Homme, Paris, 1985
- Baumann, H.; Westermann, D., - **Les peuples et les civilisations de l'Afrique**, Payot, Paris, 1948
- Belcin, C.; Popescu, Al., - **Zulușii**, Editura Albatros, București, 1970
- Benedict, R.F., - **Échantillons de civilisation**, trad.fr., Gallimard, Paris, 1950
- Bensa, A.; Juillerat, B., - **Melanezia**, în *Dicționar de etnologie și antropologie*, Editura Polirom, Iași, 1999, p.423-426
- Birket-Smith, K., - **The Eskimos**, London, 1959
- Bloch, M., - **Madagascar**, în *Dicționar de etnologie și antropologie*, Editura Polirom, Iași, 1999, p. 393-394

- Bodard, L., - **Masacrarea indienilor**, Editura politică, București, 1976
- Bonnemaïson, J., - **Oceania**, în Dicționar de etnologie și antropologie, Editura Polirom, Iași, 1999, p. 473-477.
- Bonte, P., - **Africa de Nord**, în Dicționar de etnologie și antropologie, Editura Polirom, Iași, 1999, p.28-33
- Braun, P., - **Comorile incașilor**, Editura Meridiane, București, 1987
- Bridges, E. L., - **El último confin de la tierra**, EMECE, Buenos Aires, 1952
- Brongersma, L. D.; Venema, G.F., - **Le Coeur inconnu de la Nouvelle Guinée**, Paris, 1962
- del Castillo, B. D., - **Adevarata istorie a cuceririi Noii Spanii**, Editura Meridiane, București, 1986
- Castro Leal, M., - **Le Mexique archeologique**, Monclém Ediciones, Mexico, 2001
- Chagnon, N., - **Yanomamo, the Fierce People**, Holt, Rinehart and Winston, New York, 1968
- Chaumeil, J.- P., - **Indienii din America de Sud**, în Dicționar de etnologie și antropologie, Editura Polirom, Iași, 1999, p. 316-319
- Codrington, R., - **The Melanesians**, Oxford, 1891
- Cook, J., - **Călătoriile căpitanului Cook**, Editura Științifică, București, 1959
- Copans, J., - **Introducere în etnologie și antropologie**, Polirom, Iași, 1999
- Copet-Rougier, E. - **Alianță**, în Dicționar de etnologie și antropologie, Polirom, Iași, 1999, p. 43-46
- Cotterell, A., - **Dicționar de mitologie**, Editura Univers Enciclopedic, București, 2002
- Craib, J. L., - **Micronesian Prehistory: An Archaeological Overview**, în Science, nr. 219, 1983, p. 922-927
- Cucu, V.; Iancu, D., - **Laponii**, Ed. Tineretului, București, 1968
- Cuisenier, J., - **Etnologia Europei**, Institutul european, 1999
- Cumberland, K. B., - **AO-TEA-ROA MAORI New Zealand about 1780**, American Geographical Society, New York, 1949
- Danielsson, B., - **Expediția Bumerang**, Editura Științifică, București, 1966
- Deluz, A., - **Etnopsihiatrie**, Dicționar de etnologie și antropologie, Ed. Polirom, Iasi, 1999, p. 2234-227

-
- Descola, P., - **Amazonia**, în Dicționar de etnologie și antropologie, Editura Polirom, Iași, 1999, p.47-49
 - Descola, P.; Izard, M., - **America**, în Dicționar de etnologie și antropologie, Editura Polirom, Iași, 1999, p. 49-56
 - Detzner, H., - **Moeurs et Coutumes des Papous. Quatre ans chez les cannibales de Nouvelle Guinée**, Paris, 1935
 - Doru, Gh. – **Araucanii**, Editura Albatros, București, 1972
 - Doru, Gh. – **Maorii**, Editura Tineretului, București, 1966
 - Dupeyart, A., - **21 ans chez les Papous**, Paris, 1953
 - Durkheim, E., - **De la division du travail social**, ed. a IV, Alcan, Paris, 1922
 - Durkheim, E., - **Regulile metodei sociologice**, Ed. Științifică, București, 1974
 - Durkheim, E., - **Formele elementare ale vieții religioase**, Editura Polirom, Iași, 1995
 - Eliade, M. – **Nașteri mistice**, Editura Humanitas, București, 1995
 - Eliade, M. – **Șamanismul și tehnicile arhaice ale extazului**, Editura Humanitas, București, 1997
 - Elliot-Smith, G., - The Influence of Ancient Egypt, Civilisation in the East and in America, în Calverton V.F. (ed.), **The Making of Man**, Modern Library, New York, 1931, p. 393-394
 - Evans-Pritchard, E., - **The Nuer**, Oxford, 1940
 - Evans-Pritchard, E., - **Parenté et mariage chez les Nuers**, Payot, Paris, 1973
 - Falkner, P. T., - **Descripcion de la Patagonia y de las partes contiguas de la America del Sud**, Ed. Hachette, Buenos Aires, 1957
 - Friedberg, C. – **Etnoștiința**, Dicționar de etnologie și antropologie, Ed. Polirom, Iași, 1999, p. 224-227
 - Frobenius, L., - **Histoire de la civilisation africaine**, Gallimard, Paris, 1936
 - Gaisseau, P.-D., - **Shangilau. Vale pierdută în preistorie**, Editura Științifică, București, 1966
 - Garanger, J.; Robineau, C. – **Polinezia**, Dicționar de etnologie și antropologie, Polirom, Iași, 1999, p. 532-534
 - Gellner E., - **The Concept of Kinship and Other Essay**, Basil Blackwell, Oxford, 1987
 - Gennep, van A., - **Riturile de trecere**, Editura Polirom, Iași, 1998
 - Gennep, van A., - **Totemismul. Starea actuală a problemei totemice**, Editura Polirom, Iași, 2000

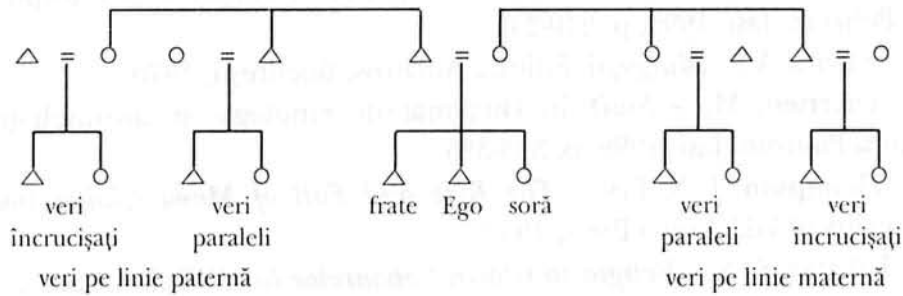
- Géraud, M.-O.; Leservoisier, O.; Pottier, R., - **Noțiunile-cheie ale etnologiei**, Polirom, Iași, 2001
- Gjessing, G., - **Circumpolar Stone Age**, Acta Arctica, fasc. 2, Kopenhagen, 1944
- Godelier, M., - **Big Man**, în „Dicționar de etnologie și antropologie”, Editura Polirom, Iași, 1999, p. 110-111
- Griaule, M., - **Méthode de l'éthnographie**, PUF, Paris, 1957
- Grigorescu, D., - **Civilizații enigmatice din Nordul Americii**, Editura Saeculum I.O., București, 2001
- Guédon, M.-F., - **Les chamanismes dans les traditions du Pacific nord**, Religiologiques, Montreal, nr. 6, 1992
- Gulian, I. G., - **Lumea culturii primitive**, Ed. Albatros, București, 1983
- Herskovits, M. J., - **A preliminary Cosideration of the Culture Areas of Africa**, American Antropologist. 1924, vol. XXVI, nr. 1
- Heyerdahl, T., - **Aku-Aku**, Editura Științifică, București, 1961
- Heyerdahl, T., - **Kon-Tiki**, Editura Științifică, București, 1965
- Hudson, G., - **Dias de ocio en la Patagonia**, Ed. Geglh, Buenos Aires, 1956
- Iaru, G., - **Băștinașii Australiei**, Editura Tineretului, 1967
- Izard, M., - **Metoda etnografică**, în Dicționar de etnologie și antropologie, Polirom, Iași, 1999, p. 430-434
- Izard, M.; Lenclud, G., - **Structuralism**, în Dicționar de etnologie și antropologie, Polirom, Iași, 1999, p. 644-647
- Izard, M.; Wachtel, N., - **Etnoistoria**, Dicționar de etnologie și antropologie, Ed. Polirom, Iași, 1999, p. 347-349
- Kardiner, A., - **The Individual and His Society, The Psychodynamics of Primitive Social Organization**, Columbia University Press, New, York, 1939
- Laguna, F. de, - **A comparison of Eskimo and Palaeolithic Art**, în „American Journal of Arghaeology”, vol. 36, nr. 4, 1932, p. 477-511
- Laplatine, F., - **Descrierea etnografică**, Polirom, Iași, 2000
- Lecca, A., - **Eschimoșii**, Ed. Tineretului, București, 1966
- Lecca, A.; Andrieș, M. Gh. - **Papuașii**, Editura Albatros, București, 1972
- Lehmann, H. (coord.), - **Civilizațiile precolumbiene**, Humanitas, București, 1995

-
- Lenclud, G., - **Istorie și antropologie**, Dicționar de etnologie și antropologie, Ed. Polirom, Iași, 1999, p. 345-347
 - Leroi-Gourhan, A., - **La civilisation du renne**, Paris, 1936
 - Leroi-Gourhan, A., - **L'histoire sans texte, Ethnologie et préhistoire**, în C. Samaran (ed.), *L'histoire et ses méthodes*, Paris, 1961
 - Leroi-Gourhan, A., - **Le geste et la parole**, Paris, vol. 1-2, 1964-1965
 - Leroi-Gourhan, A., - **L'interprétation des vestiges osseux**, în *Le fil du temps*, Paris, 1983
 - Leroi-Gourhan, A., - **Sur les méthodes de fouille**, în *Le fil du temps*, Paris, 1963
 - Leroi-Gourhan, Arl. și A., - **Un voyage chez les Aïnous**, Ed. Albin Michel, Paris, 1989
 - Lévi-Strauss, C., - **Les structurés élémentaires de la parenté**, PUF, Paris, 1949
 - Lévi-Strauss, C., - **Tristes tropiques**, Plon, Paris, 1955
 - Lévi-Strauss, C., - **Gândirea sălbatică**, Editura Științifică, București, 1970
 - Lévi-Strauss, C., - **Anthropologie structurale deux**, Plon, Paris, 1973
 - Lévi-Strauss, C., - **Antropologia structurală**, Editura Politică, București, 1978
 - Lévi-Strauss, C., - **Boas Franz**, în Dicționar de etnologie și antropologie, Polirom, Iași, 1999, p. 115-117
 - Lips, I., - **Obârșia lucrurilor**, Editura Științifică, București, 1965
 - Lorint, F.; Moraru Popa, G., - **Aztecii**, Editura Tineretului, București, 1968
 - Malinowski, B., - **Les Argonautes du Pacifique occidental**, trad.fr., Gallimard, Paris, 1963
 - Mandics, G., - **Civilizația și culturile Africii vechi**, Editura Sport-Turism, București, 1983
 - Maquet, J., - **Civilisations of Black Africa**, Oxford University Press, New York, London, Toronto, 1972
 - Marx, K., - **Forme premergătoare producției capitaliste**, București, 1956
 - Matei, H., - **Maiășii**, Ed. Tineretului, București, 1967
 - Mauss, M., - **Manuel d'éthnographie**, Payot, Paris, 1947
 - Menget, P., - **Istoria antropologiei**, în Dicționar de etnologie și antropologie, Polirom, Iași, 1999, p. 340- 344

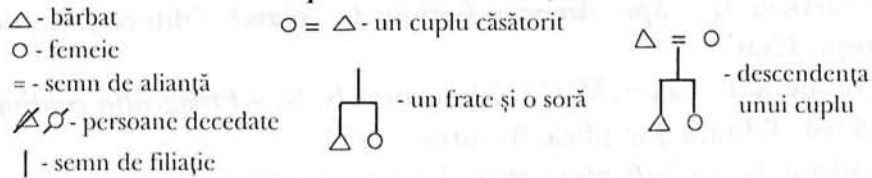
- Merton, R. K., - **Social Theory and Social Structure**, The Free Press, Glencoe, 1957
- Mihăilescu, P.A., - **Arta primitivă**, Editura enciclopedică română, București, 1970
- Molinié-Fioravanti, A., - **Anzi**, în Dicționar de etnologie și antropologie, Polirom, Iași, 1999, p.72-75
- Monino, Y., - **Lingvistică și antropologie**, Dicționar de etnologie și antropologie, Ed. Polirom, Iasi, 1999, p. 383-384
- Moretta, A., - **Miturile vechilor civilizații mexicane**, Ed. Tehnică, București, 1998
- Novăceanu, D., - **Precolumbia**, Editura Sport-Turism, București, 1977
- Pétrequin, P., - **Etnoarheologia**, Dicționar de etnologie și antropologie, Ed. Polirom, Iași, 1999, p. 77-78
- Petrina, L., - **Ainii. Aborigenii Japoniei**, Editura Albatros, București, 1970
- Pouillon, J., - **Lévi-Strauss Claude**, în Dicționar de etnologie și antropologie, Polirom, Iași, 1999, p. 376-379
- Prytz, I., - **The Maori and his Religion**, Kobenhavn, 1954
- Racoviță, E., - **Spre Sud**, Editura tineretului, București, 1967
- Radcliffe-Brown, A., - **Structură și funcție în societatea primitivă**, Polirom, Iași, 1998, p. 279-280
- Radkowski de, G.-H., - **Antropologie generală**, Editura Amarcord, Timișoara, 2000
- Rauzduel, R., - **Sociologie generale**, Paris, Publisud, 1996
- Rivet, P., - **Les origines de l'homme américain**, Gallimard, Paris, 1957
- Rivière, Cl., - **Socio-antropologia religiilor**, Ed. Polirom, Iași, 2000
- Rupp-Eisenreich, R., - **Difuzionism**, în Dicționar de etnologie și antropologie, Polirom, Iași, 1999, p. 195-196
- Segal, M., - **Etnologie. Concepte și arii culturale**, Editura Amarcord, Timișoara, 2002
- Simoni-Abbat, M., - **Aztecii**, Editura Meridiane, București, 1979
- Sinclair, K., - **A History of New Zealand**, London, Oxford University Press, 1961
- Soustelle, J., - **Olmecii**, Editura Meridiane, București, 1982
- Stierlin H., - **The Art of Maya**, Benedikt Taschen Verlag GmbH, Köln, 1994

-
- Tarot, C., - *De la Durkheim la Mauss, inventarea simbolicului*, Editura Amarcord, Timișoara, 2001
 - Taylor, A. C., - *Evoluționism*, în Dicționar de etnologie și antropologie, Polirom, Iași, 1999, p. 240-242
 - Tebeica, V., - *Malgașii*, Editura Albatros, București, 1970
 - Therrien, M., - *Inuit*, în Dicționar de etnologie și antropologie, Editura Polirom, Iași, 1999, p. 333-335
 - Thompson, J. S. Eric - *The Rise and Fall of Maya Civilisation*, University of Oklahoma Press, 1954
 - Tokarev, S. A. - *Religia în istoria popoarelor lumii*, Editura politică, București, 1982
 - Todericiu, D., - *Spre America înainte de Columb*, Editura Științifică, București, 1966
 - Tolstov, S. P.; Levin, M. G.; Ceboksarov, N. N. - *Etnografia continentelor*, 3 vol., Editura Științifică, București, 1959
 - Vaillant, G., - *Civilizația aztecă*, Editura Științifică, București, 1964
 - Vialou, D., - *La Préhistoire*, L'Univers des formes, collection crée par André Malraux, Gallimard, 1991
 - Victor, P.-E., - *Boreal. Bucurie în noapte*, Ed. Științifică, București, 1968
 - Vienne, E., - *Gens de Motlav. Idéologie des pratiques sociales en Mélanésie*, Société des Océanistes, Paris, 1984
 - Vlăduțiu, Ion - *Polinezienii*, Editura Tineretului, București, 1967
 - Vulcănescu, R., - *Boșimani*, Editura Tineretului, București, 1967
 - Vulcănescu, R., - *Incașii*, Editura Albatros, București, 1970
 - Waisbard, R.; Waisbard, S., - *Mumiile din Peru*, Editura Științifică, București, 1965
 - Waldman, C., - *Atlas of the North American Indian*, New York, , 1985
 - White, L., - *The Evolution of Culture*, MacGrawhill, New York, 1959
 - *** - *Archéologia*, n°. 302, jun. 1994
 - *** - *Archéologia*, n°. 320, fev. 1996
 - *** - *Archéologia*, n°. 323, mai 1996

MIC DICȚIONAR EXPLICATIV

Sistem de reprezentare a relațiilor de rudenie

A

animism – credința că toate ființele și obiectele au un suflet, care supraviețuiește după dispariția corpului

avunculocal – tip de rezidență ce impune cuplului să se instaleze la fratele uneia dintre mame

C

clan – grup exogam ai cărui membri invocă un strămoș comun, conform unei filiații uniliniare

E

endogam – grup în interiorul căruia căsătoria este acceptată, uneori chiar impusă

etnie – termen generic care desemnează o societate de talie mică, cu tradiții orale

etnocentrism – desemnează atitudinea de respingere a normelor și valorilor unei societăți, diferite de cele proprii

exogam – grup în interiorul căruia este interzisă căsătoria

F

filiație – desemnează legătura de rudenie între un copil și părinții săi. Filiația este unică atunci când apartenența este determinată prin referire la un singur părinte: tatăl – descendență patrilineară sau mamă – descendență matrilineară. Filiația este binară când se definește printr-o transmitere dublă, combinând drepturile provenite de la mamă și de la tată. Filiația este cognatică (nediferențiată) atunci când principiile de descendență nu sunt foarte distincte

H

hoardă – regim politic și social specific societăților de vânători-culegători. Fondată pe familie, hoarda numără 20-30 de membri și se prezintă ca o societate egalitară, fără o stratificare socială semnificativă

K

kula – termenul desemnează ciclul de schimburi între arhipelagurile melaneziene. Schimbul se organizează în jurul circulației colierelor de scoici și a brățărilor, aceste podoabe aducând prestigiu celui care le deține. După o perioadă prestabilită, podoaba este dăruită unui locuitor dintr-o insulă vecină, care o va păstra și el un timp limitat

L

levirat – obligația unuia dintre frații soțului decedat de a se căsători cu văduva acestuia

M

mana – termen ce desemnează o calitate abstractă sau un suport al puterii supranaturale pe care se sprijină acțiunea umană; se spune că au mana oamenii cu mare succes în viață

matrilocal (uxorilocal) – tip de rezidență ce impune stabilirea cuplului în casa părinților fetei

monogamie – căsătoria unui bărbat cu o singură femeie

P

patrilocal – tip de rezidență ce impune instalarea cuplului în casa tatălui mirelui

poliandrie – tip de căsătorie care permite unei femei să aibă mai mulți soți

poligamie – tip de căsătorie ce permite unei persoane (indiferent de sex) să aibă mai multe/mulți soți/soți

poliginie – tip de căsătorie care permite unui bărbat să aibă mai multe soții

potlatch – ansamblu de ceremonii practicate de indienii de pe coasta Pacificului. Ceremonia este organizată cu prilejul unui moment important din viața unui individ, ocazie cu care, cel care invită, este obligat să distribuie bunuri. Dar acestui dar trebuie să i se răspundă de către cei invitați cu un altul, poate și mai bogat. Partea care nu putea răspunde pe măsură era pedepsită cu declanșarea unui război.

R

rezidență – termenul se referă la regula impusă de societate cuplului de tineri căsătoriți, referitor la locul în care se vor stabili (în casa părinților băiatului, ai fetei etc.)

S

sororat – obligația soțului de a se căsători cu sora soției decedate

Ș

șeferia – regim politic bazat pe o autoritate centralizată, care conduce un număr de unități locale dar, spre deosebire de stat, nu are aparat represiv format

T

tabu – termen înzestrat cu un sens foarte larg, dar care în general semnifică ceva ce este interzis

totem – termenul definește legătura între o specie naturală și un clan, potrivit credinței că indivizii clanului descind și, implicit, aparțin speciei în cauză

trib – termenul definește o ordine reunind o serie de comunități, care rămân independente într-o organizație politică supralocală. El poate să prezinte sau nu o stratificare socială, roluri specifice și o diviziune a muncii

V

virilocal – tip de rezidență ce permite cuplului să se instaleze pe cont propriu

LEGENDA FIGURILOR

1. Ființă mitică. Anbangbang – Australia (după D. Vialou, 1991)
2. Artă rupestră boșimană. Game Passe – Africa de Sud (după D. Vialou, 1991)
3. Panou policrom cu reprezentări de pești și bumerang. Narradj – Australia (după D. Vialou, 1991)
4. Scenă de vânătoare. Wadi Mathendusc – Libia (după E. Anati, 1989)
5. Compoziție reprezentând două girafe suprapuse intenționat peste imaginea unui elefant. Wadi Mathendusc – Libia (după E. Anati, 1989)
6. Pictură pe scoarță de copac. Arnhem – Australia (după E. Anati, 1989)
7. Mască din porfir verde, încrustată cu un mozaic de cochilii roșii și obsidian. Teotihuacan (după M. Castro Leal, 2001)
8. Statuetă din lut ars reprezentând un demnitar maya. Campeche (după H. Stierlin, 1994)
9. Urnă din lut ars, pictată policrom, reprezentându-l pe Zeul ploii. Mayapan (după M. Castro Leal, 2001)
10. Reprezentare a Zeului Soare, din lut ars. Palenque (după M. Castro Leal, 2001)
11. Detaliu de pe peretele unui templu, prezentând torturarea prizonierilor de război. Bonampak (după H. Stierlin, 1994)
12. Piramida în trepte de la Edzna – Campeche (după H. Stierlin, 1994)
13. Piramida Soarelui. Teotihuacan (după M. Castro Leal, 2001)
14. Atlanții din Tula (după M. Castro Leal, 2001)
15. Statuetă din lemn. Congo (Archéologia, n°. 302, jun. 1994)
16. Mască din lemn. Tshokwe - Zair (Archéologia, n°. 323, mai 1996)
17. Mască din lemn. Senoufo - Coasta de Fildeș (Archéologia, n°. 323, mai 1996)
18. Mască din lemn. Samo - Burkina Faso (Archéologia, n°. 320, fev. 1996)